

1289/6



MAHAN

POMORSKA STRATEGIJA



VOJNA BIBLIOTEKA KLASICI

KNJIGA JEDANAESTA

UREĐIVAČKI ODBOR

Rade BULAT, Savo DRLJEVIĆ, Milinko ĐUROVIĆ
Vekoslav KOLB, Pero LALOVIĆ, Božo LAZAREVIĆ
Srećko MANOLA, Bogdan PECOTIĆ, Rade PEHAČEK
Milisav PERIŠIĆ (odgovorni urednik)



VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA

»VOJNO DELO«
BEOGRAD

1960



MAHAN

POMORSKA STRATEGIJA

NASLOV DELA U ORIGINALU:

NAVAL STRATEGY

COMPARED AND CONTRASTED WITH THE PRINCIPLES AND PRACTICE OF MILITARY OPERATIONS ON LAND

LECTURES DELIVERED AT U. S. NAVAL WAR COLLEGE, NEWPORT,
R. I., BETWEEN THE YEARS 1887 AND 1911

BY

CAPTAIN A. T. MAHAN, D.C.L., LL.D.
United States Navy

*

Sa engleskog prevela
Dr Olga Humo

Redigovao prema originalu
potpukovnik
Momčilo S. Popović



NAPOMENE REDAKCIJE UZ NAŠE IZDANJE

Mahan je poznat našim čitaocima iz dela »Tvorcima moderne strategije« od Erla u kome ima svoje poglavlje. Za Mahana se može reći da je po ugledu na Žominijevu teoriju rata na kopnu prvi detaljnije razradio teoriju rata na moru. Nijedan od vojnih teoretičara nije više doprineo razvoju vojne misli rata na moru nego što je to učinio krajem prošlog veka Alfred Tejer Mahan. Njegova su dela odigrala veliku ulogu u prihvatanju ideja o razvoju pomorske moći u svim admiralitetima sveta krajem XIX i početkom XX veka.

Mahan je pisao svoja dela u vremenu kada su proizvodne snage već bile izvršile industrisku revoluciju u brodogradnji, jer su »jedra bila ustupila svoje mesto pari, drvena brodska korita zamenjena gvozdanim koritima i oklopnim pločama, a glatke topovske cevi su ustupile svoje mesto olučnoj artiljeriji.« Međutim, pomorska vojna misao je zaostajala za tehnikom izgradnje brodova. Kao nastavnik Pomorske ratne škole (SAD), posle stečenog praktičnog iskustva u Građanskom ratu, Mahan se odao proučavanju istorije pomorskih ratova, a naročito onih koje su nekada vodile Španija, Holandija, Francuska, Engleska, kao i Rusko-japanskog rata iz 1904/5 godine. Rezultat tog njegovog dugogodišnjeg naučnog rada jesu mnoga njegova napisana dela, među koja spada i ova »Pomorska strategija«.

Analizom uticajnih elemenata: geografskog položaja države, njenog fizičkog oblika, prostranstva teritorije, stanovništva, nacionalnog karaktera itd., Mahan je došao do zaključka da je pomorska moć od presudnog značaja za nacionalnu bezbednost i prosperitet zemlje. A kako je osamdesetih godina prošlog veka vladalo intenzivno takmičenje među evropskim nacijama za tržišta, sirovine i kolonije, to je Mahan u svojim delima podržavao ideje imperijalizma. Zato se prema njemu danas treba odnositi kritički. Pored toga, či-

talac će naći u ovom delu dosta zastarelih misli, koje su interesantne jedino ukoliko pokazuju kako se o pojedinim problemima iz domena pomorske problematike mislilo početkom ovog veka i ranije. S druge strane, oba protekla svetska rata potvrdila su mnoge Mahanove postavke. Mnoge studije iz Drugog svetskog rata pokazuju da je Mahan bio u pravu (iznenađenje, zauzimanje primorskih tvrđava sa kopna, razdvajanje pomorskih snaga, nestalnost prevlasti na moru, itd.).

Mahan je priznati klasik na polju teorije rata na moru. On se teško može običi, ako se želi dublje sagledati razvoj i problematika rata na moru, koju je on tako studiozno prikazao na ratnim primerima prošlosti.*)

*) Kapetan bojnog broda, docnije kontra-admiral A. Mahan napisao je, pored mnogobrojnih rasprava, i ova važnija dela:

- *The Influence of Sea Power upon History, 1660—1783.*
- *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire.*
- *The Life of Nelson, the Embodiment of the Sea Power of Great Britain.*
- *Sea Power in its Relations to the War of 1812.*
- *Naval Strategy*, kao predavanja sa Pomorske ratne škole od 1887 do 1911 godine. Pisac je umro 1 decembra 1914 godine.

PREDGOVOR PISCA

Kao što je izneto na naslovnoj strani, sadržinu ove knjige stvarno predstavljaju predavanja održana u Pomorskom ratnom koledžu u različitim periodima vremena između 1887 i 1911 godine.

Originalna predavanja, koja i sama predstavljaju jednu metodičnu obradu, makako kratku, izložena su *redom* u sedam glava, od šeste do dvanaeste uključno. U ovima je bilo izvesne izmene detalja, uglavnom zbog velikog razmaka u vremenu koje je izmenilo uslove, ali u suštini i u pogledu plana glave su ostale onakve kao što su prvobitno sastavljene.

Odajem priznanje i zahvalnost vlasnicima i urednicima časopisa *United Service Magazine* (London), za odobrenje da se prešampa jedan moj članak koji je izišao u njihovom časopisu 1893 godine. Njegova sadržina se nalazi između 222 i 242 strane originala.

Dugujem zahvalnost i kontra-admiralu Rejmondu P. Rodžeru, načelniku Koledža, i kapetanu V. Makarti Litlu, iz štaba Koledža za predusretljivost i pomoć koje su mi stalno pružali.

oktobar, 1911

A. T. Mahan

Glava I

U V O D

Predavanja o pomorskoj strategiji, koja će se u revidiranom i proširenom obliku održati pred vama u toku ove nastavne godine Koledža (1909), prvo su napisana 1887 godine; te godine su i održana za vreme jesenjeg tečaja, pa posle ponovo 1888 godine. Posle toga je državni sekretar Vitni (Whitney) ukinuo Koledž kao zasebnu ustanovu; međutim, i u bazi za torpiljarke, s kojom se Koledž privremeno fuzionisao, pa i onda kada je ponovo obrazovan kao zasebna ustanova pod sekretarom Trejsijem (Tracy) 1892 godine, ova predavanja su stalno čitana iz godine u godinu sve do danas, bilo da ih čitam ja ili neki drugi oficir.

S vremena na vreme, u ovom periodu, značajni dodaci su unošeni u tekst, ali nije bilo pokušaja da se predavanja iz osnova izmene. Okvir je ostao isti kao u početku — postavljanje niza načela. Dodaci i promene odnose se uglavnom na primere bilo istoriskih događaja, bilo na ponovna razmatranja savremenih političkih događaja. Uostalom, sve su ove izmene bile samo mestimične, čak i uzgredne. Kada se pojavila neka misao koja je izgledala prikladna, ona je ubeležena; nikad nije bilo metodične revizije, niti bi sada došlo do nje da nije bilo predloga, prvo, admirala Ljusa (Luce), oca Koledža, a zatim kontra-admirala Merela (Merrell) koji je bio načelnik Koledža 1908 godine, kada je počela ova revizija.

Od prvog pisanja do potpunije revizije, prema tome, protekla je dvadeset i jedna godina — period od rođenja do punoletstva čoveka. Za to vreme je gradivo u predavanjima ostalo u onim granicama nesistematskog dopunjavanja o kome je bilo reči. Pokušaj sistematske revizije do koje je sada došlo, prirodno, navodi na razmišljanje o promenjenim uslovima u međuvremenu, koji su uticali na vođenje rata.

Najvažnije od tih promena u samom predmetu pomorske strategije su sporijeg karaktera; tako je moralo i biti. One imaju veliki uticaj na nju — ali taj je uticaj spoljašnji. Pomorska strategija se zasniva na izvesnim temeljnim istinama, koje se, kad se tačno formulišu, s pravom nazivaju načelima, i te su istine, kada se jednom utvrde, nepromenljive; međutim, iz toga nikako ne sledi da se, rasvetljavanjem i proformulacijom, ili ratnim iskustvom, ne može nova svetlost bacati na načela i da se ne mogu uvesti novi

metodi u njihovu primenu. U tome će se baš i sastojati razvoj kako u praksi pomorske strategije, tako i u onom iznošenju njenih zakona i načela koje mi nazivamo teorijom. Egzaktne nauke ovde nam pružaju pogodne analogije. Zakoni koji njima vladaju, naprimer, kod elektriciteta, nepromenljivi su; međutim, u primeni tih zakona, životni rok jedne generacije svedoči kolike su tu moguće velike promene i napredak. Mogući su i vrše se samim tim što se njima bavi mnogo umova i što se čine mnogobrojni opiti; tome, u našoj ratnoj profesiji, odgovara iskustvo ratovanja.

Izgleda da je ovde mesto da se, bar uzgred, pomenu izvesne promene u naoružanju kojim se ratuje. Naročito treba obratiti pažnju na nestanak kljuna broda (*ram*) kao važnog taktičkog sredstva; s druge strane, treba obratiti pažnju na napredak podmornice, na ogromno povećanje dometa motornog torpeda i otkriće bežične telegrafije. Godine 1887 efektivni domet torpeda računao se nešto malo preko pet stotina jardi; podmornica, iako je kao zamisao već dugo postojala i sazrela, jedva da je dolazila u obzir kao praktični činilac; a bežična telegrafija je bila nepoznata — bar što se tiče javnosti. Prilikom držanja prvog kursa predavanja u Koledžu 1886 godine, pre nego što su počela ova koja sada razmatramo, ja sam nabacio, kao mogućnost jedne flote koja bi blokirala obalu Sjedinjenih Država, da bi se veza između odvojenih eskadri, naprimer, ispred Njujorka, Delavera i Česapika, mogla održavati pomoću podmorskog kablova¹⁾. To je mažda bilo ostvarljivo; međutim, isti se cilj danas može postići mnogo brže, lakše i sigurnije pomoću bežične telegrafije.

S druge strane, podmornica i veći domet torpeda nametnuće mnogo veći napor blokadnim snagama i primoraje ih da se drže na mnogo većem otstojanju. Ove posledice neće promeniti načela strategije, ali će delovati na njihovu primenu. Primer za ovo pružaju japanski ratni brodovi koji su zauzeli položaj 60 milja od Port Artura (Lušun), koji su držali pod prismotrom, kod Elijotovih Ostrva, kao i složene mere koje su na istom mestu preduzele protiv torpednih napada; druge mere su obezbeđivale njihovu mogućnost da na vreme stignu na bitačnu prostoriju u slučaju da se neprijatelj odluči da izađe. Što se tiče uticaja bežične telegrafije, Togo je mogao da čeka Rožestvenskog, kao što je i učinio, usidren, zato što mu je bežična telegrafija obezbeđivala kraći put do mesta predviđenog sukoba. Da je mogao znati o približavanju neprijatelja jedino putem sistema izviđanja koji je, iako po sebi isto tako dobar, zavisio od zastava ili svetlosnih signala za predavanje obaveštenja, on bi možda morao da se drži bliže neprijateljskom putu, i pri tome bi verovatno bio u nepovoljnijem položaju te bi morao da ostane na moru. Ovo ni u čemu ne menja opšte priznato, davnašnje strategijsko načelo o vrednosti unutrašnjih pravaca dejstva; međutim, tim

¹⁾ Influence of Sea Power upon History (Uticaj pomorske snage na istoriju) str 85 originala.

se još itekako ozbiljno menja njegova primena, i meni izgleda kao nova potvrda Žominijeve postavke (*dictum*) da promene u naoružanju menjaju praksu, ali ne i načela.

Ovih dvadeset i jedna godina, koje sada neposredno razmatramo, nisu bile lišene kako doprinosa razvoja, tako ni ratnog iskustva ni obrade rata od strane stručnih pisaca. U pogledu iskustva, bila su tri rata u kojima su mornarice igrale aktivnu ulogu: između Kine i Japana, 1894 godine; između Sjedinjenih Država i Španije, 1898, i između Japana i Rusije, 1904—1905 godine. Isto tako, očigledno, iako nije u tolikoj meri izbio na površinu, može se pomenuti i rat između Velike Britanije i Burskih Republika u Africi. Britanska mornarica, kao mornarica, nije opalila nijedan top; međutim, u Evropi je bilo takvo raspoloženje da je odlučna nadmoćnost britanske flote nad svakom mogućom kombinacijom protiv nje obezbeđivala njenu prevlast na moru, a zajedno s njom i neophodno prebacivanje snaga bez opasnosti od smetnji. Ako samo pogledamo nedavna otkrića o razvoju nemačke mornarice i njihov uticaj na britansko javno mnjenje, mi ćemo shvatiti kakve će biti brige Velike Britanije za nekoliko godina u slučaju da je zadesi sličan rat, i to sa nemačkom mornaricom onakvom kakva će izgleda biti. Pomorska strategija se rasvetljava i razvija; ali mi još nismo blizu vremena kada će ona zastariti.

Dokaz da je ona još u naponu snage, i to rane snage, nalazi se u izmeni rasporeda mornarica, do koje je došlo od vremena kada su ova predavanja prvo pisana. Mi se svi sećamo — nema ovde skoro nijednog tako mladog da se ne bi mogao sećati — rasporeda naše sopstvene mornarice pre 20 godina: evropska eskadra; aziska eskadra; pacifička eskadra itd. Ovo nije bila nikakva specijalnost SAD; to se ogledalo u svim velikim mornaricama. To se zvalo policiska služba, i to sasvim tačno; jer je raspodela bila policiska, a ne raspodela jedne vojne organizacije sračunate na vojničku upotrebu. Tako su američki brodovi, i brodovi drugih naroda, bili pojedinačno rasuti po svetu, u posebnim lukama; imali su svaki svoj sektor, kao i policajac.

Koliko su drukčiji sadašnji uslovi, koliko je koncentracija — vojnički pojam — zauzela mesto rasturanja, o tome nije potrebno govoriti! Ovo je posledica pomorske strategije prilagođene promenjenim uslovima; međutim, pravo je, kad se skreće pažnja na promenu, da se naglasi ponovo da se načela pomorske strategije nisu izmenila. Ona su se prosto razbistrila zahvaljujući iskustvu i razmišljanju. Ljudski umovi su se okrenuli — tačnije, vratili — idejama i praksi koje su bile još kako poznate našim prethodnicima, koji su učili školu u samom ratu, načelima koja su, u odsustvu tog odličnog učitelja, ponestala iz svesti. Ovo vraćanje došlo je delimično usled ratova o kojima je bilo reči, delimično usled poznatih promena u međunarodnim odnosima, ali velikim delom, nema sumnje, i usled priznavanja uticaja mora i prevlasti na moru za vreme rata, a odatle

potiču i misli o tome kako najbolje da se upotrebi pomorska snaga, što pretstavlja mentalni proces koji je ovim priznavanjem njenog značaja potstaknut i pothranjen.

Ovakva upotreba pomorskih snaga jeste pomorska strategija, primenjena bilo u miru bilo u ratu; a proučavanje pomorske strategije, sistematsko, počelo je ovde u našem Pomorskom ratnom koledžu. Pre je bilo dosta pomorske strategije; u vreme rata zdrav razum jednih i genije drugih vidi i tačno primenjuje sredstva na ciljeve, a pomorska strategija je, kao i pomorska taktika, kad se rezimira, jednostavno pravilna upotreba sredstava da se postignu ciljevi. Međutim, u miru, ili zbog lenjosti, takve stvari se smetnu s uma, osim ako se sistematski ne obezbedi da se one stalno drže u svesti. U ovom cilju je i osnovan ovaj Koledž; i kad bi mu jedino postignuće bilo to da pomorski oficiri duboko uvide ludost deljenja borbene flote, u miru kao i u ratu, on bi samim tim opravdao svoje postojanje i troškove svog postojanja. Poznata je odluka Glavne uprave (*General Board*) o tome da je nekorisno deliti borbenu flotu između dva okeana i da je ona bila velikim delom rezultat iskustva ratnih igara u ovom Koledžu. Ovo sam saznao od pokojnog admirala Sperija, čiju nedavnu smrt mornarica još oplakuje. Dobro je stalno se sećati da je Senat Sjedinjenih Država, godine 1909, usvojio preporuku predsedniku SAD da se sadašnja borbena flota podeli prema atlantskoj i pacifičkoj obali. Kod tako podeljene flote, deo koji bi došao na svaki okean bio bi nesumnjivo slabiji od inostrane ratne flote koja bi se tamo zadesila. U odnosu na takvu flotu oba dela naše flote bila bi jednaka, ali nadmoćnija da su zajedno. Ne postoji, koliko je meni poznato, ubedljiviji argumenat o potrebi da državnici i narod znaju nešto o A B C pomorske strategije; samo ovo načelo koncentracije i jeste A B C. Kao i A, grčko B, koje je dalo ime celoj njihovoj i našoj azbuci, tako i sama koncentracija u sebi sadrži sve druge faktore, celokupnu azbuku borbene moći u ratu. Na drugi način, Napoleon je ovo izrazio u čuvenoj izreci *Sasređivanje napora samo na jedan cilj jeste tajna velikih uspeha**). To sasređivanje znači koncentraciju volje na jedan cilj uz isključenje svih drugih. Tako se postiže koncentracija mentalnog i moralnog pogleda, odluke koja je isto toliko stvarna kao i fizička koncentracija raspoloživih snaga; a kada se kod vojnog komandanta nalazi moralna sasređenost, doći će i do fizičke koncentracije, isto toliko sigurno kao što svaka posledica sledi svome uzroku.

Da bismo ilustrovali stalnost zaključaka pomorske strategije, zaključaka koji ustvari nisu toliko načela koliko izvor načela, koji prema njima imaju onaj odnos koji ima plod prema drvetu, citiraćemo tri događaja koji su, mada vremenski na velikom otstojanju i površno gledajući različiti, ipak blisko vezani sa načelom koje je zajedničko za sve njih;

*) »Exclusiveness of purpose is the secret of great successes«. — Prim. red.

1) Nelson, pre više od sto godina, prilikom svoje poslednje posete Engleskoj, u trenutku kada je javno mnjenje bilo jako uzbuđeno u očekivanju sukoba između britanske flote pod Kolderom (Calder) i mnogo nadmoćnije neprijateljske snage, rekao je: »Mogu slobodno da kažem, da, kada budu potukli Koldera, neće više smetati Engleskoj ove godine«. Time je hteo da kaže da bi tada i neprijatelj, kao i Kolder, bio skinut s pozornice, i da bi britanske rezervne snage još uvek dominirale situacijom.

2) Skoro devedeset godina posle toga, prilikom otvaranja tečaja Koledža 1892 godine, imao sam prilike, u vezi sa zastarelošću ratnih brodova, da citiram jedno mišljenje koje je onda bilo savremeno, a koje smatram da je bilo potpuno tačno. Citat je glasio ovako: »Poslednji izraz stručnog mišljenja u inostranstvu u vezi s ovim takozvanim zastarelim ratnim brodovima jeste da će, u kasnijim fazama rata, kada najnoviji brodovi budu istrošeni i prošli kroz sito i rešet, odneti pobedu onaj narod koji tada bude magao da iziđe sa najvećom rezervom brodova starijeg tipa«.

3) Ovo vodi direktnim putem od jednog ranijeg ka jednom savremenom primeru, zanimljivoj ilustraciji istoriskog toka i povezanosti pouke, počev od Nelsonovih brodova 74 do današnjih drednota. Prilikom uzbudljive debate u britanskom Parlamentu marta 1909 godine svi su pretpostavljali da će za tri godine broj nemačkih drednota skoro dostići broj britanskih. O ovoj opasnoj činjenici postojala je skoro jednoglasnost, iako su se procene razlikovale u pojedinostima. Međutim, pri kraju debate, predsednik vlade je tvrdio, i po mom mišljenju tačno, da će Britaniji, iako bi snage mogle biti opasno slične po broju, njena velika nadmoćnost u brodovima druge linije ipak obezbediti nadmoćnost na moru. To bi bilo zato što bi dve flote drednota, u trenutku kad bi se rastale, bez obzira ko bi pobedio, kao Kolder i Vilnev 1805 godine, bile uklonjene sa »šahovske table« za izvesno vreme, — Nelsonova »ova godina«, — i u igru bi ušla rezerva.

Načelo koje pokazuje isti zaključak u ove tri različite epohe jeste načelo održavanja nadmoćne snage u odlučujućem trenutku; ovo je izraženo poznatom izrekom: treba stići na mesto prvi i sa više ljudi. Ovo je opet, drugim rečima, koncentracija, blagovremena koncentracija. ABC strategije, sa čega se prelazi dalje na DEF. Važnost rezerve pretstavlja odlučujući faktor u tri citirana primera. Rezerva, pravilno predviđena po brojnoj snazi i položaju, omogućuje da se u kritičnom trenutku prvi nađete na mestu, i to sa najvećom snagom; drugim rečima, da se *koncentrišete*, i to u odlučnom trenutku jedne bitke ili kampanje. Obezbeđenje brojne nadmoćnosti pretstavlja jedan od mnogih metoda, a svaki se metod primenjuje prema njemu odgovarajućem, specifičnom sticaju okolnosti. Predviđanje rezerve primorava na razumno uzdržavanje od preranog »škartiranja« brodova, na proces koji je svojim uticajem na neku kampanju strategiskog značaja po svojoj prirodi. Da su Rusi u

nedavnom ratu s Japancima pravilno sagledali i primenili funkciju rezerve, da njihovo nacionalno rezonovanje o pomorskim stvarima nije bilo do krajnosti poremećeno njihovom omiljenom teorijom o »tvrđavskoj floti« (*fortress-fleet*), oni bi kod Port Autura rezonovali kao što je rezonovao Nelson 1805 godine: kada Togo bude uništio eskadru kod Port Artura, on za neko vreme neće biti u stanju da učini veće zlo, i Rožestvenski može sa sigurnošću da produži napredovanje. Očigledno da je eskadra u Port Arturu bila dužna da se u sukobu bori toliko žilavo da bi rezervama ostalo široko polje. Japan ih nije imao; Rusija jeste. Ako je ikad jedna država uzela svoju sudbinu u obe ruke i bacila je kroz prozor, to je uradila Rusija u poslednjem ratu sa Japanom; a kad kažemo Rusija, ne mislimo na bespomoćnu, neodgovornu masu stanovništva, već na ljude koji su u odnosu na vladu u Rusiji bili u istom položaju u kome mogu jednog dana da se nađu prema vladi Sjedinjenih Država oni koji su danas ovde prisutni. Takvi ljudi su odgovorni za neuspeh Rusije; a odatle je došla i aneksija Bosne i Hercegovine — usled nesposobnosti Rusije da se afirmiše. Ova slabost Rusije, koja se pet godina ranije pripremala lošim pomorskim rukovođenjem, oslobodila je Nemačku ruske opasnosti na svojim istočnim granicama, i time je doprinela porastu nemačke mornarice, koji opet dovodi do revolucionarnih izmena međunarodnih odnosa u obe hemisfere.

Ne treba ni pomenuti da samo skup načela, iako je koristan za stručnjaka, jer može da ga učvrsti u trenucima sumnje ili nedoumice, malo vredi za novajliju koji ih nije obukao u primere iz lučkog iskustva; ili, kao u gornjim primerima, iz istorije, koja je iskustvo drugih, zabeleženo za našu upotrebu. Čoveku ovako nenaoružanom, načela, makoliko zdrava, nisu ništa drugo nego tvrdnje oslonjene na spoljne autoritete, koje nisu poduprte unutrašnjim ubeđenjem i prihvatanjem koji nam jedino mogu dati snagu u trenutku potrebe. Situacija kod Kopenhagena, pisao je jednom Nelson, izgleda početniku u ratu teža nego što jeste. Ovo je izraz i primer ličnog iskustva primenjenog na sadašnje stanje i problem. To je izraz, uopšten, one intuitivne veštine koju daje iskustvo u oceni jedne situacije. Francuzi to nazivaju *coup d'oeil* — baciti pogled. Napoleon je rekao: Na bojnopolju najsrećnija inspiracija — opet *coup d'oeil* — često je samo jedno sećanje. Ovo je svedočanstvo o vrednosti istoriskog primera koji nije ništa drugo nego zabeleženo iskustvo koje se, bilo da se radi o sećanju nečega što je uradio drugi čovek, bilo da se radi o nekom događaju koji smo sami videli i koga se sećamo, u oba slučaja hrani prošlošću; pa i to ne u uopštenom smislu, već u specifičnoj primeni na jednu trenutnu potrebu, shvaćenu na prvi pogled i to baš zato što za nas nije potpuno nova.

Obe izreke se dopunjuju. Nelson potvrđuje značaj iskustva — koje nije ništa drugo nego istorija u stvaranju, u razvijanju sposobnosti brzog i tačnog procenjivanja situacije. Napoleon govori o vrednosti istorije — koja je zabeleženo iskustvo — u davanju presedana,

kojim se, kao primerom, možemo poslužiti u datom slučaju. Jedna je primedba opšta, druga specifična. Korbet, u svom »Sedmogodišnjem ratu« (*Seven Year's War*), delu koje vam toplo preporučujem, beleži brižljivo komentare koje je Vulf, osvajač Kvibeka, napravio u vezi sa vojnim pokretima u kojima je učestvovao kao potčinjeni; on je sačuvao svedočanstvo o svom sopstvenom iskustvu da bi mu ono u budućnosti pružilo podršku u njegovoj pobedonosnoj karijeri kao glavnokomandujućeg. Međutim, čovek koji tako beleži sopstvena zapažanja ima osobine onoga koji skuplja zapažanja i iz istorije: osobine naučnika. Kada se Porterova flotila našla kao ulovljena iznad vodopada Crvene Reke (Red River) 1864 godine usled pada vode, on je na svoju sreću imao uza se ljude koji su stekli iskustva u sličnim okolnostima. Zidanje nasipa, a time i spasavanje brodova, nije došlo iz nadahnuća, već iz iskustva i sećanja.

Na taj način načela i primeri dejstvuju jedni na druge, i ovo međusobno dejstvo pokazuje potrebu i jednog i drugog. Čovek koji vlada načelom može za tren oka da shvati primer — da oceni njegovu vrednost. U jednom radu o pomorskoj strategiji, koji je izdao naš Pomorski institut (*Naval Institute*), admiral Ljus citira sledeće reči Lorda Vulzlija (Woleseley), koji piše o američkom Građanskom ratu: »Pod snažnim sam utiskom manjih operacija tog perioda koje nam pruža istorija i *primera* starih ratnih načela čija je vrednost uvek aktuelna«; on navodi dva primera i kaže: »Oba su propala, *kao što se moglo predvideti*«. S druge strane, od trenutka kad čovek, raspolažući načelom, prvi put vidi jedan ratni događaj, jedan primer, on se bolje i čvršće drži ratnog načela — on ga bolje shvata. Jedno dete shvata činjenicu da vatra gori onda kada se opeče i na taj način je doživi kao takvu; dok čovek koji koristi svoja zapažanja o posledicama vatre na koži drugog čoveka samo pokazuje koliko vredi razumna pažnja koju poklanja onome što se dešava oko njega. Dešava se da čovek gleda kako drugi strada, čak i kako propada, a da sam ne postane ni najmanje mudriji; to dolazi otuda što sam nije razumeo zbog čega je došlo do toga — a nije razumeo bilo zato što ne shvata koji je princip unesrećeni prekršio, bilo zato što ne shvata primenu tog principa u slučaju toga čoveka, pa prema tome ni u svom.

Da damo jedan primer: kad je Senat izglasao preporuku da se naša borbena flota podeli između atlantske i pacifičke obale, nije bilo prošlo ni četiri godine od vremena kad su rusku flotu potukli Japanci, i to uglavnom baš zbog toga što je bila podeljena između baltičke i aziske obale Rusije. Načelo koncentracije nepromišljeno je bilo prekršeno; iako su i dalje bili apsolutno nadmoćni, Rusi su i dalje stizali poslednji i sa najmanje ljudstva. Čoveku koji poznaje načela strategije i njene primere iz prošlosti, nisu potrebni najnoviji primeri da bi se uverio u pogrešnost ruskog postupka, — u pogrešku koja je naizgled proistekla iz potcenjivanja neprijatelja, jer je izlaganje opasnosti verovatno bilo posledica nepažnje, a ne nezna-

nja; međutim, za one koji nisu bili upoznati tim načelima, svako dalje ilustriranje bilo bi potpuno beskorisno. Oni su videli kako se njihov sused opekao, a nisu imali ni pojma zašto je do toga došlo; i, kao dete koje se još nije opeklo, lakomisleno su izlagali svoju zemlju istom riziku.

Prema tome, neka niko ne padne u grešku da potceni vrednost vojnih studija; te studije nisu ništa drugo nego promišljeno posmatranje slučajeva, događaja, i izvlačenje iz njih zaključaka koje mi nazivamo načelima. Ovo čini nauka; i što imamo veći broj primera — zapažanja — to će nam i zaključci biti sigurniji. Prošlost je za nas učinila mnogo. Ono što mi nazivamo istorijom sačuvalo nam je primere, i iz tih primera formulisana su načela, gotova za našu upotrebu. Na nama je da ih prenosimo dalje; da ih u akciji primenimo u našim prilikama; najzad, da uočavamo kako na rezultate utiče prihvatanje ili zanemarivanje načela, bilo s naše strane bilo sa strane drugih.

Među pomorskim oficirima se razvilo vrlo budno interesovanje za tekuće i prošle događaje otkad su ova predavanja prvi put bila napisana. Iz toga je proisteklo prikupljanje velikih količina materijala za proučavanje, koji ranije nije bio formulisani ili nije bio savladan. Dozvolite mi da kao primer ovakvog toka stvari ponovo koristim citat iz govora koji sam održao prilikom ponovnog otvaranja Koledža u novoj zgradi. Rekao sam tada: »Ne samo dok sam stvarno boravio ovde, 1886—1888 godine, nego i u toku četiri godine koje su otada prošle, ja sam uobičajio da tražim da mi se šalju katalogi glavnih vojnih i pomorskih knjižara, u zemlji i inostranstvu, i da ih pažljivo pregledam. Sve ono što je moglo u njima da se nađe, a što je bilo ma u kakvoj vezi sa veštinom pomorskog ratovanja, ja sam poručio za biblioteku Koledža; zbog toga vi možete sve ono što se odnosi na predmet pomorske taktike naći na jednoj jedinoj od onih kratkih polica za knjige koje se nalaze dole; skoro polovinu toga prostora zauzimaju detaljne rasprave o taktici jedrenjaka, od Pol Hosta do Šopara«. Ovoj svojoj primedbi nisam dodao ništa o pomorskoj strategiji; osim povremenih radova, članaka po časopisima, nije bilo prave rasprave o njoj sve do Kolomovog »Pomorskog ratovanja« (*Colomb's Naval Warfare*), objavljenog 1890 godine. Principi pomorske strategije jedino su se mogli oslanjati na radove posvećene kopненоj strategiji.

Ne bih mogao reći da se u pomorskoj strategiji pokazala ona vrsta razvoja koja se ispoljava u velikom broju pisanih knjiga. Formalno tretiranje kopnene strategije mnogo je starije; i nama ne bi bilo potrebno veliko povećanje broja naših prstiju da bismo izbrojali knjige o njoj. Onih knjiga koje bi po opštem priznanju mogle da se nazovu standardnim još je manje. Međutim, osim plodonosnog pisanja, postoje dovoljni znakovi jednog interesovanja tako povećanog da ono deluje kao pokretač studiranja u svim zemljama. Sam raspored flote pokazuje prevagu zdravijeg načina mi-

šljenja; a priznanje potrebe formalnog proučavanja vidi se iz uvođenja i kod drugih naroda onakvih kurseva kakav mi držimo u ovom Koledžu. Veća se pažnja posvećuje pomorskoj strategiji na rukovodećim mestima, u upravama koje odgovaraju našem Ministarstvu pomorstva. Ponovna raspodela dužnosti u britanskom Admiralitetu po naredbi vlade (Order in Council) od avgusta 1904 godine nosi obeležje ove promene; dužnosti koje su po njoj koncentrisane u rukama prvog lorda Admiraliteta su po svojoj funkciji suštinski strategiske.

Međutim, bilo je dosta knjiga koje pokazuju novo široko interesovanje. Ako govorimo o knjigama napisanim samo na dva jezika, koja su meni poznata, francuskom i engleskom, mislim da se bez preterivanja može reći da se onakva dela kao što su Darijevo (Darrieus) i Davlijevo (Daveley) u Francuskoj ili istoriski radovi Džulijana Korbeta (Julian Corbett) u Engleskoj, — ja ovde govorim naročito o njegovoj »Engleskoj na Sredozemnom Moru (*England in the Mediterranean*) i »Engleskoj u Sedmogodišnjem ratu« (*England in the Seven Years' War*), — nisu mogla napisati pre trideset godina. Nisu mogla, i to ne zato što materijal za njih nije postojao, niti zato što nisu postojali umovi koji bi iskoristili materijal, već zato što nije postojalo ono opšte interesovanje koje dovodi umove i materijal u plodonosni kontakt. Da je nemačko pomorsko mišljenje bilo toliko aktivno u ovom pravcu, kao što se moglo i očekivati na osnovu razvoja vojne nauke u toj zemlji, to dobro znam; između ostalog to se moglo očekivati sudeći i po onim radovima koje su mi ljubazno slali. Moram stalno da žalim što mi je nepoznavanje tog jezika u mojim godinama onemogućilo da koristim ovaj izvor stručnog bogaćenja.

Ako je, a mislim da jeste, ovaj Koledž imao velikog udela u osnivanju ovog stručnog tečaja, biće zanimljivo da se pogleda unatrag i to na svaki od njegovih nekoliko izvora. Kao što svi znate, Koledž je osnovan zahvaljujući upornom zalaganju admirala Ljusa u Ministarstvu mornarice. Među razlozima koji su ga pokrenuli da to preduzme i da dosledno ide tim putem bilo je i njegovo lično iskustvo o nedostatku vojničkog zapažanja, onog *coup d'oeil*-a u radu ministarstva koje je vodilo američki Građanski rat. Meseci, stotine života i milioni dolara potrošeni su na direktan frontalan napad na luku Čarlston od strane vojske i monitora, — od kojih je jedan bio pod njegovom komandom, — sa učinkom, između ostalih, da se For Samter pretvori u gomilu ruševina; grad, međutim, iako potresen bombardovanjem, još se držao, i zastava Konfederacije još je prkosno lepršala nad onom gomilom koja je nekada bila Samter. Tako su stvari stajale kada je Šermanova vojska stigla u Savanu iz Atlante.

Citiram neposredno iz pisanja admiralovog:

»Sa monitora *Nantucket-a* ja sam premešten za komandanta topovnjače *Pontiac*, i, 5 januara 1865, naređeno mi je da se javim

generalu Šermanu, tada u Savani, za zadatke na reci Sayani u vezi sa kopnenom vojskom.

Kada sam se javio u komandu, general Šerman je izložio u nekoliko kratkih, sažetih rečenica, pomoću karte, plan svoje operacije od Savane na sever. General Slokam, koji je komandovao levim krilom armije, trebalo je da krene do Sisters Ferija (Sister's Ferry), oko četrdeset milja iznad grada, i da pređe preko reke Savane pomoću pontonskog mosta u Južnu Karolinu. Cilj je bio da topovnjača *Pontiac* krene uz reku iznad prelaza i da tako zaštititi pontonski most od uništenja koje bi mu pretilo od konfederalista; smatralo se da se oni nalaze sa većim snagama negde u pravcu Auguste. »Kada dođem na čvrstu zemlju«, rekao je (jer veliki deo tog terena bio je poplavljen), »neko će morati da se skloni s puta!« I dodao je, u onom prijatnom šaljivom tonu kojim je imao običaj da govori sa pomorskim oficirima: »Vi, pomorci, lupate po Čarlstonu već tri godine. Ali samo čekajte dok ja dođem u Južnu Karolinu. Ja ću mu preseći komunikacije i Čarlston će vam pasti u ruke kao zrela kruška«. I to se baš i desilo.

Pošto sam saslušao jasno izlaganje generala Šermana o vojnoj situaciji, kao da mi se koprena skinula s očiju. »Evo,« rekao sam u sebi, »vojnika koji zna svoj posao!« Palo mi je napamet da postoje izvesna bitna načela u osnovi ratnih operacija koje ne bi bilo rđavo pogledati; opšta načela, bilo da se operacije vode na kopnu ili na moru.

Napuštajući Pokataligo, držeći sada vojsku čvrsto u rukama, general Šerman je marširao na Kolumbiju i zauzeo grad sa malo teškoća. Ovo je odmah dovelo do evakuacije Čarlstona 17 februara 1865, ili nešto više od tri godine posle zauzeća Port Rojala. Port Rojal je bio isturena pomorska baza u vodama Južne Karoline, od koje je zavisio frontalan napad na Čarlston.«

U vezi sa revizijom ovih predavanja, ja sam pažljivo pročitao, između ostalog materijala, četiri knjige — dve francuske i dve engleske — koje sam vam spomenuo kao pogodne ilustracije zanimljive promene u odnosu na pomorske misli za poslednjih trideset godina. Darije i Davli, upuštajući se široko u slikovite primere, formalno prihvataju, i do izvesne mere sistematski, metod mojih predavanja, dosada neobjavljenih. Tojest, oni postavljaju načela koja razvijaju diskusijom; onda iznose svoje primere koji osvetljavaju načela, i kao da im daju krv i meso žive akcije, u čemu i jeste razlika između živog čoveka i skeleta. Na taj način, sledeći predavanja, dosada neobjavljenih. Tojest, oni postavljaju načela proglašenih takvim, način izlaganja koji naročito odgovara jasnom francuskom intelektu i jeziku, oni takođe zadržavaju istoriski metod za koji Davli jasno izražava naklonost. Tako on kaže: »Istorija, kao zabeleženo iskustvo, ako se iscrpno prouči, pokazuje sve raznolike činioce koji ulaze u rat; — istorija, makoliko nesavršena, ne zaboravlja nijednog od njih. Istorija je fotografski proces; racionalan,

međutim, tj. kad čovek, pošto je postavio izvestan osnov istinitosti, izgrađuje svoj sistem iz njega ne proveravajući ga istorijom, »racionalni procesi imaju selektivnu tendenciju«. Istorija nam, jednom rečju, daje sve uticajne činioce, dok razum, zaljubljen u sopstvene prefinjenosti, može i da zanemari ono što bi moglo da ih izmeri. Nešto slično tome, general Šerman mi je jednom izrazio sumnju u vrednost manevara; rekao je da se ne mogu inscenirati onaj uticajni ljudski faktor strepnje i drugi različiti moralni uticaji koji deluju na vojnu akciju.

Verna istorija daje nam celinu; ne možemo izbeći uticaju ili koristi toga ako je savesno upotrebljavamo. Ali istoriji treba prići sa sposobnošću da se oceni ono što nam ona daje, a za to treba raspolagati onom jasnošću pogleda koju nam daju određena načela. Istoriji treba prilaziti snabdeven merilima. Iz tog razloga pretpostavljam da bi Davli i Darije, ukoliko izdrže probu, a i ova moja predavanja, predstavljali poželjnu pripremu za radove kao što je Korbetov, o kome smo govorili. Sam Korbet imao je to preimućstvo, kao vojni — ili pomorski — istoričar, da je prilazio svojoj temi naoružan jasno formulisanim načelima, izvučenim, — a on to mnogo ne krije, — iz knjiga standardnih vojnih pisaca. Što se tiče mog iskustva, i ja sam tako prišao proučavanju istorije sa vojnog aspekta. Počevši od Žominijeve »Ratne veštine«,*) formalnog udžbenika kao što su Davlijev i Darijev, kao i njegove »Istorije ratova Francuske revolucije«, u kojoj daje istoriju praćenu strategiskom i taktičkom analizom događaja, ja sam prešao na pisanje jednog niza istoriskih predavanja koja su kasnije objavljena pod naslovom »Uticaj pomorske moći na istoriju« (*The Influence of Sea Power upon History*). Na toj osnovi sam tada formulisao načela pomorske strategije izložena u prvobitnim predavanjima, koja se ovde mogu pročitati u prerađenom i proširenom obliku. Prerada i proširenje sastoje se uglavnom u novim primerima i preinačenim formulacijama — nikako u novim načelima, iako možda ima neke novine u njihovoj primeni.

Nadam se da sam u ovim napomenama, zamišljenim najviše kao uvod u predavanja o pomorskoj strategiji, dovoljno razjasnio uzajamno delovanje načela i istoriskih primera. Svaki od njih je delimičan vaspitač; kombinovani, oni čine savršenog instruktora. Od tog dvoga je sama istorija bolja nego sama formulisana načela; u vezi s tim, istorija, kao izveštaj o postupcima, ima ulogu koju obično nazivamo praktičnom. To je povest o praktičnom iskustvu. Ali, svi smo, nadam se, prešli fazu misaone navike, zasnovanu na prostom praktičnom, ličnom iskustvu, a ne na praksi osvetljenoj načelima i učvršćenoj znanjem koje su razvili mnogi ljudi u mnogim oblastima. Savladajte svoja načela, i onda ih dobro potkrepite primerima koje daje istorija.

*) Žomini, *Pregled ratne veštine*, izdanje VIZ JNA »Vojno delo« 1952 godine. — Prim. red.

Na kraju, ja bih naročito želeo da privučem vašu pažnju na jednu Korbetovu primedbu. Mislim da od njega na odgovarajućem mestu upotrebim više događaja kao primer; ali primedba koju ću ovde da citiram odnosi se na jedan neophodan elemenat pomorske strategiske misli, preko koje se ranije ne samo prelazilo, već koja je stvarno bila diskreditovana i omalovažavana. Mislim na priznavanje međunarodnih odnosa kao bitnog činioca u svim vojnim planovima. Citiraću jedan primer koji nam je neposredno pred očima. Kada Nemačka bude završila brodove predviđene pomorskim programom koji je formalno prihvatila, ona će imati mornaricu mnogo jaču od mornarice Sjedinjenih Država, osim ako ne izmenimo sadašnji tempo našeg izgrađivanja i ne obezbedimo veća postrojenja (fabrike, brodogradilišta). Na šta će se tada oslanjati Monroova doktrina,^{*)} a na šta sigurnost održavanja Panamskog Kanala? Održavanje jednog i drugog zavisi od flote.

Pitanje bi, makar i samo pitanje vojne snage, bilo jednostavno: nadmoćna flota dominira, ako je koeficijent nadmoćnosti dovoljan. Pitanje političkih odnosa je ono što unosi teško rešljive faktore; a vojni savetnik jedne vlade neće biti na visini svog zadatka ako, poznavanjem prilika i iskustvom u njihovoj proceni, ne bude mogao pravilno da oceni koliko bi manja brojna snaga mogla da bude pojačana usled drugih okolnosti koje bi se mogle upotrebiti protiv zamišljenog neprijatelja. Svaki pomorski oficir treba svoja proučavanja i svoju pažnju da usmeri na savremene događaje u zemlji i inostranstvu sa mislju da jednog dana može biti vladin savetnik, a u svakom slučaju da može povoljno uticati na događaje svojim pravilnim ocenjivanjem svetskih zbivanja.

Baš sada sam izneo jedno načelo, naime, potrebu da se politički — međunarodni — uslovi obuhvate u predviđanju vojnih mera. Primer koji služi kao dopuna ovog načela jesu savremeni istorijski odnosi Nemačke i Sjedinjenih Država sa drugim zemljama. Naprimer: između Nemačke i Austrije postoji solidarnost u akciji, što je nedavno pokazao i pritisak Nemačke na Rusiju da ona bez obzira na Veliku Britaniju i Francusku, prizna austrisku aneksiju Bosne i Hercegovine. Ne mogu, naravno, ovde da se upustim u detaljnu analizu svega onoga što ovaj nemački potez znači, ali mogu da ukažem na to da je tu za nas važno ovo pitanje: ako bi Nemačka želela da uputi svoju flotu na kakav pokušaj preko Atlantika, u kojoj meri će joj njeni odnosi sa drugim evropskim državama dozvoliti da to učini? Kad mi ne bismo imali nikakvu flotu, ona bi, bez sumnje, mogla to sebi da dozvoli. Ali, ako mi imamo devet brodova na njenih deset, ona verovatno ne bi mogla to sebi da dozvoli; naš otpor, bez obzira na ishod, ostavio bi je za izvesno vreme bez mornarice kojom bi se suprotstavljala Evropi. S druge strane, kada bi nas naši građani sa pacifičke obale gurnuli u rat, ili čak

^{*)} Doktrina koja odbija svako evropsko mešanje u američke stvari.

u ozbiljnije zategnute odnose s Japanom, taj pritisak na nas pojačao bi snagu nemačke flote. U našem dugom sporu sa Velikom Britanijom, zasnovanom na Monroovoj doktrini, mi smo stalno napredovali do Hej-Ponsfotovog ugovora od pre deset godina. On je značio uspeh Monroove doktrine, koju je prošlog meseca (maja 1911) otvoreno prihvatio britanski ministar inostranih poslova. Za sve ovo vreme naša je mornarica bila beznadežno slabija od britanske; čak u smešnoj meri ponekad. Ipak smo pobedili. Zašto? I da li smo u isto tako povoljnom položaju i u odnosu na novu pomorsku silu? Kakav stav treba da zauzme Velika Britanija u slučaju da imamo neprijatnosti sa Nemačkom? A kakav treba da je naš stav u protivnom slučaju?

Korbet primećuje da je u Sedmogodišnjem ratu snaga britanskog dejstva počivala na činjenici da su se u rukama jednog jedinog velikog čoveka, prvog Pita, nalazili i pomorski, i vojni, a i diplomatski činioци. Na taj način su razni uslovi mereni i usklađivani u zajedničko dejstvo, kome su svi doprinosili svoj najveći uticaj i uzajamno je pomagali. Želja za rezultatom mora da nas učini svesnim činjenice da se zajedničko dejstvo u našoj zemlji nikad neće postići preko jednog čoveka, nego samo saradnjom više njih. Ti ljudi biće državници i vojni i pomorski autoriteti; a, da bi njihova saradnja bila plodonosna, svaki od njih mora da razume uslove koji utiču na one druge. Načelo koje smo ovde izneli doživelo je izvanredno priznanje prilikom nedavne Imperijalne konferencije (1911 godine), kada je vlada Velike Britanije, na tajnom zasedanju ministara Kanade, Australije, Južne Afrike i Novog Zelanda i Imperijalnog komiteta za odbranu, objasnila kako imperijalna i međunarodna situacija utiču na opšte interese imperije. Od ovih zajedničkih interesa glavni je odbrana imperije; njena organizacija odbrane prema tome po opštem priznanju zavisi od jedinstvenih pogleda na međunarodnu situaciju. Neuspeh u sadejstvu vojnih i pomorskih operacija prema tome nije toliko dolazio od sitničave zavisti koliko od otsustva takvih jedinstvenih pogleda; a da bi se pravilno prišlo ratnim pripremama i planovima, vojna lica jednog i drugog vida oružane sile treba da budu prožeta poznavanjem međunarodnih odnosa. Od tih odnosa zavisi količina raspoložive snage kod svih zainteresovanih. Tako Darije tačno primećuje:

»Svaki pomorski poduhvat koji ne vodi računa ni o međunarodnim odnosima jedne velike nacije, niti o materijalnim granicama koje joj određuju njene mogućnosti, počiva na slaboj i nesigurnoj osnovi. Inostrana politika i strategija povezane su neuništivom vezom«. U vezi s ovim on citira Nemca von der Golca: »Kogod piše o strategiji i taktici ne bi trebalo u svojim teorijama da zanemari tačku gledišta svog sopstvenog naroda. On treba da nam da nacionalnu strategiju, nacionalnu taktiku«.

Monroova doktrina je tačka gledišta američkog naroda; nikakva strategiska shema — kao što su brojevi i sastav neke flote — nije zdrava ako ne vodi računa o ovoj okolnosti.

Poslednja reč koju ću vam uputiti, znači, u ovim uvodnim napomenama jeste da savladate razvoj tekućih događaja u vama savremenoj istoriji i da ostanete u stalnom dodiru s njim. Shvatite njihov smisao. Vaša sopstvena struka, s vojne strane, naravno, traži vašu glavnu i najveću pažnju; ali vi ćete svi imati dovoljno vremena da čitate vojnu istoriju, usvajajući njeno učenje, a takođe možete da budete u toku međunarodnih odnosa do te mere da ćete, kada budete stekli položaje najveće odgovornosti, svojim trenutnim pogledom — svojim *coup d'oeuil*, da ponovimo francuski idiom, — brzo obuhvatiti celu sliku interesa vaše zemlje u kritičnoj situaciji, bilo neposrednoj bilo daljoj. Da se poslužimo Nelsonovim izrazom: vi nećete biti novajlija; a nećete, zato što ćete u svojoj karijeri, kao što je on u svojoj, stalno primenjivati ono rasuđivanje koje će vam tada biti neophodno potrebno. Setite se takođe onog drugog Nelsonovog izraza: »Oficir treba da ima političke hrabrosti«. Politička hrabrost, da bude čvrsto zasnovana, traži i političko znanje. Izbegavajte, kako biste se celishodno mogli koncentrisati na ovo neophodno znanje, da rasipate svoje snage na unutrašnja pitanja zemlje — pitanja finansija, sociologije, ekonomije i slično. Oblast mornarice je isključivo međunarodna. To je ono što je čini tako bliskom sferi državnika. Imajte za cilj da sami budete i državnici, pored toga što ste pomorci. Biografije i istorija naše struke daće vam slavna imena ljudi koji su bili i jedno i drugo. Verujem da će budućnost pokazati mnogo takvih među slušaocima ovog Koledža.

Glava II

ISTORIJSKI PRIMERI I OBJAŠNJENJA

(Skice 4, 7, 5, 6, 1, 13)

Pri razmatranju nekog stvarnog ili mogućeg ratišta, ili predviđenog bitačnog poprišta, prvo i najbitnije jeste da se odredi koji položaj, ili niz položaja, omogućuje, prirodnim preimućstvima koja su mu svojstvena, prevlast nad njegovim najvećim delom. Onaj koji to bitačno poprište proučava mora tačno da proceni faktore koji pružaju takvu prevlast kako bi sam došao do pravilnih zaključaka i zatim ih saopštio drugima.

Tako, u svojoj analizi velikog ratišta u Nemačkoj, koje se prostire istočno od Rajne do Češke, a severno od Švajcarske i Tirola do reke Majne (v. sk. 4) pa i preko nje, austrijski nadvojvoda Karlo istakao je da deo Dunava od Ulma do Regenzburga (Ratisbona) sa vojničke tačke gledišta predstavlja ključni predeo te zemlje, i da je to već dve hiljade godina, bez obzira na sve promene u taktici*) koje su tokom vremena usledile kao posledica razvoja naoružanja. Ona strana koja ga je čvrsto držala uvek je izlazila kao pobednik u borbi za ceo taj kraj. Ovo tvrđenje nadvojvoda potkrepljuje sa nekoliko istorijskih primera. Uzroci presudnog uticaja ovog sektora Dunava na celo ovo ratište su sledeći: reka, svojom prirodom, svuda predstavlja prepreku za slobodno kretanje vojski; teško ju je preći; međutim, naročito ju je teško preći između Ulma i Regenzburga, zato što su obale visoke i strme i obrazuju tesnac. Osim toga, ovaj deo reke je i središnji, ne samo u odnosu na severne i južne granice ovog ratišta, nego i u odnosu na istočni i zapadni front koji su baze zaraćenih vojski. Ulm je otprilike isto toliko udaljen od Rajne koliko Regenzburg od Češke. Prema tome, ona vojska koja kontroliše nesmetano prelaženje preko ove prepreke, koja se nalazi na samom centru ratišta, ima odlučno preimućstvo nad neprijateljem, koji je, ma s koje se strane nalazio, otsečen od one druge strane; ili, ako mu se deo snaga nalazi na suprotnoj strani, onda ne može lako da se spoji s njim. Ovom prirodnom preimućstvu treba dodati još i postojanje mnogobrojnih mostova na ovom delu Dunava, od kojih nekoliko ima bitan značaj, a koji su jako utvrđeni. Kod njih se

*) Ovde se misli na širi pojam nego što je to kod nas oubičajeno za taktiku. — Prim. red.

susreću ne samo drumovi koji idu duž njihovih obala, nego i putevi koji vode na sever i jug do raznih mesta. Drugim rečima, komunikacije ove zemlje, linije kojima vojske i njihovi pomoćni delovi moraju da se kreću, stiču se i ukrštaju baš kod tih mostova. Za trista godina, od vremena Fransoa I i Karla V, od Rišeljea i Luja XIV do vremena nadvojvode Karla i Napoleona, nemačke države u ovoj oblasti bile su predmet francuskih i austrijskih priželjkivanja, iz ovih ili onih političkih pobuda koje su često dovodile i do rata. To je ratište, prema tome, bilo mesto sticanja mnogih iskustava.

Nadvojvoda Karlo, kao što je poznato, bio je istaknuti austrijski general Napoleonovog doba, ali možda nije u istoj meri poznato svima da je on bio daleko najsposobniji vojskovođa svog vremena, dostojan čak da se meri i sa samim velikim carem. Iako je 1809 godine bio primoran da odstupi pred Napoleonovim većim genijem, on se časno povukao posle teško iznuđenog poraza. Sa vidnim zaslugama Karlo je na istom ratištu komandovao i 1796 godine, kada je većinom i odlučnošću svojih pokreta savladao dve francuske armije, koje su, zajedno, daleko prevazilazile njegove snage, od kojih je jednom komandovao Žurđan, a drugom Moro, dva izuzetno darovita generala, ali koji su se, po predviđenom planu operacija, kretali jedan severno a drugi južno od Dunava, dok se sam Karlo povukao na jedan deo ovog tesnaca od odlučujućeg značaja i držao ga. Kod ovako razdvojenog neprijatelja, nadvojvoda Karlo se naglo okrenuo protiv severne francuske armije (Žurđan), što mu je u najvećoj meri olakšavalo njegovo držanje reke, potisnuo je brzo na Majnu i preko nje natrag na Rajnu. Tada je južna armija (Moro), primetivši ga na svom boku i u svojoj pozadini i to sa nadmoćnijim snagama od svojih, bila takođe primorana da odstupi, i to kroz Švarcvald umesto severno od njega, kao prilikom napredovanja, i da pređe Rajnu kod Hiningena i Brajzaha umesto kod Strazbura, odakle je pošla, a gde sad nije mogla da se vrati.

1809 godine nadvojvoda Karlo je ponovo komandovao na ovom ratištu, — tada protiv samog Napoleona, — a u međuvremenu je dolina Dunava dvaput već bila poprište velikih francuskih pohoda; jednog pod komandom Moroa, koji se završio čuvenom bitkom kod Hoenlindena, i kasnije, 1805, pod Napoleonom, čiji je vrhunac bio još više proslavljena bitka kod Austerlica, kada su, i jednom i drugom prilikom, Austrijanci do nogu potučeni. Zbog toga je ovo ratište jako privuklo njegovu pažnju, i to kako zbog svog teoriskog značaja, tako i zbog svog uticaja na sudbinu njegove zemlje. Njegova vojnička veština, i naročiti interes koji je ovo ratište imalo za njega, koje je on praktično upoznao prilikom ličnog komandovanja, kao i osećanje odgovornosti i neobična iskrenost kojom on ukazuje na sopstvene greške, kao i na greške drugih, bilo da su oni njegovi neprijatelji ili njegovi potčinjeni, jamče za vrednost njegove strategijske studije o ovom istoriskom ratištu i njegove primere. Ovakav dokaz njene vrednosti udvostručen je još i pohval-

nim rečima Žominija, o čijoj slavi kao vojnog pisca i kritičara ne treba da govorim, a koji je preveo i izdao ovo delo sa komentaram, koji je istina oskudan, ali koji pokazuje njegovo bitno slaganje sa pogledima nadvojvode Karla.

Ja sam u svoje vreme na ovom mestu izložio ove pokrete iz rata 1796 godine, sa detaljnim skicama, koje su grafički pokazale uzastopne položaje i brojno stanje upotrebljenih snaga u kritičnim danima tog rata. Takvo ulaženje u pojedinosti nije potrebno s obzirom na naš današnji cilj. Dovoljno je jednostavno pokazati, putem linija na planu, daljine do kojih je doprla svaka od francuskih armija, i naznačiti relativnu raspodelu angažovanih snaga sa obe strane u trenutku kada je severna francuska armija bila primorana na povlačenje. Posle ovog njenog pokreta unazad, južna armija je i dalje napredovala, kao što se vidi, sve dok Moro nije saznao za povlačenje Žurdanovo i klopku u koju ga je njegovo napredovanje otada sve više uvlačilo. Bilo je očigledno da Žurdan neće moći da stane pre Rajne i da njegova armija, demoralisana porazom i povlačenjem, neće moći u dogledno vreme suzbiti nikakav pokušaj nadvojvode da Morou prepreči put. Zato je Moro takođe počeo žurno da se povlači. Ali, pre nego što je mogao da stigne do Rajne, pritisk Austrijanaca na gornji tok reke postao je tako snažan da su Francuzi bili primorani da skrenu na jug, i izbegli su da im neprijatelj preseče odstupnicu samo zahvaljujući tome što su prešli Rajnu kod Brajzaha umesto kod Strazbura odakle su pošli.

Sada bih želeo da vam iznesem istoriske primere o značaju i vrednosti: (1) koncentracije kao i sredstva za to; (2) jedne centralne linije ili položaja kao što je dolina Dunava; (3) pravaca unutrašnjih pokreta koje pruža takav položaj, kao i (4) uticaja komunikacija na održavanje pozicija i na uspeh — a za sve to služi kao primer odstupanje koje je nametnuto Morou. Najrazrađeniji primer za ovo pitanje koje ću izneti uzet je iz ratova koji su za više od sto godina prethodili ratu iz 1796. On ima jedno preimućstvo nad čuvenim postignućem nadvojvode, a to je da ne samo dovodi kopnene i pomorske pokrete u kontrast i na taj način služi njihovom uzajamnom jasnijem ocrtavanju, već ih pokazuje u konkretnom sadejstvu. Situacija je, u svojim osobenostima, delom kopnena, delom pomorska. Može se sasvim umesno nazvati kombinovanom, kopnenom i pomorskom situacijom, zavisnom i od kopnenih i od pomorskih uslova, tako da se kampanje tog rata mogu nazvati kombinovanim operacijama, iako kombinacija nije tako očigledna da se može shvatiti bez pažljivog ispitivanja. Ovo će se postići kratkim opisom čisto pomorskog rata koji su od 1652 do 1654 godine vodili Holandani i Englezi, kojim će se izlaganje završiti, a koji već i sam izrazito daje iste pouke, o koncentraciji, centralnim položajima i unutrašnjim pravcima dejstva.

Operacije o kojima će se govoriti jesu, prema tome, prvo, čisto kopnene iz rata 1796 godine u Nemačkoj, o kojima je već bilo reči;

drugo, mešovite ili kombinovane pomorske i kopnene operacije u ratu Francuske i njenih saveznika protiv saveznika Austrije i Španije, 1635—1648 godine, u kome je centralni položaj označen komunikaciskim pravcem od Španije do Đenove preko Sredozemnog Mora i odatle preko Milana do doline Rajne (v. sk. 7); treće, čista pomorska neprijateljstva između Holandana i Engleza, 1652—1654 godine, koja su se dogodila kratko vreme posle rata Francuske i Austrije, i koja su bila kao neki izdanak tog rata (v. sk. 5 i 6).

Za poslednja dva primera dugujem za mnoge podatke, a do nekle i sugestiju, Korbetovoj knjizi (*England in the Mediterranean*), (*Engleska u Sredozemnom Moru*), proširene, kako je potreba zahtevala, pozivanjem na druge pisce. Korbet je u toj knjizi dodao vrlo važno poglavlje istoriji pomorstva, a preko toga i opštoj istoriji, time što je izneo u povezanoj celini one događaje koji su Veliku Britaniju izveli na Sredozemno More i postavili je kao sredozemnu silu stvaranjem sigurnih baza za njenu mornaricu u tom moru, i, dalje, time što je pokazao nužni vojni uticaj na celokupan tok događaja — uticaj na kopnu — usled prisustva britanske mornarice sa nadmoćnijim snagama.

Period kojim se bavi knjiga *Engleska u Sredozemnom Moru* zahvata vreme od oko 1600 do 1713 godine, grubo rečeno, od smrti Elizabete engleske kraljice do smrti kraljice Ane ili Utrehtskog mira. Na početku i na kraju mi ćemo se dotaći nekih događaja iz ovog perioda; ali vreme na kome ćemo se najviše zadržati biće period od trideset godina, od 1630 do 1660 godine. Već 1640 godine, početkom Građanskog rata između kralja i parlamenta, Engleska je onemogućena na spoljnom frontu; francusku silu je učvrstio Rišelje, a borba, koja je trajala znatno više od jednog veka, bila je počela između francuske i austrijske dinastije koja je tada vladala ne samo na nemačkoj teritoriji, kojoj sada dajem njeno ime, nego i Španijom.

Ova borba između burbonske i austrijske dinastije bila je samo deo opšteg sukoba koji je u istoriji poznat kao Tridesetogodišnji rat (1618—1648) koji je obuhvatio ceo evropski kontinent na zapadu od Rusije. Ovaj rat, mada je u suštini bio verski u pogledu svog porekla i po karakteristikama, ipak je na kraju uzeo oblik političkog sukoba između te dve dinastije. Iako su obadve bile strogo rimokatoličke, njihovo je neprijateljstvo ustvari poteklo od činjenice da je nemačka Austrija služila jačanju većeg dela nemačkih država pod nemačkim carem koji je bio iz austrijske dinastije; a ovu veliku koncentraciju snage podržavali su novac i još uvek ogromna vojna sila i vojne pozicije Španije, kojom su takođe vladali austrijski kraljevi. Prethodni vek video je istu kombinaciju u rukama jednog jedinog monarha, čuvenog cara Karla V. Francuska politika je sada bila usredsređena na to da spreči ponavljanje takvog stanja; nju je formulisao Anri IV a prihvatio ju je Rišelje. U tom cilju oni su se udružili sa protestantskim silama na severu Evrope: Holandijom,

Švedskom i mnogobrojnim nezavisnim ali srazmerno malim protestantskim državama severne Nemačke. Ovi savezi imaju naročiti istoriski značaj, jer označavaju prelaz sa verskog motiva, koji je bio osnovni u prethodnom veku — veku Reformacije, na čisto političke kombinacije kakve su bile uobičajene u toku sledećih dvesta godina. Ovo je vredno podvući i zbog toga što je politika Olivera Kromvela, kojom se moramo pozabaviti (1650—1658), kada je bio ojačao snagu Velike Britanije za dejstvo van zemlje, bila ne samo obojena verskim motivom nego i pod snažnim njegovim uticajem.

Položaj Francuske, što se tiče dveju velikih austrijskih država, bio je centralan, a njena je snaga bila veća nego snaga ma koje od njih uzete posebno. Njena je potreba, prema tome, bila u tome da ih drži tako odvojene jednu od druge da sila jedne ne bi mogla da pojača silu druge. Oni koji proučavaju vojna pitanja zapaziće ovde takvu vojnu situaciju koja se ne dešava retko, ali koja je uvek od ogromnog interesa. U svim takvim slučajevima suština je ista; ali primena se menja prema uslovima, tako da se dobijaju uvek nove i raznolike slike. Stanje u Francuskoj u slučaju koji sad posmatramo u suštini pretstavlja ponavljanje, ali ne u okolnostima one situacije u kojoj se nalazio nadvojvoda Karlo između Žurdana i Moroa 1796 godine, o kojoj smo malopre govorili; a vojna strana ove situacije takođe ima svoj dunavski tesnac u lancu položaja Đenova, Milano, Valtelinski Prelazi na Alpima. Dopunske, ali isto toliko od životne važnosti kao ovi položaji, bile su pomorske komunikacije iz Španije do Đenove, s jedne, i do Nizozemske, s druge strane.

Pošto je Francuska bila neprijatelj, nije potrebno ni pogledati kartu pa da se zna da su pojačanja iz Španije, u ljudstvu i materijalu, mogla da stignu do nemačke Austrije jedino morem. Najveći deo Francuske, od Pirineja do Rajne bio je na putu; ali s one strane njene istočne granice, obeležene grubo, ne precizno, Rajnom, španska Austrija držala je Belgiju, koja se tada zvala Španska Nizozemska, na Severnom Moru, i vojvodstvo Milano u severnoj Italiji. Ovom poslednjem imala je pristupa preko Đenove koja je tada bila u savezu sa Španijom. Govoreći o ovim uslovima, veliki nemački istoričar Ranke, u jednom od svojih najznačajnijih dela, kaže: »Veza Španije sa Nizozemskom, s jedne, i sa južnom Italijom i Milanom, s druge strane, bila je ono što je naročito uticalo na tok međunarodne politike od 1500 do 1700 godine«. To je bio rezultat onog dana kada je Karlo V austrijski postao u isto vreme nemački car i španski kralj. Od majke je nasledio Španiju i Italiju, a od oca Holandiju i Belgiju. U vremenu o kome je sada reč, 1630—1650 godine, Holandija je bila ostvarila istinsku nezavisnost koja, doduše, još nije priznata, ali je Belgija ostala u rukama Španije.

Iz toga je proizilazilo da bi Španija, u slučaju da su morski putevi otvoreni, pošto bi doprla do Nizozemske, s jedne strane, ili do Đenove, s druge, tada mogla, što je u nekim prilikama i činila,

da produži suvim do koje bilo usputne tačke na nemačkoj teritoriji. Ušima dvadesetog veka čudno zvuči kretanje španskih trupa po srednjoj Rajni, a i to da su došle iz Belgije. Engleska mornarica bila je u to doba paralizovana unutrašnjim teškoćama. Sve dok te teškoće nisu dostigle vrhunac, politika Čarlsa I, mada kolebljiva, bila je uglavnom povoljna za Španiju; ali, holandska mornarica bila je snažna i za Španiju neprijateljska. Ona je sprečavala da se preko okeana i kanala Lamanša dođe do Nizozemske, a time i do Nemačke. Španska mornarica nije mogla da povede borbu sa holandskom. Pokušaj učinjen 1639 godine da se pošalje 10.000 ljudi ovim putem doveo je do teškog poraza pomorskog konvoja, koji su Holandani napali na sidrištu u Daunzu gde se bio sklonio pod zaštitu Engleza.

Na Sredozemnom Moru bio je drukčiji slučaj. Francuska tamo nije držala nikakvu snagu koja bi mogla da se meri sa holandskom mornaricom u Severnom Moru; prema tome, Španiji je bio otvoren prolaz za Đenovu, a odatle preko Milana i Tirola u unutrašnjost Nemačke. Njen posebni put bio je različit prema vremenskim uslovima ili ratnoj sreći; ali uopšte uzevši, on je išao preko Đenove i Milana, a odatle preko alpskih prelaza za dolinu Rajne, ili dolinu Dunava. Rajna je bila kraći i zgodniji put, ali pošto je francuska sila sprečavala prolaz njime, mogao se upotrebiti i duži, spoljni put prema istoku, kroz srce Nemačke.

Na taj način nalazimo onu situaciju sa Dunava koji i u ovim italijanskim oblastima i na obližnjim obalama Sredozemnog Mora seče teritoriju na severnu i južnu, uvučene između Belgije i Nemačke, s jedne, i Španije, s druge strane. Španske trupe i španska dobra mogla su da dođu do Đenove jedino Sredozemnim Morem. Zato je za Španiju postalo potrebno da kontroliše ovaj morski put, a za Francusku je postalo potrebno da je liši bilo njega, bilo italijanskih provincija, ili i jednog i drugog; jer, isto kao i mostovi na Dunavu, to je davalo mogućnost austriskoj sili da se prebacuje s jedne strane na drugu, i da time ostvari brzu lokalnu nadmoćnost putem koncentracije, što je osnovni cilj u svim vojnim kombinacijama. Ti isti položaji, kada bi bili u rukama Francuske, omogućili bi joj da koncentriše odbranbenu snagu dovoljnu da spreči koncentraciju neprijatelja. Iz ovih razloga, još u vreme engleskog kralja Džemsa I, pre nego što je silu kraljevine poljuljao građanski razdor, i dok je politika Stjuarta oklevala da li da bude »za Španiju« ili »protiv Španije« ser Valter Rali (Walter Raleigh) predložio je, 1617 godine, da izvrši vojni pohod na Đenovu. Ovaj predlog ponovo je 1626 godine stavljen na diskusiju, ali od toga oba puta nije bilo ništa. Da je proveden s uspehom, ovakva akcija bi presekla španske komunikacije za celo vreme okupacije. Valtelinski prelazi na Alpima predstavljali su sličnu ključnu vezu.

Položaj Francuske u odnosu na njene neprijatelje iz ovog vremena — Španiju i Austriju — pokazuje tri elementa strategije koji

se često navode, a koje bi dobro bilo i ovde pomenuti i definisati, kao i ilustrovati primerom koji se nalazi pred vama.

1. — Postoji centralan položaj. To je položaj Francuske, čija se nacionalna sila i vlast prostire na teritoriji koja se nalazi između njenih neprijatelja. A ako bi osigurana obala održavala odgovarajuću mornaricu, ta se vlast ne bi prostirala samo na kopnu, jer bi u tom slučaju francuska mornarica takođe predstavljala prepreku i između španskih i italijanskih luka. Na sličan način je i Dunav primer centralnog položaja.

2. — Unutrašnji pravci dejstva. Karakteristika unutrašnjih pravaca je ista kao i kod centralnog položaja koji bi bio produžen u jednom ili više pravaca, i time omogućavao stalno razdvajanje neprijateljskih delova; s tim u vezi, onaj koji vlada unutrašnjim pravcima ima mogućnost i da se koncentriše protiv jednog ili drugog dela neprijatelja, a da u isto vreme veže i onaj drugi deo, i to možda znatno manjom snagom. Unutrašnji pravac može da se zamisli kao produženje jednog centralnog položaja, ili kao niz centralnih položaja povezanih između sebe, onako kao što geometrijska linija predstavlja neprekidan niz geometrijskih tačaka. Izraz »unutrašnji pravci dejstva« označava da se iz jednog središnjeg položaja mogu prikupiti snage na jednom od dva suprotna fronta lakše nego što to može neprijatelj, i da se zato mogu snage korisnije upotrebiti. Posebni primeri pomorskih unutrašnjih pravaca mogu se naći i poređenjem prolaza kroz Suecki Kanal sa putem oko Rta Dobre Nade, i prolaza kroz Panamski Kanal sa putem kroz Magelanov Moreuz. Kilski Kanal tako isto daje unutrašnji pravac između Baltičkog i Severnog Mora, u odnosu na prolaze kroz prirodne kanale oko Danske, ili između danskih ostrva — kroz kanale Sund i dva Belta¹⁾. Ovi primeri »unutrašnjih« pravaca dejstva potsetiće vas na jednu geometrijsku teoremu iz vašeg dečastva, naime na to da su duži povučene od jedne tačke u unutrašnjosti trougla do dva temena kraće od odgovarajućih strana samog trougla. Ukratko rečeno, unutrašnji pravci su linije vremenski kraće od onih koje neprijatelj može da upotrebi. Francuska je, naprimer, u slučaju koji imamo pred očima, mogla da prebaci 20.000 ljudi na Rajnu ili na Pirineje, ili da tamo pošalje potreban materijal, brže nego što bi Španija mogla da uputi isti broj na Rajnu ili Austrija na Pirineje, čak i kad bi more bilo otvoreno njihovom brodom.

¹⁾ Zanimljiv primer predviđanja i metodičnosti, kojima treba zahvaliti što se svi oblici nemačke pomorske izgradnje razvijaju istovremeno paralelno, nalazi se u činjenici da će u vreme kada tri drednota (oklopnače), koja su započeta 1911, budu gotova, a sa njima i dve kompletne eskadrile, svaka od po osam drednota, — što će verovatno, biti 1914, — i Kilski Kanal dotle biti proširen tako da im omogući prolaz. Tada će flota imati 38 ratnih brodova, zajedno sa ovih 16 drednota, od kojih će 8 biti stacionirani u Severnom a 8 u Baltičkom Moru, a koji će u svrhu sadejstva biti povezani središnjim kanalom. Program predviđa stalno i plansko zamenjivanje sadašnjih pred-drednota drednotima.

3. — Položaj Francuske u odnosu na Nemačku i Španiju takođe ilustruje pitanje komunikacija. »Komunikacije« su opšti termin koji označava pravce kretanja kojima vojni kontingent, kopneni ili pomorski, ostaje u živoj vezi sa nacionalnom snagom. Pošto je ovo glavna odlika komunikacija, one se mogu suštinski smatrati kao pravci odbranbenih dejstava; unutrašnji pravci, međutim, pre su ofanzivnog karaktera, pošto omogućuju onoj zaraćenoj strani koja se njima služi da snažno napadne jedan deo neprijateljske linije položaja pre nego što neprijatelj stigne da je pojača, jer je napadač bliži od prijatelja. Da uzmemo konkretan primer, onaj nesrećni pokušaj Španije, koji smo već pomenuli, 1639 godine, da pošalje pojačanja Kanalom a koji je išao pomorskim putem od Korune do Doverskog Moreuza. Išao je tim putem zato što su u tom trenutku uspesi Francuske dali Španiji prevlast nad delom Rajnske doline, koja je zato bila nepristupačna Špancima iz Milana; istočniji put, preko Nemačke, bili su preprečili Šveđani koji su u Tridesetogodišnjem ratu bili saveznici Francuske. Kanal je zato u tom trenutku bio jedini otvoren put iz Španije za Nizozemsku, i zato je postao komunikaciona linija između njih. Čak i da je pokušaj bio uspešan, ipak je ta veza spoljašnja; jer bi, pretpostavljajući jednaku brzinu kretanja, deset hiljada ljudi koji bi pošli iz središta Francuske pre stigli na bojno polje.

Središnji položaj Francuske, prema tome, davao je i defanzivna i ofanzivna preimućstva. Zahvaljujući svom položaju, ona je imala unutrašnje pravce, kraće pravce, kojima je mogla da vrši napad, a isto tako i njene komunikacije do oba fronta ležale su iza fronta, i bile pod zaštitom vojske na frontu; drugim rečima, imale su dobru odbranu, pored toga što su bile i kraće od onih komunikacija kojima je mogao neprijatelj sa jednog fronta da šalje pojačanja na drugi front. Dalje, zahvaljujući svom položaju, francuske luke na Atlantiku i Kanalu bile su na boku španskih pomorskih komunikacija.

U sadašnjem trenutku Nemačka i Austro-Ugarska, kao članovi Trojnog saveza, imaju ista preimućstva centralnog i koncentrisanog položaja prema Trojnoj *antanti*, Rusiji, Francuskoj i Velikoj Britaniji.

Sada obratite ponovo pažnju na Dunav uzimajući da je ratno poprište u toj oblasti, kao što je to bilo 1796 godine, i kao što je često bilo u vremenu o kome sad govorimo. Naprimera, tu se, 1634 godine, u Nordlingenu, odigrala veoma važna bitka između Španaca i južnih Nemaca, s jedne, i Šveđana i severnih Nemaca, s druge strane. Do tog vremena masa francuske mornarice ostajala je u atlantskim lukama. Pod ovim uslovom, Španija je imala otvorenu komunikaciju na moru sa Đenovom i Milanom, a spajanjem španskih trupa iz Milana i nemačkih koje su već bile na mestu došlo je do odlučujuće pobede, posle čega su Španci produžili za Nizozemsku. Ranije ste videli da bi, u slučaju rata između Austrije i Francuske,

kao što je to često bio slučaj, onaj koji bi držao Dunav imao centralan položaj u toj oblasti. Držati, znači imati pod vojnom silom koja može da se upotrebi u potpunosti i protiv severa i protiv juga — ofanzivna sila — daleko lakše nego što bi mogli sever i jug da se udruže protiv nje, jer je ona bliža svakom od njih nego što su oni između sebe (v. sk. 1). Kada bi sa severa htelo da se pošalje veliko pojačanje na jug, ono ne bi moglo da pređe preko onog dela Dunava koji je u neprijateljskim rukama nego bi moralo da ga obiđe odozgo ili odozdo, tačno onako kao što su, 1640 godine, pojačanja iz Španije upućena prema Rajni, morala, takoreći, da obiđu Francusku. U takvom kretanju kopnom, pojačanje koje se kreće mora da bude u dugoj koloni, jer drumovi ne dozvoljavaju da se veliki broj ljudi kreće uporedo. Put kojim se ide pokazuje ustvari položaj u kome se nalazi pojačanje iz dana u dan; i zato što ono svojim kretanjem stalno okreće svoju stranu neprijatelju oko koga se kreće, za neprijateljski položaj se kaže da je na boku pokreta, što predstavlja očiglednu opasnost. Svedjedno je da li je linija pokreta prava ili kriva, protezanje po toj liniji predstavlja opasnost, jer je sama linija, pošto je tanka, vrlo slaba, izložena snažnom napadu na relativno mali deo svoje celine. Komunikacije su izložene, a neprijatelj ima u svojim rukama unutrašnji pravac dejstva.

Kao primeri taktičkih pokreta, sličnih ovome koji je predstavljen na skici 1, mogu da posluže Austerlic, u pogledu ruskih i austrijskih saveznika prema Napoleonu, a takođe i armije Konfederacije pod komandom Stounvola Džeksona u Čanselerzvilu. Prvi, koji je izvršen pred očima Napoleona, završio se teškim porazom kada je Napoleon izvršio koncentrični napad na komunikaciju između dva neprijateljska krila, kada se pokret već bio toliko razvio da nije bilo povratka. Džeksonov pokret, iako je sam po sebi bio u sličnoj meri neoprezan kao i pokret saveznika kod Austerlica, uspeo je zato što je glavnokomandujući Unije*) propustio da otkrije neprijateljeve namere, te zato nije shvatio da je vojska pred njim podeljena na dva dela koje je mogao da razdvoji svojom koncentrisanom snagom. On je zapazio jedino opasnost koja je pretila njegovom desnom boku i pozadini.

Situacija je ova: čim odred, veliki ili mali, stupi u pokret, recimo sa severa, razmak između njega i glavnine odmah postaje komunikaciona linija. Što se dalje kreće, iz dana u dan, to je ta linija duža. Ako se pretpostavi da ima dosta materijala, pa čak i tada, on se sve više udaljava od mogućnosti pojačanja, izlaže svoje komunikacije i biva upućen na samog sebe — i ta okolnost traje sve dok ne stupi u vezu sa podrškom sa juga. Za vreme pokreta je cela nacionalna vojska, kojoj pripada i severna i južna, podeljena na tri dela, od kojih se najmanje jedan — odred — ne oslanja na utvrđen položaj, kao što se može biti dva glavna dela oslanjaju i kao što je

*) Misli se na uniju severnih država u građanskom ratu u Americi (od 1861—1865). — Prim. red.

svakako slučaj s neprijateljem, jer je sama reka odbranbena linija, a i utvrđena je kod mostova.

Centralan položaj ne pati ni od jedne od tih slabosti. Marš od jednog dela do drugog ne povlači za sobom nikakvo izlaganje. To ne znači da neprijatelj ne može da napadne, nego da sam pokret povlači za sobom povećanje opasnosti. Osvojena linija, koja je zaposednuta kao položaj, ne mora da bude slaba; zato što je postojana, ne postoji nikakva potreba za pokretima duž drumova i trupe mogu da se rasporede sa isključivim ciljem da se uzajamno podržavaju. U tome je defanzivna snaga centralnog položaja; veza između delova sigurna je; nema praznina, nema slabih karika. Za ofanzivne potrebe postoje unutrašnji pravci. Centar je uvek bliži severu i jugu nego što su oni jedan drugome; on uvek može da baci svu snagu u ofanzivu protiv jednog ili drugog pre nego što oni mogu da se udruže za odbranu; a isto tako i u slučaju pokreta, kakav smo sada razmatrali, koji ima za cilj da poboljša opšte stanje pregrupisanjem snaga, centar ima mogućnost da udari na jedan od tri neprijateljska dela pre nego što ostala dva mogu da mu priteknu u pomoć.

Ovo pokazuje značaj Napoleonove izreke: »Rat je stvar pozicija (položaja)«. Cela ova diskusija okreće se oko pozicija: običnih, polustalnih, centra, severa i juga, ili niza pozicija koje zauzima deo snaga (the detachment) na komunikacijama na kojima se kreće. Ovo pokazuje značaj položaja u jednom pojedinačnom slučaju, ali nikako ne iscrpljuje taj značaj. Da bi se to potpuno razumelo, potrebno je proučiti vojnu i pomorsku istoriju; stalno treba imati na umu Napoleonovu izreku, kao i definicije centralnog položaja, unutrašnjih pravaca i komunikacija.

Uzmimo jedan primer tako svež da ga se sećaju ljudi koji još nisu ostareli — turski položaj kod Plevne (v. sk. 2) 1877 godine. Ovaj je zaustavio rusko nadiranje ka Carigradu skoro za pet meseci. Zašto? Zato što bi, da su Rusi pošli napred, Plevna bila suviše blizu njihovih komunikacija, i u centralnom položaju u odnosu na njihove snage na frontu, kao i na one u pozadini ili iza Dunava. Ona je takođe bila tako blizu da bi, u slučaju da je neprijatelj daleko napredovao, plevanjski garnizon mogao stići do mosta preko Dunava kod Svištova, i mogao da ga uništi pre nego što bi došla pojačanja, tj. Plevna je imala unutrašnji pravac prema tački od najvećeg značaja. Pod ovim je okolnostima sama Plevna zadržavala celo rusko kretanje. U nedavnom ratu između Japana i Rusije (v. sk. 13), flota je kod Port Artura na sličan način pretela japanskom komunikacijskom pravcu između Japana i Mandžurije i tako uticala na celo vođenje rata. Ona je bila centralna u odnosu na Japan i Liaupang ili Mukden. Proučavanje takvih uslova utvrđuje znanje pružajući mnogobrojne slikovite primere položaja pod vrlo različitim okolnostima.

Da se sada vratimo od nadvojvode Karla, Dunava i njegovog centra, severa i juga, komunikacijama između španske obale i austrijske armije u Nemačkoj. Ako vladajuća kuća Austrije u Španiji želi da pošalje veća pojačanja na Dunav ili na Rajnu preko Italije, ona to može, pod uslovom da vlada morem, a takođe i pod uslovom da Francuska nije ugrozila njeno držanje severne Italije. Takva situacija znači otvorene i bezbedne komunikacije. Ako, međutim, prevlast na moru nije obezbeđena, ako je francuska mornarica, na primer u Tulon, jednaka španskoj mornarici u njenom susedstvu, postoji opasnost represalija; dok u slučaju da je francuska mornarica lokalno nadmoćna, postoji velika opasnost ne samo od represalija nego i od katastrofe. U takvom slučaju je francuska mornarica, ili tulumaska luka, na boku španskog komunikacijskog pravca — opet jedan primer položaja. Kad je reč o položaju, Tulon bi tu odgovarao Plevni i Port Arturu. Ovaj primer ilustruje, kao što je to izrazito ilustrovao Port Artur, da se vrednost položaja ne sastoji u samom položaju, nego u njegovoj upotrebi. Treba naglasiti da ono nije ništa drugo nego tvrdnja da uopšte vrednost svega što čovek poseduje, vrednost njegove pameti ili njegovog bogatstva, zavisi od načina kako će ih upotrebiti. Kad bi francuska mornarica bila neosporno lokalno slabija od španske, Tulon bi izgubio svoj značaj. Kao položaj on je još dobar, ali ne može da se upotrebi. To je neiskoristljivo preimućstvo. Tako i kod Plevne, da je garnizon bio tako mali da ne bi mogao da prihvati boj, ona bi bila ili osvojena ili bi bila pod prismotrom jednog odreda, dok bi ruska glavnina nadirala. Kod Port Artura je neefikasnost ruske mornarice dozvolila Japancima ovako rešenje. Oni su na to mesto vojskom i mornaricom budno motrili i išli dalje prema Mandžuriji. Čak i tada, opasnost koja je proisticala iz tog položaja primoravala je da se drži u pripravnosti ogroman deo trupa potrebnih za opsadu, što je u velikoj meri slabilo glavninu vojske u njenom dejstvu.

Treba primetiti da je blizina Tulona, kao i Plevne, ta koja pretstavlja opasnost za komunikacijski pravac; pravac od luke do pravca komunikacija je na taj način unutrašnji pravac, kratak, koji omogućava iznenadan napad ili napad jačom snagom. Iz istih uzroka su u svoje doba Kadiz, sada Gibraltar, kao i Malta i Gvantanamski Zaliv, ključni položaji: jedni za brodove koji idu Sredozemnim Morem u Suec i natrag, drugi za brodove koji idu do Panamskog Zemljouza (Prevlake) i natrag. Da je Španiji bilo moguće da svoja pojačanja prebaci južno od Sardinije a odatle na sever, Tulon bi tada mnogo izgubio od svog značaja. Što bi se više pravac primicao Denovi, to bi postajao važniji, ali samo u izvesnoj meri, tj. u manjoj meri i na kraće vreme. Ustvari, takvi okolišni pravci, *fausses routes*, kako ih je zvao Napoleon, igrali su krupnu ulogu u strategiji slabije strane. Najzgodniji trgovački put ne mora biti i najznačajniji za strategiju. Napoleon, na primer, na putu za Egipat iz Malte 1798 godine nije išao pravo, nego se prvo uputio na Krit,

pa je odatle skrenuo za Egipat. Zbog toga Nelson koji ga je gonio nije naišao na Francuze pošto je, naravno, išao pravo.

Isti povoljan rezultat — ista mera zaštite koju može da dà okolišni put — mogla se postići da je španska mornarica na atlantskoj obali zapretila francuskim lukama i trgovini i tako naterala Francusku da svoju mornaricu, celu ili jedan njen deo, drži na tom sektoru i time oslabi njenu snagu kod Tulona, tako da, iako povoljno postavljena, ne bi imala dovoljno snage da napadne. To je i bio slučaj sve do 1634 godine, kada je poraz saveznika Francuske kod Nordilingena, zbog pojačanja španskih trupa iz Italije carskim armijama u Nemačkoj, primorao Francusku da objavi otvoren rat Španiji i prebaci svoju flotu u Sredozemno More. Slično se desilo i 1898 godine sa Sjedinjenim Državama — ne zbog španske flote, koja je bila bezopasna u svemu, osim u pričama, nego i zbog strahovanja američkog naroda, koje je uticalo na američku vladu da zadrži tzv. leteću eskadru u Hampton Roudzu, umesto blizu verovatnog ratnog poprišta. Zbog ovakvog rasporeda, da je Serverina (Cervera) eskadra bila efikasna, ona je mogla da uđe u Sienfuegos (Cienfuegos) mesto u Santjago — što bi bio mnogo tvrdi orah zato što je u bliskoj drumskoj vezi sa Havanom i velikom masom španske vojske na Kubi. Ista vrsta neinteligentnog straha sada vrši pritisak da se pošalje pola ubojne flote na Pacifik. Ništa ne bi moglo biti od veće usluge neprijatelju niti bi moglo više da parališe flotu Sjedinjenih Država nego to. Sve ili ništa; neka je borbena flota koncentrisana, pa ili na Pacifiku ili na Atlantiku.

Setićete se da je u ratu sa Španijom mornarica SAD ponovila situaciju — koju sam opisao — jednog odreda koji je pokušao da obide Dunav sa severa na jug. *Oregon* je bio takav odred, i on je morao da se pridruži američkoj floti u Zapadnoj Indiji, uprkos španskoj eskadri. Stigao je do Barbadosa 18 maja, dan pre nego što je Servera ušao u Santjago, i šest dana pošto je napustio Martinik, koji je svega 100 milja od Barbadosa. Potpuna nesposobnost španske mornarice učinila je da smo izgubili iz vida opasnost za *Oregon*, koju je oštro osetio njegov komandant, i u vezi s kojom su mi u ovom trenutku dva bivša sekretara mornarice izrazila svoju brigu. I pored ovog iskustva, ima i sada kod nas ljudi koji bi hteli da to ponove — pola flote u Pacifiku a pola u Atlantiku; to je tačno situacija Žurdana i Moroa. Da tada izbije rat sa nekom evropskom državom, ili sa Japanom, svakom bi neprijatelju bilo moguće da zauzme »dunavski položaj« između naša dva dela snaga, kao što je Togo učinio između portarturske i baltičke eskadre.

Kao stvar iskustva, u borbi u kojoj su učestvovala Francuska, Španija i Nemačko carstvo između 1630 i 1660 godine, značaj komunikacijskog pravca od Španije do Đenove postao je tako očigledan da je on izmenio opšti raspored francuske mornarice, a takođe doveo i do njegovog povećanja. Rišelje, koji je umro 1642 godine, reorganizovao je i učvrstio flotu; mnogi Francuzi u njemu vide pravog

oca svoje mornarice. Njegova prva raspodjela, međutim, odnosila se na prilike na Atlantiku. Okean i Sredozemno More predstavljaju za Francusku istu dilemu koju Atlantik i Pacifik predstavljaju za Sjedinjene Države. Rišelje je prvo postavio tri eskadre na okeanu, tj. u Kanalu Lamanšu i Biskajskom Zalivu; u Lionskom Zalivu samo jednu, i to od galija, a ne jedrenjaka. Njegova prvobitna pobuda kada je reorganizovao mornaricu bila je, kao što to obično biva, zaštita trgovine i obala. Uz to, ukoliko je sve veća moć austrijske vladajuće kuće sve više i više dovodila Francusku u neprijateljski položaj prema obema svojim granama, u Španiji i Nemačkoj, treba dodati još i potrebu da se zapreče komunikacije između njih morem, naročito u Lamanšu i u Sredozemnom Moru.

Francuska je otvoreno ušla u Tridesetogodišnji rat maja 1635 godine. Ona se neko vreme i pre toga indirektno suprotstavljala Austriji pomažući njene neprijatelje novcem i drugim delimičnim merama; međutim, neposredan povod za nju da pređe u aktivno dejstvo bio je poraz u Nordlingenu, 27 avgusta 1634, koji su pretrpeli njeni saveznici, Šveđani i severni Nemci. Kada je ovo učinjeno, Španci su produžili da nadiru Rajnom prema Belgiji — svojoj Nizozemskoj. Može se tome dodati da je ovo veliko pojačanje španske vojne snage u Nizozemskoj možda mnogo uticalo na španske uspehe sledećih godina, tokom kojih je u jednom trenutku (1636) ugrožen bio čak i Pariz.

Rišelje je u svojim dalekosežnim političkim namerama već pomišljao i na Rajnu kao na istočnu granicu Francuske; ali u ovo vreme je njegov uži vojnički cilj bio da preseče komunikacije iz Italije kroz južnu Nemačku, gde je bila austrijska snaga, za Nizozemsku, na koju je mislio da usmeri svu težinu svog napada na Španiju, i koju je mislio da podeli između Francuske i Holandije. Da bi sproveo u delo ovo presecanje komunikacija, on je još 1633 godine zaposeo Loren, tada nezavisnu nemačku državu, blizu Rajne, ali zapadno od nje, zato što je pomagala cara. Odatle su francuske snage takođe ušle i u Alzas, koji se graniči tom rekom. Tako je Francuska prekinula komunikaciju dolinom Rajne; međutim, dalji događaji, koji su dostigli vrhunac bitkom kod Nordlingena, otvorili su Španiji drugu komunikaciju, spoljnu u odnosu na dolinu Rajne; ona je bila duža, ali upotrebljiva. Ona je bila isuviše duboko u unutrašnjosti Nemačke da bi Francuska tada mogla da je dosegne; zbog toga se tada ukazala potreba da se napadne onaj dugi komunikacijski pravac koji je išao morem, tj. od istočne obale Španije do Denove. Prema tome, Rišelje je 1636 godine naredio svojim atlantskim eskadrama da se vrate u Tulon. Kao što je često slučaj, razloga za ovaj pokret mogao je imati više. Gardiner, poslednji i najiscrpniiji istoričar ovog perioda, pretpostavlja da je namera bila da se francuskoj mornarici onemogućí susret sa Englezima; engleski kralj, Čarls I, naime, iako je formalno bio neutralan, pomogao je Španiji u Kanalu. Engleski ratni brodovi pratili su španske transporte ljud-

stva, materijala i novca sve do Denkerka, koji je, iako je sada francuski, tada bio ratna luka španske Nizozemske. Rišelje nije želeo prekid sa Engleskom, a najsigurniji način da se to spreči bio je da drži svoje brodove na otstojanju. Ovo je bilo tim važnije što je engleski kralj tada sa zavišću gledao na francuske napore da izgrade mornaricu isto onako kao što danas britanski narod sa strahom i nepoverenjem posmatra razvoj nemačke mornarice. Španska mornarica bila je tada već davno svršen čin, na koji se Engleska bila navikla, a i na to da je tuče, francuska mornarica je bila nova i predstavljala je novu opasnost. Osim toga, Španija je bila daleko; Francuska, kao sada Nemačka, graničila se uskim^{*} morima (Narrow Seas).

Ma šta bio razlog, činjenica je sigurna da je 1636 godine francuska mornarica napustila Atlantik i koncentrisala se u Tulu, koji je tada bio jedan nepotpuno razvijen arsenal samo za galiје. U međuvremenu su Španci, da bi osigurali pomorske komunikacije, prigrabili Lerinska Ostrva između Tulona i Đenove, i utvrđivali ih. Na ovom položaju imali su bazu sa koje su mogli da onemoguće francusku priobalnu trgovinu (ofanzivna uloga), a takođe i da podržavaju svoje komunikacije sa Đenovom (defanzivna uloga). Ovom potezu Španaca Korbet naročito pripisuje koncentraciju francuske mornarice u Tulu, u kom slučaju ovaj pokret ne bi bio primer vojničke dalekovidosti i mudrosti nego samo obično sagledavanje jednog nastalog stanja isuviše očiglednog da bi moglo da se prenebregne. Uskoro posle toga su Španci, na svoju nevolju, smanjili garnizon na Lerinima, što je Francuzima omogućilo da ih vrate 1637 godine. Tako je preimućstvo položaja vraćeno Tulu.

Glava III

ISTORISKI PRIMERI I OBJAŠNJENJA

(nastavak)

Opšti rat protiv austriške dinastije, onako kako ga je vodio Rišelje, izgleda da je patio od iste slabosti koja podriva snagu mnogih ratova; on je preduzeo suviše stvari odjedanput, mesto da se koncentrisao na to da postigne odlučno preimućstvo na jednom ili dva mesta. Za takvu koncentraciju imao je povoljne uslove, zahvaljujući centralnom položaju i unutrašnjim pravcima koje je imala Francuska. Imao je mogućnosti da upotrebi veliku snagu bilo u Belgiji, ili na Rajni, ili u Italiji ili prema Španiji. Štaviše, imao je početno preimućstvo prirodne koncentracije: jedna država protiv dve, a te dve prostorno rastavljene. Poslovična slabost saveza dolazi od slabije mogućnosti koncentracije. Pretpostavljajući podjednaki zbir snaga, on nije nikad isti u dve ruke kao u jednoj, zato što snage nisu potpuno koncentrisane. Svaki član nekog saveza obično ima svoj poseban cilj, što podvaja dejstvo. U svakoj vojnoj kombinaciji koja dolazi pred vas, neka prvo pitanje koje će te sebi postaviti bude: »da li se ovo slaže sa potrebama koncentracije«? Nikad nemojte da se upuštate u dva istovremena zadatka, osim ako vam je snaga tako neosporno nadmoćna da očigledno imate više nego dovoljno za svaki od tih zadataka.

Naša profesija nikad nije dala čoveka smelijeg u svojim poduhvatima niti veštijeg u rukovođenju od Nelsona. Sećajte se zato, i to uvek, da je on, kad je slao dve fregate na neki zadatak, skretao pažnju kapetanima:

»Ako sretnete dva neprijatelja, nemojte svaki od vas da napadnete po jednoga. Udružite se obojica protiv jednog od neprijatelja; taj vam sigurno neće izmaći, a možda ćete posle i drugoga savladati; a taj drugi, bilo da pobegne ili ne, vaša će zemlja ipak odneti pobedu i dobiti jedan brod«.

Isto važi i za projektovanje brodova. Ne može da se ima sve. Ako to pokušate, izgubićete sve; a time želim da kažem da neće ni u jednoj izdvojenoj osobini vaš brod biti toliko efikasan kao kad ste se usredsredili na tu jednu. Pri datoj tonaži, — što u brodogradnji odgovara datoj veličini vojske ili flote, — ne može da postoji i najveća brzina, i najteža baterija, i najdeblji oklop, i najduže tra-

janje goriva, što bi pri datoj tonaži bilo, moguće ako bi se svaki taj cilj izdvojio. Ako pokušate, ponovićete Rišeljeovu grešku kada je pokušao da vodi ofanzivan rat na četiri granice. On je takođe hteo četiri stvari. U Nizozemskoj hteo je osvajanje; na Rajni da drži španske komunikacije, možda i tu osvajanje takođe; u Italiji da drži komunikacije; najzad, u Španiji da podrži pobunu u Kataloniji sa ciljem da tu oblast prisajedini Francuskoj. Rat je trajao do kraja njegovog života, iako je živio još sedam godina od njegovog početka. Srećom za Francusku, silom prilika mogla je njena mornarica da ostane koncentrisana u Sredozemnom Moru. Ovo je delimično dolazilo otuda što je engleska flota, koja je bila na strani Španije, ometana u svojim pokušajima sve većim razdorom između kralja i parlamenta; glavni razlog, međutim, bio je u tome što je Holandija bila saveznik Francuske. Holandska flota bila je dovoljno jaka da Špance zaustavi u Kanalu bez francuske pomoći, uprkos Karlovom prijateljskom stavu prema Španiji: jer se kralj bojao da izazove neprijateljstva jednom suviše određenom akcijom protiv Holandije, pošto bi tada morao da sazove parlament da bi dobio novac za rat.

Ja sam uvek za upotrebu analogija u vojnim stvarima. Ovim mislim da treba ukazati na postojanje i uticaj jednog jedinog načela koje deluje i odlučuje u uslovima koji, površno posmatrani izgledaju jako različiti. Uzmite, naprimer, dugu graničnu liniju preko koje je Rišelje morao da operiše — Nizozemska, dolina Rajne, italijanski Alpi, obala Sredozemnog Mora od Tulona do Đenove, najzad, Španiju. Pravilan put ne bi bio da pokuša sve najedanput, nego da se što brže i što tajnije stvori velika nadmoćnost snaga na jednoj strani, dok bi na drugim delovima fronta stav trebalo da bude strogo defanzivan, ali bi ovu činjenicu trebalo prikriti obmanom — isticanjem snaga ili zveckanjem oružjem, odnosno »dižući veliku prašinu« (making a big smoke), kao što izreka kaže. E, ovo pravilo koncentracije isto tako važi i za relativno kratku liniju bojnog polja. Tojest: pravilo se primenjuje na ograničeno polje taktike kao i na šire polje strategije. Ako uzmemo da su dva protivnika približno istih snaga, cilj svakoga od njih treba da bude ne da imaju ravnomerno raspoređenu snagu širinom celog fronta, već da bace težinu na jedan sektor, dok na ostalim sektorima akcija treba da se svede na obmanu neprijatelja ili na izbegavanje odlučnih sukoba. Ovo poslednje, u vojničkom govoru, ustvari znači zadržati od sukoba deo svojih snaga, bez obzira na to koliko snažne i ozbiljne njihove demonstracije mogu izgledati.

U kopnenom ratovanju obično zavisi od osobina zemljišta koji će se deo neprijatelja napasti; naime, u osobinama zemljišta, uz lokalnu brojnu nadmoćnost, koju ostvarujete koncentracijom, treba tražiti neku slabost negde u položaju neprijatelja i prema tome veću korist za sebe. Naprimer, jedan bok neprijatelja može da se oslanja na neku reku, i to nepremostivu, ili sa nedovoljnim mosto-

vima. Ako napadnete drugi bok, možete ga tako obrnuti da dođe leđima okrenut reci — te će, u slučaju poraza, očigledno biti u opasnosti da bude uništen. Ili, potisnuvši jedan bok neprijatelja, možete mu celu liniju pomeriti pod pravim uglovima i oterati ga sa drumu u njegovoj pozadini kojim se snabdeva, prekidajući tako njegove komunikacije. Ovo je Velington očekivao da će učiniti Napoleon kod Vaterloa da bi otsekao Britance od mora. Ili, opet, može da bude nečega u okolnostima što nagoni na napad na neprijateljski centar; jer, ako se probijete, zahvaljujući zadobijenoj poziciji, moći ćete da parališete jednu neprijateljevu polovinu, dok glavninu bacate na drugu (v. sk. 3). Napoleon je u Italiji, naprimer, tako uspešno upotrebio centralan položaj protiv brojno daleko nadmoćnijeg neprijatelja koji je učinio pogrešku, sličnu grešci Žurdana i Moroa, da nastupa duž spoljnih linija, sa obe strane jezera Garde, koje je, ističući rekom Minčo, tako postalo njihova dolina Dunava. Njihov komandant odlučio se na ovu podelu zbog slabo ubedljive misli da bi, dok on sam napada na istoku, spređa, brojno nadmoćan, potiskujući Francuze, zapadni deo delovao u pozadini i otsekao francuske komunikacije sa Milanom i Đenovom. U tom trenutku je Bonaparta zauzimao Veronu i opsedao Mantovu. Napustivši obe ove pozicije, on se vratio na Minčo i njegovu zapadnu obalu, koje je prema istočnim austrijskim snagama držao sa malom snagom, koju je pojačavala reka, te je tako, dobivši u vremenu, imao mogućnosti da daleko većim brojem svojih snaga napadne zapadne austrijske snage kod Lonata. Oni među vama koji će se potruditi da čitaju Žominijeve *„Ratove Francuske revolucije“*, naročito Bonapartu u Italiji 1796 godine, naći će u njima pouku o upotrebi terena. Ovaj rat je zahtevao naročitu pažnju pri upotrebi položaja, jer je Napoleon obično bio brojno slabiji.

Uopšte govoreći, u ratu na kopnu radije se pribegava napadu na bok neprijateljskog rasporeda, osim ako postoje jaki suprotni razlozi u samoj prirodi terena. Mislim da je glavni uzrok tome sledeći: svaki je bok dalji jedan od drugoga nego što je ijedan od njih od centra rasporeda snaga. Prema tome, svaki bok, i oba boka, mogu da pomažu centar lakše nego što može jedan bok da pomogne drugome. Ukratko, to je pitanje razdaljine, ili, da govorimo preciznije, vremena. Naprimer, da se vratimo na Rišeljeovu liniju, videće se da bi španskim pojačanjima iz Italije, kad bi svom snagom napao Nizozemsku na jednom boku, u tom slučaju trebalo mnogo više vremena da tamo stignu nego da je napao centar na Rajni. U pomorskoj taktici, isto kao na bojnim poljima na kopnu, to isto treba imati u vidu, pošto to obično odlučuje u karakteru napada. Ima i izuzetaka. U bici kod Rta Svetoga Vinsenta britanski admiral napao je neprijateljski centar; međutim, to je bilo zato što je neprijatelj dozvolio da mu centar bude tako slab, — može se reći bez odbrane — da je britanskoj floti bilo moguće da se ubaci između dva boka

i zametne boj samo s jednim od njih, onako kao što je Napoleon razbio neprijateljski centar kod Austerlica.

Bojni poredak u mornarici još pretstavlja jednu liniju, bolje reći kolonu, pošto su brodovi poredani jedan pored drugog. Međutim, ako se pogleda raspored artiljerije od čela do začelja, vidi se da su brodovi ustvari razvijeni u redu okrenutom prema neprijatelju. Kao po pravilu, u organizovanom pomorskom ratovanju napad se vršio na jedan bok te linije. Obično se to zove napad na čelo ili začelje, zato što su brodovi postrojeni u koloni, ali to je ustvari bočni napad; ma koji se bok izabrao, u načelu se izbegava i napad na onaj drugi, pošto upotrebljene snage ne bi bile dovoljne da završe napad uspešno. Vrhunac perioda jedrenjaka — Trafalgar — imao je tačno ovakav karakter. Nelson je koncentrisao glavninu svoje flote, nadmoćniju snagu, na levi bok neprijatelja, koji je ustvari bio začelje; protiv desnog boka poslao je manju snagu. On, naravno, nije dao izričito naređenje manjoj snazi da ne napadne niti da izbegne boj. To nije bio njegov način. Ustvari, on je mislio da uzme na sebe ovaj napad manjom snagom, i da se rukovodi okolnostima; ali rezultat se pokazao u činjenici da je veći deo neprijateljskog desnog boka pobegao, a pobegao bi verovatno sav da je dobro manevrisao. Neprijateljski gubitak pogodio je naročito drugi bok i centar; i ne samo da se to stvarno dogodilo, nego je Nelson u svom planu i u svojim započetima imao baš tu nameru. Koncentrisan napad poverio je svom zameniku; »ja ću se«, rekao je, »pobrinuti da drugi neprijateljski bok ne smeta«. Uslovi su donekle izmenili njegovo dejstvo, ali ono je bilo takvo, i, mada je on i u tim uslovima stvarno probio neprijateljski centar, ipak je posle toga dalji napad bio uperen na onaj bok koji je prvobitno mislio da napadne, dok su drugome onemogućili svako mešanje zadnji brodovi iz samog Nelsonovog odreda. Ovi su napredujući u koloni, bili u pravom uglu prema liniji kojom bi neprijateljsko čelo, hvatajući vetar, prišlo začelju ili drugom boku; i na taj način su mu oni sprečili da se tim putem primakne pre nego što je to postalo kasno.

Nelson, koji je bio promišljen koliko i smeo taktičar, objašnjavao je svoje razloge za napad na taj bok pre nego na onaj drugi različitim uslovima u kojima bi se flote našle; ali, uopšte uzev, bolje je bilo napadati začelje, zato što čelo nije moglo, i ne može, tako brzo da pritekne u pomoć začelju kao što začelje može da pritekne u pomoć čelu. Pre svega, ono mora da se odluči, a malo je njih koji se brzo odlučuju, sem ako to nisu unapred učinili. Sve ovo traži vremena. Osim toga, napadač može lakše da prepreči put čelu u takvom jednom njegovom novom pokretu nego što može da zadrži začelje koje bi se primaklo po liniji kojom se već kreće. Ipak, ima i argumenata za čelo. Nelson je 1801 godine kazao da bi u eventualnom sukobu sa ruskom flotom napao čelo, zato što bi povreda čela bacila neprijateljski borbeni poredak u zabunu, a ruski manevar nije bio na takvoj visini da bi mogao ponovo da ga dovede u

red. To je poseban razlog, ne opšte pravilo. On uzima u obzir jednu naročitu okolnost, kao što general na kopnu uzima posebne terenske prilike. Kad je Faragut prošao utvrđenja kod Mobila, njegovo je čelo razbijeno i svi znaju kakav je to bio kritičan trenutak. Sam događaj nema velikog značaja, glavno je da se prouzrokuje zabuna u neprijateljskim redovima.

U bici u Japanskom Moru opet je napad bio na bok, i to na prethodnicu. Da li je to bilo usled ranije namere Japanaca, ili je prosto iskrslu u datim prilikama, ne znam; u svakom slučaju, tendencija je bila da se izazove zabuna. Međutim, ja ovde nemam nameru da raspravim jedno taktičko pitanje. Moj predmet je strategija, i ja se služim taktikom samo da bih pokazao prvenstven značaj svuda, pod svim uslovima i u samoj prirodi stvari, onog velikog načela koncentracije, i to zapravo značaj specifične metode takvog rasporeda vlastitih snaga, da bismo bili nadmoćni nad neprijateljem na jednom sektoru, dok ga na drugom zadržavamo toliko vremena koliko nam treba da bi naš glavni napad postigao svoj cilj. Takvo potrebno vreme može da bude pola sata na nekom bojnom polju; u jednoj kampanji to mogu da budu dani, nedelje, možda i više.

U daljim primerima ja bih hteo da primenim ovaj princip i ovu metodu na pitanje odbrane i napada obale. Kad je jedna zemlja u ratu, cela njena granica, kao i cela granica njenog protivnika, izložena je napadu. U ovome se sastoji defanzivni vid granica. One, takođe, mogu da se upotrebe celom svojom dužinom kao niz položaja za napad; a ovo je njihov ofanzivni vid s jedne i druge strane. U ratovanju na kopnu, kao što je, naprimer, bio slučaj između Francuske i Nemačke 1870 godine, ili u ratovima Rišeljea, o kojima je malopre bila reč, često će se desiti da su zaraćene strane susedne, da politička granica nije samo zajednička nego i identična — jedna linija za obe strane. Ovo, naravno, nije uvek slučaj. Nedavni rat između Japana i Rusije vodio se najviše na kineskom tlu, a Belgija je već klasično bojno polje za svađe u kojima njeni stanovnici nemaju velikog nacionalnog interesa. Svejedno, vojnička granica, linija između dva fronta operacija, najčešće je zajednička za obe ratujuće strane. U pomorskom ratovanju ovo ne može da bude slučaj. Ovde more pretstavlja za svakoga od dva protivnika političku granicu, koja je kao takva zajednička, ali koja zbog svoje širine nije identična. More između protivnika nije toliko linija koliko položaj, *centralan* za obojicu, koji ih deli jednog od drugog, i utoliko pruža onu karakteristiku koju smo uočili na Dunavu. Lako se može videti da ona sila koja zaista vlada morem, kao što je u izvesnim periodima vladala Velika Britanija, uživa tačno ono preimućstvo sa Dunava; ona može da baca velike snage u kom bilo pravcu, za odbranu ili za napad.

Rat između Velike Britanije i Sjedinjenih Država 1812 godine može da služi kao primer za obe vrste granica. Bila je granica

na kopnu između Kanade i Sjedinjenih Država; uz to je postojala i američka okeanska granica protiv koje je Velika Britanija operisala kako je htela, jer je vladala morem — centralnim položajem između Amerike i Britanskih ostrva. U mom *Ratu 1812* (*War of 1812*) dao sam pregled opšte situacije koja se razvijala između dve granice, a takođe i posebnih uslova svake, koji su diktirali Sjedinjenim Državama gde da preduzima ofanzivu a gde defanzivu; očigledno, svi sektori nisu bili podjednako povoljni za ofanzivnu akciju, niti je zemlja raspolagala takvim snagama koje bi bile u stanju da preduzmu ofanzivu gde bilo. Spominjem ove rasprave zato što one, bile moje procene tačne ili ne, služe da ilustruju činjenicu da ofanzivan napor na svakoj graničnoj liniji ili strategiskom operacijskom frontu, ili kojoj bilo borbenoj liniji, može, i zato mora, da bude koncentrisan na jednom sektoru a ne raspoređen po celoj liniji. Ovu mogućnost, i zgodan način da se ona iskaže, Žomini je izrazio jednim aforizmom koji se lako pamti zato što ukratko definiše jedan važan momenat u svakoj vojničkoj situaciji — bilo to na strategiskom frontu operacija u jednoj kampanji, bilo u taktičkom borbenom rasporedu ili na nekoj granici. Svaka takva situacija, kaže Žomini, može tačno da se posmatra kao linija, a svaka linija deli se logički i stvarno u tri dela — centar i dva krila ili boka.

Nemojte nipošto, razume se, da zamisliti *tri jednaka* dela. Mi ovde nemamo posla s matematikom nego s vojnim pojmovima. Radi praktične svrhe da odmah uzmemo kao primer Sjedinjene Države. Sjedinjene Države imaju dugu okeansku granicu, prekinutu kod Meksika kopnenom granicom, kao što se Francuska pomorska granica prekida kod Pirineja; ipak obalske linije, isto kao francuske, imaju izvestan pomorski kontinuitet, u tom smislu što brodovi mogu morem da prolaze s jednog kraja do drugog. U takvim slučajevima može da se kaže bez preterivanja, da je okeanska granica neprekidna. U ovom trenutku Sjedinjene Države imaju jednu granicu koja je zaista neprekidna, kopnom i morem, od obale Mejna do Rio Grande. Ona se prirodno deli na tri glavna dela: Atlantik, Meksikansko More i Floridski Moreuz. Ja ne osporavam da se za lakše proučavanje ova linija može i dalje da deli; ali je neosporno da su ova tri dela jasna, osnovna i glavna. Po dužini su ona sasvim različita, a sa vojničke tačke gledišta i po važnosti; jer, dok poluostrvo Florida nema neki veći značaj za zemlju u industriskom pogledu, dotle bi jedna veća neprijateljska flota, čvrsto bazirana u Floridskom Moreuzu, mogla efikasno da drži pod kontrolom pomorski saobraćaj između dva boka. Ona bi imala centralan položaj; i zahvaljujući tom centralnom položaju, ona ne bi imala da se hvata u koštac sa celom flotom SAD, pretpostavljajući da bi ova bila podeljena ovim centralnim položajem. Zamišljeni neprijatelj u ovakvom položaju trebalo bi samo da ima odlučnu nadmoćnost nad svakim od ta dva dela pojedinačno; međutim, da su ona sjedinjenja,

neprijatelj bi morao da ima nadmoćnost nad celinom. Iz ovakvih obzira je Kuba u prvom veku našeg nacionalnog postojanja imala najveći značaj za naše međunarodne odnose. Ona je ležala na boku naših nacionalnih komunikacija, kako trgovačkih tako i vojnih. Mi znamo da u našoj zemlji postoji jedno shvatanje koje bi takvu situaciju, koju nam je dao naš geografski položaj, preseklo kao dva dečka jabuku. Ovim bi flota bila podeljena na dve obale, da nikome ne bude krivo; jer, po tom shvatanju ili, bolje, po borbi za njega — tada bi ih branile obe. Ovo, međutim, ni u kom slučaju ne bi bila koncentracija, niti bi bilo efikasno.

Pre nego što pođemo dalje, obratite pažnju na veliku sličnost između poluostrva Floride i poluostrva Koreje. Togo, kod Masana (Masampo), bio je za Rožestvenskog i ruske snage kod Vladivostoka isto ono što bi neprijateljska flota u Floridskom Moreuzu bila za američke delove flote u Meksikanskom Moru i kod Hempton Rodza*). Na sličan način su još ranije Togo i Kamimura, dejstvujući odvojeno ali po unutrašnjim pravcima, osekli tri solidna ratna broda u Vladivostoku od eskadre u Port Arturu.

Sjedinjene Države, međutim, imaju još kritičniju graničnu situaciju na obalama Atlantika i Tihog Okeana. Ako je moja postavka tačna, u primeru Francuske, da je morska granica neprekidna kad je moguć prolaz morem od jednog kraja do drugog, onda je i naša granica neprekidna; a naša borbena flota je ovo tačno pokazala poslednjih godina. Sjedinjene Države, na taj način, imaju pomorsku granicu od Istporta u Mejnu do Padžet Saunda; i, kao druge vojničke linije, ona se deli na tri jasno odvojena glavna dela — na atlantsku obalu, obalu Tihog Okeana i liniju između njih. Suština ovoga neće biti ništa istinitija niti korisnija za razmatranje ako linija bude prolazila Panamom umesto Magelanovim Moreuzom, ali će, svakako, biti očiglednija. Tada će se lako videti, kao što se sada vidi pouzdano, da je glavni deo ove druge linije i sada, kao što će biti i ubuduće, centar, jer on obezbeđuje ili sprečava prebacivanje snaga s jedne strane na drugu — jednom rečju, komunikacije. Ovo je opet onaj položaj na Dunavu, a tako isto i lanac španskih položaja od Đenove do Belgije. Ovo je opet centralan položaj s kojim smo se susretali ranije u tako različitim mestima i vremenima; ali centralan položaj Paname ima prednost nad onim kojim sada raspolažemo, Magelanovim Moreuzom, u unutrašnjim pravcima u kojima zaista razlika između postojećih i budućih puteva pruža karakterističan primer.

Da bi ovo bilo jasno, moramo da se vratimo na neke ranije zaključke. U čemu se sastoji prednost centralnog položaja? U samom položaju, u njegovog jačini? Ne; nego u tome kako ćemo ga iskoristiti. Centralan položaj koristan je u jednoj situaciji, ali nije ni

*) *Hampton Roads* zahvata kanal i pristaništa na južnom izlazu iz zaliva Česapik. — Prim. red.

osnovni, ni jedini, ni glavni njen elemenat. Malo pomaže centralan položaj ako je neprijatelj sa obe strane jači nego vi. Ukratko, snaga plus položaj je ono što daje prednost nad snagom bez položaja; ili, da se poslužimo naučnim izrazima, jednačine snaga sastoje se iz različitih stepena snage i položaja — pri čemu višak jednog činioca nadoknađuje nedostatak drugog. Ako je pokretna snaga, kopnena ili pomorska, dosta velika da se samo održava na kom bilo delu fronta ili na kom bilo sektoru granice, ona drži centralan položaj zahvaljujući svojoj sopstvenoj moći, i to gde god se nalazila. U slučaju da je američka flota dovoljno jaka da se probije sa jedne obale na drugu, ona drži centralan položaj zahvaljujući svojoj snazi. Kada se Panamski Kanal bude utvrdio i kada se njegove ustanove obezbede od izdajstva, flota će imati i snagu i položaj, i to utvrđen položaj; sve dotle, flota će morati da se oslanja na svoju sopstvenu snagu da bi držala pod svojom vlašću centar granične linije i slobodu kretanja sa boka na bok — od Atlantika do Pacifika ili obratno (*vice versa*). Dokle god flota bude dovoljno jaka za to, protiv kog bilo neprijatelja, dotle će centar granice biti obezbeđen, a prema tome i komunikacije. Tada, sa čisto vojničke tačke gledišta, sve što je potrebno jednom ili drugom boku jeste to da bude dovoljno jak da se odupre napadu dok mu flota ne priskoči u pomoć. Drugim rečima, njima su potrebna odgovarajuća utvrđenja u širokom smislu pod kojim treba razumeti lučke uređaje, artiljeriju, posadu i torpednu opremu; a isto tako im je potrebna i organizovana kopnena snaga koja može da spreči neprijateljskoj vojsci da se utvrdi na nekom ključnom položaju.

Iz toga, naravno, izlazi da će tamo gde je položaj obezbeđen i u srazmeri sa tim obezbeđenjem, biti možda potrebno manje snage. Ipak, kada bi Sjedinjene Države imale jednog neprijatelja u Atlantiku a drugog u Pacifiku, nikakva prednost položaja neće ih osloboditi potrebe da imaju flotu snažniju i od jednog i od drugog posebno. To je kriterijum »jedne snage«, minimuma koji je zasada potreban Sjedinjenim Državama. »Nacionalna revija« (*National Review*) od jula 1909 godine donela je članak pod naslovom »Mornarica i carstvo«, u kome se nalazi sledeća definicija koju smatram tačnom: »Kriterijum »dve snage« mora da znači održavanje dveju flota, od kojih će jedna biti u svakom naoružanju jača od one inostarne flote koja po snazi dolazi odmah posle nje«, što znači ona koja dolazi odmah posle britanske, »a druga jača u svakom naoružanju od one inostrane flote koja opet dolazi posle ove po snazi«. Ja ovde ne mislim da kažem da Sjedinjene Države treba da imaju kriterijum »dve snage«, kao što možda treba da ima Velika Britanija; ali, ako bi imale, ovo je tačna definicija takvog kriterijuma. Ako razmatramo sadašnje prilike u Evropi, i sadašnje pomorske programe, kriterijum »dve snage« traži da Velika Britanija drži u domaćim vodama flotu odlučno nadmoćnu nad nemačkom, i da u isto vreme

može da prebaci u Sredozemno More flotu koja će takođe biti superiorna nad flotama Italije i Austrije zajedno.

Unutrašnji položaj će vam poslužiti da stignete brže na mesto ali tu prestaje njegovo preimućstvo. On ne daje onaj »višak ljudstva« potreban da svi uslovi nadmoćnosti budu ispunjeni. Sam položaj ne daje veći broj ljudstva; a kada se napusti, služi samo u defanzivne svrhe kao pribežište, kao baza za snabdevanje, kao komunikaciona linija. On se ne može preneti na borbeni front kao pojačanje. Ali ako imate jednog neprijatelja na Atlantiku, a drugog na Pacifiku, a jači ste od svakog od njih posebno, ali ne i od obojice zajedno, centralan položaj može da vam pruži priliku da se obračunate s jednim ili drugim posebno i odlučno; da sprečite da se oni spoje u jednu snagu sa kojom nećete moći da se merite. Tako je, usled ruske nesposobnosti, Togo jedno za drugim imao da se obračuna sa eskadrama iz Port Artura, Vladivostoka i Baltika.

Moglo bi se reći da često upotrebljavamo reč »ako« i »ali«. Tačno; i svaki put kada razmatrate jedan konkretan ratni problem vi ćete naći da »ako« i »ali« igraju ogromnu ulogu. »Ali« i »ako« pretstavljaju osnovnu dilemu glavnokomandujućeg; međutim, kada ih on reši i savlada, one mu služe na čast. Proučite one »ali« i »ako« koje je Napoleon imao pred sobom uoči Austerlica. Naći ćete ih u sažetom obliku u Roupsovoj (Ropes) biografiji Napoleona. Setite se takođe da ste i sami za deset godina imali prilike da vidite baš takav problem, nešto što se odigralo pred vašim očima. Japan — Togo — imao je centralan položaj, unutrašnje pravce i veću snagu nego ijedna od neprijateljskih eskadra uzetih posebno, ona na Baltiku i ona na Dalekom Istoku, koje su bile na svakom njegovom boku. Ove neprijateljske snage bile su odvojene otstojanjem nešto malo manjim nego što je otstojanje od Hempton Roudza (Hampton Roads) do San Franciska preko Magelanovog Moreuza, a mnogo većim nego preko Panamskog Kanala. Ujedinjene dve ruske flote bile bi toliko nadmoćne da bismo se mogli pitati da li bi Togo bio u stanju da im se suprotstavi u prvom periodu rata; ako bi mogao, to bi bilo zbog nadmoćne sopstvene efikasnosti a ne zbog brojne jednakosti. Možemo li pretpostavljati da nije bilo dosta »ali« i »ako« u mesecima pre onog časa kada je poručio svojoj floti da »bezbednost carstva zavisi od ishoda ovoga dana«?

Mi znamo da je to bilo tako; da su od početka Japanci, zbog svoje brojne inferiornosti, bili primorani da štedljivo upotrebljavaju svoje ratne brodove, i da je najveću zabrinutost, čak i zaprepašćenje, izazvalo to što se Port Artur neočekivano dugo držao i time odložio trenutak kada je flota pred njim mogla da se povuče i reorganizuje za susret sa baltičkom flotom. Pretpostavljajući da je poruka bila istinita, koliko bi daleko istinitija bila i kako bi bile kritične okolnosti da je eskadra u Port Arturu i dalje bila u istom stanju kao i ranijeg leta, ili da je Rožestvenski došao deset meseci

ranije, *ali* Rožestvenski je došao kasno; *ali* kada je došao eskadra Port Artura više nije postojala.

Čak i tada, admiral Togo imao je da se nosi sa drugim »ako« i »ali«. Jedan japanski oficir iz štaba flote pisao je o trenutku pre dolaska Rožestvenskog:

»Najveću brigu osećali smo dva tri dana pre bitke. Mi smo očekivali da će naši najjužniji brodovi ugledati rusku flotu 23 ili najdalje 25 maja; ali oni nisu ništa izveštavali niti smo iz ikakvih izvora dobili ikakva obaveštenja o ruskoj floti. Sad smo počeli da sumnjamo da je neprijatelj možda ušao u Pacifik i prošao moreuz Soja ili Cugaru. Ne znajući put neprijatelja, ovo je za nas bilo najteže vreme. Čak je admiral Togo, iako je bio duboko ubeđen da će neprijatelj doći preko Cušime, izgleda bio prilično zabrinut u ovo vreme«.

Razmislite o mnogim »ali« i »ako«, kojima je imao da se bavi nadvojvoda Karlo u ratu 1796 godine, (v. sk. 4), koji je uzet kao primer za ovu vrstu strategiskog postupka. Vreme njegovih operacija palo je, široko uzev, u period Bonapartinih sjajnih uspeha, u njegovoj besmrtnoj kampanji iste godine u Italiji — u vreme uspeha koji su sami po sebi predstavljali jedno džinovsko »ako« za austrijska predviđanja. Nadvojvodina slabost u odnosu na njegova dva neposredna protivnika, Žurdana i Moroa, *ako* bi oni bili ujedinjeni, unela bi bezbrojna »ako« i »ali« za njega samog. On ih je sve prihvatio i na kraju savladao upotrebivši koncentraciju nasuprot ratnosti, kao i majstorskom upotrebom centralnog položaja i unutrašnjih pravaca na temelju jakih preimućstava Dunava. Ovu reku i njene južne pritoke upotrebio je onako kao što je u to vreme Bonaparta upotrebio omanju reku Minčo koja ističe iz jezera Garde u Italiji. Nadvojvoda je, krećući protiv Žurdana na severu, bacio daleko jače snage na levi bok opšteg francuskog nadiranja, koji možemo da smatramo kao njegov desni bok, a svojim levim bokom južno od Dunava izbegavao je odlučnu borbu. To jest, suprotstavivši manje snage Morou na jugu reke, on je naredio komandantu ove operacije da se bori za svaki potok, ali da ne dozvoli da bude uvučen u odlučnu bitku. Naprotiv, naređeno mu je da se stalno povlači, a da mu snage pri tome ostanu u suštini neoštećene. U vezi sa ovim naređenjem on je upotrebio neobično ubedljiv izraz koji jasno pokazuje onu isključivost cilja koju je Napoleon cenio i praktikovao: jedinstvo misli i koncentracija napora, kojom jedan veliki vojskovođa rešava svoja »ako« i »ali« držeći se uporno jednog najvažnijeg cilja. Sumnji može da bude mnogo; istina je jedna. »Ne mari«, rekao je nadvojvoda, »da li će Moro stići do Beča, samo ako ja u međuvremenu potučem Žurdana«.

U ovoj lepoj formulaciji imamo odgovor onima koji bi hteli ratnu flotu da podele između Atlantika i Pacifika. Da je nadvojvoda podelio svoju snagu i bacio je pola protiv Žurdana i pola protiv Moroa, jošte kako bi bilo važno da li će Moro stići u Beč, jer bi

mu Žurdan, pošto bi na severu Austrijanci bili slabiji i morali stalno da se povlače, bio pri ruci i mogao da se pridruži svom kolegi. Ovako, kad je Moro bio najbliži Beču, Žurdan je bio na Rajni u brzom povlačenju; a Morou nije ništa drugo ostajalo nego da se žurno povuče ili da bude otsečen od strane nadmoćnog neprijatelja koji bi ga sačekivao i zaustavljao na njegovim komunikacijama. Jednom rečju, situacija je bila situacija Rožestvenskog, i kao i ona imala je nesrećne, mada ne i toliko pogibeljne posledice.

Ishod bi bio isti čak i da je Beč pao. Moskva je pala 1812 godine, i mi znamo šta je iz toga proisteklo. Napoleon, gospodar središta Evrope, pokušao je, sa svoga centralnog položaja, da dejstvuje istovremeno na oba svoja boka — na Rusiju i Španiju; a čak i njegova tada džinovska sila nije bila dorasla za taj napor, iako njegova naređenja Marmonu pokazuju da je mislio da dejstvo svojih snaga na poluostrvu svede na defanzivno. Za nas može biti odličnih razloga da držimo flotu na Pacifiku ili u Atlantiku, ali nema ni jednog dobrog razloga koji bi mogao da nas rukovodi da je podelimo nadvoje. Izaberite jedan ili drugi bok na kome će flota da dejstvuje ofanzivno, kao što flota treba da dejstvuje, mora da dejstvuje; a odbite borbu na drugom boku, i, što se tiče pomorske delatnosti, držite ga u defanzivi. Da se poslužimo nadvojvodinim rečima: »Ne mari šta će se tamo desiti, ako flota potuče svog protivnika«. Vi ćete, naravno, razumeti da se ovim ne misli da ništa neprijatno ne može da se desi, nikakva nesreća; za Austrijance bi bilo veoma neprijatno da je Moro stigao do Beča. Godine 1898 Leteća eskadra je držana u Hempton Roudzu uglavnom zato da se ništa neprijatno ne bi dogodilo na našoj severnoj obali. Ratovi u kojima se niko ne povredi ne ulaze u naše razmatranje. U vojničkom smislu, s obzirom na krajnju nacionalnu bezbednost i pobeđu, neće biti važno ako jedna obala pretrpi napad, blokadu, bombardovanje ili zauzeće, ako se u međuvremenu uništi neprijateljska flota. To uništenje učiniće svaki drugi gubitak naknadivim *ukoliko* se zemlja koja nije voljna da se unapred vojnički pripremi pokaže voljom da podnese teret takvih napora koji mogu biti potrebni da potisnu jednog napadača kome su otsečene komunikacije i otpupnica. Jedna vojska može pod takvim okolnostima da postoji van svoje zemlje, kao što je, naprimer, Hanibalova; ali može da bude samo jedan kraj ljudstvu i vojnom materijalu kada se odvoji od mora. Može biti lako da se prodre u neku zemlju a teško da se izvuče iz nje. More je spaslo Velingtona i u skorije vreme Japance, kao što je gubitak mora bio propast za Hanibala i Francuze u Egiptu, od 1798 do 1801 godine, a da skoro nikakav dalji napor nije bio potreban.

Iz toga svega izlazi, da ni centralan položaj, ni unutrašnji pravci, ni koncentracija snaga, uzeti svaki naosob ili svi zajedno, kao što ih je imao Togo, ne daju bezbednost i sigurnost. Jedino preimućstvo svih njih je samo u tome da su nesumnjivo povoljni; da u jednoj jednačini snaga bilo koji od njih, sa jedne ili druge

strane znaka jednakosti, nisu količine ravne nuli, ni beznačajne količine, već količine sa odlučujućom vrednošću; da druga strana, da bi ih savladala, mora mnogo da se poveća. Ako pretpostavimo da je ruska mornarica u celini bila za dvadeset pet otsto jača od japanske, ona bi bila odlučno jača od ove poslednje, da su se obe flote susrele u celini. Ako je podelimo nadvoje, svaki deo iznosiće svega 62,5% od neprijatelja koji drži centralan položaj i koji je u stanju da se kreće prema jednom ili drugom delu linijom kraćom nego linija koja bi povezivala ta dva dela između sebe. Prostim računom, ovo znači da će u sukobu onaj manji deo, da bi njegova strana pobedila, toliko morati da ošteti svog nadmoćnog neprijatelja da on spadne ne samo na tih 62,5 procenata, nego i ispod njih. Ma kakav bio krajnji rezultat, — a biće tu i slučajnosti, — u najmanju je ruku sumnjivo da li će onaj prvi deo, pred takvom brojnom nadmoćnošću, moći da nanese takvo oštećenje. Ako ne može i ako koncentrisana snaga pobedi, ona će dugovati za svoj uspeh svojim unutrašnjim pravcima, svom centralnom položaju, i činjenici da je, iako slabija, bila koncentrisana. Ona će se tada okrenuti drugom neprijatelju sa snagom dosta umanjenom u odnosu na snagu koju je imala prilikom prvog sukoba, — umanjenom možda toliko da je sad jedva jednaka neprijateljskoj; ali će zato sada raspolagati nečim čime njen novi protivnik ne raspolaže, onim velikim moralnim činiocem koji udvostručava energiju, za koju je Napoleon rekao da je osnovno u ratu, — zanosom samopouzdanja posle postignutog uspeha.

Glava IV

ISTORISKI PRIMERI I OBJAŠNENJA

(nastavak)

(Skica 7)

P ošto se sada spremamo da produžimo sa istoriskim prikazom rata koji je vodila Francuska pod Rišeljeom protiv kombinovanih snaga Austrije i Španije, ja ću vas potsetiti na ono što je rečeno na početku prošlog predavanja, — a to je: da je kampanja nadvojvode Karla u dolini Dunava primer načela koncentracije, centralnog položaja i unutrašnjih pravaca dejstva jedino sa gledišta rata na kopnu; da je rat između Francuske i Austrije, koji smo posle toga razmatrali, i o kome će još biti potrebno da se progovori, slučaj u kome se radi i o operacijama kopnenih i pomorskih snaga; a da će tome da sledi primer Kromvelovog ratovanja sa Holanđanima, u kome će se opisati jedna pomorska kampanja. Ovo poslednje je glavna tema sadašnjeg predavanja.

Dosada smo se poslužili primerom Francuske i njene borbe sa dve grane austrijske vladajuće kuće, Nemačkom i Španijom, u danima Rišeljea i Mazarena, kao istoriskim primerom koji objašnjava izvesna načela strategije. U istoriskoj pripovesti mi smo se zaustavili na jednom trenutku koji se podudara otprilike sa smrću Rišeljea, decembra 1642; tu smo stali kako bismo pouke ratnog iskustva mogli da primenimo na ta velika načela. U ovoj primeni dopustile su se izvesne slobodne digresije o drugim istoriskim primerima radi efikasnije ilustracije; jer je poželjno utvrditi jednoobraznost načela u najrazličitijim vojnim uslovima. Ja mislim da je od velike koristi za čoveka da ustanovi da se vojno načelo koncentracije može primeniti kad je reč o jednom brodu kao i kad je reč o sastavu cele flote ili o mirnodopskom rasporedu mornarice isto onako tačno kao i pri planiranju jedne kampanje ili pri borbenom rasporedu.

Sada ću produžiti istoriski prikaz od smrti Rišeljeove; cilj mi je, pri tome, da iznesem samo toliko koliko može da posluži kao pozadina toku događaja i da istakne vojničku pouku. Kada je umro Rišelje, vlast u Francuskoj prešla je za kraći period u ruke Mazarena, čija je opšta spoljna politika bila u neposrednom produženju politike Anrija IV i Rišeljea. Opšti odnos snaga u Evropi još uvek je bio — Francuska protiv dveju grana austrijske vladajuće kuće,

ali sam rat, koji je u početku imao obeležje jednog neodređenog meteža, u kome je teško odrediti neku povezanost ili određenost, zbog mnoštva događaja i izukrštanih ciljeva mnogih od zaraćenih, postepeno je primio jasniji karakter. Ukratko, može se reći da su sad u savezu sa Francuskom bile Holandija, Švedska i kneževi severne Nemačke; uz Španiju i Austriju bile su Bavarska i uglavnom južna Nemačka. Rat, koji je počeo kao verski, postao je uglavnom politički u pogledu ciljeva. Pritisak Francuske postao je snažniji na desnom boku njenih neprijatelja — njenom levom boku; drugim rečima, protiv Nemačke, a naročito protiv Belgije, koja se tada zvala španska Nizozemska. U Italiji ona pokušava da dobije u vremenu, a slično tome i u Kataloniji, gde joj pomaže pobuna stanovništva. U međuvremenu je njene unutrašnje teškoće bio rešio Rišelje. Unutrašnja snaga države je koncentrisana i ojačana, kao i njena spoljašnja sila. U njoj se podigao kadar vojskovođa i ona je nizala pobeđe. Španija, naprotiv, stalno je opadala u udarnoj moći, oslabljena je pobunom u Kataloniji kao i u Portugaliji koja je tada (1640) ponovo došla do nezavisnosti koju joj je otela Španija 1580 godine. Katalonci nisu doživeli sličan uspeh.

Na taj način je Francuska bivala sve jača i jača, a Španija i stvar Austrije sve slabiji i slabiji. Godine 1646 prodrli su Francuzi i Švedani u Bavarsku, nametnuli joj danak, i na taj način je odvojili od Austrije. Onda su Francuzi sa svoje strane napustili svoje saveznike Švedane, koji su operisali u Nemačkoj, i bacili se svom snagom na Nizozemsku, gde im je pomagala Holandija, ali ne više mnogo revnosno. Uspesi saveznika izazvali su zavist između njih. Koncentracija snaga između njih postala je nemogućna jer se još uvek svaki od njih bojao da onaj drugi suviše ne ojača. Ovo se naročito isticalo kod Holandije, koja je uglavnom raspolagala samo pomorskom snagom, pod uslovima u kojima joj je bilo nemoguće da se meri sa Francuskom na kopnu ili u teritorijalnim aspiracijama. Holandija prema tome nije mogla mirno da posmatra približavanje francuske granice njenoj, posle osvajanja u Nizozemskoj.

Rezultat je bio da je Holandija, koja je neko vreme popuštala u borbenom duhu, a čije je dejstvo bilo ništavno, 1648 godine sklopila separatan mir sa Španijom, napuštajući Francusku; krajem iste godine, oktobra, Francuska i Švedska, sa svojim saveznicima, sklopile su Vestfalski mir sa Nemačkim carstvom i Bavarskom, koje su na taj način izdale svog saveznika, Španiju. Ovi ugovori označili su svršetak Tridesetogodišnjeg rata. Španija nije prihvatila uslove, i neprijateljstva su se produžila između same nje i Francuske, a nijedna od njih nije imala saveznika. Prema tome, Francuska je u ovom trenutku jedino stekla teritorije na račun Nemačke. Dobila je oblast koju mi danas nazivamo Alzasom, koja je ostala u njenim rukama sve do Francusko-nemačkog rata 1870 godine. Ovim je ona proširila svoju granicu do tog dela Rajne na dužini od stotinu milja; a njena vlast na sektoru reke utvrđena je ustupanjem dveju tvr-

dava, Filipsburga i Brajzaha, na nemačkoj strani reke, od kojih je svaka na jednom kraju granice Alzasa. Biće poučno da se uporedi položaj ovih dveju tvrđava sa položajem Ciudad Rodriga (Ciudad Rodrigo) i Badahoza (Badajoz) u Pirinejskom ratu (*Peninsular War*) (v. sk. 7), koje su označavale granice operacijskog fronta između Britanaca u Portugaliji i Francuza u Španiji i podupirale prevlast nad pozadinom one strane koja ih je držala, a pretstavljale i baze za ofanzivne pokrete napred. Njihovo osvajanje 1812 godine bilo je bitan uslov za dalje Velingtonovo napredovanje, kojim su Francuzi isterani iz Španije.

U vreme Vestfalskog ugovora, koji je ostavio Francusku i Španiju u ratu još deset godina, pojavila se nova snaga na evropskoj pozornici. To je bila Engleska pod Oliverom Kromvelom, čija je jaka ruka i vojna snaga nametnula mir iznutra i time mu omogućila da vrši na spoljnu politiku onaj uticaj koji Stjuarti nikad nisu postigli zbog stalnog sukoba sa narodom u Parlamentu. Čarls I je pogubljen januara 1649, tri meseca posle potpisivanja Vestfalskog mira; a skoro deset godina posle toga — tojest baš za vreme daljeg ratovanja između Francuske i Španije — vršio je neograničenu vlast engleski protektor. Jedan od prvih i najglavnijih koraka nove vlade bila je reorganizacija mornarice u duhu politike koja je od savremene engleske vojske bila napravila neobično efikasan organ. U ovoj rekonstrukciji mornarice bila su dva odlučujuća činioca: 1) mesto raznolike snage, koja se u mnogome oslanjala na trgovačke brodove koji su se koristili prema potrebi, stvorena je regularna mornarica sa brodovima sagrađenim naročito za državne i ratne ciljeve; 2) rukovanje ovom snagom, u disciplinskom, taktičkom i strategiskom pogledu, povereno je vojnim licima, generalima i pukovnicima, koji su od nje napravili efikasnu vojnu organizaciju. Dotadašnje pomorske tradicije nisu bile takve da se moglo od samih pomoraca očekivati da nametnu takva vojna načela; ona su mogla da poteknu jedino od ljudi koji su bili vojnici pre nego što su postali pomorci. Tako je nastala ratna mornarica kakva u takvom isključivom smislu nije nikad ranije ni postojala.

Sa ovakvim snažnim oružjem, poduprtim vojskom isto toliko efikasnom, uz iskustvo nekoliko godina ratovanja i oduševljenom skoro stalnim pobedama, ostrvska država gledala je Evropu, i to nikako sa prijateljskim očima. Izrazito protestantska republika posmatrala je kako dva rimokatolička kraljevstva ratuju. Kao pomorska i trgovačka država gledala je preko mora suparnika u Holandiji — bila je i ona protestantska a i republika od koje bi mogla da se očekuje prijateljska veza; ali je bilo starih nerešenih sporova i sadašnjih nejednakosti u pitanjima moreplovstva i trgovine. Za pedeset godina otkako su se Holandani uz englesku pomoć postepeno oslobađali španskog iga, oni su podrivali englesko moreplovstvo takmičeći se s njim jeftinijim brodovljem i manjim platama, dok

nisu preoteli Engleskoj skoro sve preimućstvo u trgovačkom pomorskom saobraćaju.

Motivi Kromvelove politike ostaju mračni i sporni zato što je sama ta politika u mnogom pogledu bila krivudava i prevrtljiva. Ja mislim, međutim, da je tajna u činjenici što je on, pre svega, bio čovek religiozan, i to u politici kao i u običnom životu. Drugim rečima, pored nesumnjive lične pobožnosti, on je na tok svetskih događaja gledao kao na volju providenja čije je namere razumevao i s kojim mu je određeno da sarađuje. Tamo gde je čovek potpuno ubeđen, kao što je bio Kromvel, da su on i njegova stranka nosioci istine i da je njihova stvar — stvar božja, postoji opasnost da to ubeđenje ne dovede do beskrupuloznosti, do uverenja da cilj opravdava sredstva. Državništvo tog vremena nije poznavalo kritičko merilo u tom smislu. Malo je bilo državnika koji su išli tako daleko da se uopšte pitaju o opravdanosti sredstava koja su bila potrebna, ako je cilj bio poželjan.

Na taj način su protestantizam, i to ekstremnog kalvinističkog tipa, a u crkvenoj vlasti nezavisnost, ili ono što danas nazivamo kongregacionalizmom, proglašeni za božju volju. Pružati podršku protestantizmu na kontinentu kao i u zemlji značilo je ispunjavati božju volju; a to se moglo postići diplomatskim putevima i mačem, tj. pomoću dva glavna sredstva u međunarodnim odnosima. U tadašnjem stanju svetskih odnosa problem je bio vojni. To je bilo pitanje kombinatorike i snage; gledano sa ostrvskog položaja Engleske, međutim, i njene visoko organizovane vojske i mornarice, Kromvel je bio taj koji je u svojim rukama držao ravnotežu snaga, odlučujuću reč, dotle bar dok bi trajao rat između dveju glavnih katoličkih država, a to je bilo za vreme celog njegovog života. Francuska i Španija su uskoro uvidele da između njih stoji protestantski fanatik, sposoban da okrene točak sreće.

Kromvelov prvi korak bio je da pokuša koncentraciju svih protestantskih snaga. Osim približavanja drugim protestantskim državama, predložena je saradnja i Holandiji — i to ne moljakanjem savezništva, nego predlogom političkog sjedinjenja dveju republika. U tome je Holandija, naravno, oklevala, pošto je u to vreme u svojim rukama držala najveći deo trgovačkog saobraćaja u svetu; inače je u tom trenutku bila mirna u pogledu svog opasnog suseda, Francuske. Osim toga, prošla istorija Engleske i njena sadašnja snaga ukazivale su na to da bi za Holandiju, kao slabijeg partnera, sjedinjenje značilo potčinjavanje, ako ne i nestanak. Predlog je propao; ipak moramo naglasiti da je ponovljen, i zaista i primljen četrdeset godina kasnije, kada je Viljem III, holandski princ, seo na engleski presto. Tada je baš ta koncentracija, koju je Kromvel uzalud pokušao da ostvari, srozala moć Luja XIV kada je ona bila na vrhuncu; ali je u isto vreme Holandija za svagda došla na drugo mesto, iako je njen vladar vladao Engleskom i služio kao potsticaj kombinovanoj akciji u Evropi.

Odgovor na holandsko odbijanje bio je od strane Engleza Navigacioni akt, koji je imao za cilj, i u tome uspeo, da potkopa prevlast Holandije u trgovačkom saobraćaju. Akt je donesen oktobra 1651, a maja 1652 počela su neprijateljstva. Akt verovatno nije bio odlučujući uzrok rata. On je doprineo da dođe do rata; ali u naš cilj ne spada ispitivanje uzroka tadašnjih zamršenih međunarodnih odnosa, pošto on obuhvata tok rata, a ne njegove uzroke. Usledila je dvogodišnja borba između republika; a to nam daje zgodan primer koncentracije, i u isto vreme nagoveštava izvesne misli o međunarodnim uslovima savremenim nama.

Pre Kromvelove vladavine engleska mornarica se samo retko i izuzetno vidala u Sredozemnom Moru. Trgovački brodovi su morali sami da se čuvaju. Ono što mi nazivamo sistemom konvoja, iako se u izvesnoj meri praktikovalo u uskim morima i na Atlantiku u trgovanju sa Francuskom i Španijom, nije se protezalo i na Sredozemno More. Tu je trgovinu obavljalo povlašćeno društvo, Levantsko društvo; a brodovi, radi sopstvene zaštite, bili su takve veličine i naoružanja da nisu, po tadašnjim merilima, mogli biti od velike koristi za samu trgovinu. Sredozemna trgovina Engleske imala je srazmerno manji trgovački značaj za nju, a usto su i Holandani bili nadmoćniji od nje kako u trgovačkim, tako i u ratnim brodovima. Pod prvim Stjuartima, tj. do dolaska Kromvela na vlast, snažnija spoljna politika bila je nemogućna; jer, da bi je sprovodili, morao se sazivati Parlamenat radi sredstava, a on bi za njih tražio odgovarajuće koncesije, koje monarh nije bio voljan da dâ. Otuda je mornarica bila brojno nedovoljna, te je davala punu mogućnost razmaha gusarenju. Gusarski brodovi vrtili su čak i po engleskim vodama; za šest godina, zaključno sa 1651, gusari su zarobili 150 engleskih brodova. Francuski i španski gusari slično su postupali sa engleskim brodovima u periodu pre Kromvela.

Republika (Commonwealth) je izmenila sve ovo. Do mere koja nikad ranije nije bila poznata, država je uzela na sebe sistematsku zaštitu trgovine ratnom mornaricom. Ovo je, kao što je istakao Korbet, neizbežno unelo novu strategisku ideju u pomorsku nauku, naime, kontrolu trgovačkih puteva. Kontrola trgovačkih puteva traži dva strategiska činioca: 1) mobilnu mornaricu i 2) lokalne luke u blizini puteva, na koje mornarica može da se oslanja kao na operativne baze. U morima gde država nema nikakvih nacionalnih poseda, mornarica se najpre oslanja na prijateljske luke, ko što je Đui (Dewey) 1898 godine zavisio od Hong Konga dok se nije objavio rat; ali nepogodnost i nesigurnost takve zavisnosti dovodi direktno do prisvajanja takvih luka. Ulazak britanske mornarice u Sredozemno More, radi zaštite britanskog brodogradnja, doveo je tokom niza godina i do seljavanja i do zauzimanja Gibraltara, Malte, Kipra, najzad Sueca, Adena i dalje. Uzgred, Engleska je jedno vreme držala i Tandžer, zatim i Korziku, a posle izvesnog dužeg perioda i Menorku.

Na taj način, kada je 1652 godine izbio rat i Holandani i Englezi imali su jedinice u Sredozemnom Moru, osim glavnina flota u domaćim vodama. Engleska eskadra bazirala je u Livornu, glavnoj luci Toskane, čiji je veliki knez za dobrobit svog kneževstva iskoristio njegov položaj uporišta i centra engleske trgovine. Veći deo holandske flote u Sredozemnom Moru u vreme izbijanja rata bio je koncentrisan u blizini Tulona, iz razloga koji nisu ni do danas sigurno poznati. Engleska je formalno bila u miru sa obe druge zaraćene strane, Francuskom i Španijom, ali je Kromvelova politika tada bila više naklonjena Španiji; ovakvo stanje stvari učinilo je da je Porto Longone, na ostrvu Elbi, koje je tada pripadalo Španiji, bilo gostoljubivo raspoloženo prema Englezima. Francuska je pod upravom Mazarena bila manje sklona nego Španija u to doba da prizna republiku koja je stvorena posle pogubljenja kralja. Ali obe države su uskoro počele da traže Kromvelovu podršku.

Okolnost na koju treba naročito da obratite pažnju jeste ta, da su, pod tadašnjim uslovima, Sredozemno i Severno More reprodukovali onaj problem koji se i danas postavlja pred Veliku Britaniju u tim morima, a takođe i pred Sjedinjene Države u njenim istovremenim potrebama u Atlantiku i Pacifiku. Zanimljivo je da sada vidimo koncentraciju britanske ratne mornarice, i to sa oko 85% svog brodogradila, tačno tamo gde je mornarica morala da se drži u doba Kromvela; i to iz istog razloga, naime, zbog uzdizanja nove pomorske sile blizu domaćih voda. Pre 1666 godine provincije koje sad sačinjavaju Holandiju bile su prosto prirepce Španije. Za idućih četrdeset godina, za vladavine Jelisavete bile su zauzete borbom koja im je donela nezavisnost, velikim delom uz englesku pomoć, u toku koje se razvila njihova trgovačka i pomorska snaga. Kada je Kromvel postao protektor, holandsko trgovačko brodogradila bilo je brojno daleko nadmoćnije od britanskog, dok su dve mornarice na početku rata bile, može se reći, otprilike jednake po snazi. Ovi uslovi, i trenutni raspored mornarica koji je odatle proizašao, imali su znatan uticaj na tok sukoba koji je poznat pod imenom Prvog holandskog rata, 1652—1654 godine, koji je dalje trajao istovremeno sa ratom Francuske i Španije. Ovo nisu jedini činioци, ali su glavni. Politički sastav holandske republike, labave konfederacije provincija sa svojim međusobnim nesuglasicama, ometao je jedinstvo administracije i organizacije neophodne za vojnu efikasnost, dok je u istom trenutku Kromvelov snažan vojnički smisao stvarao od engleske mornarice vojnu organizaciju, po duhu i obliku onakvu kakva ranije nije nikad bila. Ipak, ratna sreća se menjala prema mogućnostima koncentracije.

Kada su neprijateljstva otpočela, holandska sredozemna snaga bila je moćnija kao celina. Englezi su, brojno slabiji u celini, bili i podeljeni. Jedan deo im je bio u Livornu, sa komandantom, dok je drugi deo bio daleko na Levantu u konvojskoj službi. Nema nam nameru da opširno iznesem pokrete raznih engleskih delova. Do-

voljno je reći da se holandski komandant stavio između njih prvo osmatrajući, ili, kao što se obično kaže za ovakvu meru, blokirajući Livorno (položaj 1, a, skica 5), zatim dobro smišljenim pokretima po unutrašnjim pravcima, kojima je, dok je prikrivao svoje položaje i namere, održao stalno centralan položaj između dva neprijateljska dela. Usled toga je engleski levantski odred, pojačan, kao što je tada još bio slučaj, nekim od jačih trgovačkih brodova, primoran na dejstvo nedaleko od Elbe (b, skica 5). Pošto je bio prilično slabiji, pretrpeo je težak poraz i sklonio se u Porto Longone, izgubivši jedan brod, koji su međutim, povratili kasnije u neutralnim vodama Livorna engleski brodovi koji su se tamo nalazili i on se ponovo pridružio brodovima kod Porto Longonea. Ova je bitka bila 28 avgusta 1652.

Holandski admiral i dalje se kretao između ostrva i Livorna, održavajući svoje preimućstvo položaja. Dvojica engleskih komandanata, međutim, mogla su da se sporazumevaju, i odlučila su da se sjedine i stupe u borbu posle popravke elbskih brodova. Vlasti u zemlji, nezadovoljne komandantom iz Livorna, prenele su komandu na onoga sa Elbe, koji je dao precizna naređenja za svaku mogućnu eventualnost. Okolnosti, međutim, i u brojevima i u pogledu položaja, bile su protiv njega; osim toga je jedan od najboljih holandskih pomoraca imao centralan položaj. Štaviše, dogodilo se nešto što nije predviđeno, — jedna slučajnost, — tako da je, sve u svemu, odred iz Livorna pojedinačno izazvan na akciju, bio potučen, i ceo, osim jednog broda, zarobljen (položaj 2, c, skica 5). Ovo je bilo početkom marta 1653, šest meseci posle prve bitke. Novom komandantu nije ništa drugo preostalo nego da se sa elbskim brodovima povuče iz Moreuza. Ovo je i učinio (d) napustivši Sredozemno More, gde se Englezi nisu više vraćali u toku rata.

U međuvremenu, posle prve od ovih bitaka, oba pomenuta engleska oficira, kao i diplomatski predstavnik Republike u Livornu, pisali su vladi u zemlji i žurno tražili pojačanja kako bi održali svoj položaj i čast zastave; a ovo je vlada i preduzela da izvrši. Prvi događaji rata u Severnom Moru i Kanalu bili su uglavnom povoljni za Engleze, koji su tada bili u većoj snazi; međutim, jednom prilikom, kada su se uglavnom jednake snage susrele pod jednakim okolnostima, blizu Plimauta, avgusta 1652, rezultat bitke bio je neodlučan što se tiče flota (v. sk. 6, položaj 1, a). Ustvari, pošto je holandski admiral, Rojter (Ruyter), uspeo tom prilikom da se probije sa konvojem ne izgubivši ni jedan ratni ni trgovački brod, dok su se Englezi povukli u luke i tamo ostali, Holandani bi mogli da sebe smatraju pobednicima. Rojter je otpratio konvoj srećno u Atlantik, pokupio neke trgovačke brodove koji su se vraćali, i zadržao se u gornjem delu Kanala, gde se sastao sa glavnom flote koja se bila otisla na more pod komandom admirala De Vita (De With). Posle ovoga došlo je 28 septembra 1652 do akcije protiv neprijatelja (b) nazvane bitka kod Kentiš Noka (Kentish Knock).

Holandani su opet bili brojno slabiji, kao i u kvalitetu brodovlja (c); ali je brojni odnos 68 prema 64 bio tako blizu jednakosti, da navodi na misao da je njihova velika nadmoć u Sredozemnom Moru bila skupo plaćena inferiornošću na odlučujućem centru rata.

Englezi su odneli nedvosmisleni pobjedu. Potstaknuta ovim uspehom i smatrajući da je on toliko značajan da se Holandani, uzimajući u obzir još i kasno doba godine, više neće pojavljivati sa dovoljnom snagom, engleska vlada podelila je svoju flotu dodelivši joj nekoliko zadataka (v. sk. 6, položaj 2, a, a, a, a.). Između ostalog, posvetila se pažnja pozivu sa Sredozemnog Mora; tamo je poslata eskadra od 20 brodova. Holandani, međutim, nisu se obeshrabrili. Otpremili su snagu od 300 trgovačkih brodova u pravcu Atlantika, sa konvojem od 73 ratna broda pod svojim tada najvećim admiralom, Trompom. Glavnina engleske flote, pod Blejkom, oslabljena za 37 brodova zbog odašiljanja delova na razne zadatke, pretrpela je težak poraz 30 novembra (b). Divizija koja je bila na putu za Sredozemno More opozvata je (c) i pridružila se glavnini flote. Usled ovog poraza Kanal je nekoliko nedelja bio pun holandskih krstarica, jer nije bilo snage da ih potisne. Isto tako, kada je u Livorno stigla vest, veliki knez, koji je već bio uvređen zbog povrede njegovih vjda, promenio je politiku i izjavio da više ne može da trpi da njegove luke upotrebljavaju zaraćene strane. Ovo je ubrzalo onaj pomenuti nesrećni pokušaj sredozemnih komandanata da se ujedine i stupe u borbu.

Poučena ovim iskustvima u pomorskim stvarima, engleska vlada, koja je tada bila potpuno vojnički nastrojena po duhu i bila u stanju da dejstvuje, koncentrisala je celokupnu mornaricu u domaće vode. Kada se Tromp deset nedelja kasnije, februara 1653, vratio iz Atlantika sa konvojem njegovih 70 brodova sačekalo je 80 engleskih brodova, i došlo je do žestokog gonjenja u Kanalu. (d) Konvoj je naravno, predstavljao jedno opterećenje više holandskom admiralu, uz njegovo slabije brojno stanje. Pored toga, ako se ima u vidu engleski poraz od pre tri meseca, a i činjenica da su Holandani pored otežavajućih okolnosti ovde ponovo pružili snažan otpor, rezultat mora uglavnom da se pripiše koncentraciji engleske flote. 4 ili 5 holandskih ratnih brodova potopljeno je, a 4 ratna i jedno 35 trgovačkih brodova zarobljeno.

U ovo vreme general Mank (Monk), vojnik koji se istakao u nizozemskim ratovima i nedavnom Građanskom ratu, isti onaj koji je nekoliko godina kasnije bio glavni faktor u restauraciji Karla II, prebačen je u mornaricu. Komandovao je jednom divizijom u pomenutoj bici, 18 februara 1653. Njegova je zasluga što se nije više dozvolilo nikakvo deljenje jedne snage koja i onako nije bila suviše velika za zadatak koji je stajao pred njom.

Položaj Velike Britanije prema trgovačkim prilazima Holandije, kako Kanalom tako i Severnim Morem, dao joj je strategisko preimućstvo nad tadašnjim neprijateljem, slično onome koji svojim

položajem danas uživa u odnosu na Nemačku. Međutim, kao što je već rečeno, preimućstvo položaja, makoliko ono bilo stvarno i veliko, zavisi od načina na koji će se iskoristiti. Razvitak nemačke mornarice danas treba pripisati, barem delimično, priznanju ove nepovoljnosti položaja, dok je koncentracija britanskog ratnog brodovlja u domaćim vodama ogledalo nemačkog razvitka. Mere i jedne i druge zemlje logične su i neizbežne rezultante snaga — strategiskih, trgovačkih i ekonomskih — koje deluju na interese naroda o kojima je reč.

Koncentracija engleske mornarice 1653 godine, i kasnije, kombinovana sa nadmoćnom vojnom organizacijom flote i pravilnim vojničkim merama vlade, ustvari su odlučili o ishodu rata. Posle 18 meseci je kontrola prilaza Holandiji učinila kraj holandskoj trgovini. Zarobljeno je 1.500 holandskih brodova. Ovaj broj, kažu nam, bio je dvaput veći od broja engleskog trgovačkog brodovlja tog vremena — suprotnost koja baca svetlost na surevnjivost dvaju naroda u pogledu pobuda engleskog Navigacionog akta. Izvori holandskih prihoda presušili su. Radionice su se zatvarale, rad se obustavljao. Zojdersko Jezero postalo je šuma jarbola, a zemlja se ispunila prošnjacima. Ulice su zarasle u travu, a u Amsterdamu je 1.500 kuća bilo nenastanjeno. Ovo je bila posledica, ne toliko same borbe koliko strategiske kontrole glavnih trgovačkih puteva.

Kromvel je 1654 godine ponudio uslove mira mnogo povoljnije nego što se moglo očekivati prema preimućstvu koje je imao. U njegovu politiku nije spadalo da uništi protestantsku državu. Vojnik Mank bio je ljut, gledajući samo na neposredan vojnički cilj, a državnik je uvideo da je savremena evropska situacija bila takva da je Engleskoj bila potrebna jaka, a ne iscrpljena Holandija. Mir i saradnja bolje su odgovarali njenoj politici, koja je uzimala u obzir opšte spoljne uslove i u Evropi i na drugim kontinentima. Za 4 godine života, koje su mu ostajale, trebalo je da odluči od kakve je koristi za Englesku i stvar protestantizma mogao da bude tekući rat između Francuske i Španije. Između ovih dveju njegova je politika neko vreme oklevala, na način i do stepena koji još pretstavlja zamršeno pitanje za istoričare.

Pre nego što napustimo ovaj deo naše materije, izgleda mi korisno da se ogradim od prividno čisto dogmatske upornosti u pogledu tesne koncentracije u neposrednom susretu. Kao svako zdravo načelo, koncentracija važi i treba da se primenjuje u duhu, a ne samo po slovu; treba je vršiti sa razumevanjem, a ne samo doslovce. U osnovi je bitna misao o uzajamnoj pomoći; da cela snaga, ma kako bila trenutno raspodeljena, dejstvuje tako da svaki deo rasterećuju ostali delovi; da taj deo čini to isto i njima, dok raspored lociranja takođe olakšava blagovremenu masovnu koncentraciju. Japanski admirali Togo i Kamimura, pre pada Port Artura, bili su razdvojeni, i to s razlogom; međutim, svaki je pružao podršku drugome samim svojim položajima koji su bili između dva glavna nepri-

jateljska dela — tj. centralni. Prema tome, svaki je pomagao svom kolegi pritiskom koji je vršio na svog neposrednog protivnika. Centralan položaj takođe je olakšavao sjedinjavanje ili pojačanje, — prebacivanje snaga — u slučaju potrebe; takva se potreba ukazala u sukobu 10 avgusta 1904, kada je Kamimura izvršio pokret preko ulaza u Žuto More u cilju jednog sadejstva koje se posle pokazalo izlišnim pošto se ruska flota vratila u Port Artur. Razdvojenost može da bude mnogo dalja nego nekada, zato što para i elektricitet čine pokrete sigurnijim i saobraćaj bržim nego u stara vremena; ali te promene nisu ni u kom smislu izmenile osnovnu potrebu da razni delovi moraju da budu tako raspoređeni da podržavaju jedan drugoga i da mogu da sadejstvuju i da se sjedine pre nego što neka neprijateljska kombinacija može da nadvlada bilo koga od njih. Ovo razmatranje, po mom mišljenju, apsolutno zabranjuje deobu sadašnje flote Sjedinjenih Država između dve glavne obale. Takva deoba postaće dopustiva samo tada kada svaki deo bude nadmoćan nad ma kojim mogućim neprijateljem u celini, kao što je Togo bio nadmoćan nad eskadrom u Port Arturu, a Kamimura onom u Vladivostoku, ili kada, čvrstim držanjem jednog centralnog položaja, oni budu u mogućnosti da se blagovremeno sjedine i izlože neprijatelju svoju ujedinjenu masu.

Glava V

ISTORISKI PRIMERI I OBJAŠNJENJA

(kraj)

(Skica 7)

Pre nego što počnem današnje predavanje, doprineće boljem razumevanju njegove osnovne teze ako sada kažem da ono, dok uzgred pruža nove primere strategiskog preimućstva načela (principa) koncentracije, centralnog položaja i unutrašnjih pravaca dejstva, kao glavnu pouku, onu koju želim najviše da podvučem, treba da istaknem neizbežnost kojom pojava jedne mornarice na jednom vojištu udaljenom od njene zemlje dovodi do sticanja stalnih položaja u takvoj oblasti i potreba takvih položaja za uspešnost izvršenja pomorskih dejstava.

Želeo bih najpre da ukratko bacim pogled, samo toliko da dobijete utisak o kontinuiranoj istoriskoj pozadini naših časova, na događaje između prvog rata Holandana i Engleza, 1652—1654 godine, i onih opštih evropskih ratova, počev od 1689 godine, u kome je sjedinjenje dvaju naroda pod jednim suverenom dovelo do one koncentracije napora za kojom je najpre težio Kromvel. U ovom međuvremenu dogodila su se između njih još dva rata, o kojima pitanje koje je pred nama ne traži da govorimo. Sjedinjenje pod jednim monarhom postignuto je za kratko vreme, 1688—1702 godine, kada je namesnik Holandije, koji je u isto vreme bio i vrhovni komandant njenih pomorskih i kopnenih snaga, bio i kralj Velike Britanije, Viljem III. Ova privremena zajednica dveju zemalja dovela je do koncentracije mornarica pod jedinstvenom komandom — uslov koji je, s obzirom na ogromnu snagu Luja XIV, bio od životne važnosti, ali koji se ne bi mogao tako savršeno ostvariti da nije bilo tog kratkog perioda pod jednim vladarom. Njime je omogućeno blisko savezništvo koje je došlo posle njegove smrti, a koje je iziskivala preka potreba. Kromvel je to isto bio pokušao, i nije uspeo. On je, zbog toga, bio primoran da potuče Holandane kako bi postigao svoju željenu koncentraciju time što bi paralizovao suparnika koga nije mogao da natera na savezništvo. Najpre ćemo razmotriti akciju i efikasnost ove koncentrisane pomorske snage pod Kromvelom; kasnije, akciju i efikasnost koncentracije ujedinjenjem pod

jednom ličnošću, Viljemom III, kao i, za izvesno vreme, savezništvo njegovog neposrednog naslednika, kraljice Ane.

Iako je holandska mornarica preživela rat o kome smo govorili, i ona i zemlja su tako teško prepatili da Holandani nisu imali volje da nastave ratovanje. Ovakav rezultat, posle koga je engleska mornarica postala moćnija od svake druge u Evropi, praktično je koncentrisao pomorsku silu u Kromvelove ruke, i to ne savezom sa Holandijom, već njenim eliminisanjem; utoliko pre što su Španija i Francuska, i dalje ratujući, neizbežno stvarale ravnotežu pomorske snage između sebe. Mazarenovo iskustvo o povoljnom dejstvu francuske mornarice na komunikacije između Španije i Italije posle smrti Rišeljea 1642 godine, dovelo je do onakvog razvoja njegove politike na moru, koji obično dolazi posle stupanja jedne flote na novo ratište. On je tražio isturene baze u Sredozemnom Moru, koje bi svojom čvrstinom doprinele da se opseg i zamah delatnosti francuske flote prošire, a time i politička sila Francuske. Najpre su, 1646 godine, zauzeti Elba i Piombino, luka u Italiji preko puta ostrva Elbe, a posle toga je Mazaren pokušao da u Napulju uspostavi novu vlast, prijateljski raspoloženu prema Francuskoj (v. sk. 7). Ovaj pokušaj daljeg prodiranja imao je samo trenutni uspeh. Ovi događaji, 1646—1648 godine, odigrali su se pre Kromvelovog dolaska na vlast.

Nedostatak upravo takvih lokalnih baza u početku, učinio je da posle završetka holandskog rata, pojava i uticaj engleske flote u Gibraltarskom Moreuzu budu prolazni i kratkog veka, čak i pod upravljačem onako sposobnim i odlučnim kao što je bio Kromvel. Postignuti su veliki uspesi, ali su bili trenutni — može se skoro reći, negativni, a ne pozitivni, i, mada značajni, zavisili su pre od samog postojanja flote nego od njene akcije. Politiku Francuske i Španije manje je poklolebalu ono što je radila engleska flota nego osećanje o tome šta bi ona mogla da uradi kad bi prišla jednoj ili drugoj strani. Ovo pokazuje od kolikog je odlučujućeg značaja naoružanje, čak i kad ne dođe do krvoprolića; povoljan uticaj naoružanja vidi se i iz primera uzetih iz savremenih uslova. Može lako da bude da je prećutno obeležje takve akcije onemogućilo Kromvelu da jasno vidi koliki je pritisak izvršilo samo prisustvo flote kada je admiral Blejk stigao u Gibraltar — koji je tada još bio španska luka — novembra 1654, šest meseci posle mira sa Holandijom. U tom trenutku se jedna francuska ekspedicija iskrcala u Napulju da bi ponovo pokušala da ga odvoji od Španije. Uspeh je neizbežno zavisio od toga ko vlada morima, a ta je vlast sada bila tim nesigurnija što su unutrašnje trzavice u Francuskoj, poznate pod imenom Fronde, omogućile Španiji da vrati Elbu i Piombino. Blejk je u Gibraltaru stajao između francuske mornarice u Sredozemnom Moru, koja je tada bila u Napulju, i jednog velikog pojačanja, koje je bilo pošlo iz Bresta.

Zakašnjenje odreda iz Bresta onemogućilo je Blejku da zauzme ovaj centralan položaj, Gibraltar, gde je gostoljubivo primljen — naime, u to doba, iako Engleska nije formalno bila u ratu ni sa Francuskom ni sa Španijom, svi su smatrali da stanje represalija, koje se održavalo prema Francuskoj zbog toga što su neke francuske krstarice bile zaplenile engleske trgovačke brodove, prethodi neposrednom napadu na francuske ratne brodove u slučaju susreta. Na dve godine pre toga, 1652 godine, Blejk je izvršio takav napad u Kanalu na francuska pojačanja koja su išla u Denkerk, što je imalo za neposrednu posledicu da su ovu luku, koja je dotle bila u francuskim rukama, prigrabili Španci. Sada se u Napulju saznalo da je isti admiral u Gibraltar, dok je drugi francuski odred još bio u Atlantiku, iako se nije znalo tačno gde ni u kakvom stanju. Ustvari, on se bio zaustavio u Lisabonu i nije činio nikakav napor da krene dalje. Dok je Blejk, prema naređenjima koja je imao, čekao da sazna nešto o njemu, flota u Napulju je stigla da pobegne u Tulon, ali po cenu odustajanja od syog zadatka. Da je Blejk odmah produžio put, mogao je da je uništi; ovako, on ju je naterao na bekstvo samim svojim položajem. Postignuto je odlučujuće dejstvo iako bez borbe.

Korbet pravilno ističe da ovakav rezultat, koji sam nazvao »negativnim«, često prođe neprimećen, ili bar ne zadržava pažnju toliko da to utiče na buduću akciju. Tako, u poslednjem ratu, Port Artur se računa kao japanska pobeda; malo njih uviđa činjenicu da je on, dok nije pao, vezao i od glavnina snaga u Mandžuriji odvojio mnogo više Japanaca nego Rusa, i time dao mnogo vremena baltičkoj floti da stigne. To što ona nije stigla u tom vremenu, nije se moglo pripisati Port-Arturu. U slučaju koji razmatramo Kromvel nije uočio posledicu samog Blejkovog prisustva; ako jeste, nije mu pripisao toliko značaja da bi obratio pažnju na Sredozemno More, a odvratio je od Atlantika i Amerike, koji su se, po tradiciji Jelisavete, Drejka i Ralija, dotle smatrali glavnim ciljem britanskih pomorskih ambicija.

Ovaj pravac nacionalnih ambicija držao se zajedno sa upornim konzervativizmom karakterističnim za Engleze, a pojačan je drugom, isto tako snažnom, tradicijom povezivanja protestantizma sa severnim evropskim silama, među kojima i Francuskom, radi odupiranja Španiji i Austriji, političkim predstavnicima rimskog katolicizma. Kromvel je bio skoro fanatično otelotvorenje tog stremljenja. Sredozemno More je za njega bilo sporedno. Ovo Korbet, čija je tema Sredozemno More, želi. Ja sâm mislim da je Kromvel imao pravo sa čisto političkog gledišta; međutim, ne opravdavam njegovo držanje, čak i kad se uzme u obzir uobičajena diplomatska beskrupuloznost tog vremena.

Evo šta je uradio. Dok je Blejk u Gibraltar, pružao podršku Španiji time što je smetao Francuzima, i dok su spolja odnosi između Engleske i Španije imali najprijateljskije obeležje, u tišini

se pripremala i uputila ekspedicija protiv španskih Zapadnoindijskih ostrva. Pošla je decembra 1654, iste one godine kada je sklopljen mir sa Holandijom, u samom trenutku kada je Blejk, uživajući gostoprinstvo Španije u Gibraltaru, svojim prisustvom tamo naterao Francuze da odustanu od nameravane akcije na Napulj, koji je bio španski posed. Maja 1655, pretrpevši poraz u San-Domingu, zapadnoindiska ekspedicija zauzela je Jamajku; otada je ona u engleskim rukama.

Šest meseci posle ovoga, novembra 1655, formalan mir sa Francuskom učinio je kraj ranijem stanju represalija. Na to je Španija objavila rat Engleskoj idućeg februara, 1656 godine. Godinu dana kasnije, marta 1657, Engleska i Francuska su sklopile ofanzivan savez protiv Španije. Uslovi su bili da će, u naknadu za pomoć engleske flote i engleskih pomoćnih trupa od 600.000 ljudi, francuske trupe preoteti Denkerk i Mardik (Mardyke) na Doverskom Moreuzu od Španije i predati ih Englezima. Osvajanje ovih luka bi lišilo gusarenje, ne samo baze za ometanje engleske trgovine, već bi Engleskoj dalo mostobran za iskrcavanje na kontinentu, na liniji Kromvelovog raspoloženja da pruži podršku protestantskoj stvari u severnoj Evropi. Ove bi luke zauzele ono mesto koje je nekad imao njihov sused, Kale. Ovo verovatno nije bilo po volji Mazarenu; ali mu je Alijansa pomogla u Nizozemskoj, gde je najviše gledao da se koristi na račun Španije, a takođe se nadao da Kromvela prevari i izvuče nešto za Francusku. U licu protektora, međutim, on je našao ravnog sebi, jer je ovaj uporno ostao na tome da se dve flamske luke moraju zauzeti; i one su došle pod englesku vlast jula 1658, tri meseca pre nego što je Kromvel umro. Španija, iscrpna ovom moćnom kombinacijom snaga uperenom protiv nje, a i unutrašnjim rasulom, pogodila se sa Francuskom godinu dana kasnije — 1659 godine — jednim ugovorom poznatim pod imenom Pirinejskog mira. Francuska je dobila oblast Artoa u Nizozemskoj i Rusijon uz Istočne Pirineje, osim drugih proširenja njenih istočnih granica, glavnog cilja njenih stremljenja. Ovaj rat Španije sa udruženom Engleskom i Francuskom ubrzao je konačan pad španske monarhije, koji je već od izvesnog vremena bio u toku. On označava onu odlučnu prekretnicu kada se očigledno moglo videti da je Španija zauvek sišla sa svog mesta glavne sile u Evropi.

Pokolenje koje je došlo posle Kromvela osudilo ga je što je pomogao Francuskoj da dođe do takve snage, koja ju je za vreme Luja XIV napravila glavnom i pretećom silom u Evropi. Mi ovde ne možemo do kraja da uđemo u to pitanje, tim pre što bi nemoguće bilo očekivati takav zaključak koji bi bio prihvatljiv za sve i po opštem priznanju učinio kraj diskusiji. Ima argumenata za i protiv, a odlučivanje između njih je pre stvar temperamenta i naklonosti nego zdravog razuma. Sa vojničke tačke gledišta dovoljno je istaći da je Kromvel ostavio Englesku unutra učvršćenu, sa nadmoćnom mornaricom, efikasnom vojskom, i, zadobijanjem dveju

luka, sa povoljnim položajem za intervenciju na kontinentu u slučaju potrebe. Ovo je obezbedilo njen položaj u Evropi za sve one eventualnosti koje su tada izgledale verovatne; van Evrope, u Americi i na Istoku, međutim, budućnost je zavisila od odnosa sila u Evropi, naročito mornarica. Za te vanevropske posede evropske zemlje su bile baze operacija. Prekomorskim postignućima morala je da prethodi odluka u Evropi.

U velikoj borbi sa Lujem XIV, do koje je ubrzo došlo, engleska mornarica, tada ne više nadmoćna, pojačana je savezom sa Holandijom, kao i engleska kopnena vojska. I holandske luke tada su predstavljale onaj mostobran koji je Čarls II ustupio kada je Denkerk predao Francuzima ubrzo posle svoga povratka na presto; a savez sa Holandijom olakšala su jaka nacionalna i verska ubeđenja koja su naterala Kromvela da koncentriše delatnost Engleske na severnu Evropu mesto na Sredozemnom More, gde je tek trebalo da se ona razvije. U tome je bila opravdanost njegovog ustručavanja da suviše oslabi Holandiju. Mislim da ne bi bilo preterano reći da je put Viljema III od trenutka kada je postao engleski kralj opravdavao Kromvelovu politiku; jer iako neposredan protivnik nije više bio isti, situacija je bila dosta slična i glavne crte akcije bile su paralelne, — vojska je operisala na severu Evrope, flota u Kanalu ili na Sredozemnom Moru, onako kako su prilike zahtevale. Kromvelova politika se zasnivala na stanju njegovih vojnih službi u trenutku njegove smrti, a ne na potrebama budućih kraljeva Stjuarta, koje nije mogao ni na koji način da predvidi. Oni, a ne on, omogućili su veličinu Luja XIV.

Da li je potrebno da nagovestim da su danas ponovo jedna kopnena vojska, sposobna za akciju van zemlje, kao i čvrste pozicije u severnoj Evropi, upravo oni zahtevi kojima se Velika Britanija bori da udovolji? A i to da od takve konsolidacije u domaćim vodama zavisi i sudbina njenih prekomorskih poseda, sa mogućim izuzetkom Kanade? Sjedinjene Države teško bi mogle da otrpe mešanje jedne strane sile u stvari Kanade a da ne stupe u dejstvo. U ovom trenutku, međutim, Francuska, Rusija i Velika Britanija predstavljaju Englesku, Holandiju i Nemačku iz vremena Viljema III; a koncentracija flote u Severnom Moru predstavlja obnavljanje uslova koji su postojali za vladavine holandskog kralja. Danas je međutim Nemačka strašan neprijatelj, a ne Francuska.

Od smrti Kromvelove do revolucije koja je Džemsa II zbacila sa engleskog prestola proteklo je 30 godina, 1658—1688. Na njima se neću zadržavati. Englesku politiku u ovo doba, međunarodnu i vojničku, ometala je i paralizovala težnja dva stjuartovska kralja da održe svoju ličnu vlast i da izbegnu ustupke narodu. Ovaj cilj zahtevao je nemešanje Parlamenta, što se do izvesne mere postiglo koristeći ga protiv Luja XIV; ali vojne operacije tražile su novac, a njega je samo Parlament mogao da dâ. Čarls II i Džems II održavali su zbog toga sa francuskim kraljem finansijske i lične odnose

koji su ih na kraju doveli do zavisnosti od njega. Na taj način su se francuske agresije u Evropi odvijale bez smetnji sa engleske strane — što ne znači da je engleski narod bio ravnodušan prema njima. Denkerk i Mardik na Kanalu predati Francuskoj, a Tandžer zadobijen u Sredozemlju — pokazuju slabe i stidljive pokušaje promene spoljne politike; ali efikasna spoljna politika ne može da postoji tamo gde postoji unutrašnji sukob, bilo između lokalizovanih stranaka, kao što je to bilo između Severa i Juga u Sjedinjenim Državama pre 50 godina, bilo između naroda i vladara, kao što je bio slučaj koji sada razmatramo i kao što je uopšte bio slučaj sa svim vladarima iz dinastije Stjuarta.

Jedan sasvim nov francuski pomorski autor, kapetan Davli (Daveluy), kaže koliko istinito toliko i ubedljivo:

»Dokle god jedna nacija ne učvrsti svoje jedinstvo, *sva* njena sredstva nisu suvišna za upotrebu na njenoj sopstvenoj teritoriji. Iz ovih razloga Engleska nije mogla da postavi temelj svog kolonijalnog carstva do posle svog ujedinjenja sa Škotskom. Zbog ovoga francuska mornarica počinje sa Lujem XIV¹⁾. Zato nemačka mornarica potiče iz vremena osnivanja carstva«.

Neće biti na odmet da znate i da imate u vidu kao važan savremen politički faktor da su se godišnji izdaci na nemačku mornaricu koji su iznosili manje od 10 miliona dolara 1875, posle rata sa Francuskom, povećali na preko 50 miliona 1905 godine; a da se izdaci za daljih deset godina mogu proceniti na preko 100 miliona godišnje. Tome možemo dodati da Sjedinjene Države nisu izdržavale jaku mornaricu niti se upuštale u prekomorska dejstva sve dok se pitanje ropstva nije rešilo i dok period preteranih »prava država«, kao i onaj period određivanja položaja Juga *posle rata*, nije ostao za njima. Da se spor sa Španijom, koji je dostigao vrhunac 1898 godine, pojavio pre Građanskog rata, Sever bi kao celina video u ratu jedino pokušaj proširenja robovlasničke teritorije na Kubu, pošto se znalo da je to bila omiljena težnja južnjačkih vođa.

Ovaj uticaj unutrašnjeg učvršćenja na spoljnu akciju možemo ubedljivo, iako kratko, da ilustrujemo primerima iz perioda koje smo sada razmatrali. Godine 1622, posle dvanaest godina slabog interegnuma po smrti Anrija IV, 1610 godine, Rišelje je postao vladar Francuske. Godine 1624, sav zaokupljen svojom namećom da odvoji Austriju i Španiju zauzećem severne Italije i alpijskih prevoja, osvojio je oblast Valtelinu, istočno od jezera Komo, kroz koju idu tri glavna prelaza na severnu Rajnu i na In. Na to je došla pobuna Hugenota sa građanskim ratom. Tada je morao da napusti Valtelinu, 1626 godine, i da koncentriše svoje snage na sopstvenu kraljevinu; opsada La Rošela, poznata iz Diminih *Tri musketara*, bio je u tome istaknut i odlučan događaj, jer je tada Engleska pretila intervencijom, a Rišelje uvideo da Francuska mora

¹⁾ Tačnije bi bilo reći od Rišeljea koji je ovu naciju učvrstio.

da ima mornaricu. Oktobra 1628 pad tvrdave La Rošel bio je znak konačnog pada protestantizma kao opasnog političkog činioca u Francuskoj. Za šest meseci Rišelje se bio vratio u Italiju i zauzimanjem Kazala, marta 1629, ovladao je Pijemontom kao bazom protiv Španije. Dve godine kasnije, 1631, novčanom pomoći Švedskoj ojačao je Gustava Adolfa u borbi protiv Austrije. Godine 1633 on je zauzeo Loren, pa iz Lorena Alzas, sprečavajući time austriške i španske pokrete dolinom Rajne i olakšavajući francusku invaziju Nemačke. Godine 1634, posle švedskog poraza kod Nordlingena, stupio je u formalan savez sa Švedskom i Holandijom, protestantskim zemljama, a 1635 godine otvoreno je objavio rat Španiji. Godine 1636, da bi podvukla svoju vlast nad komunikacijama iz Španije u severnu Italiju, francuska se mornarica koncentrisala u Sredozemnom Moru i tamo ostala do 1655 godine, kada se pojavila engleska flota pod Blejkom i stanje se izmenilo. Spoljne mere koje su usledile jedna za drugom označavale su napredak unutrašnjeg jedinstva koje je bilo temelj na kome je Rišelje gradio velike projekte svoje spoljne politike.

Ovim Rišeljeovim akcijama počelo je stalno napredovanje Francuske ka prevlasti nad čitavom Evropom, što je bilo karakteristično za prvih trideset godina lične vladavine Luja XIV. Onih šezdeset godina od pada La Rošela do proterivanja Džemsa II iz Engleske, 1628—1688, obeleženo je neprekinutom politikom trojice velikih vladara: Rišeljea, Mazarena i Luja XIV. Jedini je prekid bio one četiri godine od 1649 do 1653, pod Mazarenom, kad je unutrašnja pobuna, nazvana Frondom, ponovo onemogućila spoljnu akciju. Stvarno, džinovski porast francuske moći imao je nekoliko razloga, ali se svi oni mogu podvesti pod dva poglavlja: nacionalno jedinstvo u Francuskoj i bezizlazna podeljenost u Evropi. Ova podeljenost je uglavnom imala za razlog to što je Engleska, usled politike svojih kraljeva, ostajala po strani od interesa na kontinentu. Engleski kralj je još imao moći da spreči nacionalnu politiku, iako nije mogao da sprovede akciju koja bi bila u suprotnosti sa voljom nacije. Neposredna opasnost od francuske veličine i moći bila je očigledna, ali zbog držanja engleskih kraljeva bilo je nemoguće preduzeti odgovarajuće protivmere.

Prelazeći na završne ratove Luja XIV, 1688—1713 godine, ulazim u period o kome sam ovde pre dvadeset godina držao predavanja koja su kasnije izdata pod naslovom *Uticaj pomorske sile na istoriju* (*Influence of Sea Power upon History*). Korbetova knjiga *Engleska u Sredozemnom Moru* (*England in the Mediterranean*) bavi se istom materijom, ali njegov cilj je drugačiji. Moj je cilj bio da pokažem uticaj mornarica na opšti ishod spora. Njegov je bio da podvuče specifičnu važnost Sredozemnog Mora u jednom sukobu koji se, što se tiče samih bitaka, odigrao na istočnoj i severoistočnoj granici Francuske. Ako izredamo imena bitaka i opsada, — Fleris (Fleurus), Mons, Namir, Štajnkirk, Landen, Blenhajm, Ramiji (Ra-

millies), Odenard, Malplake (Malplaquet), — dobićemo istiniti utisak žive akcije uglavnom u Nizozemskoj i na Rajni uprkos Evgenijevim podvizima u severnoj Italiji i Piteborovim (Peterborough) u Španiji. Međutim, kao u Napoleonovim ratovima, odlučnu bitku nije odigralo oružje već nemi pritisak mornarica, i to uglavnom na Sredozemnom Moru.

Dozvolite da ovde ponovim da ono što posebno hoću da podvučem u ovom predavanju, a naročito u ovome što ću sad da kažem, jeste značaj *stalnih položaja* ili, da upotrebim tehnički izraz, baza za operacije; u sto vreme želim da podvučem neizbežnu težnju ili potrebu za postepenim zadobijanjem takvih baza onog trenutka kada jedna nacionalna politika uputi mornaricu na novo poprište delatnosti. Ovi položaji, svojom ustaljenošću, razlikuju se od onih koje vojska ili mornarica s vremena na vreme privremeno zauzimaju u toku neke kampanje, a pre liče na stalna utvrđenja duž neke nacionalne granice. Razmatranja centralnog položaja, unutrašnjih pravaca, uticaja na komunikacije zajednička su i za privremene i za stalne položaje, a neki položaj koristan kao stalna baza može da bude isto tako koristan za aktivne operacije jedne kampanje; međutim, ako nove baze hoće da se učine stalnim, drugi obziri počinju da igraju ulogu, i za njih ćemo sada dati jedan istoriski primer. Značaj Dunava usled njegovog položaja, toka i prirodnih osobina njegovog korita doveo je do uspostavljanja utvrđenih položaja na njegovim kritičnim tačkama; to su tvrđave koje su bile lokalne operacijske baze i u isto vreme služile da se osigura prelaz preko reke. Tako je važnost Sredozemnog Mora zbog njegovog položaja u odnosu na zemlje koje ga opkoljavaju tražila zadobijanje utvrđenih luka koje su bile baze za flotu a u isto vreme pružale mogućnost prevlasti nad pomorskim komunikacijama. Pomorska baza (*naval base*) i pomorsko uporište (*naval station*) nisu sinonimi.

Obratite pažnju, prvo, na to da je Sredozemno More kao celina, a naročito njegov zapadni deo od italijanskog do španskog poluostrva, sam po sebi bio i još ostaje vojni položaj od najvećeg značaja (v. sk. 7). Ovo je u suštini Korbetova teorija koju on opširno razvija. Prevlast na moru u toj oblasti imala je neocenjive posledice koje su menjale tok istorije; ali da bi taj uticaj došao do punog izražaja, bile su potrebne stalne baze. Gibraltar, Malta, Kipar, Egipat, ponekad Menorka, igrali su tu ulogu; isto tako i francuske luke Tulon, Alžir, Bizerta. Možda će neki od vas doživeti da na ovom spisku vide i nemačke luke, a nije neverovatno da će biti i drugih austrijskih luka osim Trsta i Rijeke*). Nas trenutno zanima razvoj događaja posle pada Džemsa II 1682 godine.

Srž političke situacije, a prema tome i vojne, bila je u tome da je vlast Francuske koju su izvojevali Rišelje, Mazaren i Luj XIV

*) Knjiga je pisana 1911 godine kada je Rijeku držala Austro-Ugarska.
— Prim. red.

dostigla stepen koji ju je, zahvaljujući još i njenom centralnom položaju i njenim sredstvima, činio glavnom silom u Evropi. Ona je bila ta, a ne Engleska, koja je vršila u to vreme uticaj davanjem novčanih pomoći. Svoju silu ona je bezobzirno upotrebljavala za dalju agresiju i proširenje svojih granica. Zajednička opasnost zahtevala je opšti savez radi zajedničke odbrane. Velika Britanija, Holandija, Austrija, Španija i severna Italija pod savojskom dinastijom — čitav kontinent zapadno od Poljske — svi su se udružili protiv zajedničkog neprijatelja.

Ove mase, vršeći pritisak sa svih strana, bile su u stanju da preovladaју u ratu koji je počeo 1689 i trajao do 1697 godine; ali koalicije su, kao što je poznato, slabe, dok je Francuska bila jaka i centralna. Njene teritorijalne pretenzije bile su uperene protiv Španije, Nizozemske i Rajne; ona je želela da osvajanjem proširi svoje posede u oba pravca. Prema tome, njen je glavni cilj bio da svojim levim bokom i levim delom centra operiše protiv savezničke desnice, dok se branila na svojoj desnoj strani u Španiji i Italiji. Tojest, kako ja tumačim njene postupke, njene demonstracije u ovim oblastima bile su pre pretnje koje su imale za cilj da spreče ova dva člana saveza da učestvuju u ometanju njegovog glavnog udarca na istok i severoistok, osim u samoodbrani. Ali ovo nije bilo sve. Male snage u odnosu na one koje su bile potrebne za njenu glavnu akciju bile bi dovoljne za ovaj cilj; kao što to biva kad neki general ili admiral upotrebi manje snage na onom boku gde odbija primanje bitke; međutim, ako bi ta demonstracija ili pretnja bila dovoljna da zaplaši napadnutu zemlju, mogla bi i da je izbaci iz saveza. U takvom slučaju *sva* snaga upotrebljena za demonstraciju mogla bi da se prebaci na ratište glavnog napada na severoistoku i istoku kao što je bio slučaj kada su snage koje su opsedale Port Artur prebačene u Mandžuriju posle predaje te tvrđave.

Moglo bi se reći da je, upravo zbog toga što je Francuska želela da dejstvuje na svom levom boku u Nizozemskoj i u Nemačkoj, trebalo da saveznici nastoje da je primoraju da dejstvuje na desnom boku; a upravo na ovaj način je Sredozemno More i ušlo kao činilac, onako kao što je bilo kasnije, a kao što je bivalo i ranije. »Sada se opet«, kaže Ranke, »pojavljuje ona situacija međunarodne politike koja je za dva prošla veka naročito uticala na tok politike — vezu između Španije i Indije sa južnom Italijom i Milanom«. Ova politička veza zavisila je od vladanja Sredozemnim Morem. U odnosu na samu Španiju i na njene posede, — Napulj i Milano, — i na njenog sadašnjeg saveznika, Savoju, Sredozemno More je predstavljalo veliki centralni položaj. Zato što su se zemlje kojima je Francuska neposredno pretila, Katalonija na zapadu i Pijemont (Savoja) na istoku, graničile morem ili ga dodirivale, na vojničke operacije za i protiv odlučno je uticalo pitanje ko vlada vodom.

Da je koalicija protiv Francuske mogla da vlada zapadnim delom Sredozemnog Mora jednom velikom flotom, njene bi vode postale centralna pozicija sa koje bi pojačanja mogla da se upućuju na jednu ili na drugu stranu, u Španiju ili u Italiju, kako su prilike zahtevale. U pismima Malboroa i princa Evgenija, komandanta savezničkih snaga u Nizozemskoj i u Italiji, često se spominje ovaj činilac i njegov uticaj. Održavanje pomorske kontrole, koje je pod ranijim međunarodnim uslovima uticalo na određivanje pitanja komunikacija između Španije i Nemačke, sada je pružilo preimущество centralnog položaja za akciju u dva pravca — protiv neprijatelja koji je operisao na dva razna sektora, u Kataloniji i u Pijemontu, a koji nije mogao da se sastane i koji je imao dugačke i teške komunikacije. Dalje, Sredozemno More, sa svog položaja prema dugom frontu francuskih operacija, od Nizozemske do Katalonije, vršilo je pritisak na bok te linije, i to na onaj bok koji je bio suprotan onome na kome je Francuska htela da uperi ostricu svojih napora. Prema tome, situacija, pravilno iskorišćena, omogućavala je pritisak na krajnji bok, bočni napad, koji bi imao tendenciju da oslabi francusko dejstvo na ostalim sektorima. To je ono što je bilo karakteristično za uticaj Sredozemnog Mora u dva velika rata, 1689 do 1697 i 1702 do 1714 godine.

Zajedno uzeta pomorska sila savezničkih pomorskih država, Engleske i Holandije, bila je jača od Francuske; ali je trebalo vremena da se njihova snaga razvije, i u početku prvog rata situacija u Engleskoj, Škotskoj i Irskoj, zbog unutrašnjih sukoba koji su usledili zbacivanju Džemsa II, zahtevala je da one zadrže svoje flote u blizini Britanskih ostrva. U tom trenutku nije bilo nikakvih engleskih ratnih brodova u Sredozemnom Moru, gde je Francuska bila tada odlučno nadmoćna. Odvajajući jake odrede od ove snage, Francuska je za prve dve godine rata i dalje imala veći broj brodova u Kanalu nego saveznici. U bici kod Biči Heda (Beachy Head) 1690 godine bilo je 78 francuskih brodova prema 60 neprijateljskih; ali na jugu je zbog toga došlo do neaktivnosti na moru, tako da je situacija na kopnu ostala bez pomoći i bez uticaja vladavine morem, koju je inače Francuska mogla da iskoristi. Mesto toga dalji odredi prelazili su svake godine u Atlantik sve do posle bitke kod La Uga (La Hougue), čiji je gubitak delimično došao zbog toga što je on napadnut pre dolaska jednog odreda iz Tulona. Ova pobeda 1692 godine učvrstila je kontrolu uskih mora u rukama saveznika i uspostavila komunikacije između Engleske i kontinenta. Francuska flota koja je brojala 71 brod vratila se u Sredozemno More 1693 godine, spremna za operacije 1694 kada joj se pridružila dalja formacija od 22 broda. Međutim, izgleda da nisu mogli da se iskoriste svi brodovi.

Posledica ovog zakašnjenja Francuske da stupi u dejstvo na Sredozemnom Moru bila je da se politička situacija tamo i dalje nije rešavala. Ovo je postalo stalan izvor diverzije francuske snage, kada su saveznici, ponovo zadobivši svoje komunikacije sa kontinen-

tom, mogli da učvrste svoje glavne kopnene operacije u Nizozemskoj. Ranijih godina njihova je snaga uglavnom bila zauzeta jačanjem vlasti kralja Viljema na Britanskim ostrvima i uspostavljanjem pomorske dominacije u domaćim vodama. Postalo je očigledno da je Luj XIV procenio izdržljivost Francuske, i pod pritiskom koji je sada nastao on se odlučio za ozbiljne operacije na sredozemnim obalama koje bi Španiju i Savoju naterale na mir, oslobađajući francuske snage u tim oblastima za prebacivanje u Nizozemsku ili Nemačku. Ovo je bio cilj iznenadnog prebacivanja flote u Tulon, pod komandom Turvila (Tourville), najvećeg francuskog admirala toga vremena. Ova flota je poslužila kao pojačanje kopnenoj vojsci koja je na katalonskoj obali pretila Barseloni. U isto vreme, i neprekidno, činili su se naponi da se Savoja odvoji od saveza.

Kontra-pokreti saveznika, ustvari Viljema III, izazvani ovim francuskim dejstvom, bili su očigledni a pokazali su se i kao neodoljivi. Glavnina flote pod komandom pobjednika kod La Uga pratila je neprijatelja; ona, iako je kasno stigla na poprište, ipak nije zakasnila. Da upotrebimo poznatu izreku: francuska flota stigla je prva, ali ne sa najviše ljudstva; ovo je komentar o relativnoj vrednosti brzine i o borbenoj snazi brodova. Kao slabija, ona je morala hitno da se povuče i da se utvrdi u Tulonu; operacije francuske vojske prestale su sa povlačenjem flote; a pojava savezničkih mornarica, britanske i holandske, dala je potstreka Savoju da se drži, pošto je videla perspektivu boljeg ishoda za sebe u ovakvom odnosu snaga.

Ovde se odmah pojavilo pitanje baze. U tom trenutku, kao i za daljih pedeset godina, smatralo se neostvarljivo da se flota borbenih brodova uputi u Biskajski Zaliv posle oktobra meseca. U početku sledećeg rata, 1702 godine, tadašnji glavnokomandujući pisao je: »Nikakva usluga koju bi mogli da učine naši veliki brodovi ne bi odgovarala opasnosti da se oni vrate kući zimi«. Da bi stigli u domaće luke na vreme, oni su Sredozemno More morali napustiti do kraja avgusta. Ovo bi dozvolilo neprijatelju, koji drži Tulon u svojim rukama, da produži operacije na obali sa dobrim izgledima te godine, tako da isplovi idućeg proleća pre dolaska Engleza. Očigledno je da je razlog zašto je jedna flota primorana da napusti pozornicu operacija beznačajan. Bitno je samo napuštanje, premeštanje snage. Nikakvu razliku ne čini da li je jedna flota primorana da se premesti zbog opasnosti na samom moru ili što nema goriva. Za jedan i za drugi slučaj lek je lokalna baza. U primeru koji posmatramo, da su britanska i holandska flota napustile Sredozemno More, Barselona bi mogla da padne, Španija da bude primorana na mir, Savoja bi bila odvojena jednom kombinacijom pretnji i obećanja i cela francuska vojska oslobođena za pojačanje onog sektora koji je za sve zaraćene strane bio glavno ratno poprište — Nizozemsku i Rajnu.

U to vreme, 1694 godine, Velika Britanija nije imala svoje luke na Sredozemnom Moru; Tandžer koji je dobila na dar od Por-

tugalije kao deo miraza prilikom venčanja Čarlsa II, napušten je pred samu smrt tog monarha 1685 godine. Nedostatak stalne luke nužno je značio odsustvo svega onoga što ide uz pomorsku bazu, bezbednosti i sredstava; jer ovi traže prethodnu pripremu, koja se ne može izvršiti dok se taj položaj ne zadobije. Gibraltar, koji je zauzet deset godina kasnije, bio je latentan cilj odluke koju je sada doneo Viljem III, za koju Korbet tačno kaže da je jedna od najsmelijih, kao i jedna od najvažnijih i odlučujućih u istoriji pomorstva. Makoli je primetio, iako ne u vezi sa ovim, da Viljem, u prvom redu, nije bio vojskovođa po svom pogledu na bojno polje, ali da je imao u najsavršenijem vidu oko velikog državnika za sve eventualnosti rata. Imao je instinkt stratega, i osećao je da Savoja i Španija moraju da budu međusobno verne ako se ne želi da Francuska prikupi nadmoćne snage u Nizozemskoj; da je jedini način da se one zadrže stalni uticaj savezničke flote u Sredozemnom Moru, a da bi se ovo ostvarilo, ona mora da ostane tamo ili u blizini; tako, uprkos svim tradicijama i profesionalnim zamerka pomoraca, a i bez podrške britanskog ministarstva, Viljem, stranac koji nije uživao poverenje, na svoju ličnu odgovornost izdao je naređenje da flota prezimi u Kadizu. Na taj način ona bi mogla da ostane aktivna do poslednjeg trenutka jesenjih operacija, da bude pri ruci preko zime, i da bude spremna za povratak sa prvim dahom proleća.

Primetiće se da ovo lociranje većeg dela savezničkih mornarica u Sredozemnom Moru, koje je srazmerno oduzelo značaj snazi u Kanalu, odgovara tačno izboru koji će jednog dana možda Sjedinjene Države morati da izvrše: naime, da prikupe celokupnu snagu flote u Atlantiku ili Pacifiku, prema prirodi opasnosti, ostavljajući napuštenoj obali odbranbenu ulogu. Razmatrajući danas odluku Viljema III, poučno će biti uočiti tri činioca, koja će kao poglavljia obuhvatiti potrebe pomorske baze, o čemu će biti govora u daljim glavama: 1) položaj ili bolje situacija; 2) snaga i 3) sredstva. Viljemov prvi zahtev bio je jednostavno da flota ostane u dejstvu. Glavnokomandujući je energično protestvovao. Nije bilo luke; osim toga, odsustvo flote bi izložilo Veliku Britaniju invaziji. Ovo poslednje, opet, argumentat je koji se ističe u prilog deobe američke flote između Atlantika i Pacifika. Što se tiče luke, engleska vlada predložila je admiralu Napulj, Mesinu i Port Mahon. Napulj je, odgovorio je on, bez odbrane, tojest nedostaje mu snaga; Mesina je suviše mala; Port Mahon ne može da zadovolji u pogledu snabdevanja. U ovome je ovaj poslednji bio bez dovoljnih sredstava kao što Mesina nije imala dovoljno sidrenog prostora. Odluka za Kadiz, iako je samo delimično odgovarala zahtevima snage i sredstava, davala je potrebno preimućstvo položaja i zadovoljavala admiralov zahtev u pogledu opasnosti za britanska ostrva. Skoro kao i Gibraltar, ona je činila mogućnom kontrolu moreuza; Kadiz je bio centralan u odnosu na odred francuske mornarice u Tulonu i onaj koji je ostajao u Atlantiku, a centralan takođe i u pogledu pokreta ka

Tulonu ili Kanalu. U Kadizu bi ona raspolagala dobrim komunikacijama; materijal se mogao slati iz Engleske radi potrebne dopune sredstava same luke. Ova su inače bila dovoljna; mogućnosti sidrenja bile su velike i sigurne.

Usled inferiornosti francuske mornarice u ovo vreme, položaj kod Kadiza nametnuo je Tulonu pomorsku neaktivnost; a ova je neaktivnost onemogućila francuske kopnene operacije u Kataloniji i obezbedila prilaženje Savoje. Britanska flota je ostala u Sredozemnom Moru u toku 1695 godine i ponovo se vratila u Kadiz da prezimi. Tada je beznadežnost situacije privolela Luja da preduzme protivdemonstraciju. On je prikupio snage u Kaleu, preteći invazijom. Strah od ovoga, koji se ponavljao i docnije 1779, 1781, 1799, 1801 i 1805 godine, izazvao je uzbuđenje zbog koga je morala da se zadrži u Engleskoj eskadra koja je bila namenjena Kadizu, da bi zamenila onespособljene brodove koji su se vraćali. Domaća flota sačinjena na taj način bila je bazirana u Daunzu (Downs) 1696 godine. Kako je povratak onespособljenih brodova došao u istom trenutku kad i zadržavanje njihovih pojačanja, eskadra u Kadizu ostala je brojno inferiorna, a Sredozemno More otvoreno. Ratni brodovi tulouske flote izbegli su u Brest, i njihova koncentracija tamo naterala je i britansku i holandsku flotu da preduzmu sličnu lokalnu koncentraciju. Ovo je bila greška, jer, s obzirom na celokupnu nadmoćnost saveznika, oni su mogli uspešno da dejstvuju na oba sektora. Ovako, pošto su brodovi koji su ostali u Tulonu izbačeni iz stroja, Barselona je pala i Savoja je sklopila mir. Narodna uznemirenost vrši ogroman onespokojavajući uticaj na racionalne vojničke mere. Panika ima dosta zajedničkog sa gubitkom razuma.

Međutim, dve godine koje su se dobile time što je britanska flota ostala na položaju u Kadizu — to je dokrajčilo iscrpljenje Francuske. Možda ćete se setiti da je američka eskadra na jezeru Samplejn (Champlain), 1776 godine, koja je gospodarila vodom samim svojim prisustvom, tako odložila britansko napredovanje da je Tajkonderoga (Ticonderoga) te zime ostala u američkim rukama. Idućeg proleća Britanci su bili prikupili daleko nadmoćniju pomorsku snagu, američka eskadra je uništena i Tajkonderoga je pala; ali onaj dobitak u vremenu dozvolio je da se američke snage učvrste u Saratogi, zbog čega je Bergojnova (Burgoyne) kampanja 1777 godine pretrpela neuspeh tako da je njegova vojska bila primorana da se preda. Odlaganje je velika dobit za odbranu. Na ovaj način, kao što je Mantua 1796 godine odbranila Austriju od jednog Napoleonovog nadiranja, britanska flota u Kadizu odbranila je Kataloniju, Savoju i uopšte Italiju. Ona je na taj način postigla dobitak u vremenu, koji je u krajnjoj liniji iscrpeo Luja XIV i konačno zaustavio dotada pobedonosno napredovanje Francuske. Ova tri primera su odlične ilustracije strategiskog značaja vojnog položaja. Sličnosti sa ovima mogu se naći i u dobitku vremena kojim se koristio probuđeni otpor francuskog garnizona u Denovi i tako do-

prineo punom razvoju Bonapartinih planova u operaciji kod Marenga 1800 godine; u ulozi Ledismita (Ladysmith) pri napredovanju Bura 1899 godine; najzad u otporu Port-Artura 1904 godine.

Mir između Francuske i koalicije, koja je ustala protiv nje, sklopljen je 1697 godine. U moju sadašnju temu ne spada da opširno izlažem događaje sledećeg rata koji je počeo 1702 godine. Politička kombinacija bila je slična kao i ranije, samo što su Španija i Francuska bile postale saveznici u zajedničkom cilju dovodenja burbonskog kneza na španski presto koji je ostao upražnjen posle smrti poslednjeg austrijskog kralja. Ovo samo po sebi nije činilo veliku razliku, osim na samom poluostrvu; tamo je nacionalno osećanje, kao i u Napoleonovo vreme, bilo uz suverena koga je nacija bila izabrala. U Nemačkoj, Bavarska je sada stala uz Francusku. Savoja je u početku održavala neutralnost koja je u odnosu na Francusku bila više nego blagonaklona, ali koja je uskoro (oktobra 1703) pretvorena u otvoreno neprijateljstvo zbog ultimativnih francuskih zahteva. Trajni značaj ovog Rata za špansko nasleđe jeste u tome što je on sradio prilike u Evropi od kojih su zavisili ishodi velikih kolonijalnih ratova daljih 100 godina. Utrehtski mir, koji je okončao rat 1713 godine, uspostavio je one karakteristične teritorijalne odnose u Evropi za to stoleće, a u isto vreme i evropske baze na kojima su počivale operacije koje su na kraju izbacile Francusku iz Amerike i Istočne Indije i postavile Veliku Britaniju na njeno mesto. Ova međunarodna rešenja, prema tome, odgovaraju onoj unutrašnjoj konsolidaciji koja prethodi nacionalnoj ekspanziji.

Ocenivši pravilno uticaj koji je pritisak na južnu Francusku izvršio na operacije na njenoj istočnoj i severoistočnoj granici, Viljem III je odlučio da počne novi rat zauzećem Kadiza, koji sad više nije bio saveznički, kako bi mogao da posluži kao baza za sredozemnu flotu. Ovaj pokušaj 1702 godine propao je. Ali je 1704 godine zauzeće Gibraltara poslužilo u istu svrhu i imalo je kao dalju posledicu to da je Gibraltar trajno ostao u rukama Velike Britanije, što bi teško moglo da se desi sa Kadizom.

U međuvremenu je Viljem umro, a na njegovo mesto, kao vrhovni rukovodilac opšteg rata na kopnu i na moru, došao je Malboro (Marlborough) koji se strogo držao Viljemovih pogleda na Sredozemlje. Ukratko, iako je budućnost španskih dominiona bio glavni cilj sukoba, Malboro je, da bi sprečio Francuze da postave francuskog princa na španski presto i da bi pružio podršku austrijskom pretendentu, odlučio da rat na španskom poluostrvu ostane sporedan — više-manje diverzija — dok bi saveznička mornarica, pritiskom na obalu od Barselone do Đenove, pomogla Savoju time što bi Francuzima zatvorila put dolinom Poa koji je služio kao alternativa dunavskoj dolini za prodor u Austriju. To zatvaranje puta Francuzima značilo je takođe i da se on drži otvoren za austrijsku vojsku koja bi pošla na Tulon. Onesposobljavanje ovog mesta bio je stvarni i odlučujući cilj na Sredozemlju. Time bi saveznici dobili

jaku luku i stalan strategiski položaj za tadašnji rat, neposredno na poprištu pomorskih operacija, što bi usto lokalno paralizovalo i francusku mornaricu. Položaj bi ostao kao mostobran za iskrcavanja u južnoj Francuskoj, a zbog straha od ovih iskrcavanja veliki broj francuskih trupa ne bi bio poslat kao pojačanje otporu savezničkim armijama u Nizozemskoj, ni na nemačku granicu.

Ovo je bio najširi unutrašnji cilj pomorske kampanje 1704 godine, u kojoj je pao Gibraltar. On je pao iz razloga koji su suviše složeni da bi ih ovde ispitivali; ali uticaj prisustva flote na Savoju, pritisak na ovaj francuski bok, doprineo je povoljnim promenama na glavnom ratištu u Nemačkoj i na gornjoj Rajni (v. sk. 7). Da bi Savoja ostala u svom stavu neprijateljstva prema Francuskoj, bila je potrebna podrška savezničke flote kao i koalicionih trupa. Ovo je dozvolilo princu Evgeniju, koji je u svoje vreme komandovao operacijama u Italiji, da se 1704 godine, kada se Savoja odvojila od Francuske, sastane u dunavskoj dolini sa Malboroom koji je u tom cilju bio došao sa svojom vojskom iz Nizozemske na jug; iz toga je proizašla čuvena bitka kod Blenhajma, koja je Francuzima nanela strašan poraz. Ova pobjeda je u isto vreme oslabila i pritisak na Savoju, a ovo je bio jedan od glavnih Malboroovih ciljeva kada je preduzeo svoj veliki bočni pokret; ovo je zanimljiv primer preplitanja događaja u ratu.

Malboro i Evgenije ostali su pri svojoj nameri da onemoguće Tulon, što se završilo neposrednim napadom 1707 godine. I ovaj napad je propao; međutim, značaj ovog zajedničkog pokreta flota i kopnenih vojski koalicije, ovaj bočni napad, bio je u tome što je prouzrokovao tako veliku koncentraciju francuskih trupa na tom sektoru da je Francuska na ostalim sektorima bila primorana na pasivnost. Posle ove godine Francuzi su napustili Italiju. Malboro je 1708 godine posle neuspjeha kod Tulona, izrazio žaljenje što je britansko ministarstvo smatralo da je teško držati flotu u Sredozemnom Moru preko zime. »Dokle god ona ne bude tamo, ja sam duboko uveren da nećete uspeti u Španiji«. Potreba za još jednom bazom osim Gibraltara dovela je iste godine do zauzeća Menorke. Ona je, zajedno sa Gibraltarom, data Engleskoj mirovnim ugovorom. Tako je Menorka ispala korisniji uspjeh nego Tulon, isto onako kao što je Gibraltar više vredeo nego Kadiz, a to zato što je bilo moguće da se postigne trajno ustupanje, odnosno zauzeće, što bi bilo veoma teško kad se radi o dvema kontinentalnim lukama.

Na taj način, zadobijanjem stalnih pomorskih baza za Englesku je Utrehtski mir značio mogućnost održavanja stalnog strategiskog položaja flote na Sredozemnom Moru uz mogućnost dejstvovanja duž cele obalske linije, sa onom nepredviđenom i nepredvidljivom brzinom koju dozvoljava pokretljivost pomorskih snaga. Zbog karakterističnog teritorijalnog lika Francuske i Španije, koji im nameće potrebe u trgovačkom i vojnom smislu kako na Atlantiku tako i na Sredozemnom Moru, jedna nadmoćna mornarica, kao što

je bila engleska, operišući na Sredozemnom Moru i prema ulazu u njega, vrši isto onakvo dejstvo kao što je vršio nadvojvoda na Dunavu. Samo more postaje veza, most, drum, centralan položaj za mornaricu koja je u stanju da ga sa dovoljnom snagom zaposedne. Ono daje unutrašnje pravce dejstva, centralan položaj i vojnički obezbeđene komunikacije; ali njegovo držanje traži uspostavljanje baza, utvrđenja, onakvih kao ona o kojima smo govorili. Slično ovome, sva ova preimućstva proistekla su i iz ovladavanja američkim jezerima, 1812 do 1814 godine, koja su sama po sebi Sredozemna Mora. »Ako se ova jezera ne drže mornaricom«, pisao je vojvoda od Velingtona, »uspešne kopnene operacije nemoguće su na toj granici«.

Glava VI

OSNOVI I NAČELA

U prvoj koncepciji trebalo je da ova predavanja u glavnim crtama obuhvate elemente pomorske strategije kao uvod jednoj diskusiji o strategiskim osobinama Karipskog i Meksikanskog Mora. Deo ovog prethodnog gradiva, bile su primedbe o strategiskom značaju Dunava, zasnovane na radovima nadvojvode Karla; ovome sam kao dopunu sada dodao i izlaganje o sličnoj ulozi koju je odigrala u ratovima XVI i XVII veka linija položaja od Đenove, preko Milana, do doline Rajne, kao i Sredozemno More, posmatrano kao vojni položaj. Ovi primeri pokazuju, i to na više načina, vrednost centralnog položaja i unutrašnjih pravaca dejstva; Kromvelovi pomorski ratovi, koje smo takođe razmatrali, daju dragocenu pouku o istim strategiskim predmetima i o potrebi koncentracije, tog važnog faktora u strategiji.

Kada smo počeli ova predavanja 1887 godine, interes Sjedinjenih Država u Karipskom i Meksikanskom Moru bio je isti onakav kao i meksikanski u doba Džefersona, tojest u početku XIX veka. Kako su godine prolazile, kako su Sjedinjene Države zauzele Lujzijanau i Floridu, kako je špansko kolonijalno carstvo u Americi uništeno i na njegovo mesto došle nezavisne države, sa proglašenjem Monroove doktrine, taj je interes rastao u stepenu ali se malo menjao u svom cilju. Potpuno sprečavanje dalje evropske kolonizacije i uopšte vlasti, a što je moguće više i evropskog mešanja, bilo je srž američke politike. Proširenje nacionalnih poseda imalo je kao glavni razlog isključenje evropskih uticaja oduzimanjem zemljišta; Lujzijana i Florida su uzastopni primeri te brige. Ova tradicija primenjena je i na Kubu; za Sjedinjene Države bi bilo nedopustivo da to ostrvo pređe u ruke neke jake pomorske države. Čak je Džeferson smatrao poželjnim da ga obuhvati u naše planove nacionalnog širenja, iako je bio protivnik svakom osvajanju koje bi tražilo pomorsko obezbeđenje. Dalje od Kube, rekao je konačno, mi ne treba da uzimamo u obzir nikakvo napredovanje.

Silom prilika, međutim, aktivni interesi Sjedinjenih Država prevazišli su Kubu i uperili se na Panamski Zemljouž. Ovo je došlo neposredno posle napretka obale Tihog Okeana, koji je ubrzan osvajanjem Kalifornije koju je držao Meksiko i pronalaskom tamošnjeg zlata. Značaj Panamskog Zemljouza za jednu naciju sa posedi-
ma na

oba okeana bio je, naravno, očigledan od samog početka. On je bio očigledan Španiji, kada su to zahtevali interesi njenog kolonijalnog carstva, i uticao je na njenu politiku i politiku njenih neprijatelja; a Sjedinjenim Državama je taj značaj postao jasan kada su i one imale političke i trgovačke interese na dve obale, a priznavanje tog značaja raslo je srazmerno sa razvojem tih interesa. Od tog vremena je američka diplomatija, čije je najznačajnije obeležje još i 1887 godine bio ugovor Klejton-Bulver (Clayton-Bulwer), sklopljen 1851 godine, bila sve više zainteresovana ne samo pitanjem tranzita već i pitanjem onih položaja od kojih bi mogao da zavisi taj tranzit, i to zbog njihovog uticaja na komunikacije, a naročito na najvitalniju kariku tih komunikacija — Panamski Zemljouž.

Primetiće se da Zemljouž na svoj posebni način ponovo daje opštu sliku odnosa reke Dunava i vlasti nad njegovom dolinom; a isto tako i odnosa Valtelinskih prelaza i španskih komunikacija kroz Italiju i Nemačku do Nizozemske, o čemu smo govorili u uvodnim predavanjima. U slučaju Karipskog Mora ponovljen je središnji položaj Sredozemnog Mora. Ovo je istina čak i ako se radi samo o kopnenom tranzitu kao što je bio slučaj 1887 godine kada nije bilo neposrednog izgleda za izgradnju kanala; a istina je i danas iako je dovršenje kanala sada verovatno blisko. Kada se kanal dovrši, vodena komunikacija biće povezana i paralela sa ostalim primerima biće tačna; tada će kontrola biti nužna za pomorsku aktivnost na obe nacionalne obale. Tada će Panamski Zemljouž da bude ono što je bio Dunav — prepreka između zemalja sa svake strane; kanal će biti most, i onaj koji ga bude držao, imaće obezbeđen prelaz. Izgubiti vlast nad njim značilo bi otežati mogućnost koncentracije u bilo kom pravcu, mogućnost koju je Dunav davao jednom generalu u Nemačkoj, a Valtelinska teritorija Špancima XVI i XVII veka. Ove okolnosti daju Zemljoužu međunarodnu važnost, osim nacionalne važnosti za Sjedinjene Države; ali interes Sjedinjenih Država je poseban i tako veliki da bi s razlogom mogao da očekuje priznanje drugih zemalja.

Otkad su ova predavanja pisana, pre jedno dvadeset godina, i otkad su delimično popravljena 1897 godine, deset godina kasnije, došlo je do ključne promene u celokupnim američkim spoljnim odnosima. Sve do rata sa Španijom 1898 godine ugovor Klejton-Bulver još je bio na snazi; on nije ukinut sve do ugovora Hej-Ponsfot (Hay-Pauncefote) 1901 godine. Ovaj poslednji imao je kao posledicu da dâ Sjedinjenim Državama određene ruke na Zemljoužu, što se tiče Evrope; u ovom pitanju nije bilo diplomatskih obaveza prema ijednoj zemlji, osim prema Velikoj Britaniji. Zaključenje ovog ugovora, međutim, značajno je, pre svega, zato što pretstavlja završetak jednog procesa koji je trajao već više od pola veka; ovaj je proces pri kraju obeležen priličnom gorčinom zbog snažnog osećanja koje se bilo razvilo u Sjedinjenim Državama u pogledu njihovog bitnog interesa za Zemljouž.

Jednom čudnom ironijom, Španski rat koji je doveo do pobjede Monroeove doktrine — istim je potezom uveo Sjedinjene Države u krug interesa evropske porodice naroda do stepena koji naši preci nikad nisu predviđali. Ja ovim ne mislim da kažem da se mi zasada osećamo pogođeni čisto evropskim svađama; ali mislim da su posle Španskog rata naši spoljni odnosi toliko izmenjeni i prošireni da bi relativna snaga evropskih država, to što oni tamo zovu ravnotežom sila, mogla u svako doba, pa i neočekivano, da nas blisko dotakne. Zato smo primorani da pažljivo posmatramo svako poremećenje te ravnoteže čije su oscilacije stalne kao oscilacije klatna iako nisu tako ravnomerne.

Zato sam sklon da odlučno izmenim kao neodrživo, ako je to ikad i bilo, mišljenje izraženo 1897 godine, da evropsku politiku skoro uopšte ne treba smatrati kao deo programa Ratnog koledža. Istina je da je najpre ovo tvrđenje bilo pažljivo ograničeno primedbom da su evropske nacije tada bile, i to već neko vreme, zauzete težnjom za kolonijalnim proširenjem, koja je pokazivala duh koji bi mogao da ih dovede u sukob sa američkim shvatanjem izraženim u Monroeovoj doktrini; prema tome, rečeno je tada, pošto sva takva delatnost zavisi od pomorske sile, bilo je potrebno za studente pomorske strategije da je zabeleže. Ali sada se stanje u mnogome zaoštrilo; to dolazi delimično otuda što su Sjedinjene Države toliko proširile svoju spoljnu delatnost, a najviše otuda što su se unutrašnji odnosi same Evrope, i njeni odnosi sa Azijom, tako revolucionarno izmenili, da to praktično utiče na mogućnost, a naročito na relativnu mogućnost, na moru nekolicine evropskih država da se umešaju, ako to žele, bilo odupiranjem nekoj političkoj liniji u Americi ili Aziji, bilo njenom podrškom.

Spoljna delatnost Evrope, posmatrana pre dvanaest i više godina, sada je u izvesnoj meri ponovo potisnuta suparništvom u samoj Evropi. Ta suparništva, međutim, posledica su ranije spoljne delatnosti i u krajnjoj analizi zavise od nemačkog trgovačkog razvoja. Ovo je dalo nemačkom carstvu potstreka za jedan džinovski pomorski program koji se tiče cele Evrope i koji bi mogao da se tiče Sjedinjenih Država. Godine 1897 ja sam sumirao dva izrazito evropska uslova kao tadašnju ravnotežu između Francuske i Nemačke, svaka sa svojim saveznicima, i kao povlačenje Velike Britanije iz aktivnog učešća u kontinentalnim stvarima. U to doba je Trojni savez — Austrija, Nemačka i Italija — stajao nasuprot Dvojnog saveza — Francuske i Rusije; Velika Britanija je stajala po strani i jednog i drugog, ali sa elementima antagonizma prema Rusiji i Francuskoj, a ne prema nemačkim monarhijama, ni prema Italiji. Ovi antagonizmi su isključivo nastali iz uslova van Evrope, — u Indiji protiv Rusije, a u Africi protiv Francuske. Kasnije je Francuska, pošto je Rusija bila paralizovana porazom u Japanu i svojim unutrašnjim trzavicama, za neko vreme ostala usamljena; za to vreme je Nemačka, ovako obezbeđena od napada sa kopna, lakše

mogla da posveti više novčanih sredstava floti kao zaštitniku njene sve razvijenije trgovine. Iz toga je proizašao projekt o ogromnoj nemačkoj mornarici, a i nemački spor s Francuskom u pitanju Maroka; incidenti koji su u Velikoj Britaniji probudili svest o opasnosti na moru i primorali je na sporazume — svejedno koliko oni značili — sa Francuskom i Rusijom, koji su sada poznati pod imenom trojne *antante*. Ukratko, Velika Britanija je napustila izolaciju od pre dvadeset godina, prišla je Dvojnomo savezu i on je time postao Trojna *antanta*.

Za Sjedinjene Države ovo znači da Velika Britanija, — nekada naš glavni protivnik u pitanjima o kojima govori Monroova doktrina, ali koja je kasnije, logikom događaja, morala da odustane od tog stava, tako da nas je skoro podupirala protiv Evrope 1898 godine i posle toga podržala Panamski sporazum poznat kao ugovor Hej-Ponsfot, — ne može danas da znači ono što je značila u pomorskom pogledu za ceo svet. To za Sjedinjene Države i Japan znači da Velika Britanija ima suviše mnogo svojih problema da bi se pridružila jednom ili drugom, čak i da hoće, sem ukoliko je vezuje ugovor sa uzajamnim obavezama. Između nje i Japana postoje takve obaveze. U odnosu na Sjedinjene Države one ne postoje; a pitanje da li su dve zemlje raspoložene da pomognu jedna drugu, i ako jesu do koje mere, ili kakav bi bio stav Velike Britanije u slučaju sukoba između Japana i Sjedinjenih Država — spadaju u pitanja koja se neposredno dotiču pomorske strategije¹⁾.

U ovom trenutku Velika Britanija zaista drži Nemačku u takvom položaju da ni Nemačko carstvo ne može ništa drugo nego da pazi na svoje evropske interese; međutim, kada bi Veliku Britaniju snašla propast na moru, kada bi Nemačka ostala gospodar situacije na moru, svet bi ponovo video nadmoćnu flotu koja uživa podršku nadmoćne kopnene vojske, ali u rukama ne države zasićene kolonijalnim posedima, kao što je Velika Britanija, već države koja je kasno prodrila u svetske odnose i koja takvih poseda od stvarne vrednosti takoreći nema. Usko je ono gledište koje ne vidi da će mornarica koju Nemačka sada gradi biti korisna za druge svrhe osim onih neposrednih. Postojanje takve flote je stalan činilac u savremenoj politici; uloga koju će ona odigrati zavisi od okolnosti koje se ne mogu predvideti. Iako se kolonijalnim težnjama Nemačke zasada ne dozvoljava da dođu do izražaja, ne može biti da ne postoji želja kod nje za proširenjem svoje teritorije, stranim osvajanjem, za uspostavljanjem spoljnih baza za zaštitu trgovinskih ili političkih interesa, za izgradnjom takvih sličnih zajednica, kao što su one koje

¹⁾ Otkada je ovo pisano potpisan je, 13 jula 1911, nov ugovor o savezu između Velike Britanije i Japana sa trajanjem od deset godina. Po njegovim odredbama i jedna i druga sila biće razrešene svojih vojnih obaveza prema drugoj protiv kakve treće sile sa kojom može imati ugovor o opštoj arbitraži (of general arbitration) onakav kakav je predviđen između Velike Britanije i Sjedinjenih Država.

sad sačinjavaju Britansko carstvo, utočišta za emigrante, tržišta za industriju, izvora sirovina koje su potrebne tim industrijama.

Sve te uslove i težnje, strategija, pravilno shvaćena, mora da obuhvati. Tačke Monroeve doktrine jedna za drugom ističu stav Sjedinjenih Država da nijedan delić američkog tla ne sme da pređe u ruke kakve neameričke države, osim dosadašnjih posednika. Po toj doktrini nijedan uspešan rat između stranih država, nijedna kupovina, nijedna zamena, nijedno udruženje, kao što bi moglo, naprimer, nastati između Holandije i Nemačke, ne mogu da budu opravdanje za takvo prelaženje. Ovo je vrlo širok poduhvat; jedina njegova garantija može da bude odgovarajuća flota, kako god se pojam »odgovarajuća« shvatio. Adekvatnost često ne zavisi samo od postojeće ravnoteže sila, kakva, naprimer, danas postoji između britanske i nemačke mornarice, koja u ovom trenutku obezbeđuje poštovanje doktrine. Takođe se mora uzeti u obzir svaka politika koja pretila da poremeti takvu ravnotežu, kao što je zvanična izjava Nemačke o svom cilju da stvori »flotu takve snage da će, čak i za najmoćniju pomorsku silu, rat sa Nemačkom značiti takav rizik da bi ona u njemu mogla da izgubi svoju nadmoćnost«. Ovo u najmanju ruku znači da se Velika Britanija neće usuditi kao 1898 godine da pruži podršku Sjedinjenim Državama protiv evropskog mešanja, niti da pruži podršku Francuskoj u Maroku, niti da sprovodi protiv Nemačke savez sa Japanom. Od velikog je značaja za pomorsku strategiju da je Velika Britanija, koja je dugo vremena bila u sporu sa Sjedinjenim Državama, i to u onim pitanjima koja su obuhvaćena Monroeovom doktrinom, najzad došla do bitnog razumevanja američkog gledišta, bez obzira što se ne upušta u zvanične izjave u tom smislu¹). Ovakvi odnosi između država na prvom su mestu briga državnika, stvar međunarodne politike; ali istovremeno oni predstavljaju podatke kojima strateg, i pomorski i kopneni, mora da se bavi, zato što spadaju u one elemente koji određuju sastav i veličinu nacionalne flote.

Ovde sa odobravanjem citiram izjavu francuskog kapetana Darjea (Darrieus).

»Među složenim problemima koji iskrsavaju u vezi sa strategijom, nema važnijeg nego što je izgradnja flote; a svaki projekt koji ne uzima u obzir inostrane odnose jedne velike nacije, ni granice njenih sredstava, počiva na slaboj i nestabilnoj bazi«.

Ponoviću i citat fon der Golca (von der Goltz): »Mi moramo imati nacionalnu strategiju, nacionalnu taktiku«. Ne mogu dovoljno odlučno da se odrekнем svake svoje uzgredne reči u kojoj bi se izražavao onaj ton koji je u svoje vreme bio toliko tradicionalan u mornarici da bi se mogao nazvati i profesionalnim, — da »politička pitanja su stvar pre državnika, nego vojnika«. Ja takve reči

¹) Otkad su ove reči pisane jedan član britanske vlade, ser Edvard Grej, državni sekretar za spoljne poslove, dao je takvu izjavu 23 maja 1911 (The Mail, 24 maja, 1911).

nalazim u svojim starim predavanjima, ali sam se vrlo brzo popravio, i to po ugledu na svog najboljeg vojničkog prijatelja Žomini (Jomini); ja verujem da nijedna moja štampana knjiga ne izražava shvatanje da spoljna politika ne spada u profesionalne brige vojnika.

U saglasnosti sa ovim izmenjenim mišljenjem ja sam 1895, i ponovo 1897 godine, sumirao evropsku situaciju onako kao što sam je ja shvatao, ističući da je u to doba glavna njena odlika bila stvaranje ravnoteže na kontinentu, ono što se naziva ravnotežom sila, i u vezi sa primirjem koje iz nje proističe, ogroman kolonizatorski pokret u kome su u suštini zainteresovane sve velike sile. Istakao sam da ovo zaslužuje pažnju pomorskih stratega zato što ima delova američkih kontinenata koji bi iz raznih uzroka mogli da privuku na sebe ovaj pokret bez obzira na Monroovu doktrinu.

Otada su se uslovi mnogo promenili, a za tu promenu je karakterističan nemački razvoj u industrijskom, trgovačkom i pomorskom pogledu — i to u sva tri; ona u isto vreme održava i svoju odličnu kopnenu vojsku, mada je i na to njeno preimućstvo uticalo poboljšanje francuske vojske isto onako kao što je razvitak nemačke mornarice uticao na britansku pomorsku nadmoćnost. U isto vreme sa ovim nemačkim napretkom pada i opadanje Rusije zbog poznatih uzroka; Francuska stagnira u porastu stanovništva, dok se Nemačka povećala za 50%. Takođe su se u ovom periodu znatno približile Nemačka i Austrija iz mnogo dubljih razloga nego što se može osetiti iz samog ugovora koji ih spaja. Rezultat svega toga jeste da danas centralna Evropa, tj. Austrija i Nemačka, u suštini čine jedno jedinstveno telo, koje se proteže od jedne vode do druge, od Severnog Mora do Jadranskog, i raspolaže vojnom silom protiv koje na kopnu nijedna evropska kombinacija ne može da opstane. Ravnoteža sila više ne postoji, — ako je pravilna moja ocena uslova i rasporeda ostalih država u odnosu na centralnu masu.

Ova situacija, zajedno sa britanskim trgovačkim suparništvom u odnosu na nove nemačke industrije i na nemački pomorski program, primorala je Veliku Britaniju da napusti onu izolaciju koju joj je dozvoljavala ravnoteža sila. Njene *antante* su pokušaj da se ispravi poremećaj ravnoteže; međutim, iako im je to tendencija, one nisu u stanju da potpuno postignu željeni rezultat. Ravnoteža ostaje nejednaka; prema tome, evropska pažnja usredsređena je na evropske uslove mesto na kolonizatorske pokrete od pre dvadeset godina. Nemačka se čak zvanično ogradila od takvih kolonizatorskih težnji izjavom svog ambasadora u Sjedinjenim Državama, koju je potvrdio njen ministar spoljnih poslova, iako su one pre jedno dvanaest godina bile očigledne. U vezi sa ovim kolonizatorskim pokretima moglo bi zaista da se kaže da se oni nalaze u trenutku zatišja, ravnoteže, dok je Evropa iznutra duboko uznemirena, kako su to pokazali razni događaji.

Za nas je ovde važna sve veća snaga Nemačkog carstva u kome je efikasnost države kao organske celine toliko superiorna nad Velikom Britanijom, a koja može da se pokaže superiornom i nad Sjedinjenim Državama. Dve zemlje engleskog jezika, svaka naosob, raspolazu znatno većim bogatstvom nego Nemačka, a daleko većim uzete zajedno. Ali ni kod jedne ni kod druge ne može se sposobnost vlasti da rukuju tim sredstvima porediti sa nemačkom; isto tako, ne vidi se mogućnost, niti za to postoji kakva priznata pobuda, njihove saradnje, onakve kakva je nemačka i austrijska saradnja u Evropi. Posledica toga jeste da bi Nemačka mogla da se obračuna sa svakom od njih ponaosob mnogo uspešnije nego što one danas žele da to vide; Evropa nema snage da utiče na taj ishod dokle god Austrija bude stajala uz Nemačku, što joj nameće njen pravilno shvaćen interes.

U sklopu ovih rasuđivanja vidi se i snaga nemačke mornarice kao stvar od osnovnog značaja za Sjedinjene Države. U Evropi ne postoji snaga koja bi mogla da se odupre razvoju Nemačke, osim britanske mornarice. Ako se društveni i politički uslovi u Velikoj Britaniji budu razvijali onako kao što sada izgleda, britanska mornarica će verovatno da opadne u relativnoj snazi tako da se neće usuditi da se suprotstavi Nemačkoj u širem političkom obimu, već jedino u najužem smislu neposrednih britanskih interesa. Čak i ova okolnost može da nestane, jer izgleda kao da nacionalni život Velike Britanije vene u istom trenutku kada nemački cveta. Stvar je u tome što Nemačka, zahvaljujući tradicijama koje postoje već dva veka, sada nasleđuje sistem državne vlasti, ne samo visoko razvijen nego i sa narodom koji je navikao na njega — važan elemenat snage; a sve ovo dolazi u vreme kada je potčinjenost pojedinca zajednici, tj. državi, sve više odlika vremena. Nemačka ima u ovome veliko preimućstvo. Isto tako i Japan.

Kada se setimo da se Sjedinjenim Državama, kao i Britaniji i Japanu, može prići jedino s mora, mi ne možemo da ne vidimo da naša snaga za obezbeđenje svoje granice i podržavanje svoje spoljne politike, čija su danas dva glavna elementa Monroova doktrina i politika »otvorenih vrata«, počiva u prvom redu na moru. O Monroovoj doktrini je predsednik Taft u svojoj prvoj poruci Kongresu rekao da se značajno približila opštem prihvatanju, i da će održavanje njenih stavova u budućnosti zahtevati manje brige nego u prošlosti. Ako prihvatimo ovo, a pređemo preko činjenice da to što Evropa poštuje Monroovu doktrinu dolazi, bar delimično, od evropskih suparničtva koja utiču na njenu mogućnost mešanja — okolnost koja može da se izmeni isto onako naglo kao i snaga Rusije za deset godina — ipak ostaje jasno da politika »otvorenih vrata« traži pomorsku snagu isto onako stvarno, a skoro i isto tako neposredno, kao Monroova doktrina. Poprište spore politike »otvorenih vrata« je Tihi Okean; kapiju u Tihi Okean za Sjedinjene Države pretstavlja Panamski Zemljouz. Komunikacije sa Zemljouzom

idu preko Meksikanskog i Karipskog Mora. Prema tome, značaj te pomorske oblasti veći je sada nego što je bio kada sam ja prvi put preuzeo da ga strategiski obradim pre više od dvadeset godina. Značaj Zemljouza u odnosu na Monroovu doktrinu i na opšte trgovačke interese ostaje, mada izmenjen.

Kada sam prvi put pokušao da izradim ovu studiju o Karipskom Moru i da formulišem neke principe pomorske strategije teško se moglo govoriti o nekoj određenoj svesti javnosti, o evropskoj i američkoj zainteresovanosti za pomorske snage i metodima njihove primene, što obuhvata studiranje strategije. Najizrazitiji znak ovog neshvatanja mora može se naći kod Bizmarka koji je u konstruktivnom smislu bio najveći evropski državnik svoga vremena. Posle rata sa Francuskom i zadobijanja Alzasa i Lorena on je govorio o Nemačkoj kao o državi zasićenoj teritorijalnom ekspanzijom. Po spoljnoj politici ona je dostigla granice njegovih ambicija; on se otada duhom posvetio njenom unutrašnjem razvitku, sređivanju, unutrašnjih političkih prilika i osiguranju jedinstva Nemačke i snage, što joj je bio izvojevao. Njegove koncepcije spoljnih odnosa nisu se protezale van Evrope. On je tada bio suviše star da bi promenio te koncepcije, iako nije zaostajao za narodom u sve većim industrijskim i trgovačkim zahtevima.

Suprotnost između ravnodušnosti prema moru, koja se vidi kod njega, i sadašnjeg odnosa veoma je upadljiva, i Nemačko carstvo, koje duguje njemu više nego ijednom drugom državniku za svoju sadašnju veličinu, najočiglednije pokazuje ovu promenu. Nove velike svetske mornarice, posle 1887 godine, jesu: nemačka, japanska i američka. Svaka evropska država sada je budna prema činjenici da su neposredni budući svetski interesi, pa prema tome i sopstveni nacionalni interesi, na drugim kontinentima. Evropa u svojim srazmerno sredećim prilikama pruža ustvari bazu za preduzimanje operacija i za odlučne događaje koji će se odigrati u zemljama gde će politička i ekonomska zaostalost morati da ustupi mesto skoro revolucionarnom napretku. Ovaj napredak teško će moći da se ostvari bez poremećaja sadašnjeg stanja i to silom. Takva sila kod ma koje evropske države — sa jednim izuzetkom Rusije i možda u manjoj meri Austrije, moći će da se ispolji samo mornaricom.

Uporedo sa ovim sve većim smislom za svetsku situaciju i za zavisnost budućnosti od mora, prirodno, razvila se i literatura koja se bavi tim odnosima. Ovo je nova crta u pomorskim stvarima. Ovo ne znači da veliki deo, ako ne i sav materijal koji obrađuje nova literatura, nije i ranije bio poznat i priznat. Time hoće da se kaže samo to da je pokušaj sistematizacije nov; da su to nastojanja da se srede podaci, da se istakne njihov značaj, da se iz njih izvuku pouke i da se izraze u principima i definicijama koje olakšavaju razumevanja strategijskih pitanja. Zdrav razum svih ljudi odavno je ukazao na neka priznata načela ratovanja, dok ih je intuicija

viših genija dalje razvijala i otkrivala druge; ipak, tek su srazmerno u novije vreme ova načela tako svarena i sređena, tako prikazana i utvrđena da predstavljaju »kodeks« koji svi priznaju u teoriji ma koliko ga slabo primenjivali u praksi. U korespondenciji pomoraca naših dana i u prošlosti, u postupcima i proračunima državnika, u pomorskoj istoriji uopšte, naći ćemo obimne primere razumevanja vrednosti određenih činilaca samih po sebi i njihovog uticaja na bliže i dalje interese.

Pomorske kampanje takođe do izvesne mere ilustruju razna načela ratovanja, koja su, iako je značajno da su ona najzanimljivija i najjasnije obeležena vojnom intuicijom, u njihovim osnovnim crtama stvorili ljudi koji nisu toliko bili pomorci koliko vojnici. Zavisnost Kromvelove mornarice od kopnene vojske u ovom smislu dobro je poznata. Čak i reorganizacija flote poverena je trojici pukovnika, koji su postali i koje su nazvali »generalima na moru«. Za njih može da se kaže da su obnovili mornaricu i strategiju Drejka, Hokinza i Ralija (Drake, Hawkins and Raleigh). Osnovna namera bila je da se flota rekonstruiše na linijama kopnene vojske Republike, tada najbolje u Evropi. I svim vojnim potezima rukovodili su vojnici, od kojih je Robert Blejk (Blake) najistaknutija ličnost. Posle njegove smrti ovu je tradiciju otelotvorio Mank (Monk), sposoban vojnik i strateg.

Ove su prilike, iako izmenjene, trajale do vremena Viljema III. Pod njegovom vladavinom mornarica se potpuno, kao profesija, odvojila od kopnene vojske. Uprkos tome su ne samo Viljem, kralj, već i njegov naslednik u vojničkim stvarima i glavni komandant kopnenih snaga Malboro, general, bili ti koji su određivali strategijska kretanja flote; oni su priznavali vojsku i flotu kao nerazdvojne činioce koji sarađuju u velikim ratnim kombinacijama kojima su ova dva istaknuta vojnika jedan za drugim rukovodili. Trafalgarsku kampanju sa francuske strane vodio je od početka do kraja Napoleon; a Korbet nam kaže da je nju u glavnim crtama razradio još četrdeset godina ranije jedan francuski državnik. Za vreme prvog Pita (Pitt) te je kombinacije stvarao on sam; koliko god se on služio stručnim savetnicima, krajnju strategisku odluku donosio je sam. Međutim, u Ratu za američku nezavisnost, kao i u Napoleonovim ratovima, ljudi kao Rodni, Sent Vinsent i Nelson (Rodney, St. Vincent and Nelson) ostali su stratezi u najboljem smislu. Rukovođenje britanskim operacijama pre Trafalgara bilo je na velikoj visini u strategiskom pogledu i temeljito pripremljeno.

U gore pomenutim analima ratova, u korespondenciji u vezi sa njima, u pomorskoj istoriji i biografijama, čak i vrlo rano, možemo naći mnogo materijala iz koga može da se uobličiti nauka o pomorskom ratovanju; ali to je sirovo gradivo, nesređeno, koje tek traži da se obradi. To obilje samo po sebi ne čini nauku kao što gomila cigala ne čini kuću. Verovatno da je nesigurnost kretanja jedrenjaka u mnogome doprinela zaostalosti ratne veštine na moru.

Admiralu nije bilo moguće da svoja otstojanja pretvara u dane kao što je bilo moguće generalu da ih pretvara u dnevne marševe. Nelson se, goneći neprijatelja, odupirao besnom zapadnom vetru, dok je na 200 milja od njega Vilnev (Villeneuve) u bekstvu promakao kroz Gibraltar uz povoljan istočni vetar. I ratovanje na kopnu bilo je podložno raznim neprilikama, ali nije bilo pod pritiskom ove stalne neizvesnosti. Sa otstojanjima koja su tako zavisila od vetra i struja, strategiske, pa i taktičke kombinacije postajale su obeshrabrujući nesigurne. Kod Trafalgara vetar je Nelsonu onemogućio da izvede predviđeni plan, iako je uspeo da zadrži osnovne linije. Iz toga proizišla nenaklonost prema sistematskom proučavanju pojačana je ravnodušnošću prve mornarice u Evropi prema vojničkoj strani svoje profesije, za razliku od čisto pomorske veštine.

Moramo se potsetiti, u vezi sa ovim, da u vreme pisanja ovih predavanja još nije bilo pomorskih kampanja sa parobrodima. U Građanskom ratu u Sjedinjenim Državama nije bilo sukoba flota. U ovome je on bio jednostran, iako nije bio bez plodonosnih pouka u pogledu uticaja pomorskih snaga. Isto se može reći i za rat između Francuske i Nemačke 1870 godine i između Rusije i Turske 1877 godine. Otkad su ova predavanja napisana odigrao se sukob između Kine i Japana 1894 godine, između Sjedinjenih Država i Španije 1898 godine i između Japana i Rusije od 1904 do 1905 godine. O ovom poslednjem ćemo diskutovati kasnije zasebno; ali čak i sa poukom koja se može izvesti iz njega daleko preovladava i dalje istorisko iskustvo koje počiva na flotama jedrenjaka.

Para je unela srazmernu sigurnost i tačnost u pokretima flota. Vetrovi u lice i protivne struje sada odgovaraju samo blatnjavim i planinskim putevima s kojima se uvek može računati. Okretaji vijka na parobrodu omogućavaju čak preciznije predračune nego noge vojnika. Nauka o pomorskom ratovanju postaje mogućna; ona postaje i neophodna iz same činjenice da brza, mnogostruka delatnost u razvoju naoružanja stvara zabunu u duhovima, kojoj mora na svaki način, ako je moguće, da se učini kraj. Staviše, ako razjasnimo stvari u svojim glavama i sredimo svoja ubeđenja, možda ćemo izvršiti i neki uticaj na javno mnjenje, što je više nego potrebno; to se videlo iz neinteligentne galame osetljivih ljudi za vreme Španskog rata i tadašnjih zahteva u vezi sa raspodelom flote. Ako je moguće, moramo da dođemo do onih načela koja su, uprkos svim promenama, stalna u pomorskom ratovanju; do onih osnovnih crta oko kojih se mogu složiti manje pojedinosti koje se na njih odnose, po kojima možemo da ocenimo ovu ili onu postavku koja izgleda očigledna, i po kojima možemo videti da li je ona zdrava ili trula, a prema tome i da li se ona u osnovi slaže ili sukobljava sa utvrđenom istinom.

Tako, kada se tvrdi, kao što se već tvrdilo i kao što će se svakako ponovo tvrditi vrlo odlučno, da našu borbenu flotu treba podeliti podjednako između naše dve obale, mi sa isto toliko odlučnosti

možemo da ukažemo na holandsko i britansko iskustvo od 1652 do 1654 godine kada su oni tako podelili flotu između Severnog i Sredozemnog Mora, ili na iskustvo Rusije dva i po veka kasnije, kada je ona svoju flotu podelila između Baltika i Port Artura. Možemo i da citiramo mišljenje Napoleona o onom istoriskom događaju pred Trafalgarom kada je Kornvolis (Cornwallis) sa unutrašnjim položajem i 34 broda nepristrasno podelio brodove, kao što se od nas danas traži, u dve skoro jednake formacije od 16 i 18 brodova i time učinio onoliko sigurnim, koliko je to moglo da uoči ljudsko predviđanje, da će neprijatelj u sukobu s jednim ili drugim delom biti u velikoj nadmoćnosti.

[Korbert u svojoj »Bici kod Trafalgara« (*Campaign of Trafalgar*), koja je nedavno izišla, jasno ustaje protiv ove Napoleonove kritike i opravdava podelu kojom je Kornvolis, imajući pred sobom 29 neprijateljskih savezničkih brodova kod Ferola, osim 21 kod Bresta, podelio svoja 34 broda na dve formacije, 18 pred Ferolom i 16 pred Brestom. On ovo opravdava, kako sam ja shvatio, time što bi brodovi kod Ferola mogli da pođu u Sredozemno More i tamo ovladaju situacijom za koju se britanska vlada trudila da je dovede u sklad sa koalicijom koja se stvarala između Austrije i Rusije.

Svaka teška vojna situacija uvek će uroditi razlikom u mišljenju i dovoljno će biti istaći, bez dogmatiziranja, razloge zbog kojih je Napoleonova ocena verovatno bila pravilna, a Korbetova verovatno pogrešna. Saveznička eskadra koja se tada nalazila u Ferolu namerno je napustila Sredozemno More tri do četiri meseca ranije i otplovila u Zapadnu Indiju. Pri povratku, mesto da se skloni u Sredozemno More, što bi joj bilo lakše, ona se s teškoćom probila do Ferola, gde ju je čekalo pojačanje. U isto vreme francuski brodovi kod Bresta prešli su u spoljno sidrište pod teškim baterijama da bi bili što spremniji za sadejstvo u slučaju dolaska brodova iz Ferola. Nelson, tada glavni komandant na Sredozemnom Moru, pratio je do Zapadnoindijskih ostrva brodove iz Tulona i Kadiza, koji su sada bili na okupu u Ferolu. Ne našavši ih kod Zapadnoindijskih ostrva, on se sa svojom flotom vratio u Sredozemno More, jer je, pošto mu je to bio glavni zadatak, morao da se brine za ovaj sektor sve dok nije imao dovoljno razloga da pretpostavi da je on van opasnosti i dok nije iskrsla potreba da sa svojim snagama krene na drugo mesto. Ovo se desilo kada je u Gibraltaru dobio obaveštenje da je eskadra, koja je doskora bila u Tulonu, krenula na sever. On je, prema tome, poveo svoje brodove na sever i pridružio se floti koja se već nalazila pred Brestom. Sve ovo može da se uzme kao znak Nelsonovog mišljenja da je opasnost bila na severu i da je Sredozemno More za taj trenutak bilo sigurno. Sa ovim opštim zaključkom bio je saglasan i Kolingvud (Collingwood) koji je sa vrlo malo brodova ostao pred Kadizom i produžio da komanduje malom snagom krstarica koju je Nelson ostavio u Sredozemnom Moru.

Rezultat je bio da se u vreme kada je Kornvolis podelio svoju flotu na dva dela, po 18 i 16 brodova, koji su bili udaljeni za preko 300 milja, 29 ferolskih brodova otisnulo na more i došlo na 25 milja zapadno-severozapadno od Ferola, gde su bili u položaju povoljnom za akciju u bilo kom pravcu kao takozvana »nevidljiva rošforska eskadra« koja je u ovom kritičnom periodu lutala po susednim morima neotkrivena. Stanje koje je na taj način stvorio Kornvolis podelom svojih snaga bilo je takvo da je postalo vrlo verovatno da bi onih 18 ili 16 brodova mogli bez ikakvog pojačanja da susretnu savezničkih 29 brodova; isto tako, ako bi napustili Brest, postalo bi moguće sadejstvo tamošnjih francuskih brodova.

Tu bi se, verovatno, ispoljila na dostojan način britanska veština i junaštvo. Možda bi došlo i do sjajne pobede nad nadmoćnim neprijateljem. Ali, kao što je Nelson kazao, ono što je bilo potrebno Velikoj Britaniji, posle dve mučne godine čekanja, bilo je ne blistava pobeda, već uništenje neprijatelja, a »samo brojevi mogu da unište«. Njegova druga izreka koja se odnosila na samu situaciju o kojoj je ovde reč: »ako Kolder (Calder) sa svojih 18 brodova uspe da pride njihovim brodovima, kojih je bilo 27 ili 28, kada neprijatelj bude dobro potukao našu flotu, on nam više neće učiniti nikakvo zlo ove godine« — bila je isto toliko tačna; ali jedna je stvar istaći razumnu utehu koju možemo da izvučemo iz jedne situacije, a sasvim je druga stvar odobriti postupak iz koje ona proističe. Britanskih 18 protiv savezničkih 29 brodova moglo bi da ukloni i jedne i druge sa poprišta ostavljajući isti odnos snaga; britanskih 34 broda protiv istog broja savezničkih značilo bi sigurno uništenje. Odnos 29 prema 18 bio je skoro isti koji je Nelson malo ranije bio predvideo u svom rasporedu — 20 prema 12, i, mada je priznao svoju nameru da se bori pod takvim okolnostima, on se u tom priznanju ograničio takvim ogradama iz kojih se vidi njegovo mišljenje o ozbiljnosti poduhvata.]

Istraživanje i postavljanje vodećih načela — uvek ih je malo — za koja su vezane mnoge razrade pomoći će da se nedovoljno određeni utisci svedu na jednostavnost i neposrednost misli i, prema tome, na lakoću razumevanja. Mora se, takođe, primetiti da je para, iako je olakšala sve pomorske pokrete, bilo strategiske ili taktičke, unela i elemenat komunikacija sa novim značajem. Komunikacije su možda najvažniji elemenat koji karakteriše kopnenu strategiju; a zavisnost parobroda od svoje ograničene rezerve uglja, nasuprot nezavisnosti jedrenjaka u ovom pogledu, tačno odgovara zavisnosti jedne vojske od svojih komunikacija. Može se takođe primetiti da vremenske prilike danas, u krajnjoj liniji, prosečno čine dan istim i za jednog i za drugog protivnika, dok je u danima jedrenja bilo manje one nejednakosti koja danas proizilazi iz zavisnosti od stanica za snabdevanje ugljem ili od blizine nacionalne baze ratnom poprištu. Ugalj će možda malo duže trajati nego materijal koji vojska može poneti sa sobom na ubrzanom maršu, ali briga za jed-

nim ili drugim istog je karaktera; i u krajnjoj analizi su namirnice i ugalj, a ne noge i mašine, pokretačke snage u oba slučaja.

Prošli su dani kada su flote ostajale bez vetra, to je istina; ali su prošli i dani kada su one sa namirnicama i vodom za četiri—pet meseci pod palubom bile spremne da prate neprijatelja na drugu stranu sveta bez zaustavljanja. Nelson je od 1803 do 1805 godine uvek imao na brodu hrane i vode za tri meseca, a hteo je da ima i za pet meseci, tj. da ne zavisi od komunikacija skoro pet meseci. Ako se hoće da smanji strategiska teškoća time što će se nositi više uglja, onda se samim tim stvara taktička smetnja usled većeg opterećenja, koje prouzrokuje i manju brzinu i sporiji manevar; ili, ako se tonaža ne poveća, onda se žrtvuju oklop i topovi, što je još važnije. Iskustvo admirala Rožestvenskog u ovom pitanju novog je datuma i poučno. Njegove teškoće u snabdevanju, a najviše ugljem, poznate su. Najkrupnija posledica toga je nepromišljen način na koji je bez potrebe pretrpao svoje brodove ugljem za poslednju etapu od jedva hiljadu milja. Što je ovo učinio može se s razlogom pripisati jedino utisku koji su na njega učinile teškoće sa gorivom, jer je očigledna posledica ovog nerazumnog postupka bila ta da je stavio svoje brodove u nepovoljne uslove za bitku za koju je znao da je skoro neizbežna.

I moć i teškoće koje su došle upotrebom pare iziskuju razumniju i sistematskiju primenu ratne veštine na moru i uspostavljanje određenih načela na kojima ona počiva. Ovo je samo jedan od primera osnovnog cilja zbog koga Ratni koledž postoji. Pošto su načela ratne veštine malobrojna, a obuhvataju mnogo momenata, to je i princip Ratnog koledža jedan. Naime, proučavanje ratne veštine i izlaganje njenih načela. Kao telo, on ima jednu kičmu, a mnogo rebara. Kada smo ova načela više-manje uspešno odredili, put je otvoren za jasnije razumevanje istorije pomorstva, za tačnije razumevanje uspeha ili neuspeha u pomorskim kampanjama. Proučavanje ovih, uz pravilno razumevanje principa, pruža pomorskom strategu upravo onu dobit koju čoveku pruža praksa u jednoj profesiji — pravniku, naprimer — koji je već ovladao teorijom. Široko proučavanje primera daje čvršće shvatanje, dublje razumevanje, šire poglede, veću sposobnost i brzinu predviđanja kritičnih momenata u pojedinačnom slučaju za razliku od srazmerno manje značajnih pojedinosti.

Kada sam bio zastavnik (midshipman), jedan vrlo spreman oficir, pokojni admiral Goldsboro (Goldsborough) pričao mi je kako ne može da se snađe kada sluša argumente istaknutih pravnika na kakvom teškom suđenju. Kasnije, istog dana, srevši sudiju koji je predsedavao, on mu je rekao: »Moram da kažem da ne razumem kako se snađete u tom lavirintu na izgled verovatnih stvari koje su isticale obe strane«. Sudija je odgovorio: »U ovakvim sporovima postoji za razmatranje vrlo malo, možda samo jedna ili dve stvarno odlučujuće činjenice ili principa; ako njih imamo čvrsto na umu,

mного argumentacije otpadne kao suvišno ili bezvredno i ocena je, prema tome, laka«. Ovo je preimućstvo misaone navike vaspitane studiranjem kada su principi shvaćeni. Ova razmatranja radi donošenja odluke u suštini odgovaraju osnovnoj karakteristici ili glavnim karakteristikama koje sačinjavaju »ključ« jedne vojničke situacije¹⁾. Masa zamršenih događaja spliće se oko izvesnih bitnih postavki. I ako se njih čvrsto držite, vi ćete ne samo lakše razumeti rešavajuće faktore u jednom posebnom slučaju, već ćete se sve više osposobljavati za ocenu svog vojničkog slučaja koji iskrsne pred vas, i to sa brzinom koju često iziskuje neodložnost vojničke situacije.

Ovde vidimo značaj kopnenog ratovanja za one koji proučavaju pomorsku strategiju. Na prvom mestu, kopneno ratovanje raspolaže mnogo većim istoriskim materijalom jer je bilo mnogo više ratovanja na kopnu nego na moru; takođe, možda usled ove veće količine materijala, učinjeno je i više napora da se formalnom analizom otkriju osnovna načela tog ratovanja. Dalje, sa prestankom nesigurnosti i nastupanjem sigurnosti u pogonskoj snazi nestalo je i jedne od glavnih razlika između pokreta flota i vojski. Prema tome, osim ako smo spremni da odbacimo kao nepotrebno ono što su naučili naši prethodnici, mi ćemo kod najboljih vojnih pisaca naći najšire temelje na kojima možemo da sagradimo novu teoriju. Odričući se uzaludnog i nepotrebnog truda da krčimo na novom zemljištu, mi ćemo ono što je već urađeno prihvatiti kao čistu dobit i graditi dalje. Besumnje, ali i bez bojazni — mi ćemo naići na dosta razlika. Niko neće novu kuću kada bude gotova zameniti starom; ali obe će imati veliku sličnost, a najizrazitije razlike će samo istaći jasnije nego ikada njihove zajedničke značajne crte.

Definicije strategije onako kao što se obično daju svode primenu te reči na vojničke kombinacije koje obuhvataju jedno ili više vojišta, ili potpuno različitih ili međusobno zavisnih, ali koja se uvek smatraju kao stvarna ili neposredno pretstojeća ratna poprišta. Ma kako ovo bilo na kopnu, jedan francuski pisac nesumnjivo ima pravo kad ističe da je takva definicija suviše uska za pomorsku strategiju.

»Ovo se«, kaže on, »razlikuje od vojne (kopnene) strategije u tome što je isto toliko potrebna u miru kao i u ratu. Zaista, ona u miru može da postiže značajne pobede zauzimanjem u nekoj zemlji, kupovinom ili ugovorom, odličnih položaja koji bi se možda teško dobili u ratu. To nas uči da koristimo sve mogućnosti da se utvrdimo

¹⁾ Klauzevic (Clausevitz) se blago potsmeva izrazu »ključ« jednog ratnog poprišta ili situacije; on se možda zaista suviše olako izgovara ili piše kao da sam po sebi sadrži čitavu enciklopediju objašnjenja. Međutim, analogija upotrebe ove reči u drugim oblastima opravdava je i u vojničkom jeziku. Po mišljenju pisca, njegova upotreba ima naročito dobru stranu što izaziva poželjan utisak da u većini vojnih situacija ili problema postoji jedna osnovna karakteristika čiji je značaj takav da među mnogim važnim pojedinostima ona daje onu središnju misao za koju mogu da se vežu i usredsrede cilj i odluke i time postigne jedinstven plan dejstva.

na nekoj izabranoj tački obale i time učinimo trajnom okupaciju koja je u početku bila privremena».

Ovakvo razlikovanje pomorske strategije dolazi od nesređenih i slabih političkih prilika oblasti koje su pristupačne moru, do kojih kopnene vojske mogu doći jedino pomoću mornarica i u kojima operacije vojske, ako se i pokušaju, zavise od prevlasti na moru. Ako jedna nacija želi da izvrši politički uticaj u takvim nesređenim oblastima, ona mora da ima baze koje su podesno postavljene; u vreme mira potrebe trgovine često nameću potrebu za takvim poslodima i do njih se dolazi, kao što kaže francuski pisac, čim se pruži prilika.

U Evropi velike vojske sada sprečavaju takve dobitke, osim po cenu ratovanja; možda je malo teško braniti ovo tvrđenje kada imamo u vidu nedavnu aneksiju Bosne i Hercegovine. Ustvari, međutim, jugoistočna Evropa, usled slabosti Turske, donosi na zadnja vrata Evrope upravo onu vrstu okolnosti koja se samo nalazi u zabačenim oblastima koje su obično pristupačne mornaricama; a druge strane, politički poremećaj u Turskoj dao je priliku i povod Austriji da postupi onako kako bi se ojačala jednom strategiskom pozicijom koja je u najmanju ruku približava Egejskom Moru, cilju koji je poželjan s obzirom na budućnost njene trgovine. Tako je, takođe, da pređemo preko starijih istoriskih primera, i Engleska za deset godina mira okupirala Kipar i Egipat pod uslovima i okolnostima koji su izgledali privremeni; međutim, oni su u prvom slučaju doveli do zvaničnog ustupanja, a u drugom, posle više od četvrtine veka, još se nisu završili evakuacijom iz te zemlje. Ona tamo još drži svoj posed na način koji je skoro ozakonjen uprkos dugom, ali sada naizgled stišanom nezadovoljstvu Francuske i Rusije.

Slično ovome Francuska se kasnije dokopala teritorije Tunisa i njegove luke Bizerte, veoma dragocene kao pomorske baze i, izgleda, bolja od alžirske u važnim hidrografskim pojedinostima, kao i u tome što se nalazi u blizini jednog uskog dela Sredozemnog Mora, tj. u blizini ove važne komunikacijske linije između Gibraltarskog Moreuza i Sueckog Kanala, te kritične karike na evropskom putu za Daleki Istok, za Indiju i za Australiju. Isto tako, postoji i nemačka pozicija Kiao Čau za koju je nemački kancelar u svoje vreme kazao da je potrebna kao baza na Dalekom Istoku kako iz trgovačkih tako i iz političkih tj. pomorskih razloga, čije je ustupanje od strane Kine odavno bilo predviđeno. Prema tome, pogodnom prilikom ta je baza i zauzeta pritiskom na Kinu. Karolinška i druga ostrva Tihog Okeana, koja je Nemačka otkupila otkada su ova predavanja prvi put pisana, mogu da posluže kao dokazi one istine u vezi s kojom je citirani francuski pisac rekao da »Pomorska strategija ima za cilj da uspostavi, podrži i poveća, *kako u miru tako i u ratu*, pomorsku moć jedne zemlje«. Verujem da je to isto možda tačno i za kopnenu strategiju; ali pozicije za koje se ona interesuje — kopnena ratišta — tako se sama po sebi razumeju i tako se čvrsto

drže davno osveštanim pravom da uglavnom ne mogu prelaziti iz ruke u ruku, osim po cenu rata. Diplomata, po pravilu, samo potvrđuje ugovoren rad koji je već učinio pobedonosan vojnik. Ovo nije slučaj sa jednim velikim delom strategiskih tačaka na moru. Ovi položaji su zadobijeni u miru, bez neprijateljstava. Na ovaj način su Sjedinjene Države zaposele Havajska Ostrva, dugo vremena posle pisanja prvih predavanja. Ovi se posedi često postižu bez stvarnog rata zato što prvobitni sopstvenici, usled slabosti, nisu u stanju da pruže onaj otpor koji dovodi do rata; ili što, iz istog razloga slabosti, osećaju potrebu da se politički vežu za neku snažnu pomorsku državu.

U bliskoj je vezi sa ovom okolnošću, koja zavisi od obične udaljenosti ovako stečenih položaja od zemlje koja ih stiče, i veliki geografski prostor na kome se odigravaju pomorske operacije za razliku od kopnenih. Ovaj aspekt je pao u oči pokojnom generalu Šermanu, kada mi je učinio ljubaznost da pročita prvobitni nacrt ovih predavanja. Baze koje se podudaraju sa čitavom obalom jedne zemlje, komunikacijske linije duge stotine milja koje vode do isto tako udaljenih ciljeva, pokreti od stotina milja dnevno, napravili su utisak na maštu onoga koji je zamislio i izvršio čuveni »marš na moru« (March to the Sea).

Još jedan primer pomorske strategije u mirno doba, koja takođe zavisi u znatnoj meri i od velike udaljenosti koja razdvaja važne strategijske centre — kao što su naprimer oni na atlantskoj i pacifičkoj obali Sjedinjenih Američkih Država ili centri Velike Britanije na uskim morima (narrow seas) i Sredozemnom Moru — vidi se iz promenjenog rasporeda mornarica u sadašnje vreme. Zanimljivo bi bilo da se proceni koliko je ovo posledica prilika, promena u međunarodnim odnosima, a koliko posledica veće pažnje i razumevanja koje se posvećuje načelima i zahtevima strategije, koje sad susrećemo kod pomorskih oficira, nasuprot onom ravnodušnom prihvatanju rutine i tradicija kod ranijih generacija. Mislim da može da se kaže u vezi s tim da je sadašnje priznavanje značaja koncentracije napredak (koji je rezultat studiranja, intelektualnog shvatanja jednog principa, kao i vojničke nepogodnosti i opasnosti ranijeg metoda raspodele nacionalnih snaga na raznim sektorima u mirno doba; međutim, sami metodi u kojima se ovo razumevanje ispoljilo posledica su međunarodnih prilika. Kao primer možemo pomenuti sadašnju koncentraciju britanske flote u domaćim vodama. Ovo je neposredan odraz pomorskog razvoja Nemačke. Posledica ove promene u rasporedu flote je sve veći značaj čatamskog (Chatham) brodogradilišta i uspostavljanje nove baze u Rosajtu (Rosyth). I jedno i drugo su primeri strategiskih položaja osnovanih ili razvijenih u miru.

Drugi primer, još važniji za analizu, jeste koncentracija ratne flote Sjedinjenih Država u rukama jedne komande i u jednoj organizaciji. Ovo pokazuje uticaj jednog prostog principa na mišljenja onih koji upravljaju mornaricom, a osim toga ima i posebnu simp-

tomatičnu vrednost. Međunarodni odnosi zasada još nisu nametnuli lokalizaciju te koncentracije ni na Atlantik ni na Pacifik, onakvu kao što je koncentracija mornarice Velike Britanije u domaćim vodama. Koncentracija je došla jedino iz priznavanja jednog principa, ne iz pritiska okolnosti. Poznato je u mornarici, međutim, da je do ovog priznanja najpre došlo pri izvođenju ratnih igara u ovom Koledžu. Činjenica da je do ove koncentracije zasada došlo u Atlantiku, samo je produžetak onog tradicionalnog shvatanja da nam glavna opasnost preti iz Evrope, što je dugo vremena i bio slučaj. Ovo može da bude tačno sada, a može i da ne bude. Okolnosti, tj. razvoj međunarodnih odnosa, određivaće s vremena na vreme mesto koncentracije kao što su odredile Velikoj Britaniji. U vezi s ovim rasuđivanjem treba primetiti da je prilikom krstarenja ratne flote oko sveta bio upadljiv i dostojan razmišljanja nestanak malih eskadri i rasturenih brodova koji su nekada svedočili o opštoj pomorskoj politici vlada.

Potreba takve uporne pomorske koncentracije zavisi opet od karakteristične razlike pomorske i kopnene strategije. Ovu karakteristiku pretstavlja pokretljivost mornarica u poređenju sa vojskama, koja dolazi od različitih površina na kojima se one kreću. Jedna pravilno raspoređena flota sposobna je za kretanje do željenog strategiskog položaja brzinom sa kojom se ništa na kopnu ne može porediti. Ovo izaziva potrebu odgovarajuće pripreme na drugoj strani koja mora bar da bude spremna da stigne tamo istom brzinom i u istoj koncentraciji. Sve je ovo mobilizacija, proces koji je zajednički i za kopno i za more, ali koji se razlikuje po obimu i brzini kojom može da se izvodi. Na moru je taj proces za mornarice jednostavan, što opet znači da može da bude i brz. Komplikacija znači gubitak vremena. Iz tih razloga, dok se raspored vojski u miru mora održavati onako kao da se očekuje rat, dotle teškoća mobilizacije s druge strane dozvoljava rasutost kopnenih snaga, koja bi bila necelishodna u rasporedu mornarice. U mobilizaciji kopnene snage je koncentracija u vojničkom smislu prvi cilj kao i kod mornarica; međutim, koncentracija je kod kopnenih snaga drugi korak, tj. prati lokalnu delatnost na mobilizaciji nekoliko korpusa. Kod mornarice to ne bi moralo da bude prvi korak već stanje u trenutku izbijanja rata ma koliko on bio neočekivan. S druge strane, opterećenje kao što je komora, koja pretstavlja tako krupan činilac u kopnenim pokretima, za mornarice postoji samo u veoma izmenjenom stepenu; njihova komora ustvari je isto toliko pokretljiva koliko i sami ratni brodovi, jer je kretanje po širokom moru lakše nego po drumovima. Sva ova preimućstva u pokretljivosti znače i brzinu a ovo smanjenje vremena potrebnog za pokrete znači povećanje razdaljina koje se mogu preći da bi se savladao neprijatelj koji je rastrkan ili neoprezan. Tako su japanski torpiljeri, kada su iznenadili nespremnu rusku flotu pred Port Arturom, otvorili neprijateljstva nekoliko stotina milja daleko od svog polazišta.

»Posedovanje strategiskih tačaka«, kaže nadvojvoda Karlo, »odlučuje o uspehu ratnih operacija«. Ovo je i Napoleon izrazio rečima: »Rat je stvar pozicija«. Potrebno je, međutim, da se čuvamo jedne greške, koja je tako teška da skoro izgleda kao neka urođena predrasuda ljudskog uma u pomorskim stvarima. To je greška koje sam ja tek postepeno postao svestan, i koja mi je postajala sve jasnija u toku mog proučavanja; to je rezultat koji odlično ilustruje ono što sam rekao o koristi obilnog čitanja pošto se principi shvate.

Ja sam odavno znao i citirao sam u svim predavanjima Žominijevu tvrdnju da je moguće imati isuviše mnogo strategiskih tačaka; ali tek sam u toku daljeg čitanja mogao da ocenim koliko je često mišljenje da držanje što više luka znači veću pomorsku snagu. Pomorska snaga traži nesumnjivo posedovanje strategiskih tačaka, ali je njen glavni činilac što pokretljivija mornarica. Ako vas posedovanje mnogih luka navodi da razbacate svoju snagu između njih, onda su one više nego beskorisne. Tome treba dodati još jednu primedbu, takođe Žominijevu, da je, ako nemate izgleda da ovladate celim terenom, korisno držati takve tačke koje vam omogućuju da ovladate njegovim najvećim delom. Što god bliže možete da primaknete neprijatelju svoj održljiv položaj zauzimanjem strategiskih tačaka ili onih položaja koje ste zauzeli nasilno vojnom ili mornaricom, to bolje; važno je samo da pri tome ne rastegnete komunikacijske linije toliko da dovedete u opasnost svoje snage na tim isturenim položajima.

Neobično snažan primer koristi takvog isturenog položaja pruža nam ostrvo Kuba i uticaj koji ono vrši u pogledu kontrole nad Meksikanskim Morem*) u velikoj meri zavisi od toga da li položaj na tom ostrvu drže Sjedinjene Države ili neko drugi. Dok je Kuba bila španska, Sjedinjene Države su zavisile od Pensakole i Misisipija kao tačaka za baziranje pomorskih operacija. Ako bi se u takvim prilikama pojavio rat sa nekom evropskom državom a Kuba bila neutralna, onda neprijatelj, koji bi se sa svojom ratnom flotom usudio da uđe u Meksikansko More, ne bi time izložio svoje začelje ili svoje komunikacije napadu onako kao što bi sada kada su krstarice Sjedinjenih Država bazirane u dobro utvrđenom Gvantanamu. Između protivnika sa jednakom snagom ovaj istureni položaj daje odlučno preimućstvo onome koji ga drži, time što mu pruža mogućnost da ometa i prekida neprijateljsko snabdevanje, a naročito snabdevanje ugljem neprijateljske flote koja pokušava da se održi u ovom moru ili da proдре u Karipsko More prema Prevlaci. Što se tiče same obale ovog mora, Ki Vest (Key West) bi do izvesne mere mogao da igra ulogu Gvantanama. Oba zajedno predstavljaju bolju odbranu naše oblasti Meksikanskog Mora u celini nego što bi bile lokalizovane kopnene odbrane na pojedinim tačkama ovoga

*) Neki ovo more nazivaju zalivom, u originalu — *the Gulf of Mexico*. — Prim. red.

područja. Što se tiče uticaja na zonu Moreuza, superiornost Gvan-tanama nad Ki Vestom očigledna je. Zastrašujući uticaj koji takve pozicije imaju na jednu flotu, ne važi toliko za pojedine brze krstarice ili male eskadre, jer se uvek može reskirati gubitak nekoliko njih da bi se uznemirio neprijatelj.

Najvažniji primer isturenih položaja na moru u ranija vremena jeste britanska blokada francuskih luka, kojom je bila sigurno obezbeđena britanska trgovina i kojom je sprečena oružana invazija Britanskih ostrva. Očigledno je da sličan raspored pretstavlja sadašnja koncentracija britanske borbene flote u domaćim vodama s obzirom na eventualnu potrebu najhitnije snažne koncentracije protiv Nemačke u Severnom Moru. U slučaju rata, ma kakve se posebne mere usvojile, prisustvo na tom mestu jedne flote, odlučno nadmoćne nad nemačkom, pruža efikasnu zaštitu svih britanskih komunikacija na Atlantiku, praktično uzeto skoro sa celim svetom, izuzev možda baltičkih država. Isti raspored preseca sve nemačke pomorske komunikacije, osim sa Baltikom. Isto tako, on štiti Britanska ostrva i od oružane invazije.

Iz ovih primera jasan je opšti razlog za zauzimanje takvih isturenih položaja. Iza vaših flota, koje na taj način počinjavaju na sigurnim pozicijama tesno povezanim sa metropolom dobro obezbeđenim komunikacijama, mogu se trgovina, transport i snabdevanja slobodno odvijati. U takvo more neprijatelj ne sme da se usudi sa snagom skoro jednakom vašoj — Nemačka u primeru koji smo sada upotrebili ne sme u Atlantik ili neki neprijatelj Sjedinjenih Država u Meksikansko More, — jer bi tada izložio svoje komunikacije, a u slučaju poraza bio bi suviše udaljen od svojih domaćih luka. Tako Kuba brani Meksikansko More, ali ona ne bi imala isti uticaj na operacije protiv obale severnog Atlantika. Naprotiv, britanske blokade od pre jednog veka, proširene čak do francuskih obala, vladale su celim Okeanom i svim prilazima Britanskim ostrvima baš zato što su prodirale tako daleko. Zahvaljujući ovoj okolnosti, blokade su, dokle god je ta okolnost postojala, metropoli davale savršenu bezbednost od invazije, a usto i potpunu slobodu trgovini Ujedinjenog Kraljevstva, pošto je njen gubitak iznosio manje od tri otsto godišnje.

Danas Britanska ostrva samim svojim geografskim položajem prema Nemačkoj pretstavljaju isturen položaj; njihova nadmoćnost u Severnom Moru mnogo potseća na nadmoćnost Kube u Meksikanskom Moru, a ista je i njihova odbranbena vrednost za komunikacije svoje zemlje. Čak i nemačke krstarice — uništitelji trgovine da bi stigle do britanskih trgovačkih komunikacija moraju da prođu iskušenja Severnog Mora i da operišu sa smanjenom rezervom goriva daleko od svojih operacijskih baza. Pozadina sa svojim komunikacijama ne može, kao što znamo, da bude potpuno zaštićena od uništitelja trgovine od njihovih napada na brodove za snabdevanje ili na trgovinu. Takvi napadi na bokove i na začelje vojske bili su česti u Građanskom ratu u Americi. Njih jedino mogu da ometaju,

a ne potpuno da spreče, lake formacije ili krstarice slične napadačevim.

»Dobre partizanske trupe«, kaže Žomini — čija iskustva potiču na pola veka pre Građanskog rata u Americi, — »uvek će ometati konvoje ma kakav bio pravac puteva, pa čak ako je taj pravac i pod pravim uglom na pravac od centra baze do centra operacijskog fronta — slučaj u kome su oni najmanje izloženi napadima neprijatelja«.

Međutim, takve povrede obično ne treba mešati sa presecanjem, pa ni sa pretnjama komunikacijama. To su male ratne rane, a ne smrtonosni udarci; dosadni, ali ne i ozbiljni. Sasvim je druga stvar imati snažnu flotu u jakom pristaništu u blizini komunikacija.

Napadi na trgovinu ili na neprijateljske komunikacije mogu da dolaze sa zabačenih kolonijalnih položaja. U ranijim ratovima francuska Zapadnoindiska ostrva (ostrva iz sastava Antila), Martinik i Gvadelupa, služila su na taj način kao baze za francuske krstarice protiv britanske trgovine i britanskih brodova za snabdevanje. Odbrana od takvih napada nije ni tada a ne može ni sada da zavisi neposredno od udaljene metropole. Protiv njih se preduzimaju mere u lokalnom opsegu. Takvi položaji sami pokazuju posebne slučajeve isturenih položaja koji vrše određenu iako ograničenu kontrolu.

Naprimera, nemačka jugozapadna Afrika, zahvaljujući svom položaju, ima mogućnosti da ometa britanski saobraćaj sa Rtom Dobre Nade, pa i dalje na toj liniji. I takvom uslovu moguće je odgovoriti jedino u lokalnom opsegu. Uticaj britanske koncentracije u Severnom Moru u ovakvim slučajevima je posredan iako stvaran. On nameće pitanje koliko bi takvi rasporedi učinjeni pre rata bili celishodni s obzirom na opštu šemu nemačkih operacija u Severnom Moru; na to bi se nadovezao i problem održanja efikasnosti tih odreda s obzirom na teškoću snabdevanja kroz linije britanskih krstarica u Severnom Moru i Kanalu.

Jasno i veliko pojačanje efikasnosti jedne linije isturenih položaja pretstavlja njena kopnena povezanost i dužina. Tako luke na Kubi imaju još i tu vrednost, osim svojih pojedinačnih preimущества, da su ne samo povezane kopnom već i da je ta kopnena prepreka duga 900 milja, velika nevolja za neprijatelja. Na isti način je uticaj Britanskih ostrva na trgovinu u Severnom Moru pojačan povezanošću kopna od Doverskog Moreuza do krajnjeg severa Škotske.

Prema tome, određivanje strategijskih tačaka jedne pomorske oblasti kao što su Meksikansko i Karipsko More ili Tihi Okean, dva mora u kojima su Sjedinjene Države u najvećoj meri zainteresovane, mora da bude praćeno biranjem između njih prvo onih koje imaju najodlučniji uticaj na kontrolu ratišta; drugo, onih koje predstavljaju najistureniju poziciju koju bi Sjedinjene Države, kad bi kojom nesrećom izbio rat, mogle čvrsto da drže povezane s njom i nizom položaja ili linija koji bi u celini sačinjavali čvrst i jedinstven sistem sa koga bi ih jedino mogla pomaći daleko veća snaga.

Glava VII

OSNOVI I NAČELA

(nastavak)

1. — STRATEGISKI POLOŽAJ

Strategiska vrednost nekog mesta zavisi od tri glavna uslova, a to su:

1. — Njegov položaj, još tačnije njegov geografski položaj. Neko mesto može da bude vrlo jako, ali da bude tako postavljeno u odnosu na strategiske linije da ga je beskorisno zauzimati.

2. — Njegova vojnička snaga, ofanzivna i defanzivna. Neko mesto može da bude dobro postavljeno i da raspolaže velikim mogućnostima, a ipak da ima malu strategisku vrednost zato što je slabo. S druge strane, ako i nije prirodno jako, može mu se pridati snaga za odbranu veštačkim putem. Reč »utvrditi« (»fortify«) jednostavno znači učiniti jakim.

3. — Sredstva kojima raspolažu samo mesto i okolina. Suvišno bi bilo objašnjavati preimućstva obilnih sredstava kao i nepovoljne uslove usled njihovog nedostatka. Karakterističan primer mesta koje je jako i za ofanzivu i za defanzivu i ima izvanredan položaj, ali nema prirodnih sredstava, to je Gibraltar. Održavanje ovog isticnog položaja zavisilo je u prošlosti isključivo od prevlasti Velike Britanije na moru. Sredstva koja nije dala priroda mogu da se stvore veštački, i to u većoj meri danas nego ranije. Malta i Menorka pokazuju ovu istu istinu, ali u manjoj meri. Obično, kada je reč o pomorskim strategiskim tačkama, što je manja okolna prijateljska teritorija, to su oskudnija sredstva i manja snaga. Od 1798 do 1800 godine francuski garnizon u Valeti bio je otsečen od sredstava ostrva Malte zbog pobune ostrvljana kojima su pomagali Englezi i pošto je čvrsto blokiran sa mora, njegov je otpor dokrajen iscrpljivanjem. Iz ovih razmatranja proizilazi to da je, ako su drugi uslovi jednaki, malo ostrvo od manjeg strategiskog značaja nego veliko; i jedna tačka kao Ki Vest na kraju jednog dugog uskog poluostrva sa teškim pristupom, utoliko je slabija od Pensakole pa bila bi slabija i od Havane ili Sienfuegosa kada bi Kuba bila napredna zemlja.

Kao primer preimućstva velikog ostrva nad malim ili nad više malih pročitacu vam mišljenje dobro poznatog admirala Rodnija (Rodney), koje sam našao u jednom zvaničnom memorandumu iz vremena Američkog rata za nezavisnost. Rodni je imao dugogodišnje iskustvo sa Zapadnoindiskim ostrvima kako u miru, tako i u ratu.

»Portoriko u rukama Velike Britanije imaće ogroman značaj, više nego sva Karipska ostrva*) zajedno — on će lako moći da se brani, i to sa manje troška nego ta ostrva; odbrana ovih poslednjih traži deobu snaga i čini ih lakšim ciljem za aktivnog neprijatelja; ovo ostrvo, međutim, biće takva smetnja i za Francusku i za Španiju da će njihovo ostrvo San Domingo zbog njega biti u stalnoj opasnosti, a u rukama Velike Britanije omogućiće ovoj poslednjoj da otseče San Domingo, Meksiko, Kubu ili španske posede**) (Spanish Main) od svakog snabdevanja iz Evrope; osim toga, naseljen britanskim podanicima uvek može da pruži brzu pomoć Jamajki; i, najzad, kada bude obrađen, upotrebljavaće više brodova i ljudstva nego sva Vindvardska Ostrva (Windward) zajedno.

Ovo je primer onog materijala, kako sam ranije rekao, kojim istorija pomorstva obiluje i pruža ga onome koji proučava ratnu veštinu. Ovde su, iako ne na sasvim sreden i sistematski način, kome bi trebalo da teži rasprava o ratnoj veštini, izneta sva preimućstva jedne strategiske tačke: međusobni položaj Jamajke, San Dominga i drugih španskih poseda; odbranbena snaga kao posledica koncentracije nasuprot španskom saobraćaju sa njenim kolonijama; najzad, koristi koje pružaju mnogobrojni britanski podanici svojim zanimanjima, kao i britanski brodovi i pomorci.

Kada se sva tri uslova, položaj, prirodna snaga i obilna sredstva nađu na istom mestu, to dobija veliki strategiski značaj, koji može da bude i od najveće važnosti, mada ne uvek. Moramo primetiti da ima i drugih okolnosti manje značajnih sa čisto vojničke tačke gledišta, koje povećavaju važnost jedne morske luke, čak i strategisku; u takve okolnosti spada značaj luke kao trgovačkog centra čija bi povreda oštetila blagostanje zemlje; ona može biti i prestonica čiji bi pad, pored drugog, imao još i velike političke posledice.

Od tri glavna uslova prvi, položaj, najneophodniji je, pošto se snaga i sredstva mogu veštački nadoknaditi ili povećati, ali prevazilazi čovečju moć da izmeni položaj jedne luke koja je van granica strategiske pogodnosti.

Vrednost položaja, obično, zavisi od blizine jednog pomorskog puta, onih trgovačkih puteva koji su, kada se nacrtaju na prostranstvu Okeana, isto tako fiktivni kao uporednici na navigacionoj karti, ali, ipak, oni stvarno postoje i korisni su. Ako se položaj nalazi na

*) Ostrva između Severne i Južne Amerike koja zatvaraju Karipsko More podeljena u tri dela: Veliki Antili, Mali Antili i Bahamska Ostrva. — Prim. red.

**) *Spanish Main* — kopno španske Amerike, naročito severna obala Južne Amerike od Panamskog Zemljouza do r. Orinoko ili Amazona; pogrešno se upotrebljava za južni deo ili cele Antile. — Prim. red.

dva takva puta istovremeno, tj. u blizini raskršća, značaj će biti još veći. Raskršće je u suštini centralan položaj koji olakšava akciju u onoliko pravaca koliko ima puteva. Oni koji poznaju literaturu o veštini ratovanja na kopnu shvatiće ove sličnosti. Vrednost će biti još veća ako se, zbog samih osobina zemljišta, sužava put kojim se ide; takav je slučaj sa Gibraltarskim Moreuzom, Kanalom Lamanšom i u manjoj meri sa Floridskim Moreuzom. Možda bi sužavanjem trebalo smatrati svako prodiranje mora u kopno kojim teče trgovina i razliva se po velikom delu zemlje. Takvo je ušće Misisipija, holandskih i nemačkih reka, njujorška luka itd. Međutim, što se tiče mora, luke i ušća reka su obično *krajnje stanice* ili *skladišta* gde roba čeka da bude pretovarena pre nego što pođe dalje. Ako se put suzi na kanal ili na ušće reke, tačka do koje dolaze brodovi svodi se skoro na geometrisku definiciju tačke i obližnji položaji imaju veliki značaj. Sada imamo takav slučaj u Suecu, a uskoro ćemo ga imati i u Panami.

Slično tome, položaji u uskim morima važniji su od onih u Velikom Okeanu, jer se ne mogu tako lako zaobići. Ako ova mora nisu samo krajnji ciljevi — »*krajnje stanice*« — putovanja već i »*drumovi*«, delovi jednog dužeg puta, tj. ako trgovina ne samo dopire do njih, nego prolazi kroz njih dalje, broj brodova koji prolazi je veći i odatle proističe strategiska vrednost onih tačaka koje dominiraju celom oblašću. Možda bi bilo dobro da se ovde, na primeru Sredozemlja, ukaže na smisao koji dajem rečima *krajnje stanice* i *drumovi*. Pre prosecanja Sueckog Kanala bili su Levant i Prevlaka *krajnje stanice*. Brodovi nisu mogli da prođu, a roba je morala da se pretovari. Otkad postoji Kanal, Levant je postao tačka na »*drumu*« i njegovo more je trgovački put a ne samo *krajnja stanica*. Iste primedbe mogu se, naravno, odnositi i na Američku Prevlaku (Zemljouzu) i svaki budući kanal koji se tamo izgradi. Ako se Bermudska Ostrva uporede sa Gibraltarom, ili čak sa Maltom, u pogledu samog položaja, odmah će se videti njihovo preimućstvo i dokaz važnosti uskih mora; brodovi moraju da prolaze mimo njih, a Bermudska Ostrva ma koliko bila korisna, kada se razmatraju kao depo, i makoliko bila povoljno postavljena za ofanzivne operacije protiv uobičajenih trgovačkih puteva, mogu da se izbegnu zaobilaskom koji je, doduše, nezgodan i vezan s gubitkom vremena, ali koji je, ipak, moguć.

Bitna razlika između uslova kopnene i pomorske strategije nalazi se u činjenici da je kopno svojom prirodom puno prepreka koje ljudska ruka uklanja ili savlađuje izgradnjom komunikacija ili puteva. Svojom prirodom kopno je skoro sama prepreka, a more skoro otvoreno polje. Prema tome, putevi kojima može da ide jedna vojska brojno su ograničeni i opšte poznati kao i njihove osobitosti; međutim, na moru su putevi kojima brod može da stigne od jedne tačke do druge bezbrojni, naročito ako se radi o parobrodu kome obilazak ne smeta ništa. Uslovi kao što su vetrovi, struje, itd. zajedno sa kratkoćom otstojanja, svakako doprinose tome da brodove

vežu za izvesne opšte linije, ali same te linije dopuštaju velike mogućnosti za ispoljavanje dovrtljivosti u izbegavanju neprijateljskog traganja. Tako je Rodni, u jednoj depeši Admiralitetu o konvoju koji je kretao kući sa Zapadnoindiskih ostrva izjavio da će se on, mesto da ide pravo, kretati tako da stigne na geografsku širinu Kanala Lamanša najmanje 600 milja daleko od njega i tek odatle okrenuti pravo na istok kako bi prevario neprijatelja o svom položaju i u isto vreme omogućio Admiralitetu da sigurno pojača zaštitne brodove. Kasnije je jednom prilikom pisao: »Dao sam komandantu najstrože naređenje da ni u kom slučaju ne krene na Kanal već da dostigne širinu Rta Klira (Cape Clear), najmanje 900 milja zapadno od tog rta i da odatle pođe dalje«. Tako je Napoleon u jednoj od svojih sažetih izreka rekao da su odlučujući elementi pomorskih operacija: »Pogrešni putevi i izgubljeni trenuci« (*Fausse routes et moments perdus*).

Vrlo zgodan istoriski primer možemo naći u Nelsonovom gonjenju Bonapartine egipatske ekspedicije 1798 godine. Francuski glavni komandant, napustivši Maltu, otplovio je najpre u pravcu Krita mesto prema Egiptu. Nelson, uveren da neprijatelj plovi za Egipat, krenuo je, prirodno i pravilno, pravo za Egipat. Na nesreću, on nije imao nijedne jedine fregate za izviđačku službu. Zato mu se put odvojio od Francuza i on ih je izgubio; brazde dveju flota su se te noći ukrstile, ali ih je jedna laka izmaglica te noći sakrila jednu od druge. Ovakvi uslovi primorali su Veliku Britaniju da za vreme velikih ratova drži pod strogom prismotrom, ako ne i blokadom, ulaze u francuske luke koji su tako postali strategijske tačke; jer kad bi se flota iz luka jednom izvukla i nestala iz vida, britanskom komandantu nije ostajalo ništa drugo nego da razmišlja kako bolje zna i ume o njihovom verovatnom pravcu dejstva.

Interesantan primer bitne sličnosti uslova, sa svima ogradama koje unosi savremeni razvoj, može se naći u poređenju nedoumice admirala Togo 1905 i Nelsonove 1798 godine. Nelson nije ustvari znao kuda su Francuzi krenuli. On je mogao samo da nagađa po izvesnim znacima i postojećim političkim prilikama. Togo nije znao šta Rusi nameravaju, da li da prihvate borbu ili da beže, iako im je krajnji cilj mogao biti samo Vladivostok; ali u pogledu njihovog puta on je mogao da se služi samo nagađanjem u kome su poznate vremenske prilike igrale veliku ulogu. Oba admirala računala su pravilno; ali su oba imala brige i živela u neizvesnosti možda zbog svoje neobaveštenosti. »Čak i admiral Togo«, pisao je član njegovog štaba, »onako ubeđen da neprijatelj mora da prođe preko Čušime, počeo je da se brine pošto su prolazili dani kada se očekivao neprijateljev dolazak, a njega nije bilo«. Imajući u vidu šta danas znači radio-veza, može da se kaže bez preterivanja da Togo nije saznao gde je neprijatelj i šta radi nimalo brže nego Nelson — drugim rečima sve do onog trenutka kada su ga ugledali japanski izviđači. On je izgubio dodir, ili, bolje rečeno, nije ga nikada ni imao drukčije nego putem običnih vesti, nezvanično, a ne preko svojih

brodova. Kao Nelson na Nilu, Togo je bio u neizvesnosti sve dok nije video neprijatelja; u jednom slučaju sa katarke ratnog broda, u drugom sa izviđačkog broda koji je bio samo sto milja udaljen od admiralskog broda. Nedoumica kod jednog i kod drugog potekla je od nemogućnosti da se neprijatelj osmatra u njegovoj polaznoj luci ili na nekoj usputnoj tački kroz koju je morao da prođe. Da li je ko kriv za ovaj neuspeh, to je drugo pitanje; nezgoda je dolazila od toga što izviđanje nije bilo dovoljno razvijeno.

Zato što otvoreni okean pruža tako široke mogućnosti za izbegavanje nekog položaja koji se smatra opasnim, prvoklasnih strategijskih tačaka biće manje na jednom prostoru na moru nego na kopnu, — činjenica koja, naravno, povećava strategisku vrednost onih tačaka koje postoje. Naprimera, Havaji su u celokupnoj shemi okeana strategiska tačka od neobične važnosti. To je jedan veliki centar pokreta, jedna neocenjiva usputna stanica, jedan isturen položaj sa velikom prirodnom ofanzivnom moći kao baza za operacije, za snabdevanje i za opravke; ali za ometanje trgovine njihov je efekat smanjen velikim prostranstvom otvorenim za brodove koji žele da ih izbegnu. S druge strane, za onoga koji ih drži oni imaju još i defanzivnu vrednost osim ofanzivne, jer onemogućavaju neprijatelju da ih upotrebljava bilo za ratne bilo za trgovačke svrhe. More, zaista, ostvaruje jedan slučaj koji je pretpostavio nadvojvoda Karlo. On kaže: »U otvorenim zemljama koje su svuda prohodne i po kojima neprijatelj može neometano da se kreće u svim pravcima ili nema nikakvih strategijskih tačaka ili ih je sasvim malo; naprotiv, naći ćemo ih mnogo u zemljama sa ispresecanim zemljištem, gde je priroda zauvek odredila puteve kojima se mora kretati«.

Brod koji ide iz Evrope u centralnu Ameriku prolazi najpre kroz potpuno »otvoreno zemljište«, dok ne stigne do Zapadnoindijskih ostrva; tada ulazi u »ispresecano zemljište« koje obiluje strategiskim tačkama veće ili manje vrednosti.

Količinu trgovine koja prolazi treba ovde uzeti u obzir kao i *blizinu luke* i puta. Sve što utiče na jedno ili drugo, utiče i na vrednost pozicija. Ogroman porast nemačke industrije, trgovine i brodogradnje učinio je od Velike Britanije, zbog njenog strategiskog položaja na Britanskim ostrvima, onaj opasan cilj kojim je ona postala u nemačkim očima. Porast nemačke trgovine, kombinovan sa strategiskim položajem Velike Britanije, revolucionisao je međunarodne odnose u Evropi. Jedan sličan nov uslov za trgovinu, Panamski Kanal, izmeniće strategisku vrednost skoro svake luke u Karipskom Moru i mnogih luka na Tihom Okeanu zbog trgovačkog saobraćaja koji će zbog toga na tim putevima biti sve veći. Zamislite da je Suec ponovo zauvek zatvoren i posmatrajte dvostruke posledice, — na luke Rta Dobre Nade i na luke Sredozemlja. Kao istoriski primer ovakvog slučaja mogu da posluže sudbine Venecije i Denove posle otkrića puta oko Rta Dobre Nade. Pomorska sila na prvom mestu zavisi od trgovine, koja upotrebljava najpovoljnije puteve; vojna sila uvek sledi trgovinu da bi pomogla njenom razvijanju i zaštitila

je. More nije plodonosan posao, osim kao sistem glavnih puteva koji spajaju jednu zemlju sa drugom. More je, ili voda, ono veliko saobraćajno sredstvo koje pruža priroda, kao što je novac, koji je ustanovio čovek, najbolje sredstvo za razmenu proizvoda. Izmenite tok jednog ili drugog u pravcu ili količini, i vi ćete izmeniti političke i industrijske odnose čovečanstva.

Međutim, uopšte uzev, videćemo da će na moru, kao i na kopnu, korisne strategiske tačke biti tamo gde prolaze glavni putevi, a naročito tamo gde se oni ukrštaju ili stiču u jednoj tački, a pre svega, tamo gde prepreke primoravaju paralelne puteve da se sastaju i upotrebe zajednički prolaz kao, naprimer, neki most. Ovde bi se moglo primetiti da su, iako je okean lakše prohodan i obično ima manje prepreka nego kopno, te prepreke ipak stvarno teže prolazne. Brodovi ne mogu da prodru preko prepreka ili kroz njih, već moraju da ih zaobiđu. Istoriski podvizi, kao onaj kada je Napoleon prešao Mali Sv. Bernard, ili kad je Makdonald prešao Špligen (Splügen), a Rusi 1877 Balkan, kao da pokazuju da nema prepreke za pešadiju; ali moderni brodovi ne mogu da se prevlače preko kopna kao stare galije. Na taj način, dok na kopnu odbranu nekog puta koji izgleda jedini upotrebljiv može iznenada da savlada neka vojska, kao što su Persijanci planinskom stazom došli za leđa Grcima kod Termopila, dotle možemo biti uvereni da brodovi mogu da idu samo poznatim putevima. Tamo gde ima mnogo puteva kao što su, naprimer, prolazi između Vindvardskih Zapadnoindiskih ostrva, prednost luka kao položaja na svakom pojedinom prolazu srazmerno se umanjuje.

Zamislite, naprimer, ogroman uticaj koji bi na vrednost Port Rojala, Martinika i Port Kastrisa (Castries — na ostrvu Sv. Lucija), koji su sami po sebi već dobre strategiske tačke, imala jedna produžena kopnena linija koja bi se protezala od istočnog kraja Haitija, preko Vindvardskih ostrva, do Južne Amerike, a koja bi jedino bila prekinuta kod prolaza između dva pomenuta ostrva. Tada bi njihov značaj bio skoro isti kao i značaj Gibraltara. Ovako, oni spadaju u klasu Havaja i Bermuda, pa čak i niže u toj klasi, zato što njihovi položaji nisu jedini. Oni imaju takmace svaki u svojoj oblasti, dok ova druga dva nemaju. Nesumnjivo je da, ma koliko prirodnu snagu imala pristaništa u Vindvardskim ostrvima, vrednost njihovog položaja ozbiljno umanjuje činjenica da neprijateljsko brodogovje i snabdevanje koje ide prema Panamskoj prevlaci može da ih zaobiđe. Jamajka ne može tako da se zaobiđe, još manje laguna Čiriki (Chiriqui), a najmanje Kolon kada Panamski kanal bude završen. Mogućno je, naprimer, da u ratu između Velike Britanije i Francuske, brod koji je pošao prema Prevlaci, a želi da zaobiđe Sv. Luciju, prođe kroz Anegadu ili Monu; i, stvarno, Francuzi su često uspešno pribegavali takvim manevrima da izbegnu Rodnijuevu zasedu.

2. — VOJNIČKA SNAGA

Sada dolazimo na drugi elemenat strategiske vrednosti jedne pozicije, naime na njenu vojničku snagu, ofanzivnu ili defanzivnu.

Mogućno je zamisliti jedno mesto veoma dobro geografski postavljeno, ali koje se praktično ne može braniti jer bi cena defanzivnih radova bila veća nego što bi vredelo samo mesto kada se utvrdi. Jači položaj, čak i ako bi bio udaljen, imao bi prednost nad ovim prvim.

Ima nekoliko elemenata povoljnih ili nepovoljnih koji čine luku jakom ili slabom, ali ćemo videti da svi oni spadaju u dve grupe: elemente defanzivne i elemente ofanzivne snage.

I. — DEFANZIVNA SNAGA

Obrana morskih luka, za razliku od njihove ofanzivne upotrebe, može se podvesti pod dva poglavlja: 1) obrana protiv napada s mora, tj. napada brodovima, i 2) obrana protiv napada s kopna, tj. trupama koje nisu naišle na otpor i iskrcale su se na nekoj obližnjoj tački obale i prišle utvrđenju iza leđa.

Pošto ofanzivne napore jedne utvrđene morske luke, u kom cilju je ona i utvrđena, uvek vrše brodovi u pravcu mora, možemo more smatrati kao front takve luke, a kopnenu stranu kao pozadinu.

Nedavna opsada Port Artura služi kao primer ovim postavkama. Port Artur je branjen od napada s mora i s kopna, na frontu i u zaleđu. Opsada ilustruje još jednu postavku istaknutu u prvobitnom nacrtu ovih predavanja, naime da je obrana luka, u uskom smislu reči »odbrana«, uglavnom stvar kopnene vojske. Ruska mornarica malo je doprinela odbrani. Da je njeno moralno i materijalno stanje bilo bolje, i da je efikasnije iskorišćeno, ona je mogla da da stvarni doprinos odbrani luke svojim ofanzivnim operacijama — ispadima iz luke i uznemirivanjem neprijatelja. Izdržljivost je glavni elemenat defanzivne snage u svakom opštem strategiskom planu. Veliki uspeh defanzive, u ograničenom smislu reči, jeste dobijanje u vremenu. Obrana Port Artura značila je za Ruse dobijanje u vremenu; da je obrana bila upornija, dobilo bi se još više vremena. Ovako, baltičkoj floti je dato dosta vremena da stigne; niko ne može da kaže koliko bi ovo odlaganje produžilo kopnenu kampanju, koja je na ovaj način ostavila Japan s najvećim delom posla još pred sobom, da se Rusija dobro držala.

Jedan primer karaktera onih operacija kojima mornarica doprinosi odbrani, dobijanjem u vremenu, dogodio se u istom ratu kada je zarobljen jedan japanski transport koji je prenosio veliki deo topova za opsedanje Port Artura. Ovo je osetno produžilo opsadu. To je bio napad na komunikacije snaga koje su vršile opsadu. Ta vrsta napada, osim stvarne štete koju nanosi neprijatelju, zahteva od njega preduzimanje mera opreznosti koje osetno produ-

žuju ishod. Takva akcija, međutim, iako joj je rezultat defanzivan, nije defanzivna po metodu. Zato se ona zove dosta umesno ofanzivno-defanzivna, i potpuno je neophodna u svakom defanzivnom planu. Napoleon je rekao da nijedna pozicija ne može stalno da se održi ako zavisi samo od odbrane, ako nije spremna za ofanzivne mere ili ako propusti da ih upotrebi. Neprijatelj mora da se uznemiruje ili će on da uspe. Nekada se u istoriji ratovanja ova istina tako jasno shvatala i uslovi pasivnog otpora su se tako duboko priznavali, da je vreme koliko će opsednuta tvrđava da se održi moglo da se izračuna skoro isto toliko tačno kao neki matematički zadatak — ne uzimajući pri tome u obzir mogućnost pomoći spolja. U pravilno koordiniranom sistemu obalske odbrane ovakva kontraakcija, uznemiravanje, ofanzivno-defanzivno dejstvo pripadaju mornarici.

Obalska odbrana u ograničenom smislu, kada se akcija svodi na odbijanje neposrednog udara, uglavnom je zadatak kopnene vojske; odatle i planiranje priprema za takvu odbranu takođe prvenstveno pripada kopnenoj vojsci. Pod ovakvim okolnostima nije za pomorske oficire da raspoređuju pripreme rodovima vojske; ali možemo primetiti da je planiranje utvrđenja i nadzor nad njihovom izgradnjom po prihvaćenoj tradiciji zadatak inžinjerije kopnene vojske.

Takođe treba primetiti da su taktičke brige, kao što je obim spoljnih linija potrebnih da obezbede kopnene defanzivne radove jednog položaja, i brojna snaga posade potrebne da se one drže, pitanja stručnog vojničkog znanja. Iz toga sledi, i biće još očiglednije kada budemo raspravljali o potrebama mornarice u ovom pitanju, da je pravilna odluka u izboru pomorskih položaja u zemlji i van nje pitanje koje zahteva zajedničko vojno i pomorsko savetovanje. Zaista, svako pitanje i svaka priprema koja se tiče obalskih operacija imaju ovu crtu saradnje vojske i mornarice u zajedničkom cilju.

U svim slučajevima takve saradnje naići ćemo na sukobe uslova, kao što je to slučaj u većini operacijskih planova i pozicija zauzetih za bitku — u nečem će oni biti jaki, u nečem slabi. Rat u svim svojim vidovima pruža stalan izbor između teškoća i prednosti. U izmirenju ovih, koliko je moguće, u davanju prednosti važnijem, u zanemarivanju teškoća tamo gde je moguće, i sastoji se veština komandovanja. Stav koji najviše demoralise jeste onaj koji po svaku cenu izbegava rizik ili ga preuveličava.

Opsada Port Artura pokazala je još jednu istinu koja će imati opštu primenu, naime da su obalska utvrđenja u većoj opasnosti od zauzeća sa kopna nego sa mora. To se videlo i u slučaju Santjaga, iako su mu utvrđenja sa mora bila nesavršena. Razlog je očigledan: nijedan brod, nijedna konstrukcija na vodi ne može da podnese toliki teret naoružanja i oklopa kao kopneno utvrđenje. Ovom nedostatku savremeno ratovanje dodalo je i opasnost za brodove od pod-

morskih mina čiji se uticaj na mogućna kretanja brodova tako često i tako ubedljivo ispoljio u ratu između Japana i Rusije. Za kopnena utvrđenja ne postoji slična opasnost u jednakoj meri. Ukratko, brodovi nisu ravnopravni protivnici utvrđenjima kada se radi o utvrđenosti; slično tome konjica i pešadija nisu ravnopravne jedna u delokrugu druge. Brod ne može da se odupre utvrđenju koje je koštalo isto toliko novca, kao što ni utvrđenje ne može da učestvuje u trci sa brodom. Odlika jednoga je težina, koja omogućava veliku pasivnu snagu; odlika drugoga je pokretljivost.

Zemlje koje su sa svih strana okružene vodom, ili na čijim su kopnenim granicama zajednice sa mnogo slabijom vojnom snagom, kao što je slučaj sa Velikom Britanijom i Sjedinjenim Državama, lako mogu da padnu u grešku da brane samo luke od napada sa mora. Za luke koje imaju samo trgovački značaj, a nisu bitne za pomorsku delatnost, ovo mora da je dovoljno; postoji granica novcu koji može da se utroši na obalska utvrđenja. Ali svaki plan za pomorsku akciju počiva na bazama kao i sve ostale vojne operacije. Baze su neophodni temelji na kojima se planiraju ofanzive. Prema tome, važne pomorske baze moraju da se obezbede od napada sa kopna kao i sa mora. General Vud je imao za cilj da ilustruje ovu činjenicu u nedavnim kombinovanim operacijama oko Bostona, i lakoća kojom je ovaj grad pao pokazuje potrebu odbrane sa kopna.

Čisto trgovački gradovi dovoljno su branjeni činjenicom što će se velika neprijateljska ekspedicija upotrebiti samo za postizanje odgovarajućeg rezultata, sigurne dobiti u vojničkom pogledu, kao što bi bilo uništenje jedne velike pomorske baze; dok bi mala desantna snaga, iako bi možda ona mogla da zauzme trgovačku luku, to postigla jedino iznenađenjem, ustvari prepadom, koji se može omesti i koji u svakom slučaju ne donosi sa sobom nikakav odlučan vojnički uspeh.

U engleskim manevrima, avgusta 1888 godine, pokazalo se, kao što se moglo predvideti, da je nemoguće jednoj blokadnoj snazi da spreči bekstvo pojedinačnih brodova. Kada se to desilo, videlo se, prvo, to što je već rečeno o nedoumici blokade o pravcu bekstva; i drugo, uzaludnost oslanjanja na samu mornaricu za odbranu morskih luka. Odbegle krstarice pojavile su se ispred pola tuceta engleskih luka, koje su u nedostatku utvrđenja morale odmah da priznaju svoju nemoć i da plate otkupninu.

Lakoća probijanja blokade znatno je smanjena od 1888 godine razvitkom stalnih podvodnih mina koje stavlja neprijatelj spolja. Nije stvar samo u tome što njihovo dejstvo protiv krstarica, čak i srednje veličine, a još više protiv flote ratnih brodova, može da im nanese štete, već i u tome što može da dovede i do gubitka vremena. Ovaj gubitak je zaista u najužem smislu reči strategijski faktor. Kao što se videlo u ratu između Japana i Rusije, spoljna flota ima mogućnosti da bira svoj položaj u dosta širokim granicama u zavisnosti od neophodnog vremenskog roka koji će biti potreban

unutrašnjoj floti da obezbedi sebi prolaz sigurnim kanalom. Međutim, iako je ovo tačno, i tu treba staviti izvesno ograničenje.

Veština i budnost mogu i sada kao i u sva doba i u svima uslovima da omoguće jednoj ili drugoj strani uspeh, a naročito onoj unutrašnjoj. Verujem da bi jednostavna primena problema triju tačaka u određivanju pravog prolaza kroz minsko polje za koje se misli da je postavljeno mogla da se izvrši pomoću tri svetlosti koje bi se noću postavile za osmatrače; da bi takav prolaz mogao da se prokrči noću kao i danju; i da bi, kad se prolaz jednom prokrči, pravilnim izviđanjem moglo da se spreči dalje postavljanje mina. Red svetiljki će osvetliti raščišćen kanal, i omogućiti prolazak kroz minsko polje. Međutim, kada bi takve mere bile i efikasne, potreba da se one primene i teškoće povezane s tim pokazuju kako su se uslovi promenili za poslednjih dvadeset godina. Jasno je, takođe, da oni spolja moraju da pokušaju da zaustave takve operacije uz veću borbu koja odgovara onome što neprijatelj zove »pretstražom«.

Otkupnine koje su podizale engleske krstarice 1888 godine ili alternativno bombardovanje, pokazuju i potrebu utvrđenja na morskoj strani za trgovačke luke i beskorisnost utvrđenja na njihovoj kopnenoj strani. Krstarice ne bi mogle da se odupru nekolikim teškim topovima, a ne bi imale ni snage da pokušaju iskrcavanje. Flota ili velike desantne snage u sitnim operacijama pri napadu na luku koja je samo trgovačka, ne bi bile dovoljno iskorišćene. Takve ekspedicije bile bi uperene protiv pomorske baze. Sada kada je međunarodnim ugovorima zabranjeno bombardovanje neutvrđenih morskih luka, ostaje pitanje do koje će mere odgovarati politici jedne države da neutvrđivanjem dozvoli mirno zauzimanje svojih pogodnih luka od strane neprijateljskih brodova u cilju, naprimer, snabdevanja gorivom, opravki ili ostalog snabdevanja. Naravno, svako uznemiravanje takvih brodova značilo bi otvoren rat i odmah bi lišilo dotičnu luku imuniteta koji uživa kao neutvrđena.

Ovde treba nešto reći o brodovima za odbranu obale, iako mi danas manje čujemo za njih nego nekada. Pokretna odbrana na moru koja služi samo za defanzivu, čime se želi reći da ona može da razvije svoju defanzivnu moć samo onda kada se neprijatelj odluči na napad, slabija je od iste količine ofanzivne snage na obali, i to iz više razloga:

1) zato što ne može da podnese isto opterećenje kao kopneno utvrđenje;

2) zato što je izložena vrstama napada koji ne dolaze u obzir za kopneno utvrđenje, kao što su torpedo i kljun-razbijač ratnog broda;

3) zato što je sam faktor koji pretstavlja njenu glavnu prednost, tj. njena pokretljivost, u isto vreme i izvor njene slabosti, jer traži da se veliki deo ljudstva ili posade posveti samo rukovanju utvrđenjem.

Ovome treba dodati jednu okolnost, važnu u mojim očima, iako nisam primetio da je drugi pominju, naime: sistem obalske odbrane koji se oslanja samo na brodove u opasnosti je da bude u celini postavljen na mesto koje nije pravi cilj neprijatelja i da time ostavi pravi cilj nezaštićenim. Sa kopnenim utvrđenjima ne može da se desi slična greška. Nelson je u svom planu za odbranu Temze posebno i jugoistočne obale Engleske uopšte, 1801 godine, napisao jedan rad koji svedoči o njegovom širokom vojnom geniju isto onako stvarnom kao što su i njegovi čuveni podvizi. U ovom radu on je naročito podvukao odredbu da se brodovi za obalsku odbranu, *the blockships*, kako su se oni zvali, ni u kom slučaju ne pomiču usled prividne neodložne potrebe. Njihove baze su bile pažljivo i promišljeno izabrane, posle sredenog razmišljanja; njih ne treba menjati pod utiskom nekog trenutnog utiska. Stalna utvrđenja, sagrađena u mirnim trenucima na zdravim principima, imaju prednost da se ne mogu pomicati pod utiskom panike. Rasporedi američke flote za vreme Španskog rata pružaju zanimljiv materijal za proučavanje u pogledu uticaja strahovanja javnosti na vojničke mere; što se toga tiče, opšta istorija daje o tome mnogo primera.

Treba samo malo promisliiti pa da se vidi da jedna vrsta obalske odbrane od strane mornarice na koju se danas obraća velika pažnja, odbrana potrebnim brodovima i podmornicama, nije po svom dejstvu strogo defanzivna, već ofanzivna. Za odbranu luke torpedni brodovi imaju skoro isključivo ofanzivnu ulogu, — ofanzivno-defanzivnu, — zato što će napad jedne flote na luku obično da se izvrši po dnevnoj svetlosti, dok torpedni brodovi, u opštoj shemi lučke odbrane, moraju da ograniče svoje napore uglavnom na noćno doba. Glavna uloga torpednih brodova je u *napadu* na neprijateljsku flotu koja pokušava da se održi blizu luke.

Ne izgleda da su širenje i razvoj torpednih brodova posle pisanja ovih predavanja, koliko dosadašnje iskustvo pokazuje, uticali na opšte principe koji su ovde nabrojani; nije se ni u samim ratnim operacijama ništa dogodilo što bi bilo u oprečnosti sa zaključcima koji su isticali proučavaocima pomorskih pitanja pre dvadeset godina. Torpedni brodovi, kada su se oslanjali samo na sebe, uvek su napadali noću. Danju su samo završavali uništenje koje su već uglavnom bili postigli ratni brodovi; i ovo je verovatno uloga koja će im pripasti u neuobičajenom slučaju kada flota ozbiljno napada na utvrđenje. Tada mogu da ubijaju ranjenike, naročito ako su ih njihovi ostavili. Povećanje veličine torpednih brodova iznad veličine torpednog čamca prve i druge klase, kojom se počelo, donelo je sobom artiljerisko naoružanje, kao što se tada predviđalo; a artiljeriske borbe između torpiljarki na suprotnim stranama, koje mnogo liče na okršaje kopnenih posada, bile su česte u operacijama oko Port Artura. Da je defanzivna uloga Rusa pripala Japancima, mi bismo verovatno videli više torpednih napada — ofanzivno-defanzivnih — upravljenih protiv spoljne flote. Njihovi smeli pokušaji da blokiraju luku, potapanjem brodova u kanalima za prolazak,

sigurno pokazuju da bi se u suprotnom slučaju slična energija upotrebila protiv brodova koji bi pokušavali da se drže u blizini luke.

Odbrane, bilo prirodne bilo veštačke, koje štite strategiske tačke kao što su obalske tvrđave, igraju vrlo važnu ulogu u celokupnom ratovanju, jer pružaju takav pasivan otpor napadaču da omogućavaju manjoj snazi da drži u šahu veću. Njihova pasivna snaga tako postaje jednaka izvesnom broju ljudstva i dozvoljava onome koji drži utvrđenja da odvoji tačno toliko ljudi i da ih pridruži aktivnoj vojsci na bojnem polju. Utvrđenja Port Artura dozvolila su da ovo mesto drži mnogo manji broj ljudi nego što su oni koji su ga opsedali morali da upotrebe u opsadi. Ovo očigledno pokazuje da je u kopnenoj kampanji ruska vojska bila za toliko mnogobrojnija, a Japanci za toliko malobrojniji. Mesta koja se tako drže služe mnogim ciljevima i u izvesnoj meri su preko potrebna za nadmoćnost na kom bilo ratištu. Ona su bitna za pomorsko kao i za kopneno ratovanje; ali, kada se posmatraju prema njihovoj korisnosti za postizanje ratnih ciljeva, treba ih smatrati inferiornim kopnenoj vojsci. Da se poslužimo jednim krajnjim slučajem, jednom *reductio ad absurdum*, kada bi broj tih položaja bio tako veliki da bi njihovi garnizoni progutali vojsku cele države, očigledno je da se neki od njih moraju napustiti ili da se neprijateljska vojska ostavi bez otpora. Tako Žomini kaže: »Kada se jedna država nađe primorana da baci veći deo svojih snaga u utvrđenja, ona je blizu svoje propasti«. Ovo se videlo u ratu između Japana i Rusije. Rusija je bila primorana da zatvori svoju flotu u Port Arturu i Vladivostoku. A dalje vođenje takvog kursa, bilo namerno bilo pod pritiskom potrebe, nagoveštavalo je propast koja je snašla nadmoćnost na moru koju je u početku rata stvarno imala u odnosu na Japan.

U oblasti pomorskog ratovanja, mornarica pretstavlja vojsku na bojnem polju; a utvrđene strategiske luke, na koje se ona oslanja kao na pribežišta posle borbe ili poraza, za opravke ili snabdevanje, tačno odgovaraju onim mestima kao što su Mec, Strazbur, Ulm, o kojima se, ako se sistematski zauzimaju, s obzirom na strategijski karakter ratišta, vojni pisci slažu da na njima mora da počiva odbrana jedne zemlje. Taj temelj, međutim, ne treba mešati sa nadgradnjom radi koje postoji. U ratu, defanziva postoji poglavito zato da bi ofanziva imala određenije ruke. U pomorskom ratovanju, mornarica ima ofanzivan zadatak; ako ona uzme na sebe defanzivu, to samo znači da ona jedan deo svojih obučених ljudi zatvara u garnizone, koje bi mogle isto tako da ispune snage koje nisu obučene u pomorskoj veštini. Ovoj osnovnoj postavci moram da dodam zaključak da, ako je odbrana luka, kad su ove mnogobrojne, dodeljena mornarici, iskustvo pokazuje da će mornarica tako biti raspodeljena među njima da će biti paralisana efikasnost njenog delovanja. Zanimalo me je, ali u isto vreme i poučilo u pogledu popularnog shvatanja ratovanja, zaprepašćenje koje su izazvali u Velikoj Britaniji neki letnji manevri, o kojima je već bila reč, i lek koji su predložili neki listovi. Ispalo je da su mnoge morske luke bile

izložene bombardovanju te su usledili preterani zahtevi za podršku malim eskadrama i ozbiljno se isticalo da bi mornarica trebalo da je dovoljno velika da može odvojiti mali odred u svaku luku. Od kakve je koristi jedna mornarica ako će tako da se rastura? Ali popularna vika zaglušiće vojničko iskustvo.

Uticaji javnog mnjenja na vojničke mere neobično su se izrazito pokazali za vreme našeg rata sa Španijom. Zabrinutost javnosti, kojoj su, kako se smatralo, davali izraza članovi državnog rukovodstva, bila je uzrok takvih mera flote, koje su oslabile potrebnu blokadu neprijateljskih luka, i koje bi, pred sposobnijim neprijateljem, omogućile španskoj eskadri da dođe u Sienfuegos, gde bi uživala podršku glavnine španske vojske. Ovo bi uz našu vrlo malu regularnu vojsku, i početkom teške sezone, bila sasvim druga situacija nego ona koju je pružao usamljeni Santjago de Kuba.

Ovu je misao potrebno razviti. Panika, neopravdan strah, u početku rata, obuzeće iste one ljude koji u mirno doba pokazuju otpor prema razumnom pripremanju. Ako nisam u to vreme bio pogrešno obavешten, jedan senator Sjedinjenih Država, koji je naišao na veliko odobravanje na nekim mestima zbog stalnog protivljenja razvoju mornarice, bio je jedan od najbučnijih kada se radilo o dodeljivanju pomorske snage za lokalnu odbranu njegove sopstvene države, koja nije bila ni u kakvoj opasnosti. U oba slučaja posledica je rezultat nerazumnosti. »Bolje je«, rekao je odavno jedan britanski admiral, »da se uplašimo sada kada imamo vremena da se spremimo, nego idućeg leta kada francuska flota uđe u Kanal«. Ova rečenica mnogo više zaslužuje da se ovekoveči nego njegova često citirana »postojeća flota«.

Tamo gde se na mornaricu oslanja u čisto defanzivne svrhe tamo će prirodno slediti zahtev za mnogo malih brodova, — politika patrolnih čamaca (gunboat), — iz prostog razloga što se tonaža koja se uloži u velike brodove ne može deliti. Naši nekadašnji monitori sa jednom turelom, pošto su mali i relativno jeftini, mogli su da budu mnogobrojni. Oni su zato bili podesni za čisto defanzivan plan, široko raspoređeni; pomorski pandan politike *kordona*, koja je sada odbačena, pretstavlja pokušaj da se zaštite kopnene granice raspodelom raspoložive snage između mnogobrojnih osetljivih tačaka, umesto da se one koncentrišu u jednom centralnom položaju. Svako poverenje koje još uživaju ti monitori, u sklopu jedne opšte pomorske politike, naći ćemo da je povezano sa idejom dalje deobe — jednog do dva broda na svaku luku. Čitao sam, ima sada već mnogo godina, upravo takav projekt, izrađen za odbranu naše atlantske obale; jedan, dva ili tri monitora sa jednom turelom dodelili bi se svakome pristaništu, prema važnosti koja mu se pridaje; a ovo je rekao školovan pomorski oficir. Na sreću, poslednjih dvadeset godina koncepcija mornarice izgrađene »samo za odbranu« ustupa pred zdravijim razumevanjem ciljeva mornarice; a to razumevanje posebnog zadatka mornarice u ofanzivnoj akciji izražava se isto tako sigurno u ratnim brodovima kao defanzivna ideja u malim brodovima.

Svaki predlog da se mornarica upotrebi kao sredstvo čisto pasivne odbrane pokazao se pogrešnim posle bližeg proučavanja; a svi ovi raznoliki rezultati proističu iz jedne osnovne činjenice, naime da je pokretljivost ono što karakteriše pomorsku snagu, dok je osobina pasivne odbrane nepokretljivost. Jedini izuzetak koji ja poznajem postoji tamo gde stalna — tojest nepokretna — utvrđenja mogu da se sagrađe za odbranu okoline zbog veličine i dubine vodene oblasti koja treba da se brani. Kao primer bih naveo nameru da se izgradi veštačko ostrvo sa utvrđenjem na ulazu u Česapik. Ono se predviđa zato što su rtovi suviše udaljeni da bi mogli da vladaju ulazom. Pod ovakvim uslovima, smatram da bi upotreba brodova za obalsku odbranu mesto veštačkog ostrva bila greška; dok bi možda, kad bi voda bila četrdeset hvati*) duboka, pribegavanje plovnoj odbrani, brižljivo zaštićenoj od podvodnog napada, bilo neizbežno, jer ne bi postojala nikakva moguća alternativna mera.

Takav izuzetak potvrđuje pravilo. Strogo defanzivna snaga jedne morske luke zavisi, prema tome, od stalnih utvrđenja čije stvaranje nije posao pomorskih oficira. Mornarica se interesuje za ofanzivnu, koja i jeste njen pravi delokrug.

Još postoji jedan smisao u kome se mornarica smatra defanzivnom; naime, da postojanje odgovarajuće mornarice štiti od invazije time što mornarica vlada morem. Ovo je merljivo i u vrlo velikoj meri tačno i ima vrlo važnu strategisku funkciju; ali to je sasvim drukčije pitanje nego što je odbranbena snaga morskih luka, strategiskih tačaka, kojima se mi sada bavimo. Zato ćemo ga odložiti, ukazujući jedino na opasnost onog mišljenja po kome, zato što nas mornarica tako brani, nema potrebe za lokalnom odbranom strategiskih luka, tj. za utvrđenjima. Ovo gledište tvrdi da jedna vojna snaga može uvek, pod svim uslovima, da se liši sigurnih operacijskih baza; drugim rečima, da se od nje nikad ne može pobeći i da nju ne može da snađe trenutna nevolja.

Sada sam vam izneo razloge zbog kojih treba odbaciti mišljenje da je mornarica pravo sredstvo, uopšte govoreći, za obalsku odbranu u uskom smislu reči, koja je ograničava na odbranu luka. Izneseni razlozi mogu da se sumiraju i da se svedu na četiri načela:

1) da su za istu količinu ofanzivne snage plovne baterije ili slabo pokretljivi brodovi defanzivno slabiji protiv pomorskog napada nego kopnena utvrđenja;

2) da se upotrebom sposobnih pomoraca za odbranu luka ofanzivna snaga upotrebljava za jedan kvalitetno slabiji, tj. defanzivni napor;

*) *Fathom* — hvat, sežanj, paš (6 stopa = 1,828784 m; mera za dužinu i dubinu). — Prim. red.

3) da je štetno za *moral* i veštinu pomoraca da se tako drže za defanzivu i van mora, — o čemu postoje obimni istoriski dokazi u prošlosti;

4) da odustajući od ofanzive mornarica odustaje od svog pravog domena dejstva u kome je, sem toga, u stanju da postigne najveći uspeh.

II. — OFANZIVNA SNAGA

Ofanzivna snaga morske luke, posmatrana nezavisno od njene strategiske situacije i njenih prirodnih i stečenih preimućstava, sastoji se u njenoj sposobnosti:

1) da prikupi i drži veliku vojnu snagu, kako ratnih brodova tako i transportnih;

2) da takvu snagu sigurno i lako otisne na dubinu;

3) da je prati stalnom podrškom sve do kraja kampanje. U takvu podršku treba uvek računati i mogućnost primanja u dokove, kao najvažniju vrstu pomoći.

Moglo bi se pravom da se kaže da ova stalna pomoć zavisi isto toliko i od strategiske situacije luke, od njenih sredstava, kao i od njene snage. Ovome, međutim, mora da se odgovori da se nije nikada mislilo da je podela na razne elemente koji zajedno sačinjavaju celokupnu vrednost jedne morske luke jasno razgraničila te elemente i da je apsolutna. Podela na poglavlja je samo zgodan način da se predmet sredi i jasnije shvati. Neki potrebni uslovi dotičaće više-manje sva tri elementa: snagu, položaj i sredstva, i neizbežno će iskrsavati u raznim poglavljima.

1. — *Prikupljanje*. Videće se da su dubina pri ulasku i veličina prostora za sidrenje za velike brodove elementi ofanzivne snage. Bez dubine najveći ratni brodovi ne mogu da ulaze i izlaze, a bez velikog prostora potrebna flota ne može da se okupi. Dubina vode, međutim, može da bude i izvor defanzivne slabosti zato što dozvoljava ulazak neprijateljskih teških brodova. U luci drugostepene važnosti, opremljenoj samo kao baza za uništavanje trgovine, kao što je, naprimer, Vilmington u Severnoj Karolini, ništa se ne bi dobilo u ofanzivnoj snazi, pre bi se izgubilo od defanzivne moći usled velike dubine na ulazu.

Pogodno zemljište na obali za izgrađivanje dokova i magacina za održavanje, opravku i snabdevanje brodova neophodan je uslov za ofanzivnu snagu. Ovo zemljište treba da bude na takvom mestu da neprijatelj ne može da ga ošteti — to je uslov defanzivne snage, a to isto može se reći i za sidrište. Zdrav teren za logorovanje ili smeštanje ljudstva itd., može se pravom da se unese u elemente vojne snage i ofanzivne i defanzivne. Poseban primer mogućnosti da se zadovolji ovaj uslov zemljišta za logorovanje jedne ekspedicije imamo u izboru Pjudzhet Saunda (Puget Sound) za smeštaj pomorske baze i brodogradilišta. Naročita komisija preporučila je,

između ostalih, da se iz tog razloga predvidi veliki prostor, ali preporuka nije usvojena.

2. — *Otiskivanje*. Očisnuti jednu snagu sigurno i lako na dubinu znači da ona može odmah da otplovi ako je spremna i da bez smetnji zauzme svoj borbeni raspored pred neprijateljem; u tome treba da je pomažu ili hidrografske uslovi van luke, koji dozvoljavaju nesmetano manevrovanje ili defanzivna snaga kojom luka štiti flotu. Naravno, sasvim je moguće i prihvatljivo da jedna flota sopstvenom snagom može da obezbedi sebi slobodu manevrovanja; ali vreme koje se utroši u prelaženju sa jednog rasporeda na drugi uvek je kritično i takvi manevri treba da se vrše van domašaja neprijatelja. Da bi ofanzivna snaga položaja bila potpuna, trebalo bi da on svojim sredstvima štiti flotu za vreme takve promene formacija; dalje od toga ne može se očekivati da ofanzivna snaga luke dopire.

Ovaj je slučaj sličan onome kada vojska prolazi kroz tesnac — iza tesnaca mora da je obezbeđen prostor za razvijanje. Ako je ulaz uzak, flota mora da isplovi pre nego što počne da manevriše. U ovom slučaju, uslovi za ofanzivnu i defanzivnu snagu ponovo dolaze u sukob, jer je uzak i krivudav ulaz lakše braniti. Možda bi bilo interesantno da se setimo da se u vreme pisanja ovih predavanja, 1887 godine, kod vrlo velikog, možda čak i većeg dela pomorskog javnog mnjenja smatralo da će kljun broda odigrati glavnu ulogu u pomorskom ratovanju. Iz ovoga bi proizilazilo da će flote prilaziti jedna drugoj pramcima i da će razvijanje značiti formiranje uporednog stroja kojim se svi pramci okreću prema neprijatelju. Takvo razvijanje imao sam prvenstveno na umu kada sam pisao odeljak koji ste sada pročitali. Iskustvo i napredak vratili su topu njegovu nadmoćnost; i pošto je brod nekoliko puta duži nego što je širok, veća artiljeriska snaga može da se razvije sa boka nego sa pravca pramca. Mali monitor sa jednom turelom jedini je izuzevak u ovome. Iz toga izlazi da razvijanje, od kolone koja čelom nadire prema neprijatelju, tada vrši promenu kursa, tako da se svi brodovi postrojavaju bočno sa celokupnom artiljerijom uperenom na neprijatelja.

Ako jedna flota može da isplovi iz luke u frontalnom stroju, ona će kad se približi neprijatelju promenom kursa svih brodova zajedno izvršiti to razvijanje; ali, kanali kojima se luke napuštaju obično su suviše uski za ovo. Obično brodovi moraju isploviti u koloni i formirati liniju postepenim pokretom. Neprijatelj koji čeka pred lukom težio bi da se razvije preko izlaza iz kanala, van domašaja utvrđenja, ali ipak u oblasti izlaza, kako bi mogao da usredsredi vatru na vođe kolone pre nego što brodovi iza njih stignu da ih pomognu dejstvom svojih baterija.

Pojasevi podvodnih mina, koje bi postavila jedna ili druga strana, kao što su uveliko radili i Japanci i Rusi, mogu da utiču na prirodne uslove. Za podvodne mine moglo bi se reći da unose veštačke hidrografske uslove. Unutrašnja strana pokušavala bi da

strahom od mina drži neprijatelja na takvoj razdaljini da njen prostor za razvijanje bude van njegovog domašaja; a efekat može da se pojača energičnom upotrebom torpednih brodova i podmornica. Kod Port Artura su ruske mine i strah od torpednog napada zaista zadržali japansku flotu kraj Eliotovih Ostrva, tako da Rusi kada su isplovili nisu imali teškoća oko razvijanja.

Spoljna flota, s druge strane, želela bi sličnom upotrebom mina da spreči neprijateljskoj floti da se razvije na izlazu pre nego što ona pređe oblast koja je pod zaštitom obalske artiljerije. Japanci nisu ovo pokušali, tj. pošto su izgubili jednu trećinu svojih ratnih brodova u početku rata, njihov položaj je zahtevao da traže zaklon u zaštićenom sidrištu, radije nego da izlože svoje oklopne brodove torpednim napadima time što bi stalno ostali blizu luke, u nadi da će postići preimućstvo koje pruža koncentracija prema čelu neprijateljske kolone. Njihova minska polja, postavljena na izlazu, zadržavala su neprijateljsku flotu i njima samima omogućavala da priđu pre nego što je neprijatelj mogao da pobegne. Ali ovo strategisko preimućstvo nije praćeno taktičkim preimućstvom koncentracije prema prednjim delovima neprijatelja u onom kritičnom trenutku koji prethodi razvijanju.

Sve ove mere — zaštićeno sidrište, minska polja, koncentracija na prednje neprijateljske delove — taktičke su prirode. Moj je predmet strategija. Opravdanje za ovu prividnu digresiju jeste to da je snaga jedne pomorske operacijske baze stvar strategije koja se tiče celokupnog ratišta. Taktičke olakšice i nedostaci su činioci snage ili slabosti i kao takvi spadaju u jednom opštem razmatranju sasvim opravdano u domen strategije. Minska polja, onako kako su upotrebljena u poslednjem ratu, unela su nov uslov koji utiče na onaj elemenat ofanzivne snage u pomorskoj bazi koji smo definisali kao sposobnost lakog i sigurnog upućivanja jedne pomorske snage na dubinu.

Ova taktička razmatranja imaju osim toga veliki značaj u jednom strategiskom pitanju vrlo ozbiljne prirode; naime, u pitanju pravilnog položaja jedne spoljne flote koja ima zadatak da spreči pokrete više-manje sebi ravnog neprijatelja u samoj luci. Hok (Hawke) i Sent Vinsent (St. Vincent) u svoje doba odgovorili su: što je moguće bliže samoj luci. Nelson, više naklonjen riziku, rekao je: dovoljno daleko da im se pruži prilika da izađu; da se dovedu u iskušenje da izađu, jer mi hoćemo bitku. Razlika je u pojedinostima, jer su oba načina težila presecanju neprijatelja, iako različitim metodama. Možemo uzgred pomenuti da je Nelson hotimičnu labavost svojih linija platio trenucima nepodnošljive neizvesnosti kada je gubio vezu sa neprijateljem.

Strategijski odgovor na ovo pitanje neosporan je što se tiče istoriskog iskustva. Spoljna flota mora da bude tako blizu ulaza u luku da neprijatelj ne može da pođe. I polazak može da se osujetiti, kao što je to činio Nelson; ali ovo može da ne uspe i ne treba se upuštati u taj rizik. Upotreba radija može mnogo da doprinese u osujećenju;

ali za radio je potrebno da se prethodno izvidi kretanje neprijatelja. Japansko rešenje kod Port Artura — tj. stacioniranje glavnine njihove flote kod Eliotovih Ostrva — bilo je umereno zato što Rusi nisu pokazivali ni energiju ni umešnost. Prolaz koji bi se noću raščistio, odgovarajući niz svetiljki za pravac, uz malo ignorisanja torpeda, i noćni juriš — mogli su da prebace rusku flotu u Vladivostok uprkos Japancima kod ostrva. Teškoće nisu bile veće nego one što su ranije savlađivane, a strategiska situacija bi se time znatno izmenila. Japanci su jasno priznali da bi to za njih bio očigledan neuspeh. Taktički problem izvlačenja ruske flote iz Port Artura, pod pretpostavkom da je neprijatelj kod Eliotovih Ostrva i ispred same luke, dao bi vrlo interesantnog materijala za taktičku studiju sa korisnim strategiskim zaključcima.

Ako luka ima dva izlaza koji su na velikom otstojanju jedan od drugoga, to će se povećati ofanzivna snaga, pošto neprijatelj ne može da bude i pred jednim i pred drugim sa dovoljnom snagom. Njujork je očigledan primer takvog preimuštva. Ako su dva izlaza, moreuzom i okeanom, dovoljno utvrđeni, neprijatelj ne može da bude blizu oba a da ne podeli svoju flotu na dva dela suviše udaljena da bi mogla uzajamno da se podržavaju. Sjedinjena neprijateljska flota ne može da ovlada sa oba kanala osim pred samim gradom, gde se kanali susreću. Isto preimuštvo, u mnogo manjem stepenu, nalazi se kod Port Orčarda u Pjudžet Saundu, i komisija koja je izabrala ovo mesto za pomorski arsenal imala je to preimuštvo u vidu. Njega ima i luka Bresta, a to je naročito bilo važno preimuštvo za flote jedrenjaka. Bežična telegrafija, naravno, olakšava kretanje neprijatelja od jednog ulaza do drugog ili iz centralnog položaja; ali su u tome raniji uslovi manje prevaziđeni nego što bi se mislilo. Nelson je na 50 milja od Kadiza pomoću lanca signalnih brodova za dva i po sata saznao o neprijateljskoj plovidbi. Njegova mogućnost da zaustavi neprijatelja bila je isto tako povoljna, možda i povoljnija nego mogućnost jedne flote parobroda u sličnom položaju, koja zavisi od bežične telegrafije. Brzina flote parobroda koja je u bekstvu u potpunosti bi nadoknadila, možda više nego nadoknadila, dobitak napadačke flote u brzini, zahvaljujući brzem obaveštavanju. Savezničkim flotama trebalo je više od 24 sata da napuste Kadiz uoči Trafalgara.

Da bi dva izlaza u potpunosti ostvarila traženo ofanzivno preimuštvo, potrebno je da budu toliko razmaknuta da neprijatelj ne može da se koncentriše ispred jednog u vremenu od trenutka kada unutrašnja flota da znak o svojoj nameri da isplovi do trenutka kada zauzme borbeni raspored van luke. U doba pare malo je luka tako povoljno postavljenih. Zavisnost jedrenjaka od pravca i snage vetra unosila je taktički i strategiski elemenat koji sada otpada. »Držite se uskupno«, pisao je jednom lord St. Vinsent, »jer mi znamo da pri više južnom nego jugo-jugoistočnom vetru nijedan brod linije ne može da napusti Brest«. Ovde se lako može videti sličnost sa odlaganjem izlaska zbog neprijateljskog minskog polja.

Treći elemenat ofanzivne snage jedne strategiske luke jeste, kao što je rečeno, njena sposobnost, pošto je zaštitila izlazak jedne pomorske snage, da je prati i dalje svojom podrškom u toku namestanih operacija.

Očigledno, u kojoj bilo luci, ova sposobnost da podržava aktivne operacije zavisi od mesta i karaktera samih operacija. U ratu između Japana i Rusije, japanska brodogradilišta bila su mesta gde su se brodovi snabdevali, osvežavali, obnavljali i popravljali. Na taj način ona su ih stalno pratila; stajala su im iza leđa. Ruske domaće luke slale su brodove, ali nisu imale nikakvog udela u njihovom održavanju na ratištu. Floti koja bi se opremila u San Francisku za operacije na Dalekom Istoku bila bi potrebna bliža pomoć nego što je ta luka. Portsmaut i Plimaut bili su veliki britanski arsenali u Kanalu pre jednog veka, kao što su i sad; ali dva naj-sposobnija engleska komandanta, Hok i St. Vinsent, nisu dozvolili svojim brodovima da baziraju ni na jedno. Za materijal, za osveženje i odmor posada, za generalno čišćenje i opravku pogona oni su ih slali u Torbej.

Sve ovo treba samo još jednom da istakne da je za morske luke položaj od prvostepene važnosti između svih elemenata strategiske vrednosti. Ovo ponovo ilustruje Napoleonovu izreku: »Rat je stvar pozicija«. U Građanskom ratu u Americi brodovi Sjedinjenih Država opremali su se u severnim bazama, ali su se u kampanji oslanjali na bliže baze — Port Rojal, Ki Vest, Pensakola. Ovo je čest slučaj; čak u širokom obimu pomorskih operacija najčešći. Ali bolje je da dva procesa, početno opremanje i dalja podrška, budu kombinovani iza istih utvrđenja, tamo gde je moguće. Imajući u vidu sve veću važnost Meksikanskog i Karipskog Mora, sve veću zato što su problemi Pacifika i dovršenje Kanala sve aktuelniji, biće umesno da se bliže ispita da li su severni pomorski arsenali (navy yards) u stanju da odgovore mogućim situacijama koje traže hitna rešenja kao što su one o kojima sada raspravljamo.

Da se jedna flota prati podrškom uglavnom znači dve stvari:

- 1) da se obezbedi njeno stalno snabdevanje, i
- 2) da se omogući brza opravka brodova poslatih nazad u slučaju potrebe.

»Snabdevanje« je širok izraz. Ono obuhvata veliki broj predmeta koji se stalno troše i koji moraju da se obnavljaju putem brodova za snabdevanje koji se povremeno odašilju. Ono se takode upotrebljava i za održavanje stanja flote pomoću sistema smena. Ovo znači da se drži na raspoloženju rezerva tako da se brodovi koji odavno plove i koji su iscrpeni mogu zamenjivati drugim brodovima i, što je još važnije, okrepljenim posadama. Najvažniji elemenat ove mogućnosti osvežavanja i smenjivanja su mnogobrojni suvi dokovi, zato što su oni najbitniji i što se najsporije pripremaju.

Istoriski primeri, svojom konkretnom snagom, zaslužuju da se utroši mnogo hartije za raspravu. Kapacitet japanskih brodogradilišta mogao je biti veći ili manji, ali je japanska vlada osećala da je

od kritične važnosti to da se svi njeni oklopni brodovi stave u dokove i obnove u što kraćem vremenu posle pada Port Artura. Da se ovo postigne bilo je stvar velike brige, što se vidi iz Togoove poruke: »Bezbednost Carstva zavisi od ishoda današnjeg dana«. Jedan od činilaca u rezultatima toga dana bio je da su brodogradilišta koja su odaslala flotu bila u mogućnosti da prime sve brodove u dokove u onom vremenskom roku koji je dozvolila ruska sporost. Na taj način je japanska flota bila skup veterana oporavljenih odmorom i popravkom. Očigledno je da bi bilo još bolje da su brodogradilišta u toku rata mogla kao po stalnom pravilu da raspolažu sa dva oklopna broda u dokovima i posadama na odmoru; rezervom za smenu drugih, koja bi takođe u kritičnim momentima mogla da uveća celokupnu snagu flote. Nije znak idealne organizacije čišćenje i popravljavanje cele jedne mornarice u istom trenutku; ali Japan je bio primoran na to zbog malog broja svojih oklopnih brodova, što je i zahtevalo njihovu stalnu upotrebu na frontu. Takva rezerva brodova odgovara koeficijentu sigurnosti izvođenja radova inženjera.

Može nekome pasti napamet da ova sposobnost održavanja flote u toku operacija pre spada u poglavlje »sredstva«, poslednje pod kojim smo sumirali elemente strategiske vrednosti morskih luka. Istina je da je ovaj kapacitet jedno od sredstava, ali se može uzeti da je njegova vrednost očiglednija kad se posmatra kao elemenat ofanzivne snage. Ako kapacitet brodogradilišta klasiramo pod »sredstva«, manje se privlači pažnja na činjenicu da od tog kapaciteta može da zavisi ofanzivna energija rata.

Podela jedinstvenog predmeta ne može da bude takva da delovi budu potpuno odvojeni jedan od drugog. Podela nije cilj samoj sebi. Ona je sredstvo za pravilno mišljenje i za temeljitije razmišljanje o jednoj stvari, jer se tada misli sa više sistema nego inače. Osim toga, podela na poglavlja donekle obezbeđuje da se u jednoj određenoj odluci ili u izboru jednog položaja neće zapostaviti nijedna mogućnost.

3. — SREDSTVA

Potrebe jedne mornarice su tako mnogostruke i tako raznolike da bi značilo gubiti vreme ako se one posebno imenuju. Sredstva kojima se one zadovoljavaju mogu korisno da se podele na dva dela: prirodna i veštačka sredstva. Ova poslednja mogu pogodno i tačno da se dalje dele na sredstva koja čovek razvija u toku svog mirnodopskog držanja i korišćenja jedne zemlje, i na ona koja su neposredno i isključivo stvorena za vođenje rata.

Ako su ostali uslovi jednaki, najpovoljniji uslov je tamo gde su velika prirodna sredstva, spojena sa dobrim položajem za trgovinu, privukla ljude da se tu nasele i da razvijaju okolinu. Gde su postojeća sredstva čisto veštačka i namenjena za rat, vrednost luke je očigledno niža od vrednosti one luke u kojoj uobičajena zanimanja stanovništva daju potrebna sredstva. Da se poslužimo fraze-

ologijom koja je uobičajena u našem predmetu, jedna morska luka koja ima dobar strategijski položaj i veliku vojnu snagu, ali u koju sva sredstva moraju da se donesu sa izvesne razdaljine, daleko je slabija od slične luke koja bi imala bogatu i razvijenu prijateljsku oblast u svojoj pozadini. Gibraltar i luke na malim ostrvima, kao što su Sveta Lucija i Martinik, pate od ovog nedostatka, u poređenju sa lukama Engleske, Francuske i Sjedinjenih Država, pa čak i u poređenju sa velikim ostrvom kao što je Kuba, ako bi se ovo razvilo zahvaljujući vrednom trgovačkom stanovništvu. Međusobna zavisnost trgovine i mornarice nigde se ne može jasnije videti nego u pomorskim sredstvima jedne zemlje čija veličina zavisi od mirne trgovine i broskog fonda. U poređenju sa čisto vojnom mornaricom, razlika je kao između prirodnog i veštačkog porasta.

Među sredstvima suvi dokovi zauzimaju prvo mesto po važnosti:

- 1) zato što je za njihovu izgradnju potrebno najviše vremena;
- 2) zato što omogućavaju razne vrste opravki;
- 3) zato što oni svojom sposobnošću da čiste i popravljaju nekoliko brodova u isto vreme i da ih tako sa najmanjim zadržavanjem vraćaju u flotu, održavaju ofanzivnu energiju.

Suvi dokovi predstavljaju u sažetom obliku tri bitna uslova jedne strategiske luke. Po položaju oni treba da budu što je moguće bliže ratnom poprištu. Snaga se predstavlja brojevima; što su mnogobrojniji dokovi, to je veća defanzivna snaga luke. Što se tiče sredstava, objašnjenje je očigledno; dokovi su ogromno sredstvo. Kada se vrši izbor mesta za pomorski arsenal, očigledno je da je lakoća iskopavanja dokova prirodan uslov, dok je dalje izgrađivanje veštačko. Očigledno je takođe da će jedna trgovačka luka dopuniti ova sredstva u vanrednoj situaciji dokovima koje drži za trgovinu, dajući time primer onoga što je rečeno o širokoj bazi koju pružaju sredstva koja razvija čovek za vreme svog mirnodopskog držanja jedne zemlje.

Glava VIII

OSNOVI I NAČELA

(nastavak)

(Skica 13)

STRATEGISKE LINIJE

Strategiske tačke na datom ratištu ne treba posmatrati odvojeno i bez uzajamne veze. Pošto odredimo njihovu individualnu vrednost proveravanjem položaja, vojne snage i sredstava, ostaće da razmotrimo njihove uzajamne odnose po položaju, otstojanju i najboljim putevima koji ih povezuju.

Linije koje povezuju strategiske tačke nazvali su vojni pisci strategiskim linijama. Na kopnu može da bude više linija, više upotrebljivih puteva koji povezuju dve takve tačke; svaka od njih može u raznim prilikama da ima i drukčija imena koja ukazuju na njihovu naročitu upotrebu, kao što su: operaciska linija, linija povlačenja, linija komunikacija, itd. Na moru, ako su ostali uslovi jednaki, linija koja je najkraća, merena vremenom koje je potrebno da se ona pređe, obično je ona koju treba da izabere jedna flota; ali ova jasna opaska, koja liči na otrcanu frazu, podleže čestim izmenama u pojedinim okolnostima.

Ovo možemo da vidimo iz sasvim nedavnog slučaja sa flotom Rožestvenskog kada je napuštala Francusku Indokinu ili, još kritičnije, u situaciji Sadl Ostrva (Saddle Islands), pri završnom pokretu prema Vladivostoku. U prvom primeru bio je problem da li proći između Formoze i kopna direktnim putem ili obilaženjem ostrva. Učinjeno je ovo poslednje. Posle odlaska sa Sadl Ostrva izabran je najkraći put, kroz Japansko More; međutim, uz sav rizik koji bi sobom donelo zakašnjenje zbog obilaska istočnog Japana, kroz moreuz Cugaru, očigledno je da je bilo povoljnih okolnosti, koje je trebalo pažljivo odmeriti. Položaj koji je zauzimao admiral Togo izabran je promišljeno u cilju zaustavljanja neprijatelja u oba slučaja; ali činjenica da je on proveo nekih 36 sati u brižnoj neizvesnosti zato što se Rusi nisu pojavljivali niti je bilo vesti o njima, pokazuje mogućnosti situacije. Sama snaga njegovog ubedenja da *oni moraju* da dođu tim putem bio bi elemenat povoljan za Ruse

da je Rožestvenski doneo drukčiju odluku. Ima temperamenata koji ne mogu lako da se odreknu jednog ubeđenja, kao što ima drugih koji ne mogu da podnesu neizvesnost.

Mnogobrojne linije koje možemo da povučemo na površini globusa da bismo povezali dve morske luke, mogu se uopšte podeliti na dva dela — na one koje prelaze preko pučine i na one koje idu linijom obale. Pogled na navigacionu kartu Meksikanskog Mora osvetliće moju misao, pokazujući dva upotrebljiva puta sa ušća Misisipija ili od Pensakole ka Ki Vestu. Da bi se išlo pučinom, što je obično najkraći put, potrebna je vojna prevlast na moru. Ako ona ne postoji, brodovi moraju da idu obalskom linijom, obično noću, i da traže utočišta ili drugu podršku u takvim pristaništima kakva na toj obali postoje. Flotila kojom je Napoleon I mislio da vrši invaziju Engleske prikazuje ovaj metod. Veliki broj brodova u njenom sastavu nametnuo je potrebu da se oni grade na raznim mestima. Da bi stigli na mesto prikupljanja, u Bulonju, morali su da savladaju opasnost od britanskih krstarica koje su kontrolisale Kanal Lamanš. Ovo je učinjeno sa uspehom iako sa izvesnim gubicima, na taj način što su se Francuzi držali tako blizu da neprijatelj nije mogao bez opasnosti da ih prati ni uz podršku složene obalske odbrane sa stalnim i pokretnim baterijama. U ratu 1812 godine američka obalska trgovina, ukoliko se održala, primorana je bila da se spasava na isti način, ali bez takve podrške. Isti su uslovi vladali i u Nelsonovo vreme duž Rivijere od Nice do Đenove. Kad god je otvoreno more pod kontrolom neprijatelja pribegavaće se ovom sredstvu, i to obično noću; jer, mada su kopnene komunikacije razvijenije i bezbednije nego ranije, one nisu još dovoljne da zamene obalske trgovačke puteve. Dovoljno je da posmatramo saobraćaj uglja morem od Delevera do Njujorka i istočnih država, pa da vidimo da se on ne može olako žrtvovati ili zameniti železnicom bez velike štete za zajednicu i smetnje za industriju.

Neutralne obale mogu tako do izvesne mere da postanu deo prilaza zaraćenim lukama koje su blizinom neprijatelja dovedene u opasnost. Naprimer, kada bi se vodio rat između Nemačke i Velike Britanije a britanska mornarica kontrolisala Severno More, nemački brodovi, koji bi prispeli na obalu Francuske ili Norveške, mogli bi bez bojazni da produže put uz uobičajeno ograničenje od 3 milje.

Najvažnije strategiske linije su one koje se tiču komunikacija. Komunikacije dominiraju ratom. Ovo naročito važi za obalu, jer svaka vojska zavisi neposredno od čestog obnavljanja materijala. Ona mnogo teže može da podnese kraći prekid nego flota, zato što brodovi velikim delom nose ono što čini suštinu komunikacija sa sobom. Dokle god je flota u stanju da se suoči sa neprijateljima na moru, komunikacije u suštini ne znače geografske linije, kao putevi kojima vojska mora da ide, nego one potrebe, onaj materijal koji brodovi mogu da nose samo u ograničenoj količini. Ovo je,

prvo, gorivo; drugo, municija; najzad, hrana. Ove potrebe zbog lakoće vodenog transporta, u poređenju sa kopnenim, mogu da prate pokrete flote na način koji je nemoguć za komoru i kopnene vojske. Komora kopnene vojske pre sledi nego prati, i to putevima koji mogu da budu teški i koji su uski; pomorski putevi su sa svoje strane laki i neograničeno široki.

Uprkos tome, sve vojne organizacije, kopnene i pomorske, u krajnjoj liniji zavise od otvorenih komunikacija sa nacionalnom bazom; komunikaciski pravac je od dvostruke vrednosti, jer obično predstavlja i pravac za povlačenje. Povlačenje je ekstremni izraz zavisnosti od domaće baze. U pitanju komunikacija slobodno snabdevanje i otvoreno povlačenje su dva bitna uslova za *bezbednost* jedne vojske ili jedne flote. Napoleon je kod Marenga 1800, kao i kod Ulma 1805 godine, uspeo da se postavi sa jakim snagama na austrijski komunikaciski pravac, te je mogao da spreči da se materijal šalje iz baze kao i da se vojska povlači prema bazi. Kod Marenga je došlo do bitke, kod Ulma nije; ali je i na jednom i na drugom mestu ishod zavisio od istog uslova — komunikaciskog pravca kojim je ovladao neprijatelj. U Građanskom ratu u Americi utvrđenja Misisipija su zauzeta čim je Faragutova flota, prešavši s gornje strane, posela njihov komunikaciski pravac. Slično je zauzeta i Mantova 1796 godine, čim se Napoleon postavio na pravac povlačenja njegove posade. Ona se uporno držala šest meseci; ali ostatak kampanje nije bio ništa drugo nego napor Austrijanaca spolja da oteraju Francuze sa linije i da time pojačaju posadu ili joj omoguće povlačenje.

Kretanje Rožestvenskog prema Vladivostoku bilo je u suštini povlačenje prema bazi svoje zemlje. Japanci su bili na komunikaciskom pravcu sa dovoljno snaga da ga poraze, kao što je Napoleon porazio Austrijance kod Marenga. Ja mislim da je Servera pobegao u Santjago zato što je verovao i bojao se da će pre Sienfuegos, prema tome na pravcu njegovog povlačenja za Sienfuegos, sresti snagu nad kojom se nije mogao nadati pobedi s obzirom na stanje svoje flote. Što stvari nisu stajale onako kao što je on zamišljao pitanje je koje se tiče rukovođenja mornaricom Sjedinjenih Država, čiji koreni dopiru daleko dublje od autoriteta mornarice. Španski ministar mornarice izjavio je u Kortesu da je Servera otišao u Santjago jer nije imao kuda da ide. Čulo se da je Sampson kod Portorika. Primer ilustruje preimućstvo posedovanja dve luke na istoj granici — u ovom slučaju južnoj obali Kube — kao i dejstvo neprijateljske snage na komunikacisku liniju.

Santjago i Sienfuegos pokazuju prednost držanja dve luke za povlačenje, kao što iskustvo Rožestvenskog pokazuje štetu koju je imao samo sa jednom. Za flotu koja dejstvuje ofanzivno sa neke obale kao baze, dve luke na toj obali takođe olakšavaju komunikacije na dva glavna načina:

1) neprijateljski delovi koji vrše prepad ne mogu da se koncentrišu na jednu liniju, nego moraju da se podele zbog čega je opasnost od njih upola manja;

2) za dve luke je manje verovatno da će se zakrčiti nego za jednu. Pitanje je veoma slično pitanju snabdevanja brodskih baterija; koliko topova može da opsluži jedan lanac snabdevanja? Napoleon je dao sledeću definiciju: ratna veština sastoji se u rasturanju snaga da bi one mogle da žive, imajući u vidu potrebu koncentracije za borbu. Držati dve ili više luka za snabdevanje znači rasturanje sredstava za opstanak a da se pri tome ne smanji koncentracija flote.

Santjago i Sienfuegos — kojima možemo dodati Havanu, koja je na obalskoj liniji tačno u produženju njihove, a ima i kopnene komunikacije sa njima — mogu da posluže kao primer da je obalska linija sa nekoliko podesnih luka u suštini jedna duga, međusobno povezana operacijska baza. Sredstvima kojima raspolaže, torpednim brodovima i krstaricama, ona će više-manje biti u stanju da neposrednu pozadinu obale odbrani od uznemiravanja neprijateljskih krstarica. Takva obalska linija je prema tome strategiska linija koja obuhvata nekoliko strategiskih tačaka. Najčešće će se dešavati da jedna država mora da zaposedne nekoliko tačaka na morskoj obali najbližih ratnom poprištu iz strategiskih razloga. Ako su potrebni veliki naponi, biće potrebno da se izvrše pripreme na više mesta. U Napoleonovoj ekspediciji za Egipat 1798 godine Francuska je na sredozemnoj obali imala samo jednu pomorsku luku koja se može nazvati tim imenom — Tulon; ali odredi su pripremljeni u nekoliko drugih luka pod francuskom vlašću i posle toga su pridruženi plovidbi glavne flote. Drugi razlozi mogu da nametnu sličnu raspodelu zadataka. Osim toga, riskantno je osloniti se isključivo na jedan arsenal za snabdevanje ili opravke jedne mornarice, jer uspešna blokada ili napad mogli bi da parališu sve operacije koje od njega zavise, a usto se na jednom mestu lakše preseca otstupnica poražene flote. Teško je zamisliti nezgodniju situaciju za jednu flotu posle odlučnog poraza nego što je ona kad je flota opterećena oštećenim brodovima i kad ima samo jednu luku u koju može da se povuče. Mogao bi se postaviti kao bitan princip da na svakoj pomorskoj granici budu bar dve sigurne luke, dovoljno utvrđene i sposobne za sve opravke. U takvim slučajevima može da se osujeti gonjenje ako se neprijatelju iščezne iz vidokruga; ali ako imate samo jednu luku, on će znati kuda smerate. Togo je, naprimer, znao da je Rožestvenski krenuo za Vladivostok iako nije znao da li će on krenuti kroz Koreanski Moreuz ili moreuz Cugaru (v. sk. 13). Ako su dve luke prilično blizu jedna drugoj — utoliko bolje, pošto neprijatelj na osnovu neznatnih podataka ne može da oceni cilj flote koja se povlači.

Zaliv Česapika i zaliv Njujorka na našoj atlantskoj obali su dve luke koje je priroda očigledno odredila kao primarne baze za snabdevanje i sledstveno tome kao arsenale od najvećeg značaja. Iz istih razloga to su i pogodne luke za povlačenje u slučaju teškog

poraza zbog sredstava koja treba da su sakupljena u njima; i za snabdevanje i kao utočišta one treba da su dovoljno utvrđene na kopnenoj kao i na morskoj strani. Ostale luke na istoj obali: Boston, Filadelfija, Čarlston i druge, mogu da služe za trenutnu upotrebu, za snabdevanje i pripreme; ali zaštita koju uživaju kao trgovačke luke biće dovoljna za njihovu sporednu upotrebu u snabdevanju flote. Štednja sredstava i novca sprečava izgradnju pomorskih tvrđava preko strogo potrebne mere; i izgleda verovatno da za pomorska utvrđenja još važi izjava nadvojvode Karla: da su jedno prvorazredno i jedno drugorazredno utvrđenje dovoljni za kopnenu granicu. Kako stoji sa kopnom ne spada u moju oblast. Može da se vidi da Njujork sa svojim prirodnim preimućstvima ima više izgleda da se korisno razvije nego Norfok. To je zbog njegova dva ulaza u luku i zato što zaliv Naraganset može da se obuhvati u opštem planu odbrane Njujorka. Ovo bi praktično značilo tri ulaza ili izlaza za flotu.

Vladivostok i Port Artur pokazuju iste propozicije, iako je za njih situacija bila u ogromnoj meri komplikovana položajem poluostrva Koreje. Na taj način oni su bili povezani, što se tiče položaja, slično kao naše luke na Atlantiku i u Meksikanskom Moru sa poluostrvom Floridom između njih; ili još izrazitije, kao što je San Francisco povezan sa Norfokom. U ovom poslednjem slučaju razdaljina je veća, slična onoj između ruskih luka na Baltiku i na Dalekom Istoku; ali rezultat je sličan. Saobraćaj vodom između luka otežan je usled isturenog zemljišta koje ne samo da povećava otostojanje između njih već pruža i očiglednu strategisku poziciju — blizu krajnje tačke Koreje ili blizu krajnje tačke Floride ili, u slučaju Atlantika i Pacifika, blizu Kanala — kod koje koncentrisana neprijateljska flota može da čeka sa prikupljenom snagom, sigurna da svi koji beže moraju da prođu blizu nje. Ovo je bio slučaj pri svakom obalskom ratovanju: rtovi su mesta opasnosti isto kao i istureni delovi utvrđenja. Ovo je tačno suprotan slučaj onog povoljnog uticaja koji Long Ajland ima na Njujork. Kopnena obala ima ovde uvučen ugao koji je zaštićen ostrvom kao nekim zemljanim utvrđenjem. Ovo omogućava odbrani da se koncentriše pre izlaska i dovodi neprijatelja u zabunu neizvesnošću dva izlaza.

Na istoj morskoj obali sve utvrđene luke će pretstavljati delove operacijske baze koja već sama može s pravom da se nazove strategiskom linijom. Treba predvideti sigurnu i brzu vezu između luka; jer ako je za brzo pripremanje potrebno rasturanje snaga, koncentracija je bitna za snažno dejstvo.

U vezi s tom izjavom o potrebi sigurne i brze veze između luka jedne pomorske granice, kako bi se koncentrisale snage u trenutku akcije, mi nalazimo da se između ostalih potreba jedne kopnene operacijske baze spominje potreba slobodnog kretanja i transporta trupa i materijala iza samog fronta. Reka Rajna pruža primer za to. Kada bi, kao što se desilo ne jednom, Francuzi imali nameru da izvrše invaziju Nemačke, njihova bi se vojska nalazila

na desnoj strani i oni bi mogli da drže ili da ne drže mostove. Kakav god bio slučaj, oni bi bili u stanju da pokrenu svoje trupe razbacane po konačištima i logorištima iza Rajne i da ih koncentrišu tamo gde im je potrebno a da neprijatelj ne može to ni da vidi ni da zna osim putem špijunaže ili izdaje. Nasilno izviđanje bilo bi teško ili neostvarljivo. U ovakvim pokretima reku Rajnu su slikovito nazivali zavesom — prikrivala je kao što krije zavesa. Long Ajland Saund pruža slične olakšice operacijama jedne flote, ako je istočni kraj utvrđen. Kao što je već rečeno, zaliv Naraganset mogao bi da se obuhvati u planu utvrđene baze, čija bi centralna tačka bio Long Ajland.

Međutim, obično ovaj uslov ne može da se ostvari za brodove jedne flote. Njihovo kretanje iz luke u luku, obično, mora da se vrši napolju, tj. ispred baze, ili neposredno ili morskom obalom, prema tome kolika se prevlast uživa na moru. Unutrašnja plovdba iza morskih ostrva južnih država zaista pokazuje idealnu granicu iza koje najteži brodovi mogu da se kreću u pozadini baze iz jedne luke u drugu, kao između dva ulaza jedne luke; ali to je samo ideal. Međutim, takva unutrašnja plovdba može celishodno da se upotrebi za održavanje nadmoćnosti na jednom neophodnom spoljnjem pojasu mora, pogodnošću koju pruža za koncentraciju i izlazak lakih brodova — najverovatnije torpednih čamaca ili podmornica — u tolikom broju da bi neprijatelj morao da se plaši prilazjenja blizu. Japanska mera opreznosti kojom su oni uklanjali svoje ratne brodove ispred podvodnih napada na taj način što su ih držali na otstojanju, mera kojoj su ih naučila dva teška poraza, dovoljno pokazuje da torpedno ratovanje može da se tako upotrebljava da bi obezbedilo, u vojničkom smislu, prolazak pojedinih brodova ili malih odreda od jedne do druge luke jedne ugrožene obale. Raspored američke flote ispred Santjaga 1898 godine verovatno se neće ponavljati.

Olakšanje za dejstvo torpednih brodova takođe bi pretstavljala obala sa podvodnim sprudovima bilo zbog mnoštva kanala između njih, bilo zato što su svuda neprolazni za teške brodove. Lanac ostrva oko Misisipi Saunda, produžen Šendelerskim Ostrvima i sprudovima, pretstavlja neprekidan sistem plovdbе za male torpedne čamce od Prolaza (Passes) do Mobila. Delovi kubanske obale imaju slične osobine. Kada bi Misisipi i Mobil bile dve tačke američke operacijske baze na Meksikanskom Moru, linija obale između njih postala bi prilično sigurna strategiska komunikacijska linija — zato što bi se tu kretali mnogobrojni torpedni brodovi u slučaju da neprijateljska prevlast na moru onemogućava plovdbu u pravoj liniji. Istočno od Mobila ovo isprekidano zemljište prestaje; ali je verovatno da bi blizina Mobila i Pensakole omogućila istu vrstu odbrane sve do Pensakole.

Ako se obalska linija posmatra kao jedinica, kao strategiska linija, sa dve ili više važnih strategiskih tačaka, očigledno je mo-

gućno da flota iz raznih razloga ne bude uvek koncentrisana. Obično je najkorisnije uzeti primere iz nedavne prošlosti. Može se desiti da flota bude podeljena jednom početnom greškom, kao što su Rusi bili podeljeni između Port Artura i Vladivostoka. Ona može da bude podeljena zbog potreba pripreme, opravke, kao što je smeštanje u dokove ili usled drugih ratnih okolnosti. Onesposobljen brod mora da se skloni ma gde stigne. Posle bitke 10 avgusta Rusi su se tako podelili. Većina ih se vratila u Port Artur; jedan ratni brod otišao je u Kijao Čau. Posle bitke u Japanskom Moru došlo je do rasturanja u raznim pravcima. Obična je posledica velike pobeđe takvo razilaženje potučenih brodova, isto onako kao što iza zaista velike pobeđe dolazi raspadanje, a zadatak je pobednika da ga poveća neposrednom snagom svoga gonjenja kojom još više dezorganizuje razbijenu vojsku. Ponavljanje tog raštrkavanja je stalna crta ratovanja, o kojoj strategija i taktika moraju da vode računa u svim vremenima. Metode raznih doba razlikovaće se prema sredstvima kojima svako raspolaže. Jedra i para imaju sasvim različite mogućnosti; ali sredstva u rukama zaraćenih strana jesu, ili bi trebalo da budu, ista kod obeju strana u svakoj eposi. Jedra se ne bore sa parom, jer oni ne koegzistiraju. Jedra susreću samo jedra, a para paru.

Problem sjedinjavanja razdvojene flote, ili priključivanja jednog odvojenog broda njenoj glavnini, jeste pojava za koju se može očekivati da će se ponavljati; odatle proizilazi da metode koje služe tom cilju, upotrebom sredstava tog vremena, nisu od čisto akademskog interesa, niti se zato što je takva operacija vrlo teška i ishod neizvestan, ona može odbaciti kao neostvarljiva. Sama neverovatnost jedne mere često se pokazala kao uzrok njenog uspeha. U slučaju jednog jedinog oklopnog broda, ili manjeg odreda, koji mora da juri da bi se pridružio glavnini flote u kakvoj drugoj luci, torpedna snaga mogla bi da se okupi u takvom broju koji je potreban za obezbeđenje njihovog prolaza, koji bi se verovatno izvršio noću, jer mrak je prijatelj slabijeg. Lokalno poznavanje geografskih prilika takođe je snažan činilac u poređenju sa onim poznavanjem koje daju navigacione karte, naročito u mraku. Ovo, i izbor pogodnog vremena — ukratko, svi elementi — pomažu lokalnoj mornarici u ovakvim merama. Međutim, ovo ne znači da su takve mere bez rizika. Rat ne može da se vodi bez rizika. Što se tiče upotrebljene torpedne snage, sva istorija, pa i rat između Japana i Rusije, potvrđuje onu lakoću kojom se mali brodovi kreću duž sopstvene obale, prkoseći obično naporima napadača, iako pri tome neki put i stradaju.

Udaljene prepreke imaju za plovidbu strategiski značaj i mogu da se smatraju kao spoljašnja utvrđenja: međutim, one obično dolaze u poglavlje defanzivnih vrednosti. One pre služe da drže neprijatelja na otstojanju nego što olakšavaju ofanzivu. One su odigrale vidnu ulogu na holandskoj obali u starim englesko-holandskim ra-

tovima; ali kako su brodovi postajali veći, njihova prednost za odbranu bila je više nego nadoknađena gubitkom ofanzivne snage, pošto su holandski ratni brodovi ostali manji i sa slabijim pomorskim osobinama nego francuski i engleski, zato što su domaće vode u kojima su morali da se kreću bile pliće. Zbog toga je holandska borbena linija u svakoj pojedinoj tački bila slabija nego neprijateljska snaga koja bi se uputila protiv nje. Zato je strategiska vrednost sprudova unela elemenat taktičke slabosti u holandsku mornaricu.

Dosada smo posmatrali strategiske tačke pomorskog ratišta u odnosu na samo to ratište — na njihov stvarni značaj i na njihove odnose između sebe i prema floti. Analiza ne bi bila potpuna kada ne bismo spomenuli razdaljinu između kolonijalnih poseda ili interesnih sfera udaljenih od matične zemlje, kao i uticaj ove razdaljine na vrednost koju one predstavljaju za posednika. Ovo je grana našeg predmeta koja se naročito tiče pomorskog ratovanja u poređenju sa kopnenim. Velike vojničke sile sveta skoro su isključivo na evropskom kontinentu, sa dobro utvrđenim granicama, i otstojanje svake tačke koju one brane, ili protiv koje povedu ofanzivu u kontinentalnim ratovima, nije vrlo veliko, bar u početku. Isto tako nema ničega na kontinentu što odgovara zajedničkom zemljištu koje za sve narode predstavlja more, ako je ono jedna od granica. Čim jedan naoružani narod pređe svoju kopnenu granicu on se nađe ili na neutralnoj teritoriji ili na neprijateljskoj. Ako je teritorija neutralna, on ne može dalje da napreduje bez odobrenja te neutralne sile; ako je neprijateljska, nadiranje mora da bude postepeno i odmereno, osim ako se radi o daleko nadmoćnoj snazi ili ako odmah dođe do velikog uspeha. Ako je krajnji cilj jako udaljen, na putu do njega biće još jedan ili dva cilja koji moraju da se zauzmu i drže kao nužni koraci ka predviđenom cilju; takvi ciljevi obično će predstavljati izvestan broj prepreka koje će neprijatelj ozbiljno da brani.

Ne voditi računa o svom nadiranju o takvim preprekama i o opasnostima koje one predstavljaju za komunikacije i za linije povlačenja, traži odlično poznavanje stanja neprijatelja i solidnu procenu sposobnosti sopstvene vojske da pređe otstojanja do udaljenog cilja i da savlada njegov otpor pre nego što neprijatelj uvede u igru sopstvena sredstva. Ovo je isto kao da kažemo da se za neprijatelja zna da je u tom trenutku daleko slabiji, i da se opravdano nadate da ćete mu zadati udarac u srce pre nego što on uspe da upotrebi svoje mogućnosti i svoje oružje. Ovako pogođen u sam centar svoje snage, sa presečenim žilama kucavicama svoje vojne organizacije, sa zauzetim ključnim pozicijama unutrašnjih komunikacija, čime mu je onemogućena planska akcija, neprijatelj može, takvim smelim i vremenski pravilno podešenim postupkom, da bude doveden do kapitulacije. Ovo je cilj modernog rata i objašnjava veliki značaj koji se pridaje brzou mobilizaciji.

U pomorskim operacijama ovakvi uspesi postižu se ne toliko držanjem jedne pozicije koliko pobedom nad neprijateljskom orga-

nizovanom snagom — njegovom borbenom flotom. Doći će se do istog rezultata, iako će on biti manje presudan i manje trajan, ako se flota primora na neaktivnost neposrednim prisustvom nadmoćne snage; ali odlučna pobjeda nad neprijateljem, praćena operacijama uništavanja, sama po sebi stvara pobjedonosnu situaciju. Kao što je već rečeno, vrednost neke pozicije, na moru ili na kopnu, ma koliko bila stvarna, zavisiće od toga kako se ona upotrebi; drugim rečima, zavisiće od oružanih snaga koje je drže za defanzivu ili ofanzivu. More nije bez povoljnih pozicija; ali se naročito za njega više nego za kopno može tvrditi da je organizovana snaga odlučujući činilac. Flota je, može se reći, sama jedna pozicija. Težak poraz flote, ili njena nesumnjiva inferiornost pred neprijateljem, znači neposredno raspadanje celog sistema kolonijalnih i drugih poseda, bez ikakvog obzira na položaj gde se poraz dogodio. Takav poraz koji bi britanska mornarica pretrpela od Nemačke u Severnom Moru izložio bi sve engleske kolonije napadu i onesposobio i njih i matičnu zemlju za uzajamnu pomoć. Pad koga bilo obalskog položaja u Carstvu postao bi tada samo pitanje vremena i neprijateljskih napora, ukoliko britanska mornarica ne bi mogla da se oporavi. Sve dotada ne bi na ratištu bilo nikakve snage za zamenu i nikakve operativne vojske. Svaka odvojena pozicija ostavljena je svojim mogućnostima, a kada se one iscrpe, ona mora da podleigne kao što je podlegao Port Artur i kao što bi podlegao Gibraltar 1780 godine da nije bilo mornarice Velike Britanije, koja je bila njegova operativna vojska. S druge strane, dokle god britanska flota može da održi i nametne svoju nadmoćnost u Severnom Moru i oko Britanskih ostrva, čitav imperijalni sistem ostaje obezbeđen. Ključ svega nalazi se u utrobama brodova.

Ovo ne znači da neka moćna, mada i slabija, mornarica ne bi mogla prvo uspešnim izbegavanjem a posle toga iznenađenjem da zauzme jednu ili više pozicija u udaljenom kraju sveta i da se tamo takoreći ušanči, te da poremeti planove protivnika i da na kraju možda time postigne još i neki nesumnjiv uspeh za svoju zemlju. Važnost koja se još pridaje lokalnim operacijskim bazama u udaljenim oblastima, kao što je, naprimer, Nemačka pridavala Kjao Čauu još nedavno, mogla bi da dà potstrcka takvom pokušaju. Tada bi iskršlo pitanje da li bi nadmoćna pomorska država bila voljna da izdrži dugotrajan sukob koji bi bio potreban da se istera nametljivac. General Grant uproleće 1863 godine bojao se da narod Sjedinjenih Država ne bude obeshrabren do mere da traži okončanje rata, ako bi se on sa svojim operacijama oko Vikzburga vratio na Memfis, i odatle preduzeo novu ofanzivu, kako mu je general Šerman neodložno savetovao. Ovo je jedan od problema ratovanja — proračunavanje verovatnoće. Napoleon je jednom rekao da se ratna veština sastoji u tome da se mogućnosti okrenu u svoju korist. Superiorna flota ima najveću šansu, ali najveća šansa ne pobeđuje uvek. Priroda i veština protivnika su važni činioci. Iz tih razloga neophodno

je proučavanje verovatnoće, kako u opštim elementima rata tako i u konkretnim slučajevima pojedinih oblasti; jedino tako će se oficir osposobiti da posmatra široko i da odlučuje brzo u pojedinačnim prilikama koje mogu da iskrсну.

Spremnost i brzina u akciji davaće, naravno, velika preimućstva u takvim pokušajima kao što daju i u drugim vojnim operacijama; one to daju i u životu uopšte. Postoji, međutim, znatna razlika između sposobnosti jedne velike države bilo da napadne bilo da odbrani jedan daleki usamljeni posed, makoliko on bio jak, od koga ga rastavlja stotine hiljada milja mora, i sposobnosti iste te države da održi sličan položaj u svojoj unutrašnjosti ili na svojoj granici, bilo pomorskoj bilo kopненоj. Odbrana Gibraltara, naprimer, bila bi lakša Velikoj Britaniji da je on na britanskoj obali. Kvibek je pao u Sedmogodišnjem ratu, ali u istom periodu nije se nikakva takva nesreća dogodila domaćim francuskim utvrđenjima. Istina, Rošfor je mogao da padne 1757 godine da je Britanija pokazala veću brzinu i preduzimljivost; ali rezultat bi imao obeležje jednog uspešnog prepada, postignutog iznenađenjem, a ne trajnog držanja koje dolazi posle produženih operacija kao u slučaju Kvibeka.

Ako su ostali uslovi isti, što je veća razdaljina to je veća teškoća odbrane i napada; a tamo gde ima mnogo takvih mesta, teškoća oko njihove odbrane povećava se u srazmeri sa njihovom udaljenošću, brojem i raštrkanošću. Međutim, položaj jedne zemlje koja je ovako opterećena, neizbežno je suprotan od one koncentracije i održavanja tesne veze, koji su bitni uslovi pravilnog ratnog razmeštaja. Kao što je načelnik britanskog Admiraliteta 1780 godine rekao Rodniju, mornarica ne može svuda da bude u punoj snazi. Neke tačke moraju da se ostave bez neposrednog prisustva flote; a u takvim uslovima neprijatelj koji drži svoje brodove čvrsto u rukama može brzim dejstvom da ugrabi jednu i da se u njoj tako utvrdi da više ne može da se ukloni. Tako je Menorka 1756 godine ugrabljena Velikoj Britaniji, pošto flota pod komandom Binga nije bila u stanju da istera neprijateljsku flotu pre predaje posade; a Francuzi su držali ostrvo u toku daljih sedam godina rata, iako je britanska mornarica i dalje ostala nadmoćna. Ovo mesto, međutim, moglo je da se vrati borbom, da je Velika Britanija to našla za shodno kada je njena flota ponovo postigla punu slobodu kretanja, kao što je to postigla pred svršetak rata. Cilj je postignut isto tako sigurno i mnogo jeftinije zauzećem Bel Ila blizu francuske atlantske obale, u čiju zamenu je Menorka vraćena prilikom sklapanja mira. Slično je Bonaparta zauzeo Maltu 1798 godine; i, mada Francuska nije imala mornarice u Sredozemnom Moru, i Maltu i Egipat su Francuzi držali preko 2 godine, posle čega su ih Britanci isterali uz ogromne napore.

Slabosti i nepostojanosti kojima kao celina podleže nacija koja drži takve udaljene pomorske oblasti ili tačke mora, naravno, u odgovarajućoj srazmeri da oseća svaki od udaljenih poseda koji će

biti utoliko manje obezbeđen nego slični posedi u rukama zemlje čiji su istureni položaji bliži ili manje razbacani. U poređenju sa ovom poslednjom, ona prva je primorana na defanzivan rat na moru, jer ima više da izgubi, a druga više da dobije; a prihvatajući defanzivu ona gubi prednosti inicijative koja je svojstvo ofanzivnog rata. Ovo je u osnovi vojni problem Imperijalne Federacije, koji već nekoliko godina uznemirava Britansko Carstvo. Australija, Novi Zeland, Južna Afrika i Kanada su oblasti koje uživaju samoupravu ali su zavisne od Ujedinjenog Kraljevstva. Svaka od njih oseća, kao Menorka i Malta u svoje doba, da ne mogu same da se nose na moru sa nekoliko mogućih neprijatelja Velike Britanije. Formalna nezavisnost, kao alternativa postojećoj samoupravi, ostavila bi svaku bez pomoći, svojim sredstvima, protiv svakog takvog neprijatelja; i, dok je verovatno da bi potpuno potčinjavanje, tj. osvajanje i stalno držanje, bilo isuviše opasno da se pokuša, moglo bi se tražiti ustupanje pojedine luke ili oblasti, ili druge kakve trgovačke ili pomorske prednosti kao cena miru.

Velika Britanija i Francuska nisu opsele Sevastopolj zato što su želele da zadobiju to mesto. One su samo napale zato što su time Rusiju stavile u krajnje nepovoljan položaj u pogledu komunikacija u poređenju sa sobom, primoravajući je da brani pomorsku tvrđavu udaljenu od centra nacionalne moći — isto toliko udaljenu za ono vreme možda kao što je nedavni rat u Mandžuriji bio udaljen pod promenjenim okolnostima. Pošto su izvojevali pobeđu, oni su vratili mesto, ali uz protivusluge druge prirode. Sjedinjene Države nisu zauzele Kubu da bi je prisvojile, već da bi primorale Španiju na ustupke koje nisu inače mogle da postignu. Kad bi Sjedinjene Države imale teškoće sa Japanom, i mornarica Sjedinjenih Država bila potučena, nije verovatno da bi Japan pokušao da prisajedini reki deo američke pacifičke obale; ali bi on zato mogao da traži Havaje ili slobodno useljavanje svoje radne snage kod nas, ili oboje. Hongkong, Kjao Čau, Port Artur, Formoza — primeri su takvog iznuđavanja. A to što Sjedinjene Države drže Gvantanamski Zaliv, iako nije tako nepravedno, prikazuje slučaj kada pomorska strategija stvara sebi potrebne uslove da dobije nadmoćnost položaja. Britanske kolonije bile su tako izložene napadu, ratnom uznemiravanju, kako bi se dobili ustupci ove ili one vrste. Pod raznim okolnostima neprijateljski delovi ne samo da mogu da stignu do svojih obala pre nego što Britanci stignu da ih gone, već i sami Britanci mogu smatrati da takvo gonjenje nije od velike koristi, jer bi ti delovi tako mogli da oslabe domaću flotu da bi došla u pitanje sama bezbednost Britanskih ostrva. Ovo je pitanje poređenja brojeva i činilaca bezbednosti.

Takav je bio stav Velike Britanije za vreme Rata za američku nezavisnost i u ranijem delu ratova sa Prvom francuskom Republikom i Carstvom, a takav je i sada. Iako su druge zemlje, naročito Francuska, uveliko povećale količinu i razbacanost svog kolonijal-

nog carstva u poređenju sa ranijim vremenima, i time umnožile tačke koje su izložene napadu, njihovi posedi uopšte uzevši nemaju onaj ekonomski razvoj, a malo njih i trgovački značaj ili nacionalnu i vojnu važnost koju imaju nekoliko britanskih dominiona, kolonija i pomorskih baza. Samo mnoštvo i razbacanost britanskih pomorskih poseda, ma koliko da su se pokazali korisni ranije, i sada, u pogledu napredovanja trgovine ili davanja baza za oružanu akciju, bili su i jesu izvor opasnosti, dekoncentracije odbrane i, prema tome, slabosti. Nikada se ne može znati kada će i gde da padne udarac. Neki francuski pomorski oficir, govoreći o ogromnom razvitku britanske mornarice uporedo sa širokom raštrkanošću njenih izloženih tačaka, tačno je rekao: »Engleska je usred bogatstva osetila svu nezgodu siromaštva«. Sjajne pobeđe nelsonovskog vremena, — Nil, Sent Vinsent, Trafalgar, — ponovno uništenje naneseo neprijateljskim mornaricama, zamaglile su činjenicu da je rat, bez obzira kakva mu je bila pobuda sa engleske strane, imao odbranbeno obeležje, i da je Francuska, uprkos svojoj pomorskoj slabosti, imala preimućstvo ofanzive. Britanske flote sa francuske obale bile su u prvoj liniji odbrane; čekale su željno zaista priliku da se tuku, jer su znale da im je u borbi najbolja mogućnost da unište flote koje su pretile kako njihovoj domovini tako i njihovim kolonijama. Ipak, napadajući, one su samo branile interese zemlje na moru i preko mora. Međutim, njihov uspeh, kojim su pružale zaštitu celom Carstvu, ističe činjenicu da je sama nadmoćnost flote pretstavljala držanje ključne pozicije.

Lord Kičiner prilikom svoje posete Australiji i Novom Zelandu 1910 godine, kažu da je napisao u jednom memorandumu lokalnim vladama sledeće:

»Britanska vlada smatra za aksiomu da postojanje Carstva na prvom mestu zavisi od održavanja prikladnih i efikasnih pomorskih snaga. Dokle god je ovaj uslov ispunjen i dokle god je obezbeđena britanska superiornost na moru, smatra se kao pravilo da nijedan britanski dominion ne može uspešno i trajno da zauzme jedna organizovana invazija sa druge strane mora«.

Međutim, primenjujući ovaj princip na Australiju i susedna ostrva (Australasia), on primećuje da se ne mogu zanemariti pitanja vremena i prostora. On pokazuje da koncentracija snage na jednom i drugom ratištu može da bude neizbežna za mornaricu; da u ostalim morima (osim onog u kome se vrši koncentracija) britanske pomorske snage mogu privremeno da budu slabije od neprijateljskih i da može da prođe neko vreme pre nego što se obezbedi prevlast u tim drugim morima. Zato je on smatrao da je dužnost svih samoupravnih dominiona da se postaraju za vojnu snagu koja bi bila u stanju da se brzo obračuna sa pokušajem invazije i time obezbedi lokalnu sigurnost i poverenje javnosti.¹⁾ Čitava ova argu-

¹⁾ *The Mail* (Tri-weekly Times), april 18, 1910.

mentacija sa jednakom snagom može se primeniti na zajednicu samoupravnih država kao što je Američka Unija, u kojoj su atlantska i pacifička obala, da ne govorimo o udaljenijim teritorijama, odvojene razdaljinama isto tako značajnim kao što je razdaljina između Velike Britanije i Australije sa susednim ostrvima.

Može se reći da se uspešna britanska strategija ranijih dana sastojala u postavljanju sposobnih delova flote ispred neprijateljskih brodogradilišta. Tako su Antverpen, Brest, Rošfor, Tulon, sa španskim lukama između njih, kada se vodio rat sa Španijom, predstavljali strategisku operacisku liniju koju je držala britanska flota sa dvostrukim rezultatom. Ovo držanje te linije je sprečavalo da se neprijateljski delovi flote iz raznih luka spoje; time je britanska flota sprečavala koncentraciju, taj veliki efektivni činilac u ratu. Ovaj je učinak bio defanzivan, i to za čitavo tadašnje Britansko carstvo, za kolonije kao i za Ujedinjeno Kraljevstvo. U ofanzivnom pogledu, ove glavne pozicije obuhvatale su i snosile teret blokade cele neprijateljske obale. Ja vas potsećam na ove dobro poznate uslove kako bih vam skrenuo pažnju na činjenicu da se sada, kada je Nemačka uzela od Francuske i Španije mesto opasne pomorske sile, ponavljaju tačno ti isti uslovi. Britanska flota koncentrisana je u Severnom Moru. Tamo ona brani sve britanske interese, Britanska ostrva, britansku trgovinu i kolonije; a u ofanzivnom pogledu ona vlada nemačkim pomorskim trgovačkim putevima.

Ako se poslužimo jednim pojedinačnim veoma izrazitim primerom brzog otimanja jedne važne pozicije, Bonapartinom egipatskom ekspedicijom, koja može odlično da posluži kao prototip mnogih drugih uperenih protiv Engleske ili njenih kolonija, odmah se vidi da je Francuska u ofanzivi, a Engleska u defanzivi, uprkos blistavom napadu i potpunoj pobeđi na Nilu, možda najpotpunijoj u analima pomorskog ratovanja. Bonapartine reči svojoj vojsci: »Vojnici, vi ste jedno od krila vojske za Englesku«, — tj. vojske čiji je krajnji zadatak bio da proдре u Englesku i da je pobeđi, — bile su pune istine; mi nemamo razloga da posumnjamo u stvarnost njegovih namera protiv Indije, ni u to da je bilo priličnog izgleda na vojnički uspeh.

U punoj saglasnosti sa njegovim smelim sistemom ratovanja, on je označio odlučujuću tačku i usmerio se pravo ka njoj u trenutku kada je postojala velika verovatnoća da neprijatelj neće biti spreman da ga zaustavi pre nego što on stigne do svog cilja i ne zauzme ga. U vremenu kada je on plovio, Britanci su imali samo 3 liniska broda u Sredozemnom Moru. Razlog ovoj oskudnosti britanske snage bio je u tome što Francuska nije bila sama, već joj se bila pridružila Španija. Brojna superiornost kombinovanih mornarica, lokalizovanih u Sredozemnom Moru, primorala je britansku flotu da se povuče i koncentriše u Atlantiku, i time stvori stanje koje je u tome trenutku bilo slično onom na koje je ukazao lord Kičener, i koje je na kraju imalo iste one posledice koje je on predvideo u

svom memorandumu, kada se britanska flota, ovladavši situacijom na Atlantiku, vratila u Sredozemno More. Ista situacija bi se ponovila i kada bi Austrija sada stupila u ofanzivni savez sa Nemačkom, a da ova bude u ratu sa Velikom Britanijom. Ovo spominjem zato što su ljudi skloni da misle da sa parom i bežičnom telegrafijom i svim modernim pronalascima prošlost ne može ponoviti u bitnim crtama; svi se mi slažemo da ne može da se ponovi u pojedinostima. Od 1793 do 1795 godine Španija je bila u savezu sa Velikom Britanijom; od 1796 do 1800 godine ona je bila njen neprijatelj. Austrija nije sada neprijatelj koga se Velika Britanija najviše plaši. Ipak će biti u interesu Austrije da Veliku Britaniju isprati iz Sredozemnog Mora jer Austrija ima mnogo razloga da pokuša da se proširi na njemu. Za Austriju i Nemačku ne može da se kaže da imaju zajedničke ciljeve; ali one imaju zajednički interes da pruže jedna drugoj podršku i njihovi posebni ciljevi najlakše će se postići uzajamnom saradnjom u svetskoj politici.

Geografski položaj Egipta uvek mu je davao jedinstvenu strategisku vrednost, a njegov politički položaj 1798 godine davao je nadu da se uspešno zauzme. Svojim položajem na raskršću mnogih puteva — kopnenih i pomorskih — otvoren prema Evropi preko Sredozemnog Mora, a Crvenim Morem prema Indiskom Okeanu, Egipat, kao što to možemo videti bez velikog razmišljanja, zauzima prema Istoku i Zapadu položaj kao što je onaj koji je dunavski tesnac imao na bojištu između Austrije i Francuske, ili kao što su imali Valtelinski prelazi u odnosu na španske komunikacije preko Nemačke u Holandiju u XVII veku; jednom rečju, od političke vlasti nad Egiptom mogla bi prevlast na Istoku potpuno da zavisi od jedne zapadnoevropske države. Napasti samu Indiju nije odmah bilo moguće; ali je bilo moguće napadaču zauzeti, u Egiptu, jedan od onih usputnih ciljeva o kojima smo ranije govorili, pa da tamo čeka dok se tako utvrdi da bi mogao da pođe dalje. Kao što bi nadvojvoda Karlo nadirući iz Češke najpre obezbedio dunavsku dolinu i onda krenuo na Rajnu, tako bi, nadirući na Indiju, Francuska najpre zauzela Egipat i onda krenula dalje na Istok. Između Egipta i Francuske postojao je tada drugi jedan važan cilj, Malta; da bi nju zauzeo, Bonaparta se zaustavio na putu uprkos potrebe za hitnjom. Krajnji neuspeh ekspedicije ne treba da zamagli činjenice da je Francuska napadala Veliku Britaniju, da ova poslednja nije sigurno znala za cilj ekspedicije, da je bila zauzeta mnogim svojim zadacima i da se francuska vlast uspešno utvrdila i održala za dogledno vreme na dva važna mesta — Egiptu i Malti.

Možemo ovde napomenuti da se u pogledu cilja ekspedicije, čak i u tako uskom moru kao što je Sredozemno More, najveća nedoumica primećuje i u prepisci lorda Sent Vinsenta, britanskog glavnog komandanta, i Nelsona, kao i Admiraliteta. Najviše se pomišljalo na Napulj ili na Siciliju; u jednom od svojih pisama Nelson

kaže: »Malta je na samom putu za Siciliju«, objašnjavajući da bi ona bila vrlo korisna kao usputna baza.

Dotada je ovaj pokušaj protiv Indije, najvećeg i najudaljenijeg poseda Velike Britanije, bio uspešan. Ovde je, međutim, počinjala teškoća francuskog poduhvata. Pokazalo se ostvarljivim da se napreduje i postigne željeni cilj ako se jednom otisne od luke i od neprijatelja; ali kada je ovo bilo učinjeno, nikakav sudbonosan udarac nije još bio zadat Britancima, a Francuzi su, prema Velikoj Britaniji bili naterani da sa ofanzive pređu na defanzivu. Francuzi su morali obezbediti pobedu nad Englezima i osigurati komunikacije sa metropolom pre nego što bi bili u stanju da napreduju dalje. Bonapartin plan je bio mudro postavljen kao vojna operacija; on se slomio tamo gde su se uslovi razlikovali od uslova kopnenog ratovanja. Bonaparta, da citiramo jednog francuskog pisca, nikada nije postigao »le sentiment exact des difficultés maritimes« (»tačno osećanje pomorskih teškoća«). Vojska je prodrla na neprijateljsku teritoriju; ona je zauzela svoj prvi cilj; ali udarac nije bio smrtonosan, a njene sopstvene komunikacije bile su u krajnjoj opasnosti. Nije bilo rezervnih snaga za snabdevanje i pojačanje, kao što su one poslate u Gibraltar pre dvadeset godina, zato što je neprijateljska mornarica kontrolisala međuprostor — more. Kombinacijom genija i sreće, Francuska je prebacila svoju vojnu snagu na veliku razdaljinu preko mora i zauzela dve udaljene i nebranjene tačke na jednoj velikoj arteriji. Da li je mogla da ih zadrži? Mi znamo da ih nije zadržala; verovatnoća je bila da ih neće zadržati; ipak ih je držala dovoljno dugo da bi opravdala pokušaj. Kada se već našla u Egiptu i na Malti, francuska snaga prešla je sa ofanzive na defanzivu. Trupe u ova dva isturena položaja postale su garnizoni bez operative vojske. Komunikacije između njih i metropole bile su prekinute; osim toga, makoliko se okupacija održala, ona je bila besplodna, osim kao diverzija za neprijateljske snage, ukoliko neprijatelj ne bi zamorio sukob kao što se to već jednom desilo sa Velikom Britanijom. Iako je bitka na Nilu ubrzala i očigledno izazvala nesrećni završetak, on je možda u svakom slučaju bio neizbežan, s obzirom na odnos jedne i druge mornarice, što je Bonaparta propustio da vidi. Ceo poduhvat od početka do kraja ilustruje objašnjenje lorda Kičinera o sadašnjim okolnostima. Postoji prisilno odsustvo britanske mornarice zbog savremenih vojnih i pomorskih uslova, nastalih usled ratnih događaja u godinama koje su neposredno prethodile ovome, i postoji porazan krajnji rezultat čim je nadmoćna mornarica ponovo izvojevala slobodu akcije.

Takođe postoji poučna sličnost u osnovnim crtama Bonapartine egipatske ekspedicije i njegove čuvene kopnene kampanje u Italiji 1796 godine, dve godine pre toga. Godine 1796 on je sličnom brzinom prodro od denovske rivijere, 120 milja, do linije reke Adide i tvrđave Verone koja dominira njenom dolinom i koju je zauzeo posle dva meseca borbe. Iz nekoliko razloga, uglavnom topografskih

ali koje ne moramo ovde da nabrojimo, Adida je sa svojim mostobranom Veronom predstavljala strategijski centar, između denovske rivijere, odakle je Bonaparta pošao, i Beča koji je bio njegov krajnji cilj. Na taj način oni su predstavljali u ovoj kampanji ono što je Malta predstavljala u egipatskoj; ali prirodna preimućstva tog položaja umanjena su veštačkim stanjem koje je stvarala tvrđava Mantova na zapadu, tj. u pozadini Adide, i u kojoj je bila vrlo velika austriska posada. Dok se ova posada držala, Bonapartino držanje oblasti Adide bilo je nepotpuno i nesigurno. Tako je njegovo prodiranje bilo zaustavljeno, kao kod Malte, potrebom da ovlada Mantovom, koja je bila na boku njegove linije prodiranja u Austriju, tačno onako kao što je Malta bila na boku njegovog napredovanja prema Egiptu. Mantova ga je zadržala osam meseci, ali je za to vreme zadržao nadmoćnu operativnu vojsku, isto onako kao što je Velika Britanija u kasnijem periodu imala nadmoćnu mornaricu na Sredozemnom Moru; pokretna snaga u svakom slučaju obezbeđivala je komunikacije. Kada je pala Mantova, on je produžio sa maršem, kao što je produžio put posle Malte; ali svoj uspeh posle toga, onako značajan, on je sam delimično pripisao činjenici da je Austrija oslabila, a Velika Britanija nije smatrala da je Egipat oslabio, iako su to smatrali neki od britanskih predstavnika. »Da su se Austrijanci umesto da prave korake ka miru i dalje povlačili«, rekao je Bonaparta, »oni bi možda iscrpli moju snagu«. Upravo to se desilo u Egiptu i na Malti. Francuske snage u njima su iscrpljene.

Otkad su ova predavanja pisana rat između Japana i Rusije dao je sličan primer. Port Artur je bio Malta za Rusiju i Mantova za Japan. Rusija je u svojoj mirnodopskoj strategiji prenela svoju nacionalnu moć na Port Artur, iako daleko od središta njene snage, i tamo se utvrdila. Kada je došao rat, ona nije bila u stanju da održava komunikacije, bilo kopnom bilo morem, kao Francuzi na Malti. Mesto je zato na kraju palo; ali pretnja unutrašnje flote komunikacijama između Japana i Mandžurije zahtevala je zauzimanje tvrđave za koje je bio potreban vrlo veliki odred snage /određene za glavninu ruske vojske na severu. Od početka rata Japanci su brzo napredovali dok nisu došli do Liaujanga, ali su tamo zadržani šest meseci, uglavnom zbog opsade Port Artura, i napredovali su samo 35 milja. Posle pada tvrđave oni su se spremali da produže sa napredovanjem, kao Bonaparta posle Mantove; ali Rusi su imali nameru da se povuku i prikupljali su svoju snagu vraćajući se u bazu. U tom trenutku došlo je do pregovora. Teškoća za Japance bila je ista kao Bonapartina kada je nadirao prema Beču; iako se oni nisu služili njegovim razmetanjem, postupili su onako kao što je on savetovao Direktorijumu: »Nemojte prevazići svoje mogućnosti tražeći više nego što uslovi dozvoljavaju«.

To što Francuska nije postigla da održi svoj uspeh u Egiptu i na Malti, koje je zauzela, kao i na drugim udaljenim tačkama koje je držala pre rata, ima sličnosti sa nemogućnošću Velike Britanije

da zadrži svoje kolonije u Ratu za američku nezavisnost; i to ne samo kolonije na kontinentu, već i na Zapadnoindiskim ostrvima i do izvesne mere u Indiji i Africi, kao i na Menorki, koja je pala posle šest meseci opsade. Ovaj neuspeh došao je zbog udaljenosti, zbog broja i rasporeda nekoliko položaja, što je dovelo do razbacivanja snaga i do činjenice da se, i pored njene odlične mornarice, pogrešno smatralo da su udružene francuska i španska mornarica suviše jake za nju. Obim gubitaka pojedinih nacija u razno doba, pokazuje koliko su se velika smanjenja snage jedne strategijske pozicije, morala učiniti, čak i na račun ratišta, u neposrednoj blizini, zbog udaljenosti te pozicije od metropole. Veliko preimućstvo koje pretstavlja blizina ove poslednje samo je po sebi očigledno, a vidi se iz ovih primera. Ovo je glavno preimućstvo Japana nad Rusijom u nedavnom ratu, a to je i preimućstvo koje Japan još uživa nad svim drugim zemljama u pogledu akcije u zapadnom Pacifiku. Centar njene nacionalne moći je blizu poprišta mogućih međunarodnih sukoba u onom delu sveta koji zovemo Daleki Istok. Ovo će biti i preimućstvo Austrije na Sredozemnom Moru ako ona uspe da proširi svoju političku vlast preko zapadnog Balkana do Soluna i na okolne oblasti, — širenje koje bi ličilo na širenje Rusije kroz Sibir i Mandžuriju do Port Artura, i koga se plaše Italija i Rusija, čije se zaziranje od takvog razvoja događaja videlo na sastanku njihovih suverena u Rakoniđiju (Racconigi).

Brze daleke ekspedicije, znači, mogu se lakše ostvariti morem nego kopnom zbog veće pokretljivosti mornarice; u isto vreme one su po svojim posledicama manje dalekosežne od sličnog uspeha postignutog u matičnoj zemlji ili nad neprijateljskom flotom, zato što se udarac zadaje na periferiji a ne u srce. Takođe ih je teže održati nego izvršiti. Pošto je ekspediciona flota jednom pošla, ako se tajna dobro sačuvala mogu postojati dobri izgledi da neprijateljska flota u gonjenju pođe pogrešnim pravcem, ali teško da se može očekivati da će sam cilj biti iznenađen u ovim danima kablova i bežične telegrafije. Ali čim se postigne neposredni cilj ekspedicije, napadač prelazi iz ofanzive u defanzivu, sa njenim teškoćama; da bi održao svoju pobedu, on mora da vlada i komunikaciskim linijama, tj. morem.

Takođe moramo primetiti da se ovakve daleke pomorske ekspedicije mogu nadati onom neposrednom uspehu koji je neophodan za krajnji uspeh, samo ako nema efikasnog otpora na mestu iskrcavanja; dalji uspeh, međutim, zavisi od toga da li će se umešati neprijateljska flota posle iskrcavanja. Ovo se videlo u Sevastopolju i u Port Arturu. Ni u jednom od ovih slučajeva nije bilo delotvornog otpora iskrcavanju, i ni u jednom nije neprijateljska flota efikasno ometala komunikacije napadača. U Ratu za američku nezavisnost, iako su Francuska i Španija oduzele mnoga mala ostrva od Velike Britanije, kao i daleku i slabu Pensakolu, one nisu imale uspeha ni protiv Jamajke ni protiv Gibraltara. Kod Menorke je ishod bio druk-

čiji; trebalo je šest meseci da se ovo ostrvo zauzme, jer Englezi nisu mogli da odvoje nikakvu flotu na tom sektoru da zaustave ekspediciju, kao što su učinili u slučaju Jamajke, ni da ometu opsadu, kao kod Gibraltara. Jamajku je spasla Rodnijeva pobjeda nad francuskom flotom u trenutku kada je ona polazila u napad, te zbog toga nije moglo da dođe do pokušaja iskrcavanja. Kod Gibraltara nije mogao da se pruži otpor neprijateljima koji su uspostavljali svoje linije na kopnu, jer su oni vladali kopnom; ali se britanska flota stalno mešala ubacujući materijal, i zato je opsada propala.

Svaka analiza pokazuje da je osnovni bitan uslov za utvrđivanje i održavanje nacionalne moći u udaljenim pomorskim oblastima posjedovanje flote jače od flote svakog mogućnog protivnika. Ovo nije ništa drugo nego ponavljanje principa kopnenog ratovanja, da su operativne vojske, a ne posade tvrđava, efikasna i odlučujuća sredstva rata. Okupacija vojnički obezbeđenih luka, iako važna i čak potrebna, dolazi tek posle važnosti flote. Imajući u vidu pitanje koje nas sad zanima, — posjedovanje strategiskih položaja u udaljenim krajevima, — i prihvatajući u potpunosti Napoleonovo načelo da je »rat stvar pozicija«, možemo slobodno za sebe da iskujemo strategijski aforizam, da je u pomorskom ratu sama flota ključna pozicija celine. U vezi sa ovim, možemo da primetimo da su Japanci u nedavnom ratu počeli s tim što su veliki deo materijala za flotu iskricali u svoju zaštićenu stalnu bazu na Eliotovim Ostrvima, ali da su kasnije našli da je u pogledu administrativne ekspeditivnosti zgodnije da veliki deo materijala zadrže na brodovima. Ono što plovi može da se drži u brodovima koji su u stanju da prate flotu, koja na taj način nosi svoju bazu sa sobom, i tako može da se smesti u kakvu pogodnu luku koja ne mora biti utvrđena, pošto ona može sopstvenom snagom za izvesno vreme da obezbedi zaštitu. Pomorski vojni naponi moraju, prema tome, da se usredsrede na flotu; ali u isto vreme, da se ne bismo odvojili od pravilnog stručnog mišljenja, treba da izbegnemo krajnost »Škole plave vode« (*Blue Water School*), i da imamo u vidu da je flota opterećena brigom oko baze oslabljena flota za operativno dejstvo — oslabljena i strategijski i taktički.

Utvrdene operacijske baze su isto toliko potrebne floti kao i vojsci, ali njihova selekcija i priprema mora da podleže izvesnim jasnim načelima.

Prvo, broj tačaka koje se žele ozbiljno da drže treba da je što manji kako bi one što manje iscrpljivale matičnu zemlju i dozvolile joj da se koncentriše na onima koje imaju životni značaj; sve druge neka se snađu same sa topovima okrenutim isključivo prema moru. Ako je neprijatelj pametan, on neće tračiti vreme i snagu na njih. S druge strane, bitne tačke treba da su najozbiljnije pojačane i sa snažnim posadama. Ako neprijatelj preduzme ofanzivu, on je preduzima protiv čitavog sistema i svaka napadnuta tačka treba da je spremna da izdrži onoliko koliko dozvoljavaju njena

prirodna preimućstva. Svaki dan takvog otpora je dobit za zajedničku odbranu. Moglo se doći do vrlo ozbiljnog rezultata po snage Unije i opšte kampanje da su se tvrdave Džekson i Sent Filip, ispod Nju Orlienja u tom tako kritičnom periodu rata 1862 godine održale onoliko dugo koliko su mogle. Otpor Port Artura ozbiljno je oslabio glavno japansko napredovanje, u pogledu broja ljudstva koje je moralo da se upotrebi u opsadi, ali je tako dobio u snazi i vremenu u odnosu na celu rusku shemu operacija. Da su u prvim fazama otpora napadači uspešnije držani na otstojanju, možda bi Rožestvenski kada je stigao još i zatekao portartursku flotu. Francuska posada koja je 1800 godine izmarširala iz Đenove sastojala se iz samih kostura, ali njihova izdržljivost dala je Bonaparti vremena da postavi operativnu vojsku na komunikacijama između austriskih snaga i zemlje. U manjoj meri je Ledismit odigrao sličnu ulogu u Burskom ratu.

Zemlja koja ima mnogobrojne i razbacane pomorske posede mora zato pažljivo da prouči koliko njih može da održi i koje; s druge strane, zemlja koja vidi potrebu da uspostavi svoju vlast, ili se sprema da je uspostavi u budućnosti u nekoj oblasti, trebalo bi isto tako savesno da ispita u kojim pravcima treba da idu njeni naponi ka zadobijanju strategiskih i održivih luka. Ovo je, naprimer, Nemačka nedavno učinila sa Kiao Čauom, a Sjedinjene Države sa Havajima i Gvantanamom.

Drugo, postoji očigledan red važnosti između raznih luka koje mogu da sačinjavaju pomorski sistem jedne nacije. Za sve države na prvo mesto dolaze domaće luke, zato što je uvek moguće da jedna zemlja bude bačena u defanzivu, a samoodbrana ne samo da je prva potreba svake zemlje, već pretstavlja i jedinu bazu na kojoj može da počiva spoljna akcija, blizu ili daleko. Sve dok se ne konsoliduje nacionalna vlast u metropoli ne može da dođe do spoljnog širenja. Posle obezbeđenja samoodbrane dolazi vršenje raznih zadataka nacionalne politike, prema njihovim relativnim stepenima važnosti. Pošto se oni u toku vremena mogu menjati, to će se i važnost luka menjati s njima. Ipak, u svakoj određenoj eposi postojaće i nacionalna politika više-manje jasno formulisana; a na udaljenije luke, koje su bitne za ulogu flote, zajedno sa domaćim lukama treba gledati kao na celinu, kao sistem, a ne samo kao izolovan položaj.

Tako, da uzmemo glavnu pomorsku silu moderne istorije, Veliku Britaniju. U početku njene stvarne karijere kao pomorske sile Holandija joj je bila neprijatelj, a veliko brodogradilište Čatem. Ovome, sada kada joj je Nemačka postala glavni suparnik, na moru, odgovara novi položaj Rousajt (Rosyth), zajedno sa Čatemom. Neprijateljstvu sa Holandijom usledio je savez, u kome su dve države učestvovala u opštoj kombinaciji protiv Luja XIV. Vojna politika tada je privukla Veliku Britaniju na Sredozemno More, na koje su trgovački interesi već bili privukli njenu mornaricu radi zaštite trgovačkih brodova. Okupacija Tandžera i njegov razvoj izgradnjom

utvrđenja i pristaništa bili su nezreo prvi plod britanskog interesa u tom moru; međutim, posle obezbeđenja samoodbrane u domaćim vodama, dalja osvajanja Gibraltara, Menorke i Malte pokazala su da je Sredozemno More postalo prvi cilj politike Velike Britanije. Sva tri ova mesta bila su tvrđave u strogom smislu reči.

* U toku XVIII veka britanski interesi na Sredozemnom Moru su ostali, ali su postali sekundarni prema interesima na Zapadno-indiskim ostrvima i u Severnoj Americi. Posao starog »turskog trgovca« (Turkey merchant), kako su ga zvali, stao je iza šećera Zapadne Indije, pirinča i duvana američkog kontinenta, krzna Kanade i riba Njufaunlanda. Jamajka, koja, po mom mišljenju, ima ključni položaj na Karipskom Moru, mora da je bila dobro utvrđena i sa jakom posadom, sudeći po pripremama savezničkih država za njeno osvajanje 1782 godine. Francuska je bila postala neprijatelj, i to je ostala u tom veku. Ovaj odnos se vidi iz sve većeg značaja Portsmoutha i Plimaüta kao brodogradilišta u metropoli; ali kontinentalne kolonije Velike Britanije, sada obuhvaćene u Sjedinjenim Državama, izgleda da su imale samo obalsku odbranu. Ovo je prećutno priznanje da su već bile suviše brojno nastanjene, a i da ih je bilo mnogo i da su bile suviše udaljene da bi ih osvojila neka druga država, pod uslovom da britanska mornarica i dalje održi svoju nadmoćnost na moru. Luisburg i Kvibek utvrdili su Francuzi i snabdeli posadama za slučaj opsade, upravo zato što je Kanada tako retko naseljena, a francuska mornarica tako slaba da se njihova bezbednost ne može da osigura ni kopnom ni morem. Njihov pad ističe jedan elemenat fortifikacije preko koga se suviše lako prelazi; naime, da utvrđeno mesto, kada prelazi u neprijateljske ruke, daje neprijatelju prednost ne samo kao položaj, nego i kao snaga utvrđenja. Tako ako padne neka kolonijalna luka, poželjno je da ona ne pruži odmah i veštačku zaštitu od ponovnog zauzimanja sa kopnene strane; takav je, naprimer, bio slučaj sa Kvibekom, 1760 godine, one zime posle Vulfove pobede. Iz toga se može zaključiti da u mestima koja zaslužuju da budu utvrđena moraju i utvrđenja i posada da budu na visini svih mogućih zahteva.

U pomenutim periodima, britanska nacionalna politika razvijala se paralelno sa skoro neprekidnim ratom. Otuda se shema utvrđenih položaja brže razvijala nego što se proučavala; u tome je mnogo potsećala na britanski ustav. Sjedinjene Države nisu mnogo ratovala i njihova spoljna politika razvijala se bez ikakvog uticaja one vojne atmosfere koja dovodi do nehotične pripreme. Što se tiče promene uslova, možda će biti zanimljivo potsetiti se na to da kad su pisana predavanja koja sačinjavaju osnov ove rasprave, oklopne flote Sjedinjenih Država, Nemačke i Japana nisu postojale; da su Kuba, Portoriko i Filipini još bili španski, a Havaji nezavisni. Može se tome dodati i to da još nije bila osnovana Glavna uprava (*General Board*) mornarice, niti Združena uprava (*Joint Board*) kopnenih i pomorskih oficira.

Ovde ne bi bilo umesno raspravljati u pojedinostima o nekoj shemi utvrđenih luka Sjedinjenih Država, iz očiglednog razloga što se pomenute uprave nesumnjivo bave tim pitanjem, sa temeljitošću i obaveštenošću kojom ovde ne raspolazemo. Mogu se samo navesti neki opšti strategijski pogledi.

Pre svega, šta je osnovna vojna potreba jedne pomorske baze? Očigledno to da ona bude korisna za rat. U ovim danima, kada su potrebne bar dve godine da se sagradi i opremi ratni brod, odmah je očigledno da se brodogradnja ne može smatrati primarnim vojnim ciljem u nekom pomorskom arsenalu. Ako su brodovi sagrađeni u nekom pomorskom arsenalu bolji, ili jeftiniji, ili brže sagrađeni, to su dobri industrijski ili ekonomski razlozi; ali nijedan od njih nije vojni razlog. Najviši je zadatak pomorskog arsenala da održi borbenu sposobnost flote u ratu, a naročito da je u što kraćem roku ponovo osposobi u slučaju da je oštećena u redovnoj službi ili u borbi. Nikakva korisnost u miru ne može da nadoknadi nedostatak toga u ratu. Pri izboru naročitih mesta koja služe tom cilju treba se rukovoditi jedino ovom mišlju — korisnošću u ratu, a ona se može analizirati, kao što smo već učinili, kao položaj, snaga i sredstva. Od tih sredstava, glavno je obilan prostor za brzo smeštanje u dokove; mesto koje je u ovom pogledu povoljno treba pretpostaviti nekom drugom, čak i ako postoji neko preimućstvo u pogledu položaja ili prirodnih sredstava. Očigledno je da će razni stepeni koje imaju ta tri elementa učiniti odluku težom, ali u svakom slučaju ona ne treba i ne sme da se komplikuje uslovima za brodogradnju.

Ovo se tiče svih glavnih pomorskih baza, bilo na domaćim obalama ili dalje. U metropoli svaka obala treba da ima dve takve baze, od kojih jedna može da bude glavna a druga sporedna po razvijenosti. Što se tiče baza van matične zemlje, njihov broj i njihov izbor zavisi od nacionalne politike. Ako se ta politika vezuje za interese blizu same zemlje, kao što je Karipsko More, razvoj pomorske baze može da bude uslovljen blizinom domaćih luka. U Građanskom ratu u Americi, naprimer, luke Port Rojal, Ki Vest, Pensakola i Nju Orlieniz sve su bile pomorske baze, ali vrlo ograničenog razvoja. Karakter rata, pošto neprijatelj nije raspolagao flotom, dozvoljavao je da se brodovi šalju u severna brodogradilišta na opravku, dok su se snage na frontu održavale ojačanjima.

Neki sistem pojačanja potreban je za svaku snagu; ali treba shvatiti da bi bar smeštanje u dokove trebalo da je moguće na manjem otstojanju nego što je otstojanje od Mobila do Norfoka, ili do Njujorka, i ovu olakšicu treba obezbediti kada je to izvodljivo. U Građanskom ratu u Americi operisali su mnogobrojni brodovi osrednje veličine, raznoliki, i uglavnom dekoncentrisani osim prilikom nekih retkih borbi, a o tim borbama je isključivo odlučivala ona strana koja je imala mornaricu. Gde se flota nalazi nasuprot floti, a da svaka ima ograničen broj velikih brodova, biće od naj-

većeg značaja da brod ili brodovi koji su izdvojeni za popravak ne moraju dugo da čekaju.

Kada su ova predavanja pisana Sjedinjene Države imale su samo jednu spoljnu politiku koja se upravo može nazvati politikom — »Monroove doktrine«. Sada imaju dve, a druga se zove politika »otvorenih vrata«. Nesumnjivo je da međunarodni odnosi donose razna pitanja, a kako će koje od njih vlada rešavati zavisi većinom od izvesnih prihvaćenih principa. Ovi se principi, zato što su utvrđeni i stalni, mogu nazvati politikom; ali se oni primenjuju i na posebne povremene slučajeve, i zato nemaju onaj neprekidni uticaj koji imaju dva pomenuta principa. Ovi zavise od uslova tako ustaljenih i tako karakterističnih za stav države, kao što su i bitni za nacionalnu dobrobit, da deluju i na stvaranje nacionalnog javnog mnjenja i imaju stalan uticaj i na diplomatsku delatnost. Politika »otvorenih vrata«, što u praksi znači jednake trgovačke mogućnosti, lokalno je tesno povezana sa pitanjem aziskog useljavanja u Ameriku. Azisko useljavanje je opet u bliskoj vezi sa Monroovom doktrinom, jer je postalo očigledno da su Azijati toliko različiti od Evropljana da ne mogu društveno da se stapaju. Žive jedni pokraj drugih, ali u zasebnim zajednicama, mesto da su uvršćeni u masu stanovništva. Prema tome, velika brojna nadmoćnost Azijata u datoj oblasti je prava aneksija, stvarnija nego političke aneksije protiv kojih je i proglašena Monroova doktrina. Havaji su primer ovog stanja; a poznati pregovori Japana na političko vezivanje Havaja za Sjedinjene Države bez sumnje bi otišli i dalje da nisu neka neodložnija pitanja tražila njegovu pažnju. Slobodno azijsko useljavanje na obalu Pacifika u njenom sadašnjem stanju retkog stanovništva značila bi azisku okupaciju — Aziju koloniziranu u Americi. Ovo vlada Sjedinjenih Država ne može da prihvati, zbog oštrog otpora pacifičkih država ako ni zbog čega drugog.

Ovaj sticaj okolnosti, dovodeći do jedne određene nacionalne politike, nameće potrebu pomorskih baza na Pacifiku, isto kao što je ulazak Sredozemnog Mora u sferu britanskih interesa primorao na postepeno sticanje baza u njemu. Dok je Monroova doktrina bila jedina pozitivna spoljna politika Sjedinjenih Država nasuprot negativnoj politici ostajanja po strani od spletki drugih država, nacionalni interes se postepeno ali brzo usredsredio na Karipsko More; to je bilo zato što preko njega idu prilazi Panamskoj Prevlaci, mestu koje je u središtu pažnje Monroove doktrine. Ovakve su bile prilike kad su ova predavanja prvi put pisana. Pitanje Pacifika i njegovih posebnih međunarodnih prilika onda se jedva nagoveštavalo i malo je privlačilo pažnje. Sada, iz raznih navedenih razloga, Pacifik ima aktuelnu i neposrednu važnost; zaista, premeštanje interesa može da se poredi sa onim slučajem u drugoj polovini XVIII veka kada je zapadni Atlantik, od Kanade do Venecuele, postao važniji od Sredozemnog Mora u očima britanskih državnika. Sredozemno More nije zbog toga prestalo da bude važno; ono samo nije

više bilo na čelu. Na isti način i Karipsko More ostaje važno; možda ono nije ni sasvim prestalo da bude na čelu, ali ima suparnika na Pacifiku. Skoro dovršenje Panamskog Kanala dovešće oboje u tako blisku vezu da će izabrane luke jednog i drugog moći i morati da čine jedan dobro promišljen sistem, u kome će korisnost i izdržljivost svakog dela biti u srazmeri s njegovim odnosom prema celini.

Najzad, održavanje svakog sistema pomorskih utvrđenih baza u krajnjoj liniji zavisi od nadmoćnosti na moru — od mornarice. Pad potpuno izolovanog utvrđenja može dugo da se odlaže, ali će na kraju do njega sigurno doći. Najistaknutiji primer je čuvena opsada Gibraltara, od 1779 do 1782 godine. Svi napadi na njega pretrpeli su potpuni poraz; ali on bi morao pasti, da nije bilo energije i veštine britanske mornarice u ubacivanju materijala. Operativna vojska, da kažemo, oslobodila je opsednutu tvrđavu.

Na ovo se može neposredno nadovezati i to da je u ratu glavni cilj svojstven mornarici neprijateljska mornarica. Pošto je mornarica od bitnog značaja u održavanju veze između raštrkanih strategijskih tačaka, iz toga sledi da je udarac nanet njoj najsigurniji udarac njima. Ima nečeg jadnog u naporima jedne velike pomorske snage, koja ima neprijateljsku flotu na domašaju, kad ona te napore uperi protiv beznačajnih kopnenih postrojenja, kao što je bio slučaj sa francuskom flotom pod D'Estenom (D'Estaing) kod Zapadnoindijskih ostrva 1778 i 1779 godine, ili čak i protiv važnih baza kao što je Gibraltar, a ostavlja po strani neprijateljsku flotu. Usluge flote i luka su uzajamne; ali, osim u pogledu domaćih luka, ove poslednje imaju veću potrebu za flotom nego flota za njima. Zbog toga flota treba da udari protiv organizovane snage neprijatelja na vodi, i da tako prekine saobraćaj između njegovih luka.

Glava IX

OSNOVI I NAČELA

DALEKE OPERACIJE I POMORSKE EKSPEDICIJE

Bez obzira na teškoću održavanja dalekih i odvojenih poseda, država koja želi da sebi obezbedi deo prevlasti nad bilo kojom važnom pomorskom oblašću, ne može sebi da dozvoli da ostane bez ikakve baze na nekoj strategiskoj tački te oblasti. Takve tačke, pogodno izabrane zbog svojih međusobnih položaja, čine bazu; ona će biti sekundarna u odnosu na metropolu, a primarna u odnosu na neposredno ratno poprište.

Načelo koje postavljaju vojni pisci da vojska koja nadire daleko od metropole treba da uspostavi drugu bazu blizu poprišta operacija, rukovodeći se istim pravilima kao pri osnivanju one prve, i sa sigurnim komunikacijama između jedne i druge, važi i ovde; treba samo imati na umu da sigurne komunikacije na moru znače pomorsku prevlast, naročito ako je otstojanje između metropole i isturene baze veliko. Takve sekundarne baze treba da se osnuju na istim principima kao i one na domaćim granicama — drugim rečima, važno je da budu dve utvrđene luke, od kojih samo jedna treba da bude prvog reda. One treba da su dosta blizu da mogu da pruže jednu drugoj pomoć, ali ne tako blizu da dozvole neprijatelju da osmatra i jednu i drugu a da ne razdvaja glavninu svoje flote. Od 1803 do 1805 godine britanska flota pod Nelsonom, osmatrajući Šulon, imala je tako na raspoloženju i Maltu i Gibraltar. Ove baze ne samo da su učestvovalе u davanju podrške floti, već je svaka pružala podršku onoj drugoj time što su podelile teret zaštite duge linije trgovačkih komunikacija od Kanala do Levanta. Da su Rusi u godinama koje su prethodile poslednjem ratu poslali celu svoju flotu na Daleki Istok, nadjačali bi brojno Japance i oslonili se na Port Artur i Vladivostok. Japanci, s druge strane, imali bi preimućstvo unutrašnjeg mora (Inland Sea) i njegovih nekoliko izlaza i na taj bi način bili u mogućnosti da kombinuju iznenadne pokrete (v. sk. 13). Luka kao Kure, na unutrašnjem moru, sa dva ili više ulaza mnogo udaljenim između sebe, ima preimućstvo dveju kombinovanih luka uz preimućstvo da je sva delatnost koncentrisana u

jednoj. Kada se drže dve luke, kao u ovim primerima, operativna baza koja obuhvata dve ili više tačaka može da se smatra kao jedna linija, isto kao domaća obalska granica. Idealno stanje je da luke budu u vezi kopnom isto kao vodom. Luke na velikim ostrvima, — Kubi, Haitiju, Jamajki, — imale bi ovakvo preimućstvo, naprimer, Santjago, Sienfuegos, Havana; međutim, dve luke na kom bilo ostrvu Malih Antila bile bi suviše blizu. One bi ustvari bile kao jedna jedina luka.

Ako je dato pomorsko ratište veliko i sadrži više strategiski povoljnih tačaka, izbor između njih postaje važan. Ako je neka tačka centralna, njen uticaj je ujednačeno raspoređen i sa nje su lakše dostupni svi ostali delovi ratišta; međutim, ako se njen uticaj ne proteže do graničnih linija dotične oblasti njene komunikacije sa metropolom dolaze u opasnost. Tako je Jamajka, zbog svoje centralne pozicije, jedna od glavnih tačaka na Karipskom Moru; ali kada bi Velika Britanija bila ograničena samo na Jamajku, komunikacije sa metropolom, pošto idu kroz prolaze kojima vladaju druge sile, bile bi nesigurne. Isto bi se moglo reći 1798 godine i o Egiptu, u odnosu na Francusku, iako je centralan u odnosu na Evropu i Indiju, bez Malte ili sličnog nekog položaja; i zaista, ponekad, i pored nadmoćnog položaja Egipta, Britanci se nisu dobro osećali u pogledu svojih komunikacija s njim, iako imaju baze Gibraltar i Maltu, koje su obezbeđene od napada (*coup de main*) i koje pružaju zaštitu njihovoj floti. Prvi po redu od spoljnih položaja su oni koji leže na strani najbližoj metropoli; samo kad su tu sigurni može biti reći o daljem koraku. Gibraltar, naprimer, može da se smatra kao neophodan prvi korak ka Egiptu; Sv. Lucija, povoljna kao usputna tačka, u najmanju ruku, ka Jamajki. Druge po redu, iako prve po važnosti na određenom sektoru, jesu centralne pozicije; naprimer, Malta na Sredozemnom i Jamajka na Karipskom Moru. One koje leže na strani najudaljenijoj od zainteresovane zemlje, makoliko bile važne, najisturenije su, naprimer, Egipat i Panama, te mora da se pazi da se njihove komunikacije sa metropolom ojačaju usputnim položajima. Velika Britanija ima lanac takvih položaja do Indije.

Iz svega ovog razmatranja izlazi da se, onog trenutka kada jedna vlada uvidi da su nacionalni interesi na jednom određenom sektoru ugroženi tako da traže vojnu akciju, mora zadužiti neko kompetentno telo da pažljivo prouči teren, pošto je sakupilo potrebna obaveštenja, i da odluči koje tačke imaju strategisku važnost i koje je od njih najpovoljnije zaposesti. Kada se takvi položaji već zaposednu, obično mora da se poštuje posed onoga koji ih je dotada držao, a uslovi pod kojima on prestaje da se poštuje ne dolaze u domen vojnika, već državnika. Priznaće se, međutim, da će prilike iskrsnuti kada će jedna država možda pribeći ratu da zaštiti interese koje smatra vitalnim; isto tako priznaće se da će držanje neke pomorske oblasti postati potreba rata, ako ne njegov osnovni motiv. Ako je ovo slučaj, nastaje ono što se tehnički zove »ratnim opera-

cijama«. Država može da ima za cilj bilo da postigne vlast nad nekim oblastima, ili da proširi vlast koju već ima; s druge strane, ona može samo da teži da brani ono što već ima time što će zaustavljati nadiranje koja mu prete.

Ako je cilj da se postigne vlast nad novim terenom, rat postaje ofanzivan po svom cilju, a, prema tome, i po svojim operacijama. Vojne operacije, međutim, možda neće biti direktno uperene protiv cilja koji se želi da zauzme. Možda će neprijatelj biti slabiji na nekoj drugoj tački koju on u isto vreme možda više i ceni; i polazeći protiv nje, možda će se stvarni cilj pre postići nego direktnim napadom. Pitanje ovde dodiruje celokupno vođenje operacija. Za vladu napadača je to pitanje slično onome koje se postavlja pred svakog glavnokomandujućeg kada sa nekog položaja hoće da istera neprijatelja — da li da taj položaj napadne frontalno ili sa strane? Ono prvo traži veću snagu, drugo više vremena. Primer toga može se naći u pokušaju Francuza i Španaca da oduzmu Gibraltar od Engleske za vreme Američkog rata za nezavisnost. Napad je preduzet direktno na Gibraltar — najjači vojni položaj pod britanskom vlašću — i propao je. Ista sila upotrebljena protiv engleskog Kanala i obale, vešto upotrebljena, teško da ne bi, pod postojećim uslovima ogromne pomorske brojne nadmoćnosti, uspela da istrigne od Engleske Gibraltar. Ratna osvajanja često vrede samo kao baza za pregovore na kraju rata. Korespondencija Napoleona I puna je pouka u ovom smislu.

Može se na taj način desiti da cilj rata ne bude i cilj operaciskog plana. Doista, cilj rata ne mora uopšte da bude osvajanje teritorije, nego privilegija i prava koja su ranije bila osporavana; isto tako, cilj može da bude i okončanje nepravdi koje se čine strani koja počinje rat. Čak i tada, verovatno je da će napad na neke od neprijateljskih poseda biti deo planova operacija.

Nas, s obzirom na naš predmet, interesuje ovde kontrola neke pomorske oblasti, — kontrola koja treba da bude ili delimična ili potpuna prema okolnostima. Početi takav rat sa ma kakvim izgledima na uspeh, zahteva od jedne države da zadovoljava dva uslova: prvo, granice dovoljno osigurane od sudbonosne povrede; drugo, mornaricu sposobnu da ospori pomorsku prevlast neprijatelju pri postojećem stanju neprijatelja. Granica, ili obala, u najširem smislu, jeste baza celog rata, na kojoj počiva odbrana, i odgovara onoj užoj operaciskoj bazi sa koje polazi jedna pojedinačna ratna operacija. Mornarica je glavno sredstvo za ofanzivu; dok u defanzivi mornarica igra drugostepenu ulogu, u ofanzivnom pomorskom ratu ona ima vodeću ulogu. Čak i u slučaju velike *kombinovane* operacije, glavna uloga pripada brodovima; jedini slučaj u kome ovo nije, to je kad neprijatelj nema brodova, tako da je zadatak flote već unapred postignut, kao kod Sevastopolja. Do tog ratnog poprišta bile su dve komunikacije: jedna kopnena potpuno u rukama Rusa, druga morem pod kontrolom saveznika, pošto je neprijatelj razoružao i poto-

pio svoje brodove. Tako se stvar svela na opsadu jedne velike tvrđave i potpuno je otpalo strahovanje za komunikacije napadača. U slučaju Gibraltara, 1779 do 1782 godine, ofanziva je propala usled slabosti ili nesposobnosti savezničkih mornarica; da su ove bile na visini svog zadatka, britanska flota ne bi bila u mogućnosti da ubacuje materijal.

Pitanje ratovanja u pomorskoj oblasti van neposredne blizine zaraćene zemlje svodi se na pitanje opštih vojnih operacija. Radi se o pomorskim pohodima u zabaćena mora u kojima ta zemlja može a ne mora da ima od ranije već pozicije koje su korisne u ratu; u svakom slučaju tu se radi o ofanzivnim pokretima i o osvajanju neprijateljske teritorije ili bar o preuzimanju kontrole nad njom. Čak i kad je glavni cilj rata defanziva, ona se najbolje vrši ofanzivnom delatnošću.

Specifična crta kojom se ove ofanzive razlikuju od drugih i koja im daje njihove posebne karakteristike jeste bespomoćnost vojnih kontingenata ukrcanih na brodovima za vreme plovidbe, — njihova bezbednost zavisi isključivo od prevlasti njihove zemlje na moru. Bili ti kontingenti veliki ili mali, makoliko bili efikasni u pogledu hrabrosti, discipline i veštine, oni su paralizovani što se tiče efektivne akcije za sve vreme prevoza. Kritična priroda ovog perioda, zajedno sa daljom nesigurnošću komunikacija, koje će stalno zavisiti od te prevlasti, to su odlike koje treba imati stalno na umu pri razmatranju ovog pitanja.

Moramo najpre dati nekoliko letimičnih primedbi o glavnim osobinama takvih pohoda; zatim ćemo, u cilju ilustracije, ukratko opisati i pretresti dva istoriska slučaja.

Pretpostavljajući da imamo dva pomenuta elementa, i to prilično bezbednu domaću granicu i mornaricu koja je u stanju da održi pred neprijateljem prevlast na moru, idući korak biće da se odredi poseban plan operacija koje će najbolje odgovarati preduzetom cilju. Ovo traži odabiranje baze, cilja i linije operacija, — tri činjenice neodvojive od svake ratne operacije.

Ostavljajući na stranu, kao suviše široko, pitanje napada na neprijatelja van pomorske oblasti koju želimo da podvrgnemo svojoj kontroli, krajnji cilj u toj oblasti biće onaj položaj, linija ili sektor koji se zbog svog uticaja na celokupnu situaciju može smatrati najvažnijim — da upotrebimo uobičajeni izraz, ključem ili ključnom pozicijom. Ako je oblast koja nam je cilj upadljivo bliža jednoj od pomorskih granica zaraćene strane nego drugima, baza operacijskih planova inače će se na njoj, ako to ne sprečavaju drugi ozbiljni razlozi, kao što je nedostatak dobrih pristaništa ili izgrađenih brodogradilišta. Tako je Velikoj Britaniji, sada kada je Nemačka postala glavna opasnost na moru, potrebno još jedno brodogradilište — i to na prvom mestu brodogradilište za opravku i održavanje brodova — na Severnom Moru, u Rousajtu (Rosyth), osim onoga koje već postoji u Čatemu (Chatham). Ovo očigledno znači da će

se, protiv nemačke obale i za operacije na Severnom Moru, britanska baza premestiti sa Kanala, tj. iz Plimauta i Portsmauta na Severno More. Tako se Austrija i Rusija sve više teritorijalno orijentišu na Sredozemno More, zato što su drugi njihovi izlazi na to more, sa vrha Jadranskog Mora i sa Crnog Mora, isuviše udaljeni i sa suviše izloženim pomorskim komunikacijama do tih mora, da bi mogle korisno da posluže kao operacijske baze.

S druge strane, Sjedinjene Države na obali Meksikanskog Mora poseduju bazu izrazito bližu Panamskoj Prevlaci i zapadnoj polovini Karipskog Mora nego što su Norfok i Njujork, dve glavne pomorske baze koje je priroda odredila na atlantskoj obali. Ipak nije verovatno da bi, uz porast veličine ratnih brodova i teškoće smeštaja na Misisipiju, luke na Meksikanskom Moru mogle da pruže ikada onakve operacijske baze kao što su one na Atlantiku; pre izgleda da bi one mogle poslužiti kao usputne isturene luke, dragocene kao izvori snabdevanja zbog njihove blizine, ali nezgodne za veće opravke. U isto vreme Gvantanamo i Ki Vest, u slučaju operacija protiv Prevlake, pružaju takva očigledna preimućstva usled svoje blizine i mogućnosti uzajamnog potpomaganja da bi bilo poželjno pa čak i neophodno da se u njima predvide mere za smeštanje i opravke. Izvesnog vojnog rizika mora biti; takav je, naprimer, slučaj sa britanskim dokovima na Gibraltaru, koji su pod današnjim uslovima na dometu obale Algesirasa.

Veliki arsenali određuju položaj bazne linije, a u velikoj meri i njenu dužinu. Njihova lokalna sredstva, torpedni brodovi i podmornice, donekle će štititi obalsko područje između njih, pa čak i malo van toga, od neprijateljskih operacija. Pitanje pomeranja sa tako određene baze do izabranog cilja zahteva određivanje linije operacija. Na otvorenom polju mora pravi put je najprirodniji, i, ako su ostali uslovi jednaki, najbolji; ipak, mnoge okolnosti mogu da utiču na odluku u tom pogledu. Glavna je među njima snaga mornarice u poređenju sa neprijateljskom — snaga koja zavisi ne samo od celokupne tonaže ili težine metala, već i od načina na koji su te količine raspoređene među razne vrste brodova, kao i od karakteristika svake vrste broda u pogledu naoružanja, oklopa, brzine i utroška goriva. Sve te osobine su elementi strategijske efikasnosti, koji su ponekad između sebe kontradiktorni; a usklađivanje tih elemenata može da ima ozbiljnog uticaja na strategijske kalkulacije. Ovo pokazuje da je sastav jedne državne flote ustvari strategisko pitanje. Poznata efikasnost raznih rodova i relativna udaljenost zaraćenih zemalja od cilja za koji se pretpostavlja da je isti za svaki od njih, — za jednu s tačke gledišta odbrane, za drugu s tačke gledišta napada, — takođe će uticati na izbor operacijske linije, zato što će dužina komunikacija koje treba braniti materijalno pogađati snage zaraćenih strana. Na ovim linijama, ili morskim pojasevima, brze krstarice mogu najviše da ometaju operacije, jer vezuju svojim kretanjem veliki deo neprijateljske flote. Što su te linije

kraće i mnogobrojnije, i što dalje idu od neprijateljskih luka, to će biti teži zadatak neprijatelja i veća njihova bezbednost.

Veliki deo onoga o čemu ćemo da govorimo, naime, o napredovanju jedne velike pomorske ekspedicije, — kontingentu ratnih brodova koji sprovodi ukrcanu vojsku, — možda će nekima izgledati kao raspravljanje o nečemu što se nikad nije ili nikad neće desiti, ali zato treba imati na umu da se to desilo 1798 godine, pod najvećim vojskovođom modernog doba, i da je ekspediciju gonila flota otprilike iste veličine pod Nelsonom, jednim od najvećih admiralâ svih vremena; ne treba gubiti iz vida ni to da su pitanja koja su iskrsla u vezi s tim pohodima verovatno tražila pažljivo razmatranje i od Napoleona i od Nelsona. Što se tiče pretpostavke da se takva stvar više nikad ne može dogoditi, pomislite na sav očigledan budući značaj Zapadnoindijskih ostrva i Karipskog Mora kao prilaza Panamskoj Prevlaci, a preko Prevlake Tihom Okeanu; pomislite, takođe, i na kratkoću udaljenosti bilo kojih dveju tačaka na Karipskom Moru. Imajte stalno u vidu površinu tog mora, da je njegova dužina svega pola dužine Sredozemnog Mora, tako da velike ekspedicije mogu zaista da se dogode tamo pod naročito povoljnim okolnostima za takve poduhvate.

Tamo gde je neka mornarica znatno nadmoćnija od neprijateljske, takve prekomorske ekspedicije velikih snaga odvijaju se bilo uz najveću, bilo uz delimičnu sigurnost. Velika Britanija za vreme Napoleonovih ratova imala je stalno trupe na brodovima, često i velike kontingente. Tako isto su činile i Sjedinjene Države u Meksikanskom ratu i Građanskom ratu u Americi; tako je činila i Francuska prilikom osvajanja Alžira 1830 godine, a i Velika Britanija i Francuska za vreme Krimskog rata. Ona bezbednost kakva je postojala u tim primerima ne predstavlja naročiti vojni problem; ali, drugi je slučaj tamo gde postoji približna jednakost, čak i ako je nadmoćnost jedne strane neosporna i eklatantna. Iako je britanska mornarica bila daleko nadmoćnija nad francuskom u Napoleonovo vreme, njeni su zadaci bili tako mnogobrojni i opasni, da ona, citiramo opet, nije mogla svuda da raspolaže dovoljnom snagom, i uvek je postojala verovatnoća da neki neprijateljski odred napadne značajan konvoj. Zato je bila potrebna lokalna zaštita konvoja — odredom naoružanih brodova kao pratnje, i njihova je snaga bila srazmerna sa značajem poduhvata. Danas je potrebno da se setimo da su konvoji zaista išli tamo i ovamo i da su bili zaštićeni, utvrđeni, da tako kažemo, naoružanim brodovima; »Škola plave vode« (*Blue Water School*), ili »Škola postojeće flote« (*Fleet in Being School*), smatra da konvoji uopšte ne treba da plove dok postoji neprijateljska flota u blizini njihovog puta. Takve konvoje trupa slale su obe strane za vreme Američkog rata za nezavisnost, kada je stvarno postojala približna jednakost između zaraćenih mornarica.

Sa mornaricom daleko nadmoćnijom od neprijateljske, — ne zaboravljajući dužinu operacijske linije koja treba da bude obezbeđena, — moguće je odmah napasti željeni cilj; što pre to bolje. Ako tom prilikom prođete pored strategijske luke koju drži neprijatelj, koja je u stanju da zaštiti njegove brodove, — pored pozicije sa koje može sa izvesnim izgledom na uspeh da ometa vaše snabdevanje gorivom ili municijom, — ova pozicija će da traži da joj se posveti onoliko pažnje koliko je potrebno da se njena štetna delatnost svede na podnošljivu meru.

Tako Jamajka i Santjago leže blizu Vindvardskog Moreuza (Windward Passage), što predstavlja direktan put od atlantskih luka Sjedinjenih Država do Panamske Prevlake; a Kadiz i Gibraltar leže u blizini neizbežnog puta svih brodova sa Atlantika u Sredozemno More. Vojna karakteristika takvih pozicija jeste da leže »na boku puta«. Ako se u njima smeštaju ratni brodovi, maršrutu treba da štiti snaga tako sastavljena i tako postavljena blizu luke da može da spreči pokrete brodova u njoj. Brodovi u takvom redu izloženi su opasnosti, u slučaju da su na dohvat nadmoćne neprijateljske flote. Tako, kada se francuska flota iz Bresta, 1799 godine, iznenada pojavila u Sredozemnom Moru, Britanci su bili podeljeni na nekoliko delova, od kojih bi francuska flota mogla sa više nego jednim delom uspešno da se obračuna uzastopno i pojedinačno. Odredi takođe predstavljaju smanjenje snage za glavninu, ali ne toliko, a i ne uvek, da bi ono sprečilo napredovanje ka cilju. Usled raznolikosti i važnosti britanskih interesa, vojnih i trgovačkih, i njihove široke raštrkanosti, Velikoj Britaniji su na taj način ranije njeni pomorski putevi imali na više mesta na svom boku mnoge opasne luke — Brest, Rošfor, Ferol, Kadiz, Tulon, a imali su ih takođe i u udaljenim morima. Ona se u toj teškoći snašla na taj način što je slala odrede pred svaku od njih, i to snage koje su odgovarale snagama u njima. Neprekidnost ovakvog rasporeda, kao i važnija vojnička posledica koju je on postizao u sprečavanju nekoliko neprijateljskih odreda da se spoje za ofanzivnu akciju, donekle zamračuju činjenicu da su ovi razni pomorski položaji bili pod prismotrom i da su tako onemogućavani; isto to se dešava kada neki komandant (general) na obali štiti svoje napredovanje od opasnosti koja bi potekla iz neke tvrđave čiji položaj preti njegovim komunikacijama ako on nije u stanju da je izbací iz stroja.

U poslednje vreme su se pojavile sumnje u efikasnost bočnih položaja protiv komunikacijskih linija, u poređenju sa efikasnošću utvrđivanja cilja kome komunikacije vode. Nema nikakve potrebe za takvim poređenjem, jer ne postoji suprotnost između jednog i drugog. To što Malta može da vrši snažan uticaj na komunikacije jedne ekspedicije iz zapadne Evrope koja operiše u Egiptu, ne dolazi u suprotnost sa vrednošću vojne snage u samom Egiptu, mobilne ili utvrđene. Godine 1813 Velington je u Portugaliji držao neosvojivi utvrđeni položaj Tores Vedras (Torres Vedras), obezbeđujući na taj

način svoju pomorsku bazu u Lisabonu od napada sa kopna; međutim, neznatne snage američkih gusara, koje su operisale u blizini Rta Finistera, ozbiljno su ometale saobraćaj sa Britanskim ostrvima.

Ako neka tačka, na vašoj liniji operacija ili blizu nje, sada postane komunikacijska linija, — tojest bude na onoj liniji koja je sigurna za vaše ratne brodove ali ne i za transporte, — može da se izbegne time što će se običi vodama koje su potpuno van njenog domašaja i skoro van svake opasnosti, onda vaša komunikacijska linija može da se promeni. Može se desiti da se zbog karaktera luke ili poznatog broja ratnih brodova koji se nalaze u njoj, stara linija koristi s vremena na vreme, prateći pritom velike transportne odrede brodovima duž puta ili samo na najizloženijem delu linije. Tako su veliki konvoji koji su u dugim intervalima davali pojačanja Gibraltaru, 1779 do 1782 godine, bili zaštićeni flotama ratnih brodova.

Postoje dva načina da se šalje materijal jednoj floti: jedan je pomoću pojedinačnih brodova za snabdevanje koji se podvrgnu riziku, koji zavisi od toga da li njihova sopstvena mornarica patrolira putevima kojima oni idu; drugi je način da se šalju veliki konvoji pod neposrednom zaštitom jednog kontingenta naoružanih brodova. Verovatno je da će se upotrebiti oba metoda; sistem konvoja će zadovoljavati osnovnu potrebu za materijalom, a dopunjavaće se pojedinačnim brodovima. Konvoji moraju da budu pod jakom zaštitom, zato što će neprijatelj motriti nad njihovom plovidbom i pokušati da ih uništi, a pokušaći i da mu to bude jedno od redovnih pomoćnih dejstava u ratu; zato se mora predvideti i borba za čuvanje njihove bezbednosti. Pojedinačni brodovi moraju da se oslone na svoju brzinu, na izbor puteva u cilju izbegavanja opasnosti, i na režim koji krstarice održavaju na morima. Koji god se metod usvojio, dve ili više linija snabdevanja koje vode u pravcu cilja ili položaja flote predstavljaju preimućstvo; možda još više predstavljaju preimućstvo za niz pojedinačnih brodova nego za velike konvoje, pošto ovi poslednji, u svakom slučaju, moraju da se obezbeđuju a zaštitom na dve linije slabi se borbena snaga. Sjedinjene Države se spremaju da utvrde Panamsku Prevlaku, i prema tome, da postave posade u utvrđenja. Izgleda očigledno da će, u slučaju neprijateljstava, biti neophodno da se snabdevanje hranom vrši i Meksikanskim Morem i Atlantikom, a ne samo preko Pacifika.

Flota koja operiše dalje od domaćih voda ne treba da zavisi od jedne jedine linije snabdevanja. Može da se kaže, uopšte uzev, dok koncentracija odgovara borbenoj snazi ili pripremi bitke, dotle sistem snabdevanja ne treba da se oslanja na jednu jedinu liniju, gde god to može da se izbegne. Ovo tvrđenje je ustvari primena jedne od Napoleonovih kratkih, jezgrovitih izreka koju citira Tijer (Thiers): »Ratna veština«, rekao je, »sastoji se u veštini rasturanja

snaga radi snabdevanja sa terena, ali tako da se možete brzo koncentrisati u cilju borbe«.*)

Ako je smanjenje snage potrebno radi osmatranja neke usputne luke, a u isto vreme vas izjednačava s neprijateljem; ili, ako vas još uvek ostavlja nadmoćnim, ali vam oduzima mogućnost da savladate otpor cilja pre nego što stigne odgovarajuće pojačanje, onda snaga ne treba da je podeljena. Ili treba da se zauzme luka sa strane, ili, ako smatrate da možete izići na kraj sa sadašnjim materijalom do odlučujuće bitke, možete za trenutak da napustite svoje komunikacije, — da dozvolite, kako se to kaže, da budete otsečeni od svoje baze i da budete van domašaja neprijateljske bočne luke. Tako ozbiljan korak, naravno, ne treba da se preduzme ako niste sasvim sigurni da ono najbitnije, gorivo, neće da nestane. Bez municije brod može da pobegne, ljudski život može da se održi sa polovinom sledovanja, ali bez goriva brod ne može ni da se bije ni da pobegne.

Ako je, kao ovde pretpostavka, cilj deo kopna, luka ili ostrvo koje pripada neprijatelju, njegovo osvajanje ne mora odmah nužno da pruži odlučujuće preimućstvo u ratu kao što bi pružila slična dobit na kopnu; potrebne ograničene komunikacije, koje se često sustiču u takvom ključu neke kopnene oblasti čije osvajanje dopušta potpuno gospodarenje tom oblašću, imaju malo stvarnih pandana na moru. Ovo dolazi od činjenice o kojoj je ranije bilo reči, a koja se vidi na prvi pogled, da brodovlje, usled otvorenosti okeana, može da se uputi raznim putevima da bi izbeglo da prođe blizu neke strategiske pozicije. Strategijski položaj na kopnu dobija mnogo svoje važnosti od toga što su kopnene vojske primorane da idu nekim određenim putevima, jer se izlažu nesrazmerno velikim nezgodama ako idu drugim. Tačno je da sada postoje neke bliske sličnosti — naprimer, Gibraltar. Ruska mornarica u Crnom Moru može da se nađe potpuno onemogućena ako se neprijatelj dokopa Bosfora ili Dardanela; isto je tako jasno, kada bi jedna velika pomorska sila držala pod kontrolom obale Severnog Mora, a druga, otprilike jednaka njoj, držala Kanal i Biskajski Zaliv, da bi ona koja bi držala Doverski Moreuz ozbiljno ometala kretanja druge. I kanal kao što je Sueski takođe bi pretstavljao takvu poziciju.

Ovi primeri, međutim, izuzetni su; značaj ključeva pomorskih oblasti po kakvoći odgovara ključevima kopnene oblasti, ali oni zaostaju za njima u stepenu. Istoriski primer koji je gore naveden, Bonapartino osvajanje Egipta i Malte, tačno ilustruje ovo tvrđenje. Ključ za ovladavanje Istokom sa Zapada bio je u rukama Francuza, ali oni nisu mogli da ga upotrebe; naprotiv, njega su im na kraju istrgle iz ruku pomorske snage njihovih neprijatelja. I zaista, šta vredi da držimo onu tačku na kojoj se ukrštaju putevi, ako ne mo-

*) Se diviser pour vivre et se réunir pour combattre. — Prim. red.

žemo ni da upotrebimo te puteve sami ni da sprečimo da ih neprijatelj upotrebljava?

Prema tome, ako uspemo da osvojimo željeni cilj time što smo jači od neprijatelja — bilo zahvaljujući boljoj pripremi za rat, ili većoj aktivnosti u pokretima, ili što se nalazimo bliže ratnom poprištu — ne možemo da smatramo svoj uspeh sigurnim sve dok ne uspostavimo pomorsku nadmoćnost, i time kontrolu puteva koji nas vezuju sa domaćom bazom, a isto tako i kontrolu onih puteva koji su tako blizu položaja koji smo osvojili, a koji su zbog toga važni. *Nije isključeno*, naravno, da se nadmoćnost stekne samim osvojenjem, ukoliko gubitak lišava neprijatelja važne pomorske baze a možda i značajnog dela njegovih brodova; češće će ona proizići iz toga što nam je flota jača brojno ili po kvalitetu nego njegova. Ista primedba očigledno važi i za one položaje koje već držimo u momentu kad rat izbije — tako bi, naprimer, držanje oblasti Panamskog Kanala i Havaja u krajnjoj liniji zavisilo od snage flote. Ne smemo zaboraviti da Monroova doktrina ne pretstavlja vojnu snagu, nego samo političku izjavu.

Ako pomorska nadmoćnost ne postoji, moramo se odlučiti na bitku na moru, od čijih će rezultata možda zavisiti konačna sudbina novog poseda koji ste zadobili; tako je uništenje francuske flote na Nilu došlo posle prvog Napoleonovog uspeha, i svelo ga na nulu. Poruka admirala Togoja svojoj floti kod Cušime: »Sudbina carstva zavisi od ishoda današnjeg dana«, iako je na prvom mestu apel na patriotizam, u krajnjoj liniji je jednostavno bila posebna primena opšte vojničke istine koju smo ovde izneli. Japan je spremnošću, veštinom i brzinom preneo nacionalnu moć preko mora, preduhitrivši akciju Rusa, kao što je Bonaparta preduhitrio akciju Velike Britanije. On je osvojio siguran mostobran u Koreji i Mandžuriji, a osvojio je i Port Artur, kao što su Francuzi osvojili Egipat i Maltu. Ključne pozicije te situacije bile su u njihovim rukama; ali poraz Togoove flote poništio bi sve prethodne uspehe, kao što je Nelson pobedivši Briesa (Brueys) poništio Bonapartine. Slično tome, Rusija je u istom momentu prebacila flotu Rožestvenskog u blizinu cilja koji je želela da zadobije, prateći je konvojima i ugljem za buduće operacije; ipak, na dometu svog cilja ona je morala prvo da bije bitku u kojoj su i flota, i ugalj i konvoj uništeni.

Može da bude vrlo lako i to da se neizbežna bitka dogodi pre a ne posle pada položaja. Da su kopnena utvrđenja protiv kojih se kreće naša ekspedicija slaba ili u raspadanju, a da je pri tome neprijateljska flota otprilike jednaka našoj, bila bi dužnost ove poslednje da nas napadne, i to baš u trenutku kad smo verovatno donekle onesposobljeni brigom o transportima i brodovima za snabdevanje, i na izvesnoj daljini od luke. To će još mnogo više biti slučaj ako se neprijatelj kreće prema svojoj domaćoj luci, od koje namera- vamo da ga otsečemo, kao što je Togo otsekao Rožestvenskog.

Da je Nelson 1798 godine mogao da stigne Bonapartu, on bi morao da ga napadne na moru, za šta se sistematski bio pripremio; a da je imao uspeha u svom napadu na ratne brodove, on bi zaista zaustavio ekspediciju. Godine 1759, kada su se u Francuskoj pravile velike pripreme za invaziju Engleske, i opet 1795 godine, kada je trebalo iz Tulona poslati 18.000 vojnika za osvajanje Korzike, francusko rukovodstvo je smatralo da flota prvo treba da se tuče sa britanskom flotom, jer je nju, koja je bila jednaka francuskoj, trebalo eliminisati da bi se oslobodio prolaz. Međutim, treba napomenuti da su relativna francuska neveština, a na prvom mestu neveština francuskog admirala, bili glavni razlozi što su francuski ministri mornarice tako insistirali na pomenutim prilikama.

U ovakvim kombinovanim ekspedicijama, pitanje da li flota ili konvoj treba zajedno da plove, ili da se konvoj drži dok se ne odluči o kontroli mora, teško je i sporno. Bolje će biti dati neke zaključke na razmišljanje, nego sveobuhvatne dogmatske tvrdnje. Izgleda jasno da će mnogo zavisiti od udaljenosti cilja. U planovima za invaziju Velike Britanije, kakve su imali Francuzi 1759 godine i Bonaparta od 1803 do 1805 godine, ili kao što se to često nabacuje, Nemačka danas, zbog blizine cilja, i, prema tome, predviđene pomorske bitke, vest o rezultatu stići će tako brzo da neće biti potrebno da se izgubi dragoceno vreme posle pobede za prebacivanje kopnenih trupa. Neprijatelj neće imati prilike da prikupi svoja sredstva za otpor. Prema tome, nema naročitog razloga da se snage izlože unapred, da bi podelile poraz ako je flota pobeđena a ne pobednička. Tako je Napoleon, 1805 godine, držao vojsku u pripravnosti u Buelonju, čekajući na šestočasovnu kontrolu Kanala nadajući se da će je obezbediti prisustvom svoje flote. Kao što je rečeno, išlo se istim putem 1759 godine.

Ali ako je cilj udaljen, kao što je bio Egipat udaljen od Francuske, ili Panama od Sjedinjenih Država ili Evrope, ili Havaji od svakog dela pacifičke obale, može biti neophodno da iskrcavanje hitno usledi pobedi da ne bi neprijatelj imao mogućnosti da dođe k sebi za vreme dugog intervala koji je potreban za dolazak kopnenih trupa. U takvim slučajevima, iskrcavanje je nužan i vrlo važan događaj posle pobede; zato izgleda sasvim na svom mestu da se kaže da sredstva za takvo iskrcavanje moraju da budu pri ruci. To jest, konvoj, trupe, moraju biti sa flotom, bar u takvom broju koji je potreban za neposredan zadatak osvajanja jednog položaja i njegovog održavanja do pojačanja. Ovo je opet potpuno u skladu sa metodom prelaska reke pred neprijateljem. Prelazak preko mora je samo uvećan primer prelaska preko reke. Možda trupe koje prate treba da su samo takve snage da mogu da izvrše taj neposredan zadatak držanja jedne pozicije dok se on ne pojača; ali je pitanje proporcija, brojeva, uglavnom pitanje detalja a ne načela, i na njega će uticati mnogi drugi detalji. Naravno, jedan od tih detalja, i to od odlučujućih, bio

bi da nije poželjno izložiti suviše trupa da stradaju posle poraza ratnih brodova.

S druge strane, invazije u blizini mogu da se podele na one krupne, veće operacije u ratu, i one koje imaju obeležje diverzija. Ove poslednje mogu, naravno, da prihvataju veće rizike, prema svom opsegu, nego što bi to odgovaralo u ozbiljnijim poduhvatima; celokupan rizik neće biti tako veliki, niti će neuspeh biti tako sudbonosan. Čamac može da se izloži većoj opasnosti nego brod, a brod većoj nego što bi pristajalo da se izlaže flota. U strategiskom smislu, uspeh jedne diverzije, iako može da odigra veliku ulogu u ishodu rata, ipak nije za njega vitalan, kao što je uspeh glavnog velikog napredovanja. Velike ekspedicije, invazije sa glavninom snaga, moraju da imaju čvrst postojan karakter, koji, iako traži brzinu, nameće u isto vreme postepeno napredovanje, čvrsto utkan sistem, u kome svaki korak iziskuje nužno druge, a celina stalnu postojanu delatnost, kao prilikom nemačke invazije Francuske 1870 godine. Diverzije, naročito pomorske, pre iziskuju nužno momentanu akciju, ili u najboljem slučaju akciju čije sprovođenje zavisi od obrta događaja. Za njih, znači, sva sredstva za akciju moraju da budu na neposrednom raspolaganju, kako bi celina mogla u trenutku da stupi u akciju čim se stigne do cilja; a ovo znači da trupe moraju da prate flotu. Praksa Velike Britanije ima mnogo primera slučaja kada su trupe pratile flotu. Takve su bile mnogobrojne ekspedicije protiv Zapadnoindijskih ostrva, kao i protiv Havane 1762 godine, druge za vreme ratova Francuske revolucije, kao i onoga rata Francuske protiv Egipta 1801 godine. Ovo su bile daleke ekspedicije, različite po opsegu, ali u svima njima mornarica i kopnena vojska plovile su zajedno.

Primeri iz britanske prakse, međutim, manje su karakteristični nego što bi bili da je britanska mornarica bila manje nadmoćna. Ubedljivija je akcija Oša (Hoche), jednog zaista velikog generala, u ekspediciji protiv Irske 1796 godine. Njegova vojska trebalo je da iznosi 20.000 ljudi, ali je manji broj otišao. Ona je trebalo da bude kičma nečega što je zamišljeno kao velika irska pobuna — drugim rečima, njen razvoj je zavisio od obrta događaja u Irskoj. U svakom slučaju, to bi bila samo diverzija, makoliko plodonosna; ali da bi i ona uspela, bilo je bitno da se trupe iskrcaju neposredno pošto flota spusti sidro, i zato su one pošle s njom. Godine 1690 Francuzi su planirali invaziju Velike Britanije. To je trebalo da bude samo diverzija, koja je računala na pobunu u korist Džemsa II. Flota je plovila bez trupa. Ona je zadobila značajnu pobedu kod Biči Heda (Beachy Head), primoravši savezničke flote, englesku i holandsku, da napuste Kanal; međutim, trupe nisu bile pri ruci i pobeda nije produbljena.

Po pravilu, ne treba pokušati veću ratnu operaciju preko mora ako nije verovatna pomorska nadmoćnost za odgovarajući period. Razlog za to već je dat, naime da glavni pokret u ratu bude tesno povezan koracima koji proizilaze jedan iz drugog, što se ne može

postići ako mornarica ne može da gospodari na moru. Ali diverzije za koje se može smatrati da će biti uspešne čak i sa slabijom mornaricom dozvoljene su, pri čemu je od odlučujućeg značaja verovatan odnos koristi i mogućnih gubitaka u slučaju neuspeha. Tamo gde su snage mornarice približne, kao što je bio slučaj 1690 godine i za vreme Američkog rata za nezavisnost, obično se dešavalo da obe strane šalju male kontigente trupa, bez oklevanja, pod odgovarajućim konvojem.

Izbor mesta na kome će flota koja je u defanzivi da nađe i tuče takve ekspedicije spada u oblast strategije. Nelson je, vraćajući se u Evropu sa Zapadnoindiskih ostrva, 1805 godine, saopštio svojim kapetanima da će, ako susretne savezničku flotu koju je gonio, i to u snazi od 20 brodova prema njegovih 12, da zapodene bitku s njom; ali, rekao je, tek blizu Evrope, osim ako mu oni daju isuviše privlačnu priliku. Koliko znam nije izneo nikakav razlog za ovakav izbor mesta. Pretpostavljam da bi on, u toj situaciji, držao svoje brodove u pripravnosti i motrio takvu priliku; međutim, kada se ne bi pojavila povoljna prilika, tada bi se tukao u svakom slučaju, jer, kao što je posle rekao, i kao što je govorio ranije, »kad mene budu dobro potukli, neće Engleskoj više zla naneti ove godine«. Ovo je zdrav strategijski motiv. Kada je invaziona snaga vezana za jedan put, ili bar za nekoliko, izbor mesta za bitku ostaće u braniočevim rukama do izvesne mere, u zavisnosti od njegove obaveštenosti o kretanju neprijatelja.

Da uzmemo jedan primer: da je Nelson znao da je francuska flota 1798 godine vezana ispred Nila, i da je mogao da izabere svoje mesto napada, najbolje bi bilo da ga je izabrao blizu Egipta; u slučaju neuspeha Francuza, on bi mogao da uništi njihovu snagu potpuniye na takvoj razdaljini od Francuske, dok, u slučaju da sam pretrpi neuspeh, britanska stvar ne bi bila u gorem položaju zbog te udaljenosti. Isti oni razlozi koji utiču na jednu stranu da traži izvesnu tačku za borbu, ako su opravdani, treba na onu drugu da utiču tako da ona, ako je moguće, izbegne to mesto. Uopšte uzevši, može da se kaže: što se dalje od svoje domaće baze osvajač natera na bitku, to je bolje; ali ovo načelo treba ublažiti mišlju da mali ili delimični uspeh u blizini cilja možda ne bi sprečio da se ekspedicija iskrca. Zamislimo ekspediciju iz Kube protiv Sv. Lucije. Verovatno, u takvom slučaju, defanzivna flota, koja, međutim, deluje ofanzivno kao što priliči mornarici, treba da pokuša da sustigne ekspediciju na pola puta i da je ometa na njenom putu, — u čemu će imati odlučno preimućstvo što se tiče slobode manevrovanja pošto neće imati brigu o transportima. Takvo ometanje i čekanje prilike bilo bi baš onaj kurs koji predlaže Nelson, i, kao što je on i mislio, treba da se završi odlučnim napadom na tački dovoljno udaljenoj od neprijateljevog mesta opredeljenja. Način napada spada u oblast taktike.

Bilo pre ili posle zauzeća cilja, do bitke mora doći ako ne postoji već unapred odlučna pomorska nadmoćnost; ako postoji, ta nadmoćnost mora energično da se upotrebi za uništenje svakog delića neprijateljskog brodovlja do koga se može doći. Pitanje pomorske inferiornosti ne mora da se raspravi; nikakva takva daleka ekspedicija, kao što bi bila ona o kojoj govorimo, osim ako se radi samo o diverziji, nije opravdana ako je neprijateljska flota nadmoćna. Kada je Bonaparta plovio za Egipat 1798 godine sa 13 linijskih brodova, Britanci su imali svega 3 u Sredozemnom Moru, iako je Nelson svojom aktivnošću uspeo da sustigne i pređe ekspediciju čim je dobio pojačanje. Čak i tada je britanska flota bila neznatno slabija od francuske. S druge strane, francuski pohodi u Irsku, iste te i 1796 godine, propali su potpuno, istina zbog raznih uzroka, ali u krajnjoj liniji zbog inferiornosti na moru, koja ih je primorala da izaberu za taj poduhvat godišnje doba sa najviše bura, kao povoljno za prolazak brodova, ali koje je prouzrokovalo propast. Da je izabrano bolje doba godine, dejstvo britanskog pomorskog gospodarenja bilo bi samo neposrednije, i tako očiglednije. Ne treba shvatiti ovaj komentar kao osudu dotičnih operacija. One su predviđene samo kao diverzije, i izgleda da su pravilno zamišljene, prema gornjem kriterijumu, naime prema tome da je verovatnoća uspeha imala odlučnu prevagu nad verovatnim gubicima u slučaju neuspeha.

Na svom putu, prema tome, takva ekspedicija ostaje na okupu koliko god je moguće. Ona je, za to vreme, oslobođena briga o komunikacijama, ukoliko je prati najpotrebniji materijal. Njena briga o komunikacijama, ukoliko je prati najpotrebniji materijal. Njene brige, znači, nisu strategiske nego taktičke, — kako da se zaštititi transportna flota, a u isto vreme zadrži mogućnost manevrovanja pred neprijateljem ako se susretne. Izviđačku i kurirsku službu vrše lake krstarice; teški brodovi borbenog poretka (*the order of battle*) ostaju na otstojanju na kome mogu da pruže pomoć admiralu i konvoju.

Ova stalna koncentracija borbenih brodova je prvi bitni uslov. Oni ne smeju da se rastaju, ma do kakvih drugih deoba došlo, pa i ako bi se ukazivala potreba za formiranjem odreda. Francuski pohod u Irsku 1796 godine mogao je da izvrši iskrcavanje sa istom sigurnošću kao Bonaparta u Egiptu posle dve godine, da su se vojni i pomorski komandanti držali borbenih brodova, — da se nisu odvojili od snaga koje se bore. Bonaparta je, možda poučen ovim iskustvom, ostao sa admiralom u najvećem liniskom brodu. Konvoj trupa za Egipat sakupljen je u raznim lukama usput. Kada se očekivao kontingent iz Civita Vekije (Civita Vecchia), francuski admiral podneo je Napoleonu pisano naređenje da se 4 liniska broda i 3 fregate odvoje za njegovu zaštitu dok ne stignu do glavnine ekspedicije. Bonaparta je napisao na naređenju: »Ako se, 24 časa posle ovog odvajanja, opazi 10 engleskih linijskih brodova, ja ću imati samo 9 mesto 13«. Admiral nije imao šta da odgovori. Ovaj događaj pruža

dragocen primer potrebe koncentracije misli i cilja; da se poslužimo Napoleonovim rečima »sasređivanja na jedan cilj« (*»exclusiveness of purpose«*) pored koncentracije snaga. Admiral je smatrao da će deobom zaštititi i konvoj i očekivani odred. Bonaparta je video da bi umesto zaštite, i jedan i drugi bili izloženi strahovitom porazu, jer, ako bi Britanci sreli odred, bili bi u snazi od 13 prema 4, a ako sretnu glavninu, 13 prema 9 brodova. Odred ne bi bio nimalo bolje zaštićen sa 4 nego sa 9 brodova, a na sličan način i glavnina. Manji odred, koji u tom trenutku neizbežno mora da bude odvojen, mora da okuša sreću. Ovaj slučaj tačno odgovara predlogu da se naša flota podeli između Atlantika i Pacifika, i ruskoj pogrešci ove vrste u Rusko-japanskom ratu.

Dokle god su trupe na vodi, borbeni poreci flote konvoja moraju da se usredsrede na njihovu zaštitu, i imaju taktički karakter; za njih važe pravila koja se primenjuju na svaku snagu u pokretu koja može da susretne neprijatelja; ali kad se cilj stigne i osvoji, trupe mogu same da se brinu za sebe, tada nestaje za flotu taktičkih obzira oko njihove zaštite i odmah iskršava strategisko pitanje komunikacija vojske, gospodarenja na moru i takvog rasporeda flote koji će najbolje odgovoriti ovim zahtevima. Možda će tada neka usputna neprijateljska luka na boku ovih komunikacija, kao Malta, privući na sebe puni, ili bar odgovarajući, napor flote.

Obrada naše teme dosada se sastojala u iznošenju opštih načela, samo sa uzgrednim primerima. Sada ćemo opširnije citirati dva istoriska primera ovakvih ekspedicija. Dve hiljade godina ih rastavlja, i njihove zajedničke pouke će upečatljivo pokazati stalnost velikih opštih načela strategije.

Ser Edvard Kriši (Sir Edward Creasy), u svom delu *Fifteen Decisive Battles of the World — 1851* (Petnaest odlučnih svetskih bitaka), ubraja u njih poraz Atinjana pred Sirakuzom 415 godine pre n. e. (v. sk. 8). Bez obzira na pravilnost ili nepravilnost teze u ovom posebnom slučaju, ovaj primer svakako pokazuje i proučavaocima vojne istorije koji su naklonjeni sumnji da, pod svim uslovima materijalnog i tehničkog razvoja, strategijski problemi ostaju isti, iako na njih utiču taktičke teškoće karakteristične za svako doba.

U ovo vreme, dva stoleća pre velike borbe između Rima i Kartagine poznate pod imenom Punskih ratova, Atina je imala pomorsku snagu koja je za ondašnji svet bila ogromna i nedostižna. Njena se snaga prostirala nad ostrvima Egejskog Mora i obezbeđivala korišćenje njihovih bogatstava, a bila je snažno bazirana na obale Dardanela i kopna koje mi danas nazivamo Evropskom Turskom, odakle je atinska trgovina prodirala u Crno More i na Krim koji je tada kao i danas bio središte žitorodne zemlje. Skoro 20 godina Atina se nalazila u ratu sa ujedinjenim državama Peloponeza, sada Moreje, na čelu sa Spartom. Lišena ostrvskog položaja koji se pokazao ujedno kao snaga i sigurnost Velike Britanije, Atina je dočekala da njenu neznatnu teritoriju u Atici do samih gradskih zidina

pustoše daleko nadmoćnije kopnene snage neprijatelja; ipak je ona gordo izdržavala, oslanjajući se na svoju veliku mornaricu i trgovačko bogatstvo, — drugim rečima, na svoju pomorsku snagu. Zahvaljujući njoj, ona je držala dva udaljena isturena položaja na neprijateljskim obalama; jedan kod Rta Pilosa (Pylus; Navarino), sada Navarinski Zaliv, gde su udružene britanska, francuska i ruska flota, pod komandom Ser Edvarda Kodringtona (Sir Edward Codrington), uništile tursku mornaricu 1827 godine, drugi kod Navpaktosa (Naupectus, Lepanto) na ulazu u Korintski Zaliv. Obadva su bila dragoce ne strategiske tačke za prepade na neprijateljsku teritoriju i za zastavljanje trgovine žitom sa Sicilije, koja je bila nastanjena Grcima plemena srodnog Spartancima. Osim ovih, ostrvo Korkira, sada Krf, bilo je u čvrstom savezu sa Atinom; i pošto su se u tim davnim vremenima galije koje su išle iz Grčke za Siciliju kretale pored obale do Krfa, zatim prelazile do Japigiskog Rta (Iapygian Promontory), sada Rta Santa Marija di Leuka (Santa Maria di Leuca), a odatle išle duž italijanske obale, to se strategiska vrednost ovog ostrva za one koji su ga kontrolisali može lako videti. Zato je to ostrvo izabrano kao mesto za okupljanje transporata; međutim, ona velika veza koja je držala na okupu sve elemente atinske snage bila je atinska mornarica.

Ovo je bilo stanje kada se, otprilike godine 413 pre n. e., Atina odlučila na osvajanje Sirakuze, glavnog grada Sicilije, kao uvod u potčinjavanje celog ostrva (v. sk. 8). Od mnogih pobuda koje su dovele do ovog ozbiljnog koraka koji je tražio prekomorsku akciju koja je daleko prevazilazila sve dotadašnje pokušaje, nas ovde jedino zanima vojni aspekt; a on samo ukoliko se tiče same ekspedicije a ne toliko celog rata.

Vojni razlozi koji su doveli do napada na Siciliju bili su, prvo, strah da grčki gradovi, uglavnom kolonije jednog plemena koje se neprijateljski odnosilo prema Atini, ne združe svoje flote u ratu koji je tada besneo. Ukoliko je ovaj strah bio opravdan, jedna pametna ratna politika je opravdavala, pa čak i zahtevala, odlučan napad na njih pre nego što se pripreme; udruženi, oni bi ozbiljno doveli u opasnost kontrolu nad morem od koje je zavisila bezbednost Atine. Uslovi jako liče na one iz 1807 godine, kada je britanska vlada zgrabila dansku flotu u Kopenhagenu, pošto se saznalo da je Napoleon, u dosluhu sa carem, nameravao da primora na saradnju dansku flotu u okviru svoje opšte pomorske politike. Drugi razlog jeste da je Sicilija, plodna tada kao i uvek, snabdevala neprijatelja žitom, dok je Atina dovozila svoje zalihe žita sa Crnog Mora. Ovo dvoje opravdalo je preduzimanje ovakvog koraka sa vojničke tačke gledišta, ukoliko je bilo dovoljno snage da se uspe i da se drže glavne luke; i pošto sam izmerio greške atinskog glavnog komandanta koliko god mogu bolje s obzirom na moje neiskustvo u pomorskim teškoćama onoga vremena, ja sam uveren da je pomorska snaga Atine bila na visini tog zadatka.

Toliko o opštoj ratnoj politici. Sada da ispitamo uslove onog posebnog poprišta na kome je trebalo da operiše ova ekspedicija.

Atina se nalazila na onoj strani Grčke koja je najudaljenija od Sicilije. Peloponez, teritorija njenih protivnika, ležao je između Sicilije i nje. Ona je držala ostrvo Kiteru na južnoj strani poluostrva i Krf na zapadnoj, dok je pomoću pomorskih snaga držala pod svojom vlašću ostala jonska ostrva i luke Navpaktos (Lepanto) i Pilos (Navarino). Duž južne obale Italije, kojom su obično išle flote, svaki grad je bio neprijateljski ili nenaklonjen, sve do Ređa (Rhegium) na Mesinskom Moreuzu; međutim, Taranto i Lokri, na dva kraja ove linije, — jedan na peti, drugi na prstu italijanske čizme, — bili su nesalomljivo neprijateljski raspoređeni. Mesina (Messene), na Mesinskom Moreuzu, prešla je iz ruku u ruke, ali je sada bila u taboru protiv Atine. Onda su bila, na istočnoj obali Sicilije, tri prijateljska grada, a iza njih Sirakuza, kao prvi cilj. Neuspesi pohoda nisu dozvolili ni pomisao na dalje korake.

Izbor Sirakuze kao cilja bio je pravilan. Ona je bila front i centar, temelj i ključ celog sistema koji je pretio Atini od zapadnih kolonija. Da se on direktno napadne bilo je na svom mestu, ako je pomorska snaga Atine bila onakva kao što je taj događaj pokazao. Tom prilikom, pohod je prošao pored neprijateljskih strategijskih tačaka sposobnih da zaštite neprijateljsku flotu; ali komandant je s pravom smatrao da oni, ako im se ne pruži pomoć, neće smeti da pođu protiv njega. Imao je pravo; njihova surevnjivost prema Atini učinila je da nisu hteli da daju nikakvu pomoć, osim vode i sidrenja, a usto nijedan primorski grad nije smeo da digne ruku na pomorsku silu. Atinjani tako otsečeni od baze, sa snagom koja je uveliko bila dovoljna da slomi Sirakuzu pre nego što ona dođe do pojačanja, pošto je ono s razlogom zavisilo od njihove prevlasti na moru koja je držala u pokornosti neprijateljske gradove blizu komunikacija. Ustvari, ove neprijateljske luke, osim Taranta, na kraju su dozvolile da se snage koje su opsedale Sirakuzu snabdeju na njihovim pijacama i time postanu nove potporne baze.

Ovo se i dogodilo. Ono što je moglo da se dogodi — sa velikom iako slabijom flotom Sirakuze, i pod datim strategiskim uslovima, uz taktičke teškoće neodvojive od ekspedicije koja se sastoji od ratnih brodova i transporata — odlično se vidi u govoru jednog Sirakužanina u gradskom veću. Ovaj čovek, po imenu Hermokrat, predložio je da aktivno upotrebi strategiski položaj Taranta, na boku atinske operacijske linije, na taj način što će se tamo poslati flota koja će ili da omete neprijatelja preteći njegovim komunikacijama, ili, ako bi on ostao i dalje uporan, da ofanzivno dejstvuje protiv njih i flote prema situaciji, — ista ona situacija za koju je Nelson kazao da je suviše privlačna da bi joj se moglo odoleti. Hemokratov govor glasi ovako:

»Još ima jedna tačka koja je, po mom mišljenju, kritičnija i važnija od svih drugih; i ja ću je, iako je vi, obamrli u domaćoj uspa-

vanosti, možda nećete odmah rado prihvatiti, ipak smelo postaviti. Kada bismo svi mi uopšte koji smo stanovnici Sicilije, ili bar samo mi Sirakužani, zajedno sa onim narodom koji možemo da privučemo da nam pomogne, odmah sada isplovili sa svim brodovima koje imamo u pripravnosti; i, snabdeveni samo za dva meseca, kada bismo tada zaustavili Atinjane bilo kod Taranta bilo kod Japigiskog Rta, i tu ih ubedili da će pre nego što uđu u rat za osvajanje Sicilije morati naopre da se bore za prolaz kroz Jonsko More, mi bismo im ulili najveći strah. Mi bismo ih beskrajno zbunili mišlju da se mi iz prijateljske luke otiskujemo u odbranu svojih prednjih položaja, jer bi nas Taranto rado primio; a dotle oni imaju dug put preko mora da pređu sa svojom nezgrapnom pratnjom i mora da im je teško, na tako dalekom putu, da uvek plove u pravilnom poretku. Pošto njihova plovidba mora da bude spora, i mora da napreduje samo u takvom poretku, mi ćemo imati hiljadu prilika da ih napadnemo. Ako, opet, oni svoje brodove očiste za akciju i svi se zajedno sruče na nas, oni će morati dobro da pritisnu vesla, i kada budu istrošeni naporom, tada ćemo mi moći da se okrenemo na njih;¹⁾ ili, u slučaju da bitka nije preporučljiva, mi smo uvek u mogućnosti da se povučemo u luku Taranta.

»Tako, ako Atinjani, u stalnom očekivanju bitke na moru, izvrše prelaz samo sa malim delom materijala, tada će oni doživeti veliku nezgodu na obalama koje neće hteti da im pomognu. Kada bi se odlučili da ostanu u svojoj bazi«, tj. ostali na Krfu, »oni bi se neizbežno našli blokirani u njemu; ako bi pokušali prelaz, oni bi neizostavno morali da ostave pomoćno i teretno brodovlje za sobom«, usled taktičke smetnje na dan bitke, »i pošto ne mogu računati na srdačan prijem sa strane pribrežnih gradova, moraju se naći u teškoj neprilici« zbog svojih komunikacija. »Stojim čvrsto na stanovištu, da oni, zbog velike nedoumice koja mora da proiziđe iz ovakvih smetnji, nikad neće smeti da isplove iz Krfa; ili će bar, dok pretresaju o najboljem postupku i šalju izviđačke brodove da se obaveste o našem broju i položaju, pogodno doba godine proći i zaći ćemo u zimu«.

Još jedna pojedinost koja se tiče pomorskih operacija u oblasti strategije kao i taktike, može očigledno da se izvede iz ovog govora; naime, ako su se u stara vremena brodovi odlučivali da

¹⁾ U taktičkom sistemu Atinjana, koji su bili najiskusniji moreplovci, računalo se na njihovu nadmoćnu veštinu kojom su jurišali na bokove neprijateljskog broda sa pramcem svog — najjači deo broda prema najslabijem. Za ovakav manevar veslači su morali biti u punoj snazi — sveži. Sirakužani su utvrdili pramce svojih galija preko normale, da bi se sreli pramcem u pramac, kao kad se tucaju dva jaja. Njihova manja veština ne bi mogla da osigura ovu varijantu sukoba u slučaju da su atinski veslači, sa svojim spretnim brodovima, kad bi oni bili u stanju da stignu neprijatelja; tada bi oni pojačali brzinu, i borci, koji bi bili sveži, stupili bi u dejstvo. Sve ove pojedinosti taktičke su prirode; u svakoj od njih ima isto toliko taktičkih mogućnosti kao kada su, u periodu od 1800 do 1812 godine, u američkoj mornarici topovi od 18 funti zamenjeni topovima od 24 funte.

ostanu neko vreme na pučini, kao u ovom primeru da pređu direktno iz Krfa u Sirakuzu, oni su morali da vuku za sobom takav teret materijala i vode da su zbog njega duboko potanjali u more i bili spori i teški za manevrovanje. Drugim rečima, strategiska briga o izboru puta, bilo po kratkoći ili s obzirom na naklonost obale, obuhvatala je i taktičko pitanje brzine i brzine okretanja. Ista misao važi i za preopterećenost ugljem u taktičkom dometu neprijatelja kao što je bio slučaj sa Rožestvenskim. Isto tako vredi primetiti i da veliki napor veslanja traži od veslača veliki utrošak hrane, a naročito tečnosti u toplom vremenu.

Izrazite i odlučne crte, međutim, u Hermokratovom planu bile su:

1) priznavanje strategiskog značaja Taranta, na boku neprijatelja, kao što su Jamajka, Gibraltar, Malta;

2) način na koji je predlagao da se ove okolnosti iskoriste, tj. brzom mobilizacijom sirakuske i sicilijanske flote, i njihovim koncentrisanjem na boku atinskog pravca napredovanja u položaju koji je obezbeđen od napada. Ovde je, pre svega, bila pretnja preko koje bi neprijatelj teško mogao da pređe; drugo, pripremanje slabije mornarice da može u pogodnom trenutku smesta da preduzme ofanzivu, i to protiv najslabije, a u isto vreme najvitalnije karike u neprijateljevoj operaciskoj shemi.

U Hermokratovom predlogu, znači, imamo sigurnu i plodonosnu strategisku misao, sa menjanjem koje je odgovaralo taktičkim uslovima, koju je pre dve hiljade godina izložio čovjek koji nikad nije čuo reči »strategija« i »taktika« u tehničkom smislu, niti je pokušao da formuliše njihove zakone. Ako je, međutim, iko raspoložen da zaključi, na osnovu tačne intuicije ovog neukog genija, da je nekorisno proučavati rat kao veštinu, on se može brzo ispraviti kad se ukaže na to da je govor primljen hladno i uvredljivo, i da se govornik opozicije nasuprot tome naduveno pozvao na tobožnju nacionalnu samodovoljnost; ovo je grčko anticipiranje reči »blebetanje« (buncombe), koja se može pročitati kod Tukidida. Savet je sa prezirom odbačen, iz čega je proizišlo nesmetano napredovanje Atinjana, i posle toga opsada, patnja i Sirakuza se jedva spasla zahvaljujući ranije pomenutoj promeni u držanju njenih prijatelja, italo-grčkih gradova. Makoliko bili mnogobrojni i složeni motivi sirakuske skupštine, da su poznavali načela ratovanja možda bi došlo do pravilnije politike; ona bi možda otklonila propast koja je skoro ovladala gradom i koja bi ga uništila da nije bilo krajnje nesposobnosti atinskog generala.

Treba dodati, međutim, da Hermokratov plan, iako je bio ne samo zdrav, nego i onaj koji je najbolje odgovarao datim uslovima, ipak ne bi obezbedio spas Sirakuze, jer je ona bila daleko slabiji protivnik. To je bio najvešći put; put koji je davao najviše izgleda; međutim, da je atinska veština bila ista, jači bi na kraju pobedio. I zaista, prebacivanje sirakuske flote u Taranto, kao što je predlagao

Hermokrat, odlično ilustruje i snagu i ograničenja jedne »postojeće flote« (*fleet in being*) o kojoj smo toliko čuli i još slušamo. Taranto bi privukao na sebe napad Atinjana, samo zato što je tamo bila neprijateljska mornarica; tako je Port Artur privukao pažnju Japancu, a Santjago pažnju Sjedinjenih Država 1898 godine. Sirakuzu bi spasla flota, bar do pada Taranta. Trenutna bezbednost Sirakuze pokazala bi uticaj jedne »postojeće flote« a njeno pokoravanje posle pada Taranta pokazali bi ograničenost sredstava za dejstvo takve flote, koja je, ukratko rečeno, slabija.

Ova epizoda iz Peloponeskog rata, jer je ona po svom rezultatu pokazala da nije ništa drugo nego to, izražava sve osobine udaljenog pomorskog pohoda u svim vremenima. Imamo domaću bazu, Atinu, isturene usputne položaje na Krfu i drugim tačkama koje su za Atinu igrale onu ulogu koju su Gibraltar, Malta i inostrana uporišta za snabdevanje ugljem igrali za Veliku Britaniju; cilj, Sirakuzu; neutralnu, sumnjivu ili neprijateljsku zemlju kroz koju je trebalo proći, preko Jonskog Mora ili duž italijanskih obala; isturene neprijateljske položaje u Tarantu i srodnim gradovima; veću pomorsku snagu kod Atinjana; manju ali ipak pristojnu flotu Sirakuze; teškoće komunikacija; taktičke teškoće koje čine brodovi za snabdevanje koji prate flotu; taktičku teškoću brodova koji su teško opterećeni za dug put, koja i danas do izvesnog stepena postoji; taktičku teškoću zbog zamora veslača, koja je danas nestala; mudrost da se neprijatelj predušetne na pola puta i da mu se omete nadiranje; opasnost od čekanja neprijatelja u domaćim vodama u defanzivi; shvatanje istinskog domena delovanja mornarice, ofanzive. Sve ove široke crte, sa mnogo manjih detalja, mogu se naći u ovom atinskom pohodu, a za većinu njih vrede ista načela kao i danas. Ustvari, ako ovu ranu ekspediciju galijama stavimo pod mikroskop videćemo ostvarene osnovne crte svake pomorske invazije.

Pokušaj Atinjana, iako po svom ishodu porazan, bio je opravdan, zato što su bili daleko nadmoćni na moru, i zato je bilo verovatno da će operisati u moru koje je pod njihovom kontrolom.

To se ne može reći za Bonapartinu egipatsku ekspediciju 1798 godine (v. sk. 10). Ako i pokušamo da ispitamo pomešane motive koji su određivali akcije francuskog generala, verovatno je da je najviše na njega uticala njegova naklonost da okuša sreću rata kao što je tako često činio i pre i posle, i, dugo, nije činio uzalud. Tako, kad je ekspedicija napustila Tulon, bilo je svega 3 britanska liniska ratna broda u Sredozemnom Moru, a moglo je lako biti da čak nije ni znao za njihovo prisustvo. Prema tome, bila je velika verovatnoća da će se iskrcavanje moći izvršiti pre nego što neprijateljska snaga stigne da interveniše. Nije bilo sasvim neopravdano što se on, od trenutka kad je stupio na kopno, u pogledu snabdevanja oslanjao na sredstva osvojene zemlje i na svoje nenadmašive sposobnosti za rat i organizaciju; a izgleda verovatno i to da je on, time što je za flotu usvojio kurs sličan onome koji je preporučivao

Hermokrat, u velikoj meri uvećao nedoumicu britanskog admirala, i utoliko povećao svoje izgleda na uspeh.

Pošto je čvrsto zakoračio na egipatsko tle, Bonaperta je, izvršivši prvi zadatak i u toj meri postigavši cilj svoje ofanzive, morao, u odnosu na Veliku Britaniju, da pređe iz ofanzive u defanzivu sa svojom slabijom mornaricom. Ovo je tačno položaj u kome je bila Sirakuza u odnosu na Atinu, i možemo da postavimo pitanje: »Na koji način je trebalo da upotrebi svoju flotu?« Pošto je u svojim rukama imao najvišu komandu i flote i kopnenih snaga, ova briga morala mu je stalno biti u svesti. Mora da su na njega uticali mnogi obziri, i politički i administrativni; ali sa čisto vojničke tačke gledišta njegova odluka izgleda da je bila najgora što je mogla biti.

Dobre komunikacije sa metropolom bile su one bez čega se nije moglo pomicati na uspeh; pa čak ni na sam opstanak francuske vojske u Egiptu. Nije bilo nikakve sumnje o njenoj sposobnosti da savlada otpor u Egiptu; ali je bilo neizbežno da pretrpi gubitke u borbama i zbog bolesti, i da, u napredovanju, a morala je da napreduje, trpi i dalje gubitke zbog neminovne rastrkanosti snaga. Snage su tražila česta pojačanja. Izvestan materijal morao je da dolazi iz metropole, kao što su sve vrste municije i ratnog materijala, da ne govorimo o moralnom uticaju na vojsku koji bi imala otsečenost bez nade na povratak u Francusku. Postojala je, takođe, i mogućnost da flota, pod povoljnim okolnostima, sarađuje sa vojskom, kao što su, naprimer, fregate učinile nekoliko meseci kasnije prilikom sirske ekspedicije.

Opasnost koja je lebdela nad svim tim bila je britanska flota. Nijedna luka ni skupina luka na liniji — kao što je, naprimer, bila Malta, koju su držali Francuzi — nije mogla da drži otvorene komunikacije a da se sloboda akcije te flote ne omete. Bilo je poznato da je britanska flota po broju blizu francuske iako se francuski admiral i dalje uljuljkivao u blaženom uverenju o svojoj sili da joj se odupre.

Kritika, uvek mudra posle svršenog čina, osuđuje kao vizionarski Bonapartin pokušaj protiv Egipta, kao što je osudila i atinski protiv Sirakuze. Ako obratimo malo veću pažnju na tu stvar, po mom mišljenju, iako su izgledi pre bili protiv njega nego u prilog njegovoj nadi u uspeh, ipak je bilo dosta okolnosti povoljnih za njega koje su učinile njegov pokušaj opravdanim. Veliki deo vojne kritike sastoji se samo u osudi rizika koji je doveo do neuspeha. Jedna od prvih stvari koju proučavalac ratne veštine mora da primi k srcu to je Napoleonova izreka: »Rat se ne može voditi bez rizika«. Preterana diskusija o »postojećoj floti« i njenom pogubnom uticaju na neprijatelja jeste, ustvari, pretpostavka da rat može i treba da se vodi bez rizika. Kakav je rizik uzeo na sebe general Grant kada je pošao južno od Viksburga, protiv čega je Šerman tako ozbiljno ustao, ili Faragat (Farragut) kada je prešao utvrđenja južno d Nju Orlienza, ostavljajući ih gospodarima reke koja je bila iza njega.

Napoleonova naređenja bila su jasna i određena, da ratni brodovi treba da se sklone u staru aleksandrijsku luku, ako ima dosta vode u sidrištu; a ako nema, admiral je imao naređenje da otplovi za Krf, koji je tada bio u francuskim rukama, ili u Tulon. Ova naređenja vodila su na prvom mestu računa o bezbednosti flote; a zatim, o tome da ona, ako je moguće, ostane na raspolaganju samom Bonaparti. Protiv zadržavanja u Aleksandriji mogle su se staviti dve primedbe: prva, taktička po svom karakteru, bila je da bi flota, iako bi tamo bila u sigurnosti, mogla da se nađe blokirana, i teško bi mogla izići i razviti se pred neprijateljem; s druge strane, postojala je strategiska smetnja da bi njeno prisustvo privuklo britansku flotu baš na onu tačku gde se stiču transporti trupa i materijala iz Francuske. Uzimajući ovaj položaj, francuska flota bi se potpuno odrekla svojih posebnih osobina, pokretljivosti i ofanzive, — o kojoj se toliko brinuo Hermokrat, — i u pogledu održavanja otvorenih komunikacija sa metropolom postala bi isto onoliko beskorisna kao posle Nilske bitke. S pravom je primetio jedan francuski pomorski oficir da bi, uz teškoću povlačenja, flotu u Aleksandriji mogla da zaustavi i jedna slabija snaga, kada bi se sručila na čelo kolone u trenutku kada flota izlazi iz uskog ulaza u luku.

Admiral nije poslušao ova naređenja, na njegovu štetu. On se usidrio blizu Aleksandrije na otvorenom sidrištu, ne suprotstavljajući neprijatelju nikakve prepreke osim hidrografske; uz to su njegove mere za pojačanje odbrane bile aljkave i pune grešaka. Pitanje angažovanja neprijatelja na putu ili u sidrištu pretreseno je na ratnom savetu, i on je doneo odluku da ga sačeka u sidrištu; imajući u vidu taj cilj, odredilo se i sidrište. Ova odluka, koja je, kao što se vidi, bila taktička a ne strategiska, nije vodila računa o pravoj ulozi mornarice koju je ona imala prema Napoleonovim strategiskim naređenjima. Taktički, flotu je njen komandant odredio za pasivnu odbranu, odrekavši se njene pokretne snage, njene sposobnosti manevrovanja i napada. Strategiski, Bonaparta se, u ovom slučaju, oslanjao na zastrašujući uticaj »postojeće flote« na Tursku.

Međutim, opšte je primljeno da je strategiska greška daleko-sežnija nego taktička, i da će taktički uspeh propasti i neće dati pun rezultat ako strategiske mere nisu dobre. Zato možemo da usredsredimo pažnju na strategisku grešku. Da je ishod bitke na Nilu bio povoljan za Francuze, i da je flota posle toga povučena u Aleksandriju prema Napoleonovim naređenjima, ne bi bilo koristi od toga za egipatsku ekspediciju. U ovom slučaju, francuska flota bi dobila jedno preimućstvo nad britanskom mornaricom time što bi jednom izolovanom odredu nanela izvesno oštećenje, možda ga čak izbacila iz stroja; ali cilj Bonaparte da je drži u svojoj ruci u Aleksandriji učinio bi taj uspeh uzaludnim, jer bi francuska flota, ma gde se nalazila, privlačila odgovarajući britanski odred snagom magneta, a pred Aleksandrijom takav bi odred bio u najpovoljnijem položaju da zaustavi materijal iz Francuske.

Polazeći od toga da je strategiski plan flote bio pogrešan, na koji je način trebalo upotrebiti flotu?

Baš u ovakvom slučaju ispoljava se značaj jasnih i čvrstih načela. Svesti značenje reči »načelo« na moralno polje vrlo je usko. Zdravo vojničko načelo isto je toliko korisno za vojničke stvari kao što je moralno načelo korisno za valjanost života. U isto vreme mora se priznati da je primena jednog načela na poseban slučaj često teška, bilo u ratu bilo u oblasti morala.

Ako se prihvati Hermokratov princip, koga on možda nije bio ni svestan, o tome da je uloga mornarice i u defanzivnoj operaciji da bude spremna za neodložnu ofanzivnu akciju, i da stalno pretila takvom akcijom, odmah se vidi da je mera koja vodi računa samo o njenoj bezbednosti, a neutrališe njenu pokretljivost, kao što je njeno zatvaranje u Aleksandriju, možda bila pogreška. Da ju je tamo našla britanska flota, ona bi bila uhvaćena u zamku.

Ako ne u Aleksandriji, onda gde je trebalo da bude?

Bonaparta je spomenuo dve moguće luke: Krf i Tulon. Što se njih tiče, prvo, flota se nije ni u jednu od njih mogla zatvoriti tako lako kao u Aleksandriji; drugo, bila bi potrebna jača snaga da je tu zadrži, i, treće, flota koja bi tako bila upotrebljena ne bi tako lako mogla da zaustavi francuske veze sa Egiptom. U Tulonu, doduše, britanska flota bi bila na strategiskom mestu odakle bi u većini slučajeva polazio materijal; međutim, lakše je izići iz blokirane luke nego ući u nju, dok bi, ako se radilo o zatvaranju veće flote, tada bilo teško za neprijatelja da se zimi drži blizu Tulona.

Krf, međutim, Bonapartina treća alternativa, pružao je kao položaj jasna i odlučna preimućstva nad Tulonom. Britanska flota koja bi osmatrala to ostrvo bila bi jako udaljena od direktnog puta između Tulona i Egipta, — preko 300 milja, bar dva dana plovidbe, da ne govorimo o teškoći obaveštavanja. Posao mornarice je da pomaže jednom defanzivnom stavu, kao što je bio stav Francuza u Egiptu u odnosu na Veliku Britaniju, i da drži otvorene komunikacije bilo akcijom, bilo pretnjom da će preći u akciju protiv ofanzive. Ovo može da se čini samo zahvaljujući njenoj pokretljivosti na otvorenom moru, i, kad god se za to pruži prilika, preduzimanjem inicijative koja odgovara njenoj snazi; jer inicijativa je preimućstvo napadača. Držanje otvorenih komunikacija na nekoj datoj liniji znači ili privlačiti neprijatelja na nju ili ga oterati sa nje. Ako se ne raspolaze dovoljnom snagom da se neprijatelj otera, onda se moraju pokušati diverzije, — pretnja njegovim interesima na drugom mestu i na što više mesta, stalno ga dovodeći na stranputicu svim lukavstvima koje poznaje ratna veština. Kao uopšte u ratu, ovo je stvar položaja, i prema tome glavna baza jedne snage koja treba da igra takvu ulogu ima najveći značaj. Krf, iako ne bez mana, ipak je bolje ispunjavao te uslove nego ijedna druga luka koju su tada držali Francuzi, jer bi samo prisustvo jedne francuske eskadre na Krfu zadržavalo neprijateljsku flotu tako daleko od vitalne ko-

munikacione linije. Malta, naprotiv, kao i Tulon, pričvrstila bi neprijatelja baš na onom putu sa koga ga je trebalo ukloniti.

Odvlačenje, ili diverzija, pretpostavlja slabiju snagu od neprijateljske, kao što je tada bio slučaj sa francuskom mornaricom u celini u odnosu na britansku. Međutim, ako bi vam snaga, mada slabija u celini, bila jača od nekog odreda koji joj se ispreči na putu, treba ga napasti odmah, pre nego što dobije pojačanja. Takvi slabi odredi obično se stvaraju zbog neprijateljevog strahovanja za svoje slabe tačke; tako je, naprimer, Brije (Brueys), kao što je već rečeno, hteo da odvoji odred od glavnine svoje flote zato što je strahovao za bezbednost trupa koje polaze iz Čivitavekije. Prema tome, cilj slabijeg treba da bude da je što više na moru; ni u kom slučaju da ne razdvaja svoje ratne brodove, nego da ih drži zajedno, nastojeći da pokretljivošću, čestim ispadima, koje glasovi sami po sebi još uvećavaju, probudi neprijateljev nemir u što više pravaca, i da ga time primora da šalje odrede; jednom rečju, treba da izaziva ono što Daveli (Daveluy) naziva »premeštanje snaga« nepovoljno za neprijatelja. Ako on napravi tu grešku, onda će se pojedinačni odredi napadati jedan za drugim, ili glavnina, ako je neopravdano oslabljena.

Svi ovi pokreti imaju strategiski karakter ili cilj. Ako iz njih proiziđe sukob sa jednim delom neprijateljskih snaga, — recimo u odnosu na vaše dva prema tri, — onda će to biti strategijski uspeh. U akciji koja tada treba da usledi cilj će biti da se ovo brojno preimućstvo uveća koncentracijom na dva prema jedan, ili bar na neki stepen nadmoćnosti nad jednim delom neprijateljskih brodova. Ovo, međutim, pripada oblasti taktike, ili, tačnije, velike taktike.

Da sad primenimo te principe na uslove slučaja koji ispitujeemo. Činjenice su bile ove: Nelson se prvo pojavio pred Aleksandrijom 28 juna 1798, tri dana pre Bonaparte. Ne našavši tamo francusku flotu, on je mislio da se prevario o njenom putu i požurio natrag u Mesinski Moreuz, zabrinut za Napulj i Siciliju. Da je u toku jula, kada je on tako bio otsutan, francuska flota plovila onako kako se ovde predlagalo, Nelson bi na svom povratku našao sledeće stanje stvari: francuska vojska bi bila iskrcana zajedno sa materijalom i van dometa; transporti i fregate bili bi u aleksandriskoj luci, takođe van domašaja; najzad, neprijateljska flota bi bila nestala, ko zna na kakvom zlom poslu. Da ostane tu sa celom svojom snagom bilo bi izlišno. Da prati sa celom snagom bilo bi pravilno po svim načelima — međutim, time bi ostavio Aleksandriju otvorenom. Bio bi u velikom iskušenju da ostavi odred za blokadu, naprimer, dva broda (tada nije imao fregate).

Aleksandrija, međutim, nije bila jedina luka pod vlašću Francuske i jedina uključena u celokupan sistem njene kontrole nad Sredozemnim Morem. U ovom trenutku ona je čvrsto držala i Tulon i Maltu; i Krf je držala isto tako čvrsto, ali je kasnije jedno vreme popustila u toj čvrstoći da bi napala na kombinovane turske i ruske

eskadre. Bilo je važno za njene neprijatelje da se ona ne utvrdi na Malti i Krfu. Sve ove četiri tačke, Tulon, Malta, Aleksandrija i Krf, iziskivale su prema tome pažnju Velike Britanije; međutim, sve one nisu mogle efikasno da se osmatraju, u cilju prekidanja komunikacija sa Egiptom, a da se Nelsonova flota ne podeli, čime bi svaki deo bio beznađežno slab. Ovo se videlo godinu dana kasnije, 1799 godine, kada je flota iz Bresta posla u Sredozemno More, o čemu je već bilo reči, i našla britansku flotu tako podeljenu¹⁾. Pored toga što je francuska u svojim rukama imala mogućnost da čini diverzije, treba dodati i nezaštićenost britanskih saveznika ili prijatelja u Napulju, Siciliji i Sardiniji; svi oni su bili izloženi napadu sa mora. Ukratko, francuska flota, dok je imala svu tu slobodu kretanja, imala je u svojim operacijama olakšicu koja je dolazila od posedovanja nekoliko luka u koje je mogla da se skloni, a koje su bile na zgodnim otstojanjima i položajima; osim toga, ona je imala velikih mogućnosti da nanosi štetu, i da zahteva plaćanja doprinosa i snabdevanje od država koje su bile na strani Velike Britanije. Svega šest godina ranije eskadra Latuš Trevila primorala je na takve kontribucije Napuljsku Kraljevinu koja je bila na dometu topova.

Videće se, prema tome, da je Nelson, imao nekoliko raznih ciljeva, sve važne, koji su tražili njegovu pažnju, dok su Francuzi, osim fregata, u Sredozemnom Moru imali u pripravnosti za akciju kompaktnu grupu od 13 sposobnih liniskih brodova, koliko ih je bilo angažovano i na Nilu, snagu nešto malo nadmoćniju nad Nelsonovom. Bile su to 4 pomenute luke, neprijateljske komunikacije sa Egiptom i zaštita britanskih saveznika. Osim svega toga, kao dodatak postojala je francuska flota. Malo ima sumnje da je Nelsona njegov stvaralački dar odveo pravo na neprijateljsku flotu, koja je bila pravi ključ takve strategijske situacije. Ali nije svaki admiral Nelson; pa čak i on nije mogao efikasno zatvoriti komunikacije dok nije pronašao i potukao flotu. Posle Nilske bitke Nelsonovi brodovi su se rasturili: neki u Napulj, neki na Maltu, neki u Gibraltar, neki pred Aleksandriju. Takvo rasturanje dovoljno pokazuje kakvi su bili opšti zahtevi situacije, ali bi to bilo prosto ludo učiniti pod sadašnjom pretpostavkom 13 francuskih liniskih brodova grupisanih u Krfu. Na položajima koji su posle toga zauzeti, svaki od pomenutih britanskih odreda dobro je poslužio, i u punoj bezbednosti, oslobođen brige o neprijateljskoj floti.

Međutim, da je, mesto na pučini Sredozemnog Mora ili u krfskoj luci, francuska flota bila u sigurnosti u aleksandriskoj luci, Nelsonov zadatak bio bi jednostavniji. Blokada te luke bi rešila pitanje komunikacija i ostavila mu punu slobodu u pogledu sudbine Napulja i Sicilije. Tulon bi izgubio najviše od svoje važnosti ako bi

¹⁾ Vidi *Influence of Sea Power upon French Revolution and Empire* (Uticaј pomorske snage na Francusku revoluciju i Carstvo), knjiga I, str. 304.

britanska flota bila postavljena na putu svih pojačanja koje bi on eventualno poslao; a Nelson bi sa svojih 14 brodova bez teškoća mogao da uštedi 2, ako ne 3, za blokadu Malte, koja bi se, međutim, mogla održati pomoću fregate. Već je rečeno da je u Aleksandriji francuska flota imala da se bori sa taktičkom nezgodom uskog ulaza luke sa malo vode, dok su oni koji su nailazili spolja, za vreme leta, raspolagali dobrim vetrom za prilaženje. Drugim rečima, francuska flota bi morala da izađe u koloni, pred odlučnim neprijateljem koji je u stanju da razvije svoje brodove bred njenim čelom i da se svojim brodovima sruči na njene prednje brodove uništavajući ih pojedinačno.

Moglo bi se prigovoriti da je kvalitet francuske flote bio toliko slabiji da je njena upotreba kao pokretne eskadre mogla samo nesrećno da se završi. Ima izvesne istine u takvoj tvrdnji; a bilo je takođe i političkih i administrativnih razloga, kao što je već rečeno. Ako se upustimo u kritiku rukovodstva francuske mornarice u celini za vreme Bonaparte, onda bi puna pažnja morala da se posveti ovim okolnostima. Ako ovaj slučaj upotrebimo samo kao strategijski primer, kao što ovde činimo, dozvoljeno je da se one zanemare; dozvoljeno je pretpostaviti, kao što mora da se radi u proučavanju jednog apstraktnog vojničkog problema, praktičnu jednakost, tamo gde se nalazi jednakost u broju. Samo beznadežan doktrinar bi porekao da okolnosti moćno utiču na primenu i najzdravijih opštih načela; međutim, načela se stvaraju samo kad se iz čitavog broja slučajeva uklone oni uslovi koji su svojstveni svakom od njih, tako da postane jasna ona istina koja je zajednička svima.

Što se tiče posebnog uticaja na Nelsona takve upotrebe francuske flote, koji smo ovde isticali, ne smemo zaboraviti, mi koji danas vidimo stvari »iznutra«, da je Nelson, ako je ikada izgubio glavu, ako je ikad izgubio živce, izgubio glavu i živce onda kada prihlkom svoje prve posete nije našao Francuze u Aleksandriji; i kad je sve bilo gotovo, on je s ogorčenjem govorio o stanju svog zdravlja, koje je izazvala »groznica nespokojstva« kroz koju je prošao. Sada možemo olako da pređemo preko tadašnjih teškoća; veliki pomorac osetio je njihov pritisak i znao je njihovu težinu. Osim toga, može se reći da je još dva puta Nelson propustio Francuze, ili bi, da još nekoliko nedelja nije mogao da ih nađe, možda izgubio komandu, toliko je bilo ustalasano javno mnjenje u vezi s njegovim neuspehom; a nije bilo u to vreme skoro nijednog drugog britanskog admirala koji bi bio u stanju da se odlučno meri sa takvim neprijateljem. Napijer (Napier) je cenio da Napoleonovo prisustvo na bojnopolju znači isto što i prisustvo 30.000 ljudi više; i nije preterano reći da je Nelson, za temeljit obračun sa neprijateljskom flotom, značio isto što i 3 liniska broda. Samo uspeh francuske flote u bežanju od svojih gonilaca i izazivanju straha mogli su da staju Britaniju njenog najспособnijeg pomorskog komandanta.

Možda je dalje od interesa da zabeležimo da je kurs koji je preporučivao Hermokrat, a koji se ovde predlaže francuskoj floti, u načelu identičan sa nekim čuvenim primerima kopnenog ratovanja. Savezničke trupe Austrijanaca, Britanaca i Holandana, kada su se povlačile kroz Belgiju pred pobedničkim napredovanjem Francuza 1794 godine, kad su stigle do izvesne tačke, razdvojile su se; Englezi u Holandiji su se povukli prema Holandiji, u uzaludnoj nadi da je time zaštite, dok su Austrijanci pošli u Nemačku. Žomini (*Guerres de la République*) pokazuje da su oni, umesto što su učinili tu ludost da se razdvoje, koncentrisali celu svoju snagu na dobro izabranom položaju koji bi štitio njihove komunikacije sa Nemačkom, a s jedne strane i put za Holandiju, koja je bila cilj Francuza, onda ovi poslednji ne bi smeli da pređu te komunikacije i da svoje komunikacije izlože napadu.

Ovo je opet, 1800 godine, bilo načelo kojim se rukovodio Bonaparta kada je naredio Maseni da ubaci jaku posadu u Đenovu. Austrijanci nisu mogli da prođu pored nje, nisu mogli da napreduju svom snagom duž Rivijere protiv južne Francuske, dok je ta posada bila na boku njihovih komunikacija. Oni su bili primorani da drže na tom mestu veliki odred, čije je povlačenje iz glavnih snaga imalo bitnog uticaja na kampanju. To je, 1808 godine, bio pravi smisao čuvenog nadiranja ser Džon Mura (Sir John Moore) iz Portugalije na Sahagun u Španiji (v. sk. 9). Pretnja francuskim komunikacijama zaustavila je Napoleonovo napredovanje, odgodila poraz Španije, dala vremena da sazru pripreme Austrije, i natovarila caru, umesto brze pobede, razvučeni iscrpljujući Španski rat, sa njegovim krajnjim odlučnim rezultatima za sudbinu. Napijer lukavo primećuje da se njegova istorija možda nikad ne bi ni napisala da Mur nije učinio taj pokret.

Ali nikad ne smemo zaboraviti da snaga ovakvih mera ne počiva na mrtvim tvrđavama nego na živoj snazi ljudi, kopnenih trupa ili pomoraca, čijim ciljevima oni služe. Da upotrebimo Napoleonovu frazu »Rat je stvar pozicija«, ali ne toliko zbog samih pozicija koliko zbog načina na koji će ih ljudi znati da iskoriste. Izrazit primer ovoga jeste beskorisnost Malte za Francuze 1798—1800 godine. Ona je bila na boku linije komunikacija od Zapada prema Levantu; ali, pošto u luci nije bilo flote, pozicija je bila beskorisna, osim što je zadržavala pažnju jedne male britanske snage za blokiranje.